

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 1.

4 Januari 1905.

J. H. W. LELIMAN. DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Het gesol en getreuzel met het Vredespaleis schijnt het gezegde te willen loochenstraffen dat aan alles een einde komt. Na eene schier eindeloze aarzeling die Nederland tot de risée maakte van het buitenland, werd ten lange leste een terrein aangewezen. Nu had men zóó lang overlegd dat, zooals het in zulke gevallen meer gaat, de keuze juist op het ongelukkigste terrein was gevallen. De verwondering was dan ook vrijwel algemeen dat aan Freule VAN BYLANDT voor een achteraf gelegen weiland ruim 4 ton gouds in den schoot werd geworpen. De officieuze verklaring heeft slechts weinigen bevredigd.

Maar nu, eenige maanden na al het wikken en wegen hoort men weer van heel andere — en gelukkig betere — plannen. De regeering is teruggekomen op het denkbeeld om het Vredespaleis in het Haagsche bosch te plaatsen. De gemeente had indertijd niet willen medewerken tot eene plaatsing in het Hertenkamp en beriep zich op de „Acte van Redemptie” van 16 April 1576.

Roerend was de hardnekkigheid waarmede de Hagenaars het natuurschoon verdedigden, en volkomen onbevattelijk en ontoegankelijk bleken voor bouwkundig schoon.

Gelukkig dat de regeering nu vast besloten schijnt om het Vredespaleis op het majestueuze Malieveld te stichten. Dit terrein is te bekend, dan dat hier uiteengezet behoefde te worden dat het zeker wel een der meest aangewezen plaatsen is, welke denkbaar zouden zijn, als men het gebouw beslist in Den Haag wil doen verrijzen. Een imponeerend geheel van natuur en bouwkunst kan hier geschapen worden.

Edoch de regeering heeft blijkbaar niet op de grenadiers gerekend. Men stelle zich voor: de grenadiers zouden niet meer op het Malieveld kunnen excerceeren en paradeeren, zouden — o spot en hoon! — verdreven worden ter wille van een Vredespaleis. Jhr. Mr. VAN DEN BRANDELER'S verbeelding schoot er voor te kort en hij deponeerde een adres waarin hij aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal

verzocht „te verhoeden, dat de aanwinst van het Vredespaleis tegen verlies van anderen aard opgewogen worde”.

En nu wil de regeering nogal het weiland van Mej. VAN BYLANDT toch voor rijksrekening aankopen en dit dan de bestemming van het Malieveld geven. Er komt dus weer een — kostbaar bovendien! — exercitieveld en een geschikt terrein voor tentoonstellingen, onmiddellijk bij het tegenwoordige. Waarom moet de bouwkunst nu in den hoek geduwd en mag hare hoogste uiting niet op het Malieveld prijken; wel daarentegen een tribune of feesttent? Moge de regeering op haar stuk blijven staan en niet wijken voor de bittere teleurstelling van den Jhr. Mr. c. s.! Desnoods is dan aan de eigenaresse en aan de grenadiers een exercitieplein van meer dan 4 ton gouds te gunnen.

Minder instemming zullen vermoedelijk bij de architecten de plannen der regeering nopens de prijsvraag voor het Vredespaleis vermogen te vinden.

REUTER had 15 Dec. l.l. uit Washington geseind, dat de Nederlandsche regeering de mogendheden, die bij de Haagsche Conventie waren aangesloten, zou uitnoodigen twee architecten aan te wijzen ter mededinging. Wij dachten toen niet anders dan dat het bedoelde tweetal ook door een wedkamp zou worden uitgekozen.

Edoch de bedoeling schijnt anders.

Het verslag van de 28 Dec. l.l. gehouden vergadering van het genootschap „Architectura et Amicitia” behelst de volgende passages:

„In de kleine pauze welke nu volgde, brengt de heer STUYT de prijsvraag voor het Vredespaleis van CARNEGIE ter sprake ook in verband met het stukje, in het Orgaan van 24 Dec. j.l. over dit onderwerp geschreven door den heer Jos. TH. J. CUYPERS. De heer STUYT leest een artikel voor uit „l'Architecture”, het blad van de „Société Centrale des Architectes Français” waaruit blijkt, dat deze Vereeniging zich direkt tot den heer CARNEGIE heeft gewend met het

verzoek te willen bewerken, dat de prijskamp voor het Vredespaleis in Den Haag, als betreffende een zaak waarin allen gelijkelijk belang stellen, opengesteld worde voor alle architecten van de wereld.

„De heer STUYT vraagt of een dergelijke daad niet ook ligt op den weg van de Nederlandsche Bouwkunstige Vereenigingen.

„De heer WALENKAMP merkt op, dat men eerst moet trachten op de hoogte te komen van de beteekenis van het in de bladen opgenomen bericht, „dat de Nederlandsche regeering de belanghebbende mogendheden zal verzoeken ieder twee architecten van hun eigen natie aan te wijzen om mede te dingen bij de keuze van plannen voor het Vredespaleis.” De bedoeling van dezin zin is niet duidelijk, wat waarschijnlijk aan de vertaling ligt van het oorspronkelijk in het Engelsch gesteld bericht, waar gesproken wordt van „to concur”, wat zoowel „mededingen” als „medewerken” beteekent. Het is dus mogelijk, dat de onduidelijke zin betrekking heeft op de keuze van de juryleden (de medewerkers) en niet op die van de deelnemers aan den prijskamp (de mededingers).”

Het „Bouwkundig Weekblad” aanvankelijk geen geloof hechtende aan het dagbladbericht is op nadere informatie uitgegaan en schrijft nu (1904, Nr. 53): „Na een door ons ingesteld onderzoek is het ons thans gebleken, dat het bedoelde bericht in zooverre juist is, dat het de bedoeling is een internationale prijsvraag uit te schrijven voor het Vredespaleis, en dat van verschillende landen, wier regeeringen de Haagsche Conventie mede ondertekenden, bepaalde architecten zullen uitgenoodigd worden om aan dien wedstrijd deel te nemen.

„Hieruit zou dus kunnen blijken, dat zal worden overgegaan tot het uitschrijven van een besloten prijsvraag.

„Het bestuur der Carnegie-stichting stelt er prijs op ook — of wel in elk geval — de medewerking te verkrijgen van de meest bekwame en op den voorgrond tredende architecten in elk land, en het heeft ook andere redenen, niet van bouwkundigen aard, waaronder zeer overwegende die het acht te zijn in het belang der stichting, om de prijsvraag in te richten zooals het voornemen is. Daarenboven gevoelt het bestuur ook wel eenige vrees voor den stroom van ontwerpen welke aan de te benoemen internationale jury zou moeten voorgelegd worden, indien werd overgegaan tot het uitschrijven van een algemeene prijsvraag.”

Aldus het uitteraard officieus-klinkend communiqué in het „Bouwkundig Weekblad”.

Die laatste vrees die vermoedelijk aan het plan der regeering tot hoofdmotief dient, kan het „Bouwkundig Weekblad” natuurlijk niet deelen. Althans toen „De Bouwwereld” (1904 Nr. 43) in overweging gaf om het aantal ontwerpen in de internationale prijsvraag te beperken door dezen kamp alleen open te stellen voor de bekroonden in nationale vóórwedstrijden, wilde

het „B. W.” (Nr. 45) dit voorstel als volkomen overbodig met enkele woorden ter zijde leggen. De nadere toelichting daarop in „De Bww.” (Nr. 47) gegeven, heeft blijkbaar het „B. W.” niet kunnen overtuigen, althans het is niet op de zaak teruggekomen en staat mitsdien nog op zijn oude standpunt: een algemeene internationale prijsvraag zonder eenige belemmering.

Dat deze minder wenschelijk is, hiervan schijnen de autoriteiten doordrongen. Wij behoeven er dus niet nader op terug te komen.

Indien echter werkelijk, wat wij nog nauwelijks kunnen gelooven, eens het voornemen mocht wezen een prijsvraag uit te schrijven tusschen uitgenoodigde mededingers, dan zou m. i. juist het stelsel gekozen zijn dat eerst in de allerlaatste plaats in aanmerking mocht komen. Een onsympatieker middel om den ontwerpen-stroom in te dammen dan het hier in het vooruitzicht gestelde zou mij voor dit geval in het bijzonder niet bekend wezen.

Misschien echter dat het bestuur door mededeeling der geheimzinnig achterbaks gehouden „andere redenen, niet van bouwkundigen aard, waaronder zeer overwegende die het acht te zijn in het belang der stichting” de opinie zou kunnen doen omslaan. Was er nog een in de bouwkunst liefhebberend koning als FRIEDRICH WILHELM IV van Pruisen, die misschien zelf zou willen mededingen, dan zou misschien ons een licht opgaan. Zou soms keizer WILHELM in hoogsteigen persoon een kansje willen wagen, of heeft CARNEGIE een arme neef die het bouwvak beoefent en nu door ooms protectie uitgenoodigd zal worden? Maar badinage à part. Die bewuste „andere” redenen zouden in geen geval kunnen maken dat het aangeprezen middel in plaats van averrechtsch verkeerd te zijn, tot het beoogde doel ging leiden. Waar immers stelt het Bestuur der Carnegie-stichting prijs op? Om „ook — of in elk geval — de medewerking te verkrijgen van de meest bekwame en op den voorgrond tredende architecten in elk land”. Aldus het „B. W.”, dat hier zeker wel het denkbeeld van het bestuur juist vertolkte. Nu zijn de begrippen van „de meest bekwame” en de „meest op den voorgrond tredende architecten” wèl te onderscheiden.

De meest op den voorgrond tredende architecten zijn volstrekt niet noodwendig tevens de aangewezen vertegenwoordigers van hun land te achten in dezen prijsvraag. Zij kunnen oud, hunne richting kan verouderd zijn. Het geval is zeer wel te denken dat het talent van de meest op den voorgrond tredende architecten in eene geheel andere richting ontwikkeld is, dan voor een Vredespaleis zou passen.

En bovendien hoe vaag is de omschrijving van „op den voorgrond treden”. Verschillende architecten werkten zich op den voorgrond door eigenschappen die met de bouwkunst slechts in zeer ver verband staan. Is zulk een bouwmeester aangewezen voor een uitnoodiging? En dan hoe zal men in een groot land, uit een groot aantal talentvolle bouwmeesters juist de beide meest aangewezen personen aanwijzen?

Zou het in casu voldoende wezen indien iemand op den voorgrond was getreden door monumentale ontwerpen op papier?

Maar het bestuur wenscht ook de „meest bekwame” architecten. Is het nu niet de meest rationeele en voor de hand liggende weg om dit te onderzoeken door voor het onderhavige geval in het bijzonder de gelegenheid open te stellen, ter beoordeeling proeven van die bekwaamheid in te dienen?

Wie weet welk verborgen talent van monumentale bouwkunst door de omstandigheden genoot, zich moet beperken tot huis- en villabouw, en slechts wacht op eene gelegenheid zich te ontplooien. Waarom zou het Bestuur zich alle kans afsnijden om van de ontdekking van dat talent te profiteeren?

Het heeft er allen schijn van dat de heer Jos. Th. J. CUYPERS gelijk had, toen hij na het bekend worden van het regeeringsvoornemen, waarschuwde voor het gevaar dat de uitnodigingen tot deelname uitsluitend weggelegd zijn voor de officieele architecten, de bouwkundige ambtenaren der onderscheiden regeeringen.

Ik wil niet nader ingaan op de door den heer CUYPERS opgeworpen vraag of zulke ambtenaren voor een ontwerp van de beteekenis als het Vredespaleis meer of minder geschikt plegen te zijn. Dat zou trouwens moeilijk in het algemeen uit te maken wezen; de rijksbouwmeesters van het eene land zouden mogelijk in gelijke mate geschikt, als die van het andere land ongeschikt zijn. Moet er gekozen worden, dan is het misschien nog het beste om in

's hemelsnaam maar de officieele bouwmeesters ambts-halve aan te wijzen. Dan wordt het persoonlijke gekonkel, althans tot een minimum teruggebracht.

Maar het stelsel aan en voor zich wordt daardoor niet verkieselijker. Ik zou tot herhalingen moeten vervallen van hetgeen ik in „De Bww.” 1904 Nr. 47, schreef, indien ik nogmaals trachtte uiteen te zetten hoe m. i. het in casu aangewezen prijsvraagstelsel zou wezen: een „getrapte” prijsvraag.

Eerst zouden nationale prijsvragen zijn uit te schrijven teneinde voor elk land of voor elke groep van gelijksoortige landen vertegenwoordigers aan te wijzen, in den internationalen eindkamp.

Waar men toch het denkbeeld aanvaarden wil om het aantal deelnemers in den eindkamp te beperken, waarom zou men dit dan niet doen langs den meest ruimen en veiligen weg? Waarom opzettelijk de deur openen voor onverkwikkelijk gekonkel, voor protektie, voor willekeur?

„De Bouwwereld” is geen vereenigingsorgaan en kan zich mitsdien niet met adressen wenden tot de autoriteiten, met brieven tot de buitenlandsche kollega's. Edoch zij vertrouwt dat op Architectura's initiatief de nederlandsche vakvereenigingen de prijsvraagkwestie van het Vredespaleis ernstig zullen bespreken, en nadrukkelijk op eene billijker regeling aandringen.

Zou de solidariteit van den architectenstand hecht genoeg wezen dat een eventueele uitnodiging voor een harer leden aan een doovemansoor kwam en ook „Een voor allen” opkwam?

■——— DR. JOH. C. BREEN. UIT OUD-AMSTERDAM. ———■

VI. DE GRONDWET VOOR HET BOUWEN TE AMSTERDAM.

Toen op den 19den December van het jaar 1565, in tegenwoordigheid van den Schout, Mr. WILLEM DIRKSZON BARDES, van drie Burgemeesters — de vierde, Joost BUYCK, wiens naam bij het nageslacht de meeste bekendheid heeft verworven, was afwezig — en van het negental Schepenen, door een der zes Stads-Secretarissen eene nieuwe ordonnantie op het timmeren en rooien van de pui van Amsterdam's stadhuis werd afgelezen, heeft zeker wel niemand der aanwezigen vermoed, dat wat daar werd afgekondigd gedurende meer dan twee en een halve eeuw voor Amsterdam de grondwet op het stuk van het bouwen zou blijven. En toch is dit het geval geweest. De keur van 1565 heeft niet slechts de uitzetting der Spaanschgezinde Regeering, in 1578, overleefd, doch ook den val van het oude régime, in 1795. Ja zelfs na den tijdelijken ondergang van ons onafhankelijk volksbestaan, die door de, met behulp van Hollands ervvijand bewerkte, meer als „gezegend” bewierookte dan in werkelijkheid zegenrijke, Revolutie was voorbereid, heeft de Fransche dwingelandij haar onaangestast gelaten. Natuurlijk is zij in den loop der eeuwen op menig punt aangevuld of gewijzigd geworden, doch

eerst in de 19e eeuw is zij door eene nieuwe verordening geheel buiten werking gesteld.

Over de aanleiding tot het uitvaardigen der ordonnantie valt weinig te zeggen: in den considerans wordt enkel gewezen op het feit, dat door het veelvuldig overtreden der bestaande bepalingen groote „inconvenienten, disordre ende ongelijkheyden” waren ontstaan, die „so vele des doenlijk sy” voorziening vereischten. Misschien hebben de klachten van vele aanzienlijken uit de burgerij, waarop ik in mijn vorig artikel heb gewezen, ook eenigen invloed uitgeoefend. In de Resolutiën der Vroedschap is over de zaak niets te vinden, zoodat Schout, Burgemeesteren en Schepenen — Mijne Heeren van den Gerechte — alleen als vaders der nieuwe keur moeten beschouwd worden. Waar dit noodig was hebben zij zich natuurlijk door deskundigen doen voorlichten: zoo vinden wij in de thesauriers-rekening van 1566, dat aan den stadstimmerman JAN ORGEL en zijne „compaens”, de gezworen rooimeesters, eene som van zeven gulden is geschonken als belooning voor hunne moeiten „van „t maicken van de nyeuwe ordinancie op de royinge „deser stede jucken, stoupen, straeten, etc.”.

De verordening bestaat uit 64 artikelen, waarin, behalve over het timmeren en rooien, ook nog wordt gehandeld over „t beleggen van bruggen, straten, sluysen ende andere openbare plaetsen”. Zij is in haar geheel afgedrukt in de door den beroemden advocaat HERMANUS NOORDKERK in 1748 bezorgde uitgave der „Handvesten en Willekeuren der stad Amstelredam”, 2e stuk, blz. 979—984. Ik zal, zoo beknopt mogelijk, haren inhoud doorloopen.

Het eerste artikel bepaalt, evenals de bestaande bepalingen het voorschreven, dat de fundamenten van alle „timmeragien” door rooimeesters moesten worden gerooid; doch dan komt in een tweede artikel de nieuwe eisch, dat de bouwheer „soo geringe”, d. i. zoodra, „als hy sijn nooten¹⁾ gestelt sal hebben”, de rooimeesters nog eens moet halen om hen in staat te stellen te constateeren, dat hunne aanwijzigingen niet waren overtreden. Dan volgen in artt. 3—5 de reeds bestaande bepalingen betreffende de zeven duims snijdingen tusschen en de goten vóór de huizen. Artikel 6 brengt iets nieuws: wie op eens anders grond timmert, moest niet alleen 10 gulden boete betalen, zooals art. 2 van de oude verordening voorschreef, doch was ook gehouden „t selve werck weder te demoliëren”.

Nadat alzoo over grond en fundamenten is gehandeld, volgen bepalingen over den opbouw, doch eerst komt nog het aannemen van werken aan de orde (artt. 7 en 8). Metselaars en timmerlieden, die een werk aannemen, zijn gehouden zelf het uit te voeren „sonder t selve geheele werck een ander te mogen besteden”. Doen zij dit laatste toch, dan worden zij in een boete van zes gulden beslagen en bovendien nog door den rechter gestraft, terwijl zij niettemin het werk moeten opleveren, tenzij de eigenaar hen van het contract ontslaan wil. Gedurende den bouw mag noch meester noch „knaap” uit het werk gaan „in een ander werck”. Alleen als er gebrek aan materialen is mag de meester „ledig gaen”, en wel op kosten van den eigenaar, mits hij dezen twee dagen van te voren heeft gewaarschuwd, dat de materialen zouden gaan ontbreken. Verder werd uitdrukkelijk voorgeschreven, dat het bestek en de voorwaarden van alle aangenomen werk schriftelijk zouden worden opgesteld, opdat de rooimeesters, die bij eventueele geschillen moesten worden ontboden, daarnaar zouden kunnen oordeelen. Bleek in zoo'n geval de aannemer niet „achtervolgende het beschreven bestek” te hebben gehandeld, dan moest hij „naer ordonnantie van de roy-meesters, met voorgaende advyse van den gerechte ende na gelegentheit van der sake”, sijn werk „vermaken ofte goet doen”. De bepaling van 1531, dat alle opgeleverde werken van stadswege zouden worden gekeurd, is in deze verordening niet overgenomen: vermoedelijk was zij eene doode letter gebleven.

¹⁾ Nog in onzen tijd spreekt men in het bouwvak van „neuten”.

En nu de bouw zelf en de materialen daarvoor. De kalk moest door rooimeesters worden bezichtigd, „of se behoorlijk beslagen werd ofte niet”. Voor het keuren der steenen bleven verder de artikelen der verordening van 1531 in hoofdzaak gelden.

Eveneens werd uit de oude ordonnantie het verbod overgenomen om muren te metselen van minder dan één Goudschen steen dik: „oock binnen aen houten wanten” mocht het niet. En wat in het oude art. 3 over de schoorsteenen was bepaald bleef ook van kracht, terwijl bovendien verboden werd ovens te plaatsen anders dan volgens „ordonnantie” van de rooimeesters (art. 14).

De artikelen 15—22 hebben ten doel de rechten der bureu te waarborgen. Op een „hangende muyr” mag niet worden gebouwd zonder buurman's consent; ook voor het plaatsen van regenbakken aan „iemands anders” muur wordt diens toestemming vereischt. Vertimmeringen aan een gemeenschappelijken muur moeten worden bekostigd door hem, die wil bouwen; wil later de buurman ook van het bijgebouwde deel gebruik maken, dan moet hij de helft der kosten betalen. Schade, aan buurman's eigendom bij het bouwen berokkend, moet worden vergoed. Wil iemand heien „ofte syne fondamenten dieper leggen dan sijn buyrmans fondamenten sijn”, dan moet hij diens huis van buiten stutten. Bovenwoningen moeten hun vuil water loozen „met een hangende besloten gote neerwaerts”, over hun eigen grond. En ten slotte vinden we hier voor het eerst de belangrijke bepalingen: „dat niemant eenige glasen ofte veynsteren sal mogen setten ofte licht soecken over eens anders erve, lager aen de aerde dan op acht voeten, te meten binnen den huysse, daer sulcke glasen of veynsters gestelt sullen worden”, en „dat alle gemeene schuttingen ofte heyningen-muyren voortaan hoog gemaect sullen werden acht voeten, ende niet hooger, dan bij consent van beyden partyen; ende de hoogte te meten uyttet hoogste erve”.

De artikelen 23 en vervolgens handelen over deuren, pothuizen, stoepen, luifels enz., en hernieuwen over het algemeen de oude bepalingen. Echter, terwijl volgens de bepalingen van 1547 stoepen en pothuizen „recht in den wijnckelhaeck” moesten worden geplaatst, werd thans verordend dat ze moesten gezet worden „op (de) roynghe van de huysen”. In 1620 keerde men echter tot den regel van 1547 terug.

In artt. 33—41 wordt over de straten gehandeld, die in dien tijd nog door de aan-wonenden moesten worden onderhouden. Zonder verlof van rooimeesteren mocht er niets aan gedaan worden. Ze moesten eene bij deze verordening bepaalde breedte hebben, bijv. op het Damrak tusschen Oude- en Nieuwe Brug 21 voeten. De „opgeslagen vensters” moesten zich acht voeten boven de straat verheffen, uitgezonderd tusschen Oude en Nieuwe Brug. Op het Damrak, de burgwallen en in de stegen, die geene „middel-straet” hadden, mocht de straat niet hooger worden gemaakt dan „vier voeten boven de peyl, daerop het Ye-water

innegelaten wert"; in straten en stegen, die wel een „middel-straet" hadden, moest de bestrating voor de huizen twee duimen lager zijn dan die in het midden, om het vuil gemakkelijker naar de goten te doen vloeien.

De artikelen 42 tot 51 vernieuwen de oude bepalingen betreffende het „te na aan 's heeren straat" timmeren, het ankeren in de zijmuren van buurhuizen, het hebben van oversteken, het bouwen van huizen „staende op vyselen", enz. Een oud verbod om minstens dertig voeten van den wal met „alle nieuwe timmeragie" binnen de stad verwijderd te blijven, werd in artikel 52 herhaald, met de gunstige bijvoeging dat gebouwen en schuttingen, die op verderen afstand stonden, bij vertimmering op dien van dertig voet mochten worden gebracht.

Artikel 53 geldt de „openbare plaetsen", evenals de artikelen 55 tot 62. „Plaetwercken of jucken" mochten niet in of over eenig water geplaatst worden zonder voorkennis van rooimeesteren; de overige bepalingen betreffen het opstapelen van hout en andere materialen op den openbaren weg, enz. Daartusschen vindt men in artikel 54 het verbod herhaald om nieuwe huizen te timmeren, „anders dan met steene wanden ende

harde daken", versterkt door de bepaling, dat de overtredingen, die in de laatste vijf-en-twintig jaren hadden plaats gehad, vóór Mei van het volgende jaar moesten worden ongedaan gemaakt.

De verordening eindigt met eene bedreiging van zes gulden boete tegen ieder, die de rooimeesters „ofte andere bekeurders" met woorden of daden zou onderstaan te beleedigen (art. 62). Het slotartikel regelt dan de verdeeling van alle boeten, die op de verschillende overtredingen waren gesteld; een derde kwam de stad, een derde den schout en een derde den aanbrenner ten goede.

Vraagt men naar den eind-indruk, die deze codificatie uit den jare 1565 maakt, dan zal het wel deze zijn, dat er zeer weinig was geregeld. Het recht van de overheid, zoowel als dat van den naaste, was zeer zeker voldoende beschermd, doch overigens genoot wie bouwen wilde, eene haast onbeperkte vrijheid. Bepalingen op de inwendige inrichting der gebouwen ontbraken feitelijk geheel. Dit verschijnsel treft ons trouwens voortdurend, ook bij de aanvullingen, die de grondwet van 1565 in later jaren onderging en die thans aan de beurt zijn om besproken te worden.

LOODWOL, NIEUW DICHTINGSMATERIAAL VOOR GAS- EN WATERLEIDINGBUIZEN.

Voor het afdichten van gas- en waterleidingbuizen, wordt in de eerste plaats gebruikt striktouw en gietlood, hetwelk op een bepaalde maat in de mof, welke over het spieëind der te verbinden buis is gestoken, gebracht wordt. Het striktouw wordt met behulp van een strikijzer, een stuk gereedschap, hetwelk zeer dun is uitgesmeed, zoodanig opgestuwd, dat dit, indien het met zorg is geschied, reeds in vele gevallen afdicht. Om aan deze dichtheid voldoende zekerheid te geven, is men verplicht de overige ruimte met lood aan te gieten. Dit laatste is zeer dikwijls een lastig en tijdroovend werk. Om namelijk overtuigd te zijn dat het lood overal vloeit, d. w. z. de open ruimte geheel zal vullen, is men verplicht, een band van klei of leem om den pijp te leggen. Deze band vormt alzoo den grens van het lood, hij wordt daarbij zóó gelegen, dat zich na de gieting ook buiten den mof eenig lood bevindt, en wel om de volgende redenen: doordat het gesmolten lood, wanneer het in den vasten toestand overgaat, krimpt, zal de loodring niet meer de geheele ruimte vullen, ten minste in die mate dat het water onder zekeren druk, er zich tusschen door zou werken.

Ten einde dit laatste te verhinderen, wordt het vooruitstekende loodgedeelte ineengedreven door middel van bijzonder gevormde beitels (*Zets*). Door deze indrijving verkrijgt men slechts over een geringe lengte, een looden ring welke als dichtingsmateriaal dienst doet; het overige lood kan vrijwel als vulling beschouwd worden. Doch er bestaan meerdere gevallen waarin deze wijze van werken bezwaar oplevert. Wanneer in eene vochtige bodem een buisleiding wordt gelegd, dan

levert het aangieten met lood nog al eenige bezwaren op, en moet men hierbij tot alle practische hulpmiddelen zijn toevlucht nemen om overtuigd te zijn, dat de daarvoor bestemde ruimte met lood gevuld wordt, en buitendien alle voorzorgsmaatregelen in acht nemen, wil men zich vrijwaren voor ongelukken, welke veroorzaakt kunnen worden, door het spatten van het lood, een gevolg van de aanraking van gesmolten lood met het vochtige metaal der buizen. Het zou ons te ver voeren, indien wij alle gebreken wilden opsommen, welke zich kunnen voordoen, bij het gebruik van gietlood. Wij zullen ons daarom meer bepalen, gelijk wij aan het hoofd van dit artikel schreven, bij het nieuwe dichtingsmateriaal hetwelk door het Technisch Bureau, C. J. JUNG & Co. te Amsterdam, in den handel werd gebracht, en den naam draagt van „Loodwol".

Deze loodwol is als het vorige lood doch in den vorm van wol, d. w. z. dunne draden. Deze draden zijn eenigzins gerold of gevlochten tot eene streng welke gemiddeld eene lengte van 1 Meter heeft. Het dichtmaken der moffen door middel van Loodwol geschiedt als volgt. Evenals bij gebruik van gietlood legt men ook hier eerst eenige strikken van lording, waarna een streng loodwol wordt genomen welke zoolang in elkander wordt gedraaid, dat zij zich gemakkelijk in de mof-opening laat schuiven. Deze streng wordt door middel, van zet's of strikijzers vast tegen het touw aangedreven. Wanneer de eerste strik is gelegd, herhale men dit tot dat de mof geheel gevuld is. De voordeelen verkregen door het aanwenden van loodwol zijn van groote beteekenis, en willen wij

die hier eens eenigszins uitvoerig bespreken. In de eerste plaats behoeft men bij het leggen der buizen geen gebruik te maken van een vuurpot voor het smelten van het lood, hetgeen dus niet alleen eene besparing van brandstoffen, doch ook van arbeidsloon geeft. In de tweede plaats is het onnoodig, om gelijk bij het aangieten, afzonderlijk een persoon aan te wijzen voor gieten; en een tweede voor het indrijven (opzetten) van het lood, daar de werkman welke de loodwol in de verbinding brengt in eens zijn werk afmaakt. Een en ander zijn zeer beduidende kostenbesparingen. Behoudens deze voordeelen is het werk op zich zelve beter te noemen. Verkrijgt men door het ineendrijven van gietlood slechts een zeer kleine hoeveelheid lood welke de eigenlijke dichting vormt, bij loodwol zal iedere streng welke wordt aangebracht, werkzaam zijn, doordat zij vast wordt ingedreven.

Alhoewel dus de prijs van dit artikel eenigszins hooger is als gietlood, zal het bij gebruik, behoudens dat men beter en gemakkelijker werk levert, groote voordeelen opleveren.

Nogmaals wijzen wij er dus op dat in moeilijke gevallen waarin men zoo dikwijls in de praktijk verkeert, de loodwol uitstekende diensten zal bewijzen, en bevelen wij het bijzonder aan voor gasleidingen, waar bij gebruik van vuur enz. explosie niet uitgesloten is. Wij hopen daarom dat H. H. bouwkundigen van deze hoogst nuttige uitvinding profijt zullen trek-

ken en aan de exploitante, hierboven genoemd, verdere inlichting zullen vragen.

NADERE BESCHRIJVING:

Loodwol wordt in losgevlochten strengen afgeleverd evenals het striktouw. Loodtouw bestaat uit dunne draden, die een rechthoekige doorsnede hebben; de breedte van de draad is $\frac{1}{2}$ mm., de dikte $\frac{1}{4}$ mm. Een streng ter lengte van één meter weegt één KG.

Een proef met 4 duims buizen is genomen, waarbij bleek, dat een verbinding met loodtouw nog volkomen waterdicht was bij een drukking van 20 atmosferen. De verbindingen dienen echter met veel zorg te worden gemaakt; een verbinding, waarbij men om sneller gereed te zijn, het loodtouw met spoed had ingeslagen, liet het water bij een drukking van 10 atmosferen over de geheele verbinding in druppels door.

Een prospectus van de firma Jung & Co. geeft nog op dat hij een lengte van 4 buizen met loodtouw in elkander gezet en aan de uiteinden ondersteund, geen doorbuiging kon worden bespeurd en dat eenzelfde proef met buizen, die op de gewone wijze waren verbonden, een belangrijke doorbuiging te zien gaf.

Uit het bovenstaande blijkt, dat in eenige gevallen de toepassing van loottouw van veel nut kan zijn, en het dus aanbeveling verdient om aan iedere gasfabriek een hoeveelheid er van in voorraad te hebben.

F. J. M.

GEMENGDE BERICHTEN.

De losse plaat bij dit nummer behorende geeft eenige afbeeldingen van artistieke deurbeslagen, ontworpen door Prof. K. BEHRENS, eertijds lid der Darmstadtische Kunstenaarskolonie thans leeraar aan de kunstijverheidsschool te Düsseldorf en door de Haagsche architecten JOH. MUTTERS JR en EMILE CARON.

De afbeeldingen zijn gemaakt naar de origineelen, welke ons welwillend ter beschikking zijn gesteld door de firma J. M. DE VRIES in IJzerwaren, Amsterdam, die de afgebeelde modellen van Prof. BEHRENS, als vertegenwoordiger eener duitsche fabriek, in den handel brengt en die van den heer CARON voor zich heeft laten ontwerpen.

AMSTERDAM. Het haantje op den dakruiter der N.-Z. Kapel is Vrijdag door den storm geknakt en hing aan een „zijden” draadje. Het verkeer in de Kalverstraat werd van politiewege gestremd om ongelukken te voorkomen, een voorzorg, die overbodig bleek. Den volgenden middag werd door KEES DEN OUDE, een oud zeeman wiens torenbeklimmingen reeds meermalen honderden Amsterdammers een uurtje hebben doen stilstaan en in spanning gehouden, de haan naar beneden gehaald.

Het oude torentje was niet gemakkelijk te beklimmen en het kruis maakte vrij bedenkelijke bewegingen toen de man er tegen opklom. Het werk is evenwel gelukkig goed afgelopen.

Huizenbouw te Amsterdam. Blijkens het bij BLIKMAN & SARTORIUS verschenen overzicht van de in publieke veiling gebrachte vaste goederen, werden in het afgelopen jaar bijna 150 perceelen minder aangeslagen dan in 1903 en toch ongeveer even zooveel verkocht. Volgens het overzicht is dit een niet ongunstig verschijnsel. Vooral niet als men let op de prijzen, deze waren ruim 8 ton hooger dan in 1903. De nieuwe buurten waren ruim vertegenwoordigd. De daargelegen huizen vonden vaak goede plaatsing voor geldbelegging. Het is niet te verwonderen dat deze ondervinding de bouwlust aanmoedigt. Zeker zal hieraan — aldus de samensteller van het overzicht — ten goede komen wanneer het voorgestelde plan

voor uitbreiding, dat nu in behandeling is, hoe ook gewijzigd, toch tot stand komt.

Schouwburgplannen te Haarlem. De schouwburgquestie die te Haarlem een jaar geleden ontstaan was door de afkeuring van den ouden schouwburg in de Jansstraat wegens redenen van veiligheid, schijnt nu eindelijk van de baan te zijn. De commissie die voorstelde een nieuw theater te bouwen (architect J. LONDON) heeft zich vereenigd met de commissie die verbouwing van den bestaanden schouwburg (architect J. VAN DEN BAN) voorstond en heeft zich ontbonden.

Nieuwe verkeerswegen te 's-Gravenhage. Naar aanleiding van het in „Bww.” 1904 op blz. 399 medegedeelde plan der verfraaiingscommissie werden behalve door den heer S. DE CLERCQ (zie „Bww.” 1904 blz. 416) ook nog door anderen amendementen ingediend. Het bestuur van de afdeeling 's-Gravenhage der Mij. tot Bev. der Bwk. stelde voor den nieuwen weg in aansluiting van de Gevangenpoort te overspannen met een drietal bogen, twee breede voor het groote verkeer over den weg, en een kleine voor voetgangers aan de zijde van den vijver. Aldus behoudt de Gevangenpoort haar karakter van poort. Bovendien wenschte het bestuur een vloeiender verloop van de ontworpen straat van het Spui naar den Practijzjnshoek.

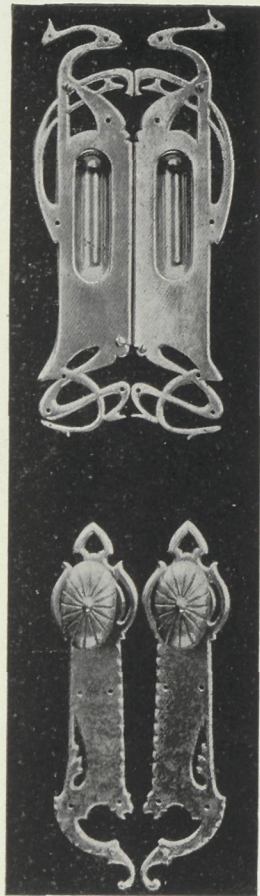
Het bestuur der Afd. zoowel als E. stellen voor om de Gevangenpoort op bogen over de nieuwe boulevard heen tot aan den Hofvijver door te trekken. (Afb. in het volgend Nr.)

Het bestuur der Haagsche afdeeling wil de afsluiting door een muur met poorten, E. wenscht een gebouw met tunnels. Voor zijn argument dat men niet moet kunnen zien hoe de nieuwe toestand door verruiming van den ouden is verkregen, kunnen wij niet veel voelen. Integendeel.

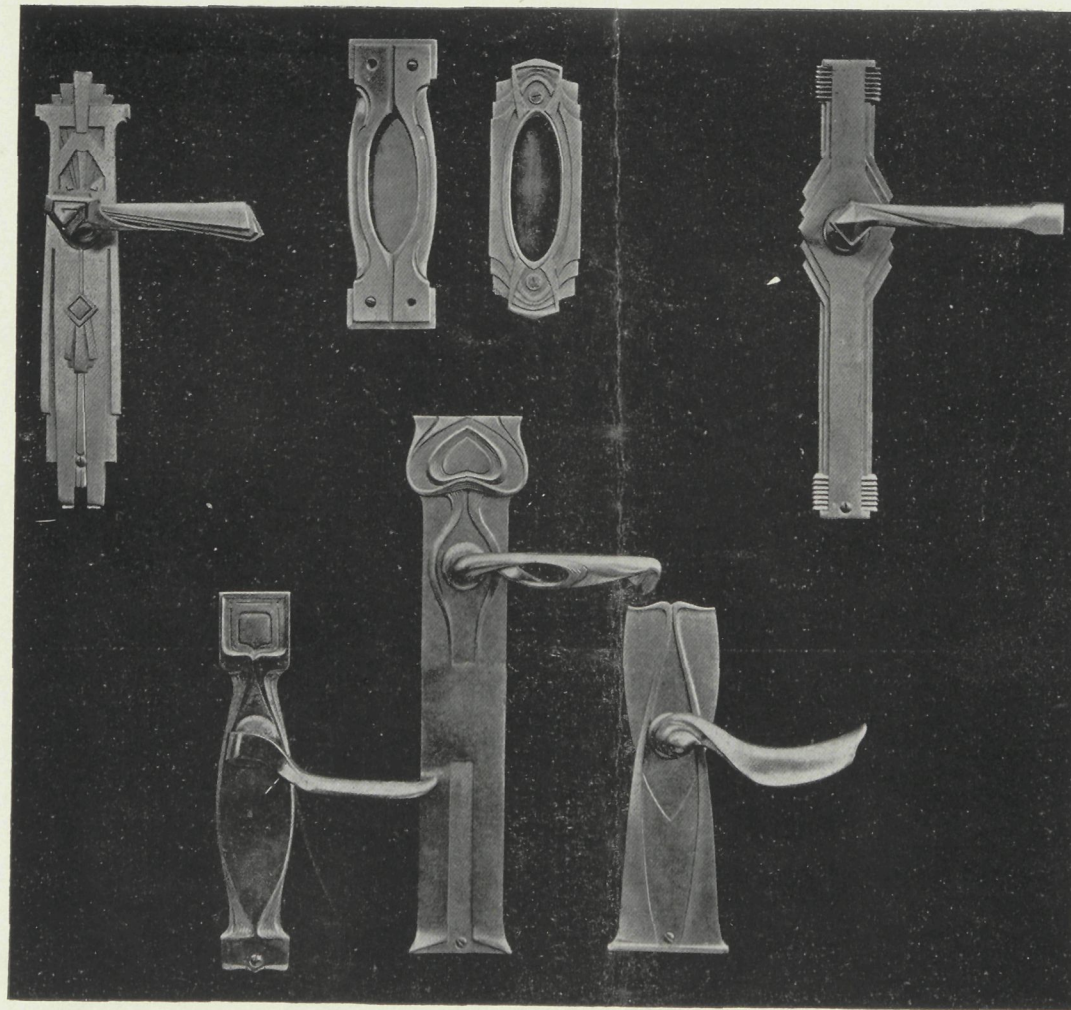
In hetzelfde nummer van „Het Vaderland” schrijft ook X een ingezonden stuk om te zeggen dat het plan der verfraaiingscommissie het eenige is, dat aan moderne eischen voldoet.

De heer DE CLERCQ zijn plan nader verdedigende in „Het Vaderland”. van 30 Dec '04 wijst er op, 1. dat de verkleining van het open centra, die door zijn plan zou ontstaan, in dit geval van geene betekenis, 2. dat door het regeeringsgebouw de stadsgezichten aan Buitenhof, Plaats en Vijverhof meer gesloten zullen worden dan zij thans zijn, 3. dat het feit, dat de boulevard langs den Vijver niet ligt in het verlengde van de Kneuterdijk, eer een voor- dan een nadeel is.

De discussies resumeerende, wil het ons voorkomen dat het

1.

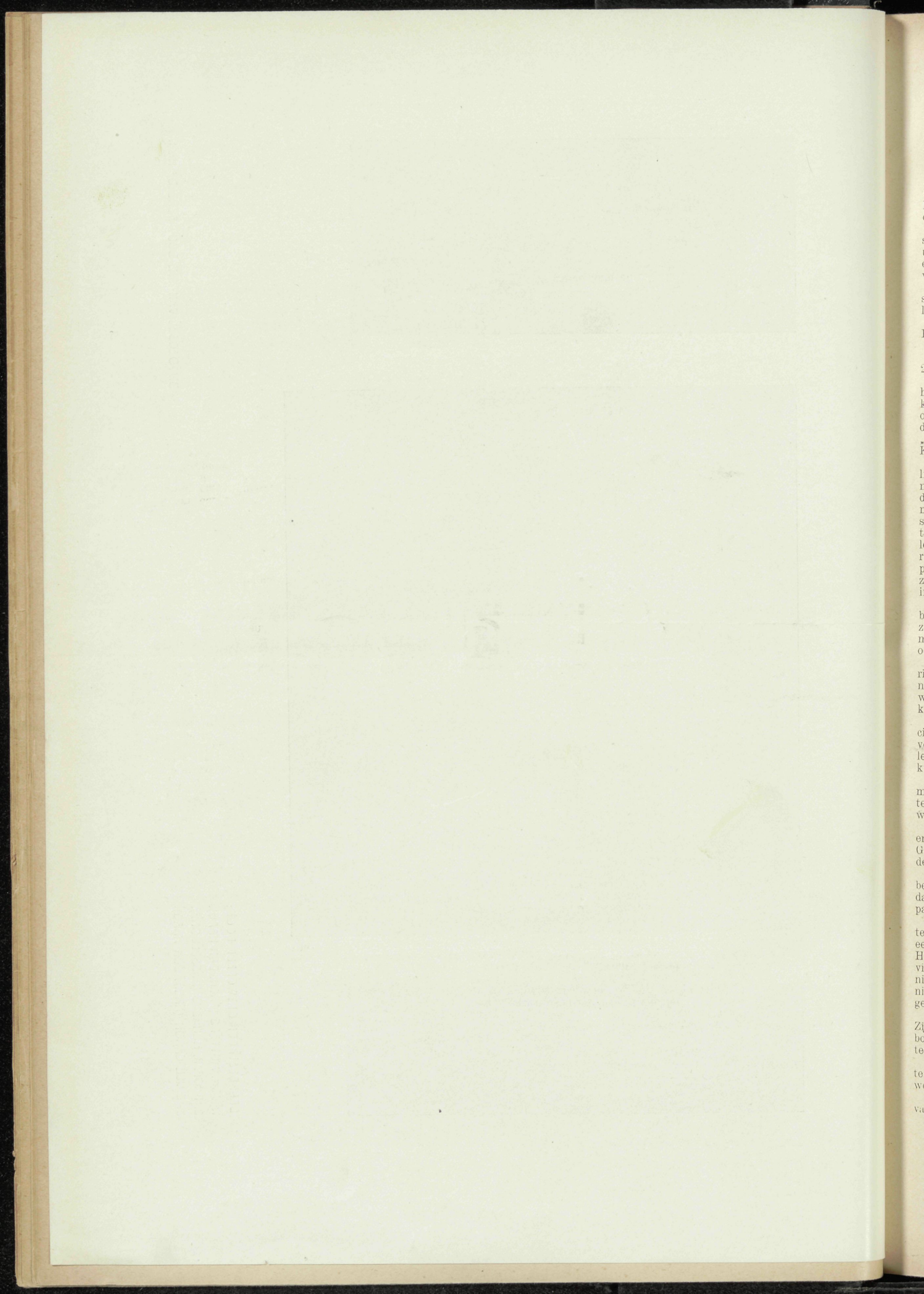
2.

3.

DEURBESLAGEN ONTWERPEN DOOR:
 1. JOH. MUTTERS (ARCH. DEN HAAG).
 2. PROF. K. BEHRENS (DUSSELDORF).
 3. EMILE CARON (ARCH. DEN HAAG).

BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD“ Nr. 1.

plan DE CLERCQ inderdaad zekere voordeelen biedt, vooral, gelijk de schrijver zelf reeds aanstipt, in uitgebreiden vorm en ook de huizen, die thans aan de zijde van den Practizijns-hoek den Hofvijver begrenzen, worden onteigend en het terrein beschikbaar gesteld voor het gedachte regeeringsgebouw.

De **R. K. kerk te Hilvarenbeek**. Onder leiding van den heer FRANSEN, architect te Roermond, is voor eenigen tijd een begin gemaakt met de herstelling van de Rooms-Katholieke kerk te Hilvarenbeek (N.-Br.), volgens de oorspronkelijke bouw-orde, dagteekenend uit de 13e eeuw.

Bij het verwijderen van het pleisterwerk zijn aldaar verschillende deuren en ramen te voorschijn gekomen, zelfs een uit vier cellen bestaand gedeelte, hetwelk gehouden wordt voor eene gevangenis. Acht van de twaalf pilasters vertoonen thans weder hunnen achthoekigen vorm met holle bogen.

Het plafond — volgens deskundigen een meesterstuk van symmetrie (? Red. „Bww.“) — prijkt weder in zijn oorspronkelijke stijl en in de oude kleuren.

De werkzaamheden zijn thans zóóver gevorderd, dat met Kerstmis het gebouw weder in gebruik kon genomen worden.

(„N. v. d. D.“)

Het „**Bouwkundig Weekblad**” gaat met Nr. 1, 1905 zijn 25ste jaargang in.

Kunstindustriëel onderwijs in Pruisen. De pruisische handelsminister heeft eene beschikking uitgevaardigd over het kunstindustriëel onderwijs in leerwerkplaatsen, met de bedoeling op dit onderwijs de bijzondere aandacht te vestigen. Wij deelen deze in uittreksel mede in aansluiting bij de voordracht over „Handwerksnijverheid en Staatshulp” door den heer J. DE KONING („Bww” 1904, blz. 410).

„Het onderwijs in leerwerkplaatsen is het middel den leerling nadrukkelijk te wijzen op het noodzakelijk verband tusschen materiaal en vorm en hem te leeren zijn ontwerp zakelijk, doelmatig en economisch te ontwikkelen. Door de bezigheid met het materiaal wordt in den leerling de verkeerde voorstelling tegengegaan als zou het maken van uiterlijk aantrekkelijke afbeeldingen een na te streven doel zijn, zonder te letten of zij met het materiaal en zijne eigenschappen voldoende rekening houden. Ook in zuiver aesthetischen zin kan de werkplaats tot nieuwe inspiraties leiden, die gegrond zijn op het zelf verworven inzicht in de eigenaardigheden van het materiaal in plaats van op aangeleerde vormen.

„De invoering van werkplaatsonderwijs zal er ten slotte toe bijdragen een einde te maken aan de dikwijls afgekeurde, eenzijdige opleiding van kunstindustriële teekenaars, welke het materiaal niet kennen noch het handwerk, en zal dit laatste ook op die wijze bevorderen.”

Voorts beveelt de ministerieele beschikking om bij de oprichting van leerwerkplaatsen vooral te letten op de locale nijverheid en zulke arbeidsmethoden, waarbij de artistieke waarde voornamelijk ontstaat door den eigen arbeid van den kunstenaar.

Naast de reeks bestaande leerwerkplaatsen voor drijfkunst, ciseleeren en houtsnijden komen bij kunstnijverheidsscholen vooral in aanmerking: smeedkunst, lithografie, boekdruk- en letterzetkunst, fijne hout- en metaalbewerking en vrouwelijke kunsthandwerken.

De leerlingen der kunstnijverheidsscholen moeten zooveel mogelijk hunne eigen ontwerpen uitvoeren. Deze moeten geteekend worden als werkteekeningen en aan de voorstellingswijze is geen beslissend gewicht te hechten.

Men moet streven onderwijzers te vinden, die het technische en het aesthetische deel van het vak in gelijke mate beheerschen. Gelukt dit niet, dan is het onderwijs zóódanig te splitsen, dat de technische leeraar onder den kunstenaar werkt.

Aanbevolen wordt de werkplaatsen op kleinen schaal te beginnen. Zij mogen in geen geval zóódanig worden opgevat, dat zij door den verkoop der vervaardigde voorwerpen aan partikulieren concurrentie aandoen.

Een overzicht der technische literatuur. In het „Polytechnische Verein” te Munchen heeft de heer EMIL CAPITAINÉ een voordracht gehouden over „de gevaren van de patentwet”. Hij wees er daarin o. a. op hoe meer dan 60% van alle uitvindingen bij nader onderzoek door het patentbureau niet nieuw bleken te zijn. Het was den uitvinders echter meestal niet bekend dat over een soortgelijk onderwerp reeds eens was geschreven.

De technische literatuur neemt immers als eene lawine toe. Zij telt thans reeds miljoenen nummers en vult geheele boekerijen. Het is niemand mogelijk daarover een overzicht te hebben.

De heer CAPITAINÉ stelt nu voor de allesomvattende techniek te splitsen in verschillende honderdtallen onderdeelen. Deze worden dan gerangschikt in eene voortlopende reeks.

Op die wijze zou het mogelijk worden een overzicht te geven van de technische literatuur in een zeer gedrongen vorm.

Een bouwpolitiebelasting te Keulen. Ten einde te voorzien

in het tekort van de stadsmiddelen te Keulen wordt, behalve eene heffing voor het afhalen van vuilnis en eene voor de straatreiniging ook voorgesteld eene bouwpolitiebelasting. Deze zal worden geheven van alle ingewilligde bouwaanvragen.

Wij herinneren aan de berichten in de „Bouww.” 1903 blz. 390 en 405).

De directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam heeft in zijn rapport over de organisatie van dezen tak van dienst, ook gewezen op de mogelijkheid de kosten te verhalen op de aanvragen van bouwvergunningen en hij deelde ook een soortgelijk tarief mede dat in Berlijn en Charlottenberg geldt.

Ook in Amsterdam hadden eertijds de rooymeesteren een zeer gespecificeerd tarief voor hunne werkzaamheden dat wij merkwaardigheidshalve mededeelden.

Gemeente-architekten in Engeland. Het „Koninklijk Instituut van Britsche Architecten” heeft zich per adres gewend tot 1600 gemeente- en graafschapsbesturen met het verzoek de bouwkundige belangen der gemeenten beter te behartigen dan tot nog toe vaak geschiedt. Het adres zet uiteen dat het opdragen van gebouwen aan ambtenaren niet tot een goed resultaat leidt. Vooral niet wanneer die ambtenaar een ingenieur is. De gebouwen worden dan duurder en minder fraai dan wanneer een architect ze zou hebben ontworpen. Het uitsparen van een architecten-honorarium is dan ook averrechtsche zuinigheid. De tijd van de gemeente-ambtenaren is bovendien dermate door administratieve werkzaamheden in beslag genomen, dat hij zich niet kan wijden aan bouwwerken, die belangrijke eischen van vooral aesthetischen aard stellen.

Het adres vraagt: 1. Dat gemeentelijke bouwwerken niet worden gesteld in handen van ingenieurs. 2. Dat wanneer het wenschelijk wordt geacht den ambtenaar de opdracht te geven, deze dan de examens van het „K. I. v. B. A.” moet hebben afgelegd. 3. Dat het werk van den officieelen architect beperkt zij tot gebouwen van ondergeschikt belang, en dat gebouwen van monumentaal karakter worden toevertrouwd aan onafhankelijke bouwmeesters, gekozen op eene wijze, die den autoriteiten de beste lijkt.

In de toelichting van het adres wordt tevens ten deze gememoreerd hoe in enkele andere landen, Amerika, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, België en Spanje, de toestanden zijn. Nederland wordt er niet bij genoemd.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

De Tuin. Afl. 1. 1904. Uitgave van TH. MOLKENBOER Amsterdam.

Op het voetspoor van Ed. CUYPERS' „Het Huis” is thans ook door TH. MOLKENBOER een tijdschrift — in casu een „Drie-maandelijksch Prentenboek van Beeldende en Toegepaste Kunst” — uitgegeven, dat bestemd is uitsluitend de werken van den uitgever wereldkundig te maken.

Hij toont naar groote veelzijdigheid te streven en is kunstnijvere in elk materiaal, portretschilder en architect. Dit laatste in een tweetal speculatiehuizen te Amsterdam, welke „De Bouww” reeds indertijd gereproduceerd heeft.

De afbeeldingen zullen in deze uitgave hoofdzaak blijven. Hen vergezeld een korte tekst ter toelichting, waar het wenschelijk wordt geacht ook van de artistieke beginselen.

Joseph Aug. Lux. Die Moderne Wohnung und ihre Ausstattung. Mit 173 Bildern und 8 farbigen Tafeln nach Werken und Entwürfen von modernen Architekten und ihren Schülern 1905. Wiener Verlag, Wien und Leipzig. (6 Mark).

De heer LUX heeft zich in zijn werk over „Das moderne Landhaus” (ANTON SCHROLL & Co. Wien) laten kennen als een aangenaam causeur, die echter niet altijd van oppervlakkigheid en eenzijdigheid was vrij te pleiten. Hij werkte dus niet zeer overtuigend. Ook zijn nieuwste werk toont die eigenschappen. Het leest zich aangenaam en zoowel juiste als aardig gemaakte opmerkingen ontbreken allerminst, maar het werk in zijn geheel is misschien te volumineus in verhouding tot zijn geestelijken inhoud. Evenals in zijne studie over het moderne landhuis wil Lux hier met allen nadruk den zoogen. „Biedermeier stijl”, den laatsten uitlooper van den Empire-stijl aanprijzen. Zijn de origineelen van dien stijl reeds bijna armelijk eenvoudig en simpel, de navolgingen vertoonen vaak de neiging deze trekken nog tot het uiterste te overdrijven.

De keuze van de illustraties is echter het zwakste punt van dit geschrift. MAX BENIRSCHKE (Düsseldorf), naar wien een groot aantal afbeeldingen zijn gemaakt, legt ongetwijfeld fantasie

aan den dag, edoch zijn talent toont zich in schetsmatigheid en oppervlakkigheid verwant aan dat van den schrijver.

Daar hij het leeuwendeel der platen leverde, drukten dit de waarde van het geheel. Bovendien verraadt over het geheel genomen de keuze der figuren groote eenzijdigheid. Er spreekt slechts ééne richting uit, en deze heeft dermate eene tendenz naar het vreemde, het curieuzen, het opvallende, dat slechts weinige geestverwanten er bevrediging in zullen kunnen vinden.

Architectura Nr. 53. Omzwervingen, door J. RODEUR (vervolg).

Begroting van het genootschap „A. et A.” met het verslag der Commissie voor het onderzoek der rekening en verantwoording.

Verslag der 1184ste gewone, tevens 49ste algemeene vergadering van het Genootschap „A. et A.” op 28 Dec. Behalve huishoudelijke onderwerpen werd door den heer STUYT een voorstel gedaan om in vereeniging met andere bouwkundige genootschappen aan den gemeenteraad van Amsterdam een adres in te zenden tot het uitschrijven van een prijsvraag voor de bebouwing van het oude Beursterrein te Amsterdam. Dit voorstel wordt door de vergadering aangenomen. Daarna vestigde de heer STUYT ook de aandacht op een stuk in „L'Architecture” waarin vermeld wordt, dat de vereeniging „Société Centrale des architectes français” zich tot den heer CARNEGIE gewend heeft om zijne tusschenkomst in te roepen dat aan de prijsvraag voor het Vredespaleis alle architecten der wereld kunnen medewerken. (Zie blz. 1.)

TECHNISCH GEDEELTE. Over zuigerlooze pompen, door M. W. MOOK (vervolg).

De ongevallen wet 1901, door L. ZWIERS (slot).

Bouwkundig Weekblad Nr. 53. De prijsvraag voor het Vredespaleis. Volgens ingewonnen berichten zouden van de verschillende landen, wier regeeringen de Haagsche Conventie mede onderteekenden, bepaalde architecten uitgenoodigd worden om aan den wedstrijd deel te nemen. De wedstrijd zou dus een besloten prijsvraag worden. (Zie blz. 1.)

Voorschriften voor de uitvoering van constructies in gewapend beton, door H. J. VAN DER VEEN (slot der vertaling van de pruisische voorschriften) zie blz. 205 en vv. „Bww.” 1904.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatsch. tot bev. der Bouwkunst.

Afbeelding van het gebouwtje van de Plateelbakkerij „De Distel” te Amsterdam op de wereldtentoonstelling te St. Louis.

De Opmerker Nr. 53. De Lieve Vrouwenkerk te Breda. Deze kerk in de middeleeuwen gebouwd, heeft een kruisbeuk en het koor eindigt in een halven 10-hoek. De gewelven zijn van steen. De kerk schijnt afgebouwd te zijn geworden in de 15e eeuw. De gewelven werden in 1535 tot 1543 aangebracht. In 1457 stortte de toren in. In 1468 werd de eerste steen voor den nieuwen toren gelegd. Deze toren is bekend als zeer fraai. In 1694 werd de spits door den bliksem getroffen en brandde af. Zij werd in den barokstijl weder hernieuwd.

In de kerk vindt men de bekende grafmonumenten van ENGELBRECHT en JAN VAN NASSAU. Een fraai gesneden eiken houten hek sluit de kapel af. Een zeer belangrijk en fraai monument is ook het grafteeken van CLAES VAN ASSEDELFT, afkomstig uit het midden der 16e eeuw.

Het winnen van ruwijzer uit ertsbriketten te Herräng, door J. L. TERNEDEN.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

Eene monsterkamer van bouwmaterialen te Leeuwarden. (Vergadering van „de Friesche Bouwkring 29 December 1904).

De voorzitter opent de bijeenkomst en stelt na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering de reeds vroeger besproken vraag aan de orde omtrent de oprichting van een lokaliteit voor het houden van eene tentoonstelling van bouwmaterialen. Deze vraag was ter bestudeering in handen gesteld van eene Commissie bestaande uit de heeren W. C. DE GROOT, H. FEDDEMA en K. L. FABER met het verzoek om dienaangaande in de eerstvolgende verg. rapport uit te brengen. Thans werd het woord gegeven aan den heer W. C. DE GROOT die welwillend op zich had genomen om verslag te geven van het gegeven antwoord. Ten opzichte van de vraag had de comm. zich uit te spreken over a. de wenschelijkheid, b. de mogelijkheid, c. de wijze van uitvoering, d. de rentabiliteit. Aangaande de wenschelijkheid van de oprichting van het evengenoomd gebouw, waaraan spreker den naam wenschte te geven van monsterkamer, was de Commissie eenstemmig in haar oordeel ten gunste van de totstandkoming van een lokaliteit

voor het beoogde doel. Waar de fabrikanten er op uit zijn om hun fabrikaat te verbeteren of iets nieuws te produceeren, zoo is het van veel belang om zulks zoo spoedig mogelijk algemeen bekend te maken niet alleen, maar het is van nog meer belang dat de personen voor wien ze bestemd zijn in de gelegenheid gesteld worden om dezelve te bezichtigen. Hoe spoediger die gelegenheid zich aanbood, des te meer voordeel brengt het mee voor beide partijen.

Wanneer nu in de hoofdplaats der provincie eene lokaliteit bestond waar monsters tegen een billijk te stellen tarief konden worden geëxposeerd, zou dit voor de stedelingen in de eerste plaats gemakkelijk zijn er kennis van te nemen, terwijl de overige bewoners der provincie die toch om andere redenen in de hoofdplaats komen van die gelegenheid konden profiteren, om de lokaliteit te bezoeken. Men heeft hier niet alleen de voortbrengselen van frische nijverheid op het oog, maar tevens die welke elders worden geproduceerd.

Omtrent de mogelijkheid der oprichting kan de Commissie zich nog niet geheel uitspreken omdat zulks afhangt van de belangstelling van de fabrikanten; de Commissie is evenwel van oordeel dat de zaak wel levensvatbaarheid heeft en dat bij eenige publiciteit haar streven steun zal vinden.

De wijze van uitvoering is wel een der belangrijkste punten van behandeling en daarvan hangt de rentabiliteit geheel af. Legt men het, zonder eenige zekerheid te hebben van voldoende belangstelling, op te groote schaal aan, dan heeft men de zaak wel op touw gezet, maar zij zal ook even spoedig weer moeten worden opgedoekt. Daarom is het vooral noodig eerst publiciteit aan een en ander te geven door bijv. circulaires te laten drukken en die aan fabrikanten te zenden, althans deze verkrijgbaar te stellen, omdat moeilijk alle belangstellenden zullen worden gevonden.

Wanneer men eerst zekerheid heeft van de deelname, kan worden uitgezien naar een geschikt gebouw dat niet te bekrompen moet zijn en vooral in het centrum van de stad gelegen is.

De Commissie legt daarbij de berekening over van de kosten die er mee gemoeid zullen zijn en van de te verwachten inkomsten wanneer de zaak op kleine, middelmatige of ruime schaal wordt opgericht en komt daarbij tot de conclusie dat de laatste de voordeeligste uitkomsten geeft, hoewel in alle drie gevallen de instandhouding verzekerd is.

In de pauze die nu volgde werd de gelegenheid aangeboden kennis te nemen van eene rijke verzameling plaatwerken van bouw- en beeldhouwkunst benevens kunstsmeedwerk, zij was welwillend afgestaan door het lid der ver. de heer SCHAAFSMA en werd met veel belangstelling bezichtigd.

Na de pauze opende de voorzitter de discussie over het besproken onderwerp waaraan door vele der aanwezigen werd deelgenomen; ten slotte werd op voorstel van den voorzitter besloten om de leden te verzoeken een waarborgsom te stellen als voorloopige kosten voor de op te richten zaak.

De Commissie van voorbereiding bestaat uit leden die tot de voorloopige kosten hebben bijgedragen.

De leden hebben vrijheid van handelen waar zij tevens aansprakelijk voor zijn.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering met dankzegging aan de leden voor de trouwe opkomst aan de Commissie voor de uitvoerige beantwoording der vraag en aan den heer SCHAAFSMA voor de gegeven kunstbeschuwing.

PERSONALIA

Onder talrijke blijken van waardeering en belangstelling herdacht de heer J. J. Weve op 1 Januari den dag, waarop hij 25 jaar geleden den heer P. VAN DER KEMP opvolgde als gemeente-architect van Nijmegen. Deze jubelaris werd o.a. namens de gemeente een fraai bronzen beeld aangeboden, terwijl hem voorts de Oranje-Nassau-orde is toegekend.

In zijn ambtstijd heeft Nijmegen een vergrootings- en verjongingskuur ondergaan. Weve vond daardoor gelegenheid zich op allerlei gebied verdienstelijk te maken; als ontwerper van schoone en nuttige bouwkunst (men houde mij deze splitsing ten goede) en ook als restaurator van enkele der belangrijke oude gebouwen zijner stad.

Julien Dillens. † De beroemde belgische beeldhouwer DILLENS is op 54-jarigen leeftijd te Brussel overleden.

Een groot deel zijner werkzaamheid heeft de versiering van openbare gebouwen ten doel gehad. Statuen van zijn hand versieren o.a. de façade van het schilderijmuseum te Brussel, het gothische Maison du Roi aan de Grande Place aldaar, het Square du Petit Sablon en het Paleis van Justitie.

Benoemd tot directeur der Burgeravondschool te Nijmegen de heer J. van Reijendam, directeur der B. A. S. en gemeente-architect te Hoorn.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 2.

11 Januari 1905.

HET AUTEURSRECHT VAN ARCHITEKTEN.

Het tijdschrift „Dekorative Kunst” publiceerde eenige maanden geleden de voordracht over het auteursrecht van architecten gehouden door Dr. PAUL ALEXANDER KATZ op het te Weenen bijeengekomen kongres der „Association littéraire et artistique internationale.”

Dit vraagstuk is sedert voor Nederland van aktueele beteekenis geworden door de beweging die op initiatief van „Arti et Amicitia” in de kringen der beeldende kunstenaars ontstaan is ten gunste der bescherming van den geestelijken eigendom hunner scheppingen.

Het kan dus van belang zijn van de beschouwingen van Dr. KATZ kennis te nemen, te meer waar ook de duitsche architecten op bescherming aandringen. In Duitschland is nu eene nieuwe bewerking van de wet tot bescherming van kunstwerken in voorbereiding. De thans nog van kracht zijnde wet sluit uitdrukkelijk de bouwkunst uit.

„Met de erkenning van het auteursrecht der architecten zou het duitsche rijk zich aansluiten bij de verbonden landen, waarin niet alleen de bouwkundige ontwerpen maar ook de bouwwerken zelf beschermd zijn. Het gevolg daarvan zou overeenkomstig het Parijsche protokol bij artikel 4 der Berner Conventie zijn, dat bouwkundige scheppingen de weldaden der bepalingen van de Berner overeenkomst en der Parijsche akte ten volle zouden ondervinden.” Dit zou ook slaan op onze Nederlandsche toestanden. In Duitschland geniet echter de bouwmeester reeds meerdere bescherming.

„Door de wet op het auteursrecht van litteraire en muzikale werken, worden namelijk ook de auteurs van afbeeldingen van technischen aard, waartoe ook behooren architectonische teekeningen, plannen, gevels, ontwerpen, enz., beschermd. De auteur van zulk eene teekening heeft volgens § 11 van de bedoelde wet uitsluitend de bevoegdheid het werk te vermenigvuldigen en beroepsmatig te verspreiden. Hij is voorts uitsluitend berechtigd om mededeelingen over het werk te doen, zoolang deze niet reeds openbaar gemaakt

zijn. De auteur van dergelijke teekeningen heeft dus uitsluitend het recht om te bepalen of en hoe het werk in vakbladen of in de dagbladpers, wetenschappelijk of populair zal worden weergegeven.

„De bevoegdheden van den auteur strekken zich (volgens § 12 van de wet) ook uit over de bearbeiding van zijn werk. Uitsluitend de auteur is dus bevoegd om zijn werk te bewerken om er inkomsten uit te trekken. Wanneer dus de auteur van een bouwkundig ontwerp dit bij den bouwheer heeft ingediend, mag deze noch zelf dit ontwerp omwerken, noch dit laten doen. Geschiedt dit toch, dan mag de omwerker het niet beroepsmatig verspreiden. Een derde kan echter een bouwkundig werk, dat in teekeningen en plannen bestaat, praktisch niet uitvoeren, wanneer hij deze teekeningen en plannen niet kopiëert, in details uitwerkt en ze beroepsmatig verspreidt. Hier heeft dus reeds de letterkunde het auteursrecht van den bouwmeester in enkele opzichten beschermd. De uitvoering van bouwkundige werken is door deze Voorschriften den auteur althans voor talrijke gevallen verzekerd.

„De bezwaren die tegen het auteursrecht in de bouwkunde werden ingebracht, zijn niet overwegend. Er wordt beweerd, dat bouwwerken krachtens hun aard niet voor vermenigvuldiging berekend zijn. De wet verbiedt echter ook de afzonderlijke kopie, wanneer uit deze winst zal getrokken worden. Bovendien omvat het auteursrecht meer dan het recht tot vermenigvuldiging. Ook zijn er bouwkundige werken die wèl voor vermenigvuldiging zich leenen, als voornamelijk de werken der kunstnijverheid en ornamentiek.

„Ook wordt aangevoerd dat bouwwerken half van industrieelen aard zijn. Daartegen is te antwoorden, dat ook zuiver industrieele voortbrengselen beschermd worden. Er zijn bovendien ook bouwwerken, die volgens hun hoofddoel als kunstwerken te beschouwen zijn. Daartoe behooren de kerken en de voortbrengselen der architectonische ornamentiek.

„Voorts is opgemerkt, dat bij bouwwerken de materiele

werkzaamheid en de mechanische uitvoering de geestelijke conceptie in beteekenis overwegen. Op de verhouding daartusschen komt het evenwel ten aanzien van het auteursrecht niet aan. Een reuzenmonument vindt, dezelfde bescherming als een miniatuurbeeldje.

„Anderen meenen, dat de vrije ontwikkeling der bouwkunst door het auteursrecht belemmerd wordt; het onbeperkte gebruik van goede voorbeelden moest mogelijk blijven. De stijl-ontwikkeling wordt echter niet door het auteursrecht bemoeilijkt. Want het auteursrecht verbiedt slechts den namaak, niet het vrije gebruik ten einde een nieuw werk voort te brengen. Moet dan juist op bouwkundig gebied de diefstal van geestelijk eigendom geoorloofd zijn?

„Er wordt in het midden gebracht dat een bouwwerk publiek is. Dit slaat echter niet op de inwendige architectuur en zou hoogstens bewerken, dat bouwwerken van een door anderen bedachten kunstvorm mochten worden nagemaakt.

„Eindelijk wordt beweerd, dat de vermenigvuldiging van een bouwwerk het belang van den auteur niet schaadt. Het tegendeel is mij in mijne praktijk herhaaldelijk uitgelegd. Zoo had een architect voor een bepaald kerkhof een monument ontworpen en zich verbonden in dezelfde stad geen dergelijk monument meer te maken. Een bouwondernemer heeft echter in dezelfde stad, op hetzelfde kerkhof drie onartistieke namaaksels van het kunstwerk geleverd. Daardoor zijn de artistieke gedachten van den auteur gebanaliseerd. Hier is het persoonlijke auteursbelang op de ergste wijze door den navolger benadeeld.

„In het buitenland wordt het auteursrecht der architecten zeer dikwijls erkend. Het beginsel van het auteursrecht wordt over de geheele beschaafde wereld toegegeven.

„Wat den inhoud van het auteursrecht betreft,

zoo omvat dit het bouwwerk in alle fazen van zijn ontstaan, vanaf de eerste schets tot het voltooide bouwwerk. Het omvat het bouwwerk in zijn geheel en in al zijn onderdeelen. Gelijk overal op het gebied van auteursrecht is het hier zaak de individueele geestelijke produkten te beschermen. Het auteursrecht belet geenszins dat het bouwwerk op vrije wijze bij het ontstaan van een nieuw kunstwerk gebruikt wordt. Het werk moet met de middelen der bouwkunst vervaardigd zijn, maar daartoe behooren ook schilder- en beeldhouwkunst. Een door een architect bedachte combinatie van bouw-, schilder- en beeldhouwkunst wordt beschermd.

„De auteur van een bouwwerk moet het recht hebben dat zijn naam op gepaste wijze aan het uitgevoerde bouwwerk wordt aangebracht. De eigenaar is dus niet gerechtigd den naam van den auteur zonder diens toestemming van het bouwwerk te verwijderen. De eigenaar is echter bevoegd dit gebouw te wijzigen. Maakt hij van dit recht gebruik dan moet de auteur van het bouwwerk bevoegd zijn om de verwijdering van zijn naam te eischen.

„Wanneer de architect zijn ontwerp gedeeltelijk door zijn ondergeschikten laat uitwerken, dan moet het auteursrecht bij voorbaat aan den architect zijn toegekend. Wanneer daarentegen een bouwondernemer bij een architect een ontwerp bestelt, dan geniet deze als auteur het volle auteursrecht. In hoeverre de besteller over het auteursrecht te beschikken heeft, volgt dan uit de overeenkomst tusschen hem en den auteur.

„Men dient dus bij herhaling te zeggen: „De architect heeft dezelfde aanspraak op erkenning van het auteursrecht op zijne werken als alle andere kunstenaars. De uitdrukking bouwkunstenaar is daarbij in hare ruimste beteekenis te nemen.”

L. COUVÉE, ARCHITECT. DE RESTAURATIE VAN EEN DELFTSCHEN GEVEL.

Op zekeren dag in de maand Juni van het vorige jaar kwam mij ter oore, dat de eigenaar van perceel Choorstraat 54 het voornemen had te gaan verbouwen. Dat de verwezenlijking dier voornemens reeds een begin van uitvoering had verkregen bleek mij alras uit het feit, dat met een aannemer onderhands reeds een plan was opgemaakt en voor de uitvoering accoord getroffen, terwijl een teekening ingevolge de bouwverordening reeds ter bestemder plaatse was ingediend. De eigenaar, door den bewoner der bovenkamers, de heer J. TH. ESCHBACH, a.s. Civ. Ing., opmerkzaam gemaakt op de kunstwaarde van den gevel, komt, hoewel met eenigen tegenzin, informeerden of het mogelijk kon geacht worden de gevel die zeer slecht is, en dat wel in verband met de aan te brengen Mansarde-kap, alsnog te behouden; maar..... er was haast bij, daar den volgenden Maandag door den aannemer begonnen zou worden. Een onderzoek in loco gaf mij de overtuiging,

dat het dak, waarvoor een gebroken kap in de plaats moest komen, werkelijk zeer slecht was; dat de gevel, voorzoover zonder besteigering te bezien, eveneens zeer verzakt was, bovendien hier en daar sterk verweerd, en ook de kozijnen dringend herstel noodig hadden. Het opgemaakte plan bevatte niet meer of minder dan den gevel geheel te sloopen, van den winkel een kamer te maken en een geheel nieuwen gevel, „een muur met gaten”, er voor in de plaats te doen komen. Uitstel was dus het eerste waar het op aan kwam, want, hoewel de eigenaar tenslotte zich wilde laten vinden om, indien mogelijk, den gevel te doen behouden,..... de middelen daartoe ontbraken hem ten eenenmale.

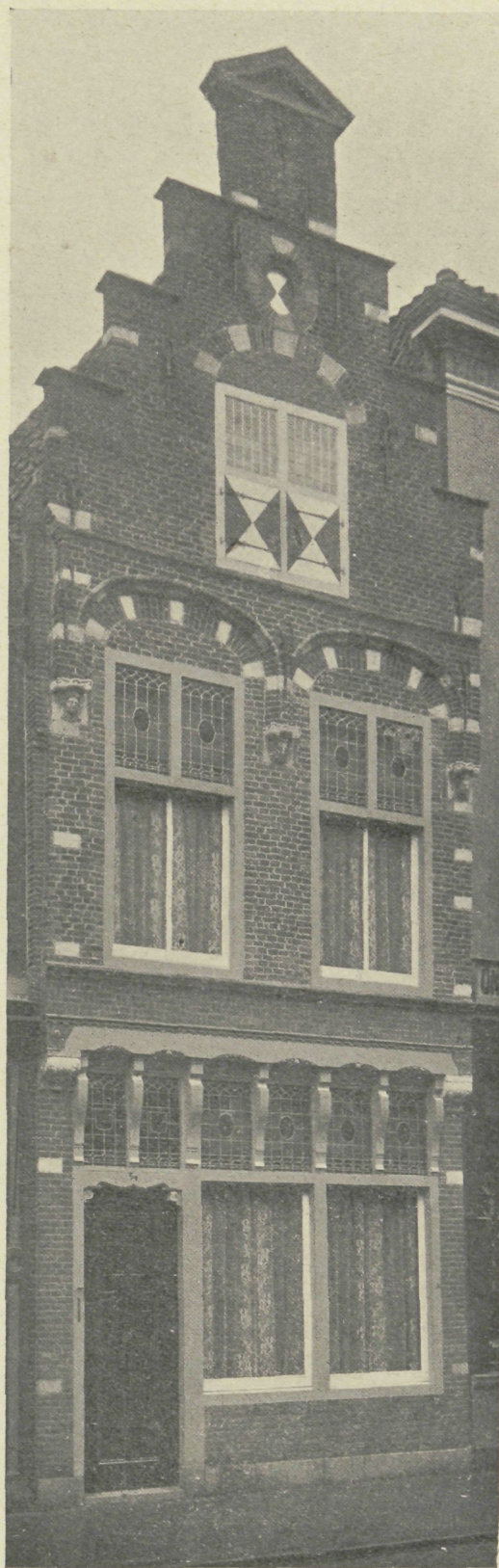
Goede raad was duur en spoed een eerste vereischte. Hoe nu aan geld te komen om dezen gevel van een gewissen ondergang te bewaren? Na van den eigenaar een week verkregen te hebben om daarin

maatregelen te beramen, wendde ik mij tot Prof. H. EVERS als lid van de Commissie voor de inventarisatie der Oude Monumenten, die onmiddellijk bereid was alle mogelijke moreele steun te verleenen. Dienzelfden avond zocht ik op collega TONNAER, bestuurslid van de verfraaiingsvereniging „Delfia”, met verzoek of hij uit de kas van „Delfia” voor dit geval niet wat geld los kon krijgen. Direct vond mijn voorstel bij hem ingang en riep hij een spoed-eischende vergadering bijeen om een subsidie aan te vragen en die dan ook werd verleend. Vervolgens bezocht ik den gemeente-architect, den heer M. A. C. HARTMAN, waar ik nu voor het eerst het ingediende „bouwplan” onder de oogen kreeg. Ook Z.Ed. was direct bereid om mede te helpen om zoo mogelijk het voortbestaan van den gevel te verzekeren.

Een conferentie van de heeren TONNAER, HARTMAN en schrijver dezes was het gevolg. Eenstemmig was de leuze: de gevel redden! gevolgd echter door de vraag: hoe? Wij besloten om met ons drieën als een soort comité deze zaak te aanvaarden, in de hoop middelen te kunnen vinden om haar tot een goed einde te kunnen brengen. En daar winstbejag in deze reeds van den aanvang geheel buitengesloten lag, zoo mag hier even aangestipt worden dat louter liefde tot de kunst en liefde voor onze goede stad Delft, om te behouden van haar artistieke beeld wat maar behouden kan worden, ons dreef om onze beste krachten tot bereiking van ons voorgezet doel in te spannen.

De heeren HARTMAN en TONNAER zouden zich in hoofdzaak beijveren om de finantiën bij elkaar te krijgen, terwijl schrijver dezes zich met het tekenwerk en meer met de uitvoering zou belasten. Alzoo togen wij aan het werk. Aan Zijne Exellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een subsidie gevraagd en reeds spoedig een toezegging onder voorbehoud ontvangen. Men bedenke dat toen nog geen plan was opgemaakt of eenigszins een begrooting te geven, daar alles er van afhing over welk bedrag tenslotte zou kunnen worden beschikt. Aan meerdere particulieren en kunstminnaars werd gevraagd of zij iets voor het behoud van den gevel gevoelden en er iets voor over hadden en ziet, buiten verwachting liep het bedrag der toezeggingen op. Dat met dit alles tijd verliep spreekt vanzelf, en het kostte ons dan ook telkens weer nieuwe moeite om den eigenaar te bewegen geduld te oefenen, daar hij voortdurend dreigde te zullen laten sloopen, als wij niet lieten beginnen, aangezien de kamers tegen 1 September verhuurd waren en dus op dien tijd gereed moesten zijn.

Inmiddels waren, nadat wij de beschikking hadden verkregen van een welwillend afgestane en vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken vervaardigde opmeting, de plannen zoover gevorderd, dat een overzicht van de kosten genomen kon worden en in verband met de beschikbare som, hoewel nog

niet voldoende, toch tot uitvoering besloten werd. Bij onderlinge overeenkomst met den eigenaar nam de Commissie op zich te bekostigen wat de verbouwing met behoud en restauratie van den ouden gevel méér zou kosten dan het eerst opgemaakte en reeds aangenomen plan.

(Slot volgt.)

J. H. W. LELIMAN. NIEUWE VERKEERSWEGEN IN 'S GRAVENHAGE.

Het vraagstuk dat onder den naam „De verbinding Plaats-Buitenhof” thans in Den Haag aan de orde is, is een der belangrijkste, mogelijk wel het meest belangrijke dat in ons land op het gebied van stadsvervorming zou kunnen worden gesteld.

Het betrokken stadsgedeelte, de groep Buitenhof-Vijverberg-Plaats heeft uit meer dan eenen hoofde, beschouwd, uit een oogpunt van schoonheid zoowel als van historie, te groote beteekenis dan dat de oplossing van het opgeworpen vraagstuk een specifiek Haagsch belang zou wezen. Dit stadsgedeelte, een der meest indrukwekkende, en een der meest schilderachtige van ons land tevens is een nationaal bezit. Het karakteristieke geheel is voor onze architectuur en voor onzen stedenbouw van gelijke representatieve waarde als voor onze vaderlandsche schilderschool de meesterstukken die in het er bijbehorende Mauritshuis zoo zorgzaam worden bewaard.

Waar nu de vervorming van dat stadsgedeelte noodzakelijk is geworden, dient deze met de meest-mogelijke nauwgezetheid, met de grootste ernst te worden beschouwd. De belangstelling die het vraagstuk opwekt is een gunstig getuigenis van het plichtsgevoel der Hagenaars.

De kwestie is ontstaan doordien de Minister van Waterstaat niet wilde toestaan dat over het Binnenhof een lijn van het in bouw zijnde elektrische tramnet werd aangelegd.

Dit was juist gezien. Hoe overwegend in onzen tijd de verkeersbelangen ook mogen wezen, de beteekenis van het Binnenhof wettigt dat hier aan andere belangen den voorrang werd gegeven.

De vraag was hoe de trambaan nu te traceeren.

De bijgaande afbeeldingen geven een denkbeeld van drie ontwerpen om in de boven kortelijks geschetste moeilijkheid te voorzien met inachtneming van de eischen der schoonheid. Er is nog een voorstel: dat der gemeente. Dit wil achter de huizen, welke thans den Vijver begrenzen op ijzeren paaltjes een brug slaan voor de elektrische tram. Dit plan verraadt zulk een volkomen gemis aan aesthetisch gevoel, getuigt van een zoo enge kleine opvatting, dat het hier gevoegelijk onbesproken kan blijven. Het is een bedenkelijk verschijnsel en verontrustend voor de toekomst dat zulk een plan in vollen ernst kon worden gekoesterd. Het zou in het gunstigst geval niet meer mogen zijn dan een maatregel van zeer tijdelijken aard.

Het plan der Verfraaiingscommissie van de „Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen” te 's-Gravenhage is naar tijdsorde het eerste van bedoeld drietel. Het werd in den vorigen jaargang van „De Bouwwereld”, op blz. 399, reeds afgebeeld. Daarbij is gegeven een toelichting van de hand des heeren J. J. L. BOURDREZ, lid van gemelde commissie.

De verfraaiingscommissie heeft haar taak ruim opgevat en ontwerpt tevens een nieuwen S-vormigen

verbindingsweg van het Spui naar het Buitenhof. Nu het Spui geheel gedempt is zou aldus een ruimer weg geschapen worden voor het doorgaand verkeer van het Station der H. S. M. en van uit het hart der stad, via Buitenhof, Kneuterdijk enz. naar Scheveningen. Zoodoende zouden de te nauwe Venestraat en Hoogstraat ontlast worden.

Deze voorgestelde doorbraak vraagt hier geene verder bespreking; zij is van praktisch, plaatselijk belang en het kwartier waardoor zij voert kan er slechts door vooitgaan.

Het bestuur der plaatselijke afdeeling van de Mij. tot Bevordering de Bouwkunst, dat in een adres van adhaesie zich in hoofdtrekken aansloot bij de verfraaiingscommissie, geeft een vloeiender beloop van die ontworpen straat in overweging. Of zulks echter eene verbetering mag heeten, is te betwijfelen. Gebroken, hoekige straten voldoen door hunne bebouwing in den regel beter dan gebogen straten.

Het plan der verfraaiingscommissie had echter een zwak punt: de vrijligging van de Gevangenpoort, die als een doelloos, ongemotiveerd en buitendien niet zeer fraai uitsteeksel buiten de huizenrij, een sta-in-den-weg op het trottoir wordt. Bovendien ontstaat een in aesthetisch opzicht hinderlijk hiaat in de afsluiting van de Plaats en Buitenhof.

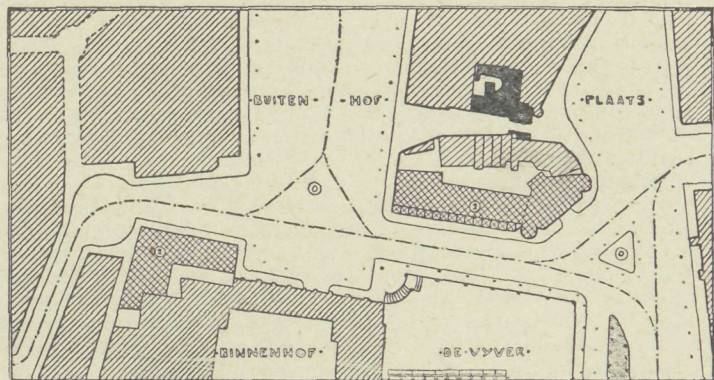
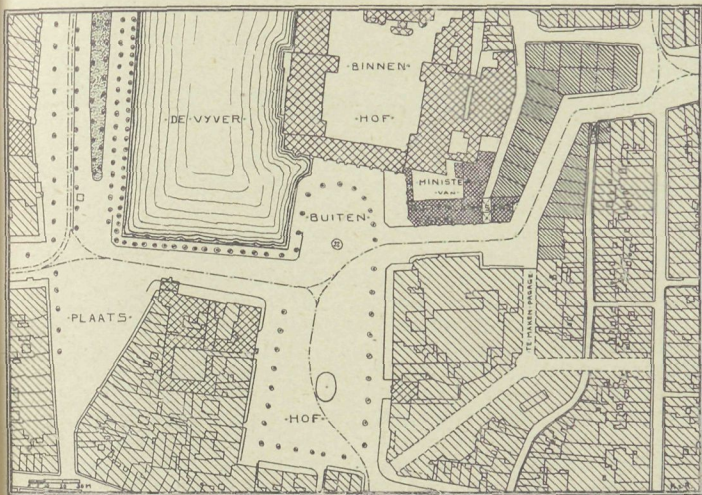
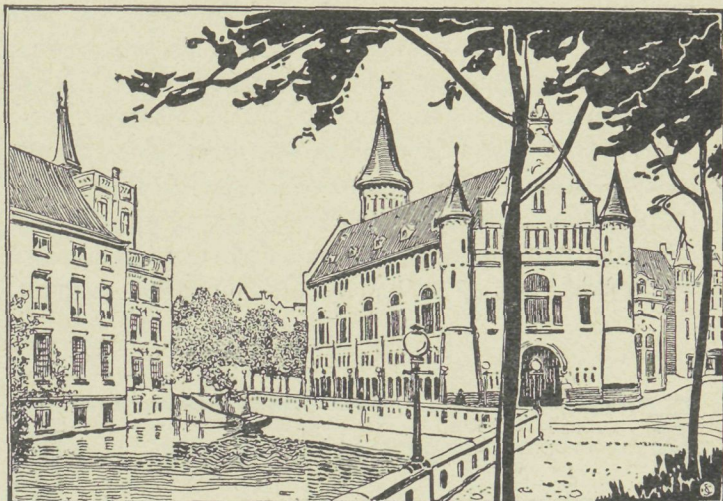
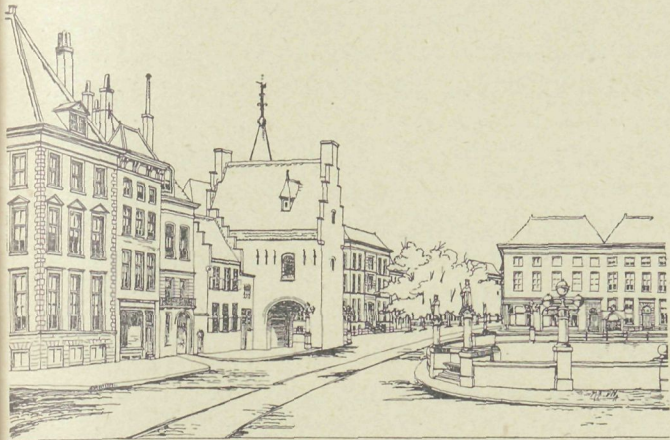
Ook het bestuur der afdeeling van de Mij. van Bouwkunst wijst hierop in haar adres van adhaesie. Daarin staat dat „door het wegbreken van de perceelen langs den Hofvijver, de Gevangenpoort geheel vrij zal komen te staan waardoor niet alleen het karakter van poort zal verloren gaan maar ook de afsluiting tusschen Buitenhof en Plaats zal worden gemist, een afsluiting, die steeds heeft bestaan en ook uit een aesthetisch oogpunt noodzakelijk is, doch dat dit bezwaar kan worden voorkomen door het maken van een nieuwen aanbouw aan de Poort met geheel behoud van het bestaande, namelijk door den bestaanden doorgang in te richten tot voetweg en daarnaast aan te brengen twee groote poorten en een kleine aan de zijde van den Vijver, de laatste wederom voor voetgangers, terwijl de beide groote kunnen dienen tot verkeer van de elektrische trams, automobielen, rijtuigen, enz., waardoor tevens het voordeel verkregen wordt, dat het verschillend verkeer ook een eigen doorgang kan verkrijgen.”

Nu heeft evenwel een dergelijke poortbouw als het bestuur der afdeeling zich dien dacht (zie de afbeelding) mogelijk wel het bezwaar, dat hij bij bijzondere gelegenheden of wel, wanneer het verkeer zich in de toekomst heeft gewijzigd in aard of omvang, tot moeilijkheden leidt. Reeds in normale omstandigheden is dit het geval want er had, om het verkeer zóó te splitsen dat opstoppen of ongelukken vermeden werden, een doorgang meer moeten wezen. De doorgang voor de elektrische tram moet voor deze in beginsel gereserveerd blijven;

ONTV

bo
no
ve
mi
ve
on
do
de
be
stu
be
he
op
we
we
de
de
aan
In
Va
ma
tot
Te
on

ONTWERP DER VERFRAAIINGSCOMMISSIE.

ONTWERP S. DE CLERCQ.

bovendien zouden er dus behalve de voetgangerspoortjes nog moeten wezen twee doorgangen, voor het voertuigenverkeer in komende en gaande richting. Deze eisch moge voor het oogenblik en voor het thans bestaande verkeer te zwaar wezen, de toekomst zal hierin ongetwijfeld verandering brengen, vooral wanneer de doorgang Buitenhof-Plaats een deel is geworden van den hoofdweg naar Scheveningen.

Er is echter nog een ander argument. Het denkbeeld n.l. de Gevangenpoort uit te breiden met een stuk dat de rol speelt van een theater-decor, dat beneden moderne, boven middeleeuwsche aspiraties heeft, terwijl het geheel als 20ste eeuwse fantasie op een 16de eeuwse thema beoogt een boerenbedrog te wezen, lijkt mij weinig. Het karakter der Gevangenpoort wordt daardoor nog meer aangetast dan door het voorstel der verfraaiingscommissie. Bovendien is voor mijn gevoel de Gevangenpoort niet een aangewezen monument om aan den Vijverberg op een eereplaats te worden gezet. Interessanter oplossing biedt het plan-De Clercq, in „Het Vaderland” opgenomen en hierboven gereproduceerd.

Dit plan is in zekeren zin een „Ei van Columbus”, maar het leidt ondanks den eenvoud van zijn gedachte tot de volledigste en rijkste oplossing van het vraagstuk. Terwijl de andere plannen in hoofdzaak berusten op onteigening en slooping, wil de architect De Clercq

juist behouden hetgeen er goed is en onafhankelijk daarvan nog verbeteren. Hij dempt een smalle strook aan de korte zijde van den Hofvijver en projecteert daarop een openbaar gebouw en een boulevard in het verlengde van de nieuwe straat, die hij van de verfraaiingscommissie overneemt.

De voordeelen zijn duidelijk.

Het plan wordt goedkeper, doordien vervallen de onteigeningskosten van de huizenrij tusschen Gevangenpoort en den Vijver, welke aanmerkelijk hooger zijn dan de dempingskosten. Dit finantieele voordeel weegt minder dan het aesthetische. Het karakter der Gevangenpoort met hare omgeving kan intact blijven, de Hofvijver, door het ontworpen regeeringsgebouw, een passender afsluiting krijgen dan door de huizen naast de Gevangenpoort; het bedoelde gebouw kan, ook door zijn silhouet, het stadsgezicht, gezien zoowel van het Buitenhof als van de Plaats maar vooral van den Kneuterdijk verfraaien. (Het door den heer De Clercq geschetste gebouw kan elkeen vervangen denken door een bouwwerk dat volgens eigen fantasie beter of fraaier zou zijn. Dit heeft op het beginsel van het plan geen invloed.)

Aan den eisch van het verkeer is ten volle voldaan: de Gevangenpoort blijft een doorgang voor voetgangers; voor het tram- en rijtuigverkeer dient de boulevard langs den vijver.

Van den Hofvijver wordt slechts een zeer kleine strook gedempt wier gemis niemand zal hinderen en te minder nu in elk geval te verwachten is, dat in het stadsgezicht het regeeringsgebouw een aesthetische winst zal beekenen in vergelijking tot de achtergevels waarop nu vanaf den Vijverberg het oog valt en die het ensemble beslist ontsieren. De verkleining welke de vrije stadsruimte zou ondergaan door de bebouwing van een stuk van den Vijver is buitendien in casu en praktisch beschouwd van geen nadeel uit hygiënisch oogpunt.

Hoe breed precies de te dempen strook is, staat in verband met de bestemming van het gedachte openbare gebouw. Het daarvoor aangewezen terrein kan bovendien vergroot worden door aankoop van de achtergelegen huizen.

Het komt mij voor, dat het plan-DE CLERCQ de voorkeur verdient, wijl het de ruimste, veelzijdigste en afdoendste oplossing van het vraagstuk aan de hand doet en zulks in historischen, aesthetischen en praktischen zin.

GEMENGDE BERICHTEN.

Museum en School voor Kunstnijverheid te Haarlem. Het eerste werd gedurende het jaar 1904 door 9701 belangstellenden bezocht. Uit de aan het Museum verbonden boekeryj werden gedurende het afgelopen jaar 2311 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. Op de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid hebben 61 vrouwelijke en 115 mannelijke leerlingen onderwijs ontvangen in het teekenen en praktische uitoefening van verschillende kunstambachten.

Polytechnische School te Delft. Het aantal ingeschrevenen bedraagt 1088 te weten: 302 ingeschrevenen voor civiel-ingenieur, 419 voor werktuigkundig ingenieur, 90 voor mijnen-ingenieur, 25 voor scheepsbouwkundig ingenieur, 32 voor bouw- en werktuigkundig ingenieur, 120 voor technoloog, 5 voor ijker, 88 voor verschillende studievakken, 1 voor alle lessen. Hierbij bevinden zich 26 vrouwelijke ingeschrevenen: 1 voor civ-ing, 1 voor bouw- ing., 10 voor technoloog en 14 voor verschillende studievakken.

Architekten-honorarium in België. In het weekblad „Journal de la Marbrerie” lezen wij, dat voor de gebouwen die voor de provincie Brabant door particuliere bouwmeesters ontworpen worden, zal genoten worden een honorarium van 6% voor de eerste twintig duizend franken en 5% voor het overige deel van de bouwkosten.

Oorspronkelijk was vastgesteld een uniform honorarium van 5%. Hiertegen waren evenwel talrijke bezwaren ingediend.

PARIJS. De Hotels de Treviso en Rohan. Het Hotel de Treviso, een der fraaiste particuliere paleizen aan de boulevard Saint Germain zal afgebroken worden en met den fraaie tuin voor gewone huurhuizen plaats maken. Het hotel dankt zijn naam aan den maarschalk MORTIER, Hertog van Treviso. Deze liet het 18e eeuwse paleis gedeeltelijk in Empirestijl renoveren. De groote zaal, met prachtige wandbetimmeringen en bas-reliefs in gebakken aarde, door CLODION geboetseerd, bleven echter intact.

Ook het voormalige Hotel de Rohan zal waarschijnlijk afgebroken worden, nu de Staatsdrukkerij, die er in gevestigd was, verplaatst is. Er is evenwel voorgesteld om het aan te trekken bij het naastgelegen oude Hotel de Soubise, waarin thans het rijksarchief is gevestigd. Het Hotel de Rohan, eens een der rijkste en fraaiste van Parijs heeft echter veel geleden. De prachtige hoofdtrap is afgebroken en van de oude luxe is niet veel meer overgebleven dan het door HARDOUIN beschilderde „Apen-kabinet”, dat door de Regeering zou worden afgestaan aan het museum van decoratieve kunst.

De Augustusbrug te Dresden is een der fraaiste der oude steenen bruggen van Duitschland:forsch en tevens ook gracieus van lijn, vormt zij een hechte verbinding der beide Elbeoeveren. Hare zware bogen en pijlers zijn een monumentale noot in het stadsbeeld, in contrast tot de fijne architectuur der omliggende gebouwen. De brug werd begonnen onder markgraaf HENDRIK II in 1119 en in 1260 onder HENDRIK DER ERLAUCHE voltooid. In 1727 verkreeg de brug tijdens de regeering van Koning AUGUSTUS DEN STERKE haar tegenwoordigen vorm, ontworpen door den welbekenden architect PÖPPELMANN, den genialen bouwmeester van den Zwinger, het meesterstuk der Rokoko-bouwkunst in Duitschland. Van deze verbouwing dagteekenen ook de ijsbrekers, die N.B. tegen de stroomafwaarts gerichte zijden der pijlers werden aangebracht! In 1813 werd een pijler van de brug, na den overtocht van NAPOLEONS leger opgeblazen met 23 centenaars kruut. De brug die met een aantal vrije nauwe openingen de Elbe overspant, levert voor de scheepvaart een groote belem-

mering op. Naar aanleiding van een voorstel tot den bouw van een nieuwe brug werd een jaar geleden heel wat papier beschreven. De artisten bepleitten toen het behoud van het bouwwerk.

Een onderzoek heeft aangetoond dat in ieder geval belangrijke herstellingswerkzaamheden vereischt werden. Er waren verzakkingen en scheuren ontstaan onder den invloed van de inwerking van vocht en van het sterke verkeer van den laatsten tijd. Met name de consoles waarop in de 18e eeuw de trottoirs waren uitgebouwd werden gevaarlijk.

Dat dit onderzoek niet te pessimistisch was is nu onlangs gebleken, doordien de brug, onder den invloed van het weer, aanmerkelijke schade heeft geleden.

Er zou reeds met den bouw eener nieuwe brug begonnen wezen wanneer stad en regeering het eens geworden waren over de verdeling der kosten die 5.5 miljoen mark beloopten. De bouw staat ook in verband met de plannen tot verandering van het bijgelegen theater-plein, waarvoor een prijsvraag de ontwerpen heeft geleverd.

Bezoek aan de deutsche Technische Hoogeschoolen. Evenals vorige jaren ontleenen wij aan het „Zentralbl. der Bauverw.” eene opgave betreffende het aantal ingeschrevenen aan de techn. hoogeschoolen in Duitschland. De tusschen () geplaatste cijfers hebben betrekking op het Winter-halfjaar 1903/04, zoodat wederom het getal studeerenden verminderd is. Wij geven er ook eene opgave bij van het getal der in Duitschland studeerende landgenooten.

(Wij verwijzen hier naar „Bww.” 1904 blz. 408 waar de overeenkomstige cijfers voor de polytechnische school te Zurich werden gegeven: 1275, 66, 33.)

	Totaal	Architekten	Nederlanders
Berlijn	2877 (3260)	476 (495)	10
Brunswijk	593	51	geen
Darmstadt	1917 (1997)	295	?
Dresden	1152 (1202)	159	1
Hannover	1204 (1247)	147 (156)	15
Karlsruhe	1695 (1819)	266 (307)	23
Munchen	2274 (2383)	351	1
Stuttgart	928 (969)	241	geen

Rechtspraak. Verjaring van het recht van licht, lucht en uitzicht. Van de interessante procedure werden in „De Bouww.” 1903 op blz. 86 en 400 de eerste fazen medegedeeld. Thans werd door den Hoogen Raad in laatste instantie uitspraak gedaan.

Zijn jurisprudentie getrouw vernietigde de Hooge Raad het arrest van het Haagsche hof in de bekende Rotterdamsche zaak over de erfdiensbaarheid van licht, lucht en uitzicht. Het Hof had met bevestiging van een vonnis der rechtbank te Rotterdam beslist, dat de eigenaar van een perceel aldaar terecht was opgekomen tegen de handelwijze van zijn buurman, die op een goeden dag hem het licht, lucht en uitzicht had benomen, hetwelk hij, eischer, had door een 8-tal ramen ook de open plaats van zijn buurman. De buurman had voor de ramen planken gesteld, daarbij evenwel op eigen grond blijvende. Rechtbank en hof hadden den eischer toegelaten tot het bewijs dat hij die ramen aldaar sedert meer dan 30 jaar had, omdat gelijk de buurman de vensters ingericht overeenkomstig de art. 693—695 B. W. (van het burendrecht) moet dulden, hij ook de 8 in strijd met die artt. ingerichte ramen bij eischer's muur zal hebben te dulden, indien de eischer voormeld bewijs zal leveren.

De H. R. was van oordeel dat dit bewijs niet zou kunnen leiden tot toewijzing der vordering om de planken weg te ruimen. En zulks hierom niet, omdat die ramen wel zijn aan te merken als een zichtbaar teeken van eischers bezit van het recht om daar ter plaatse die ramen te hebben en daardoor over en van buurmans erf, zoolang zich daartoe de gelegenheid aanbiedt uitzicht te hebben en licht en lucht te scheppen, maar niet van bezit van een blijvend en voortdurend recht van den eischer daartoe, hetwelk

zich zou oplossen in een recht om den buurman te belemmeren in zijn bevoegdheid om op eigen grond ook voor eischer's ramen te bouwen en alzoo te timmeren, gelijk de buurman gedaan heeft.

Dan zou tegenover zoodanig recht des eischers staan de verplichting van den buurman om niet te doen, waartoe noodig is een erfdiensbaarheid als bedoeld in art. 725 B. W. laatste lid, dan een onzichtbare erfdiensbaarheid, die volgens art. 746 slechts bij een titel kan worden bevestigd.

Rechtb. en Hof derhalve oordeelend, dat in deze een beroep op 30-jarig bezit en verjaring toelaatbaar was en zou kunnen leiden tot toewijzing der ingestelde vordering hebben beslist in strijd met de wet en eischers vordering moest worden ontzegd.

Eene „revolutie” onder de engelsche architecten. Het overzicht over 1904 door „The British Architect” gegeven vangt aldus aan:

„Het laatste jaar is niet gekenmerkt door bijzondere gebeurtenissen, behalve de „revolutie” die aan het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten een bestuur gaf waarin de jongeren de meerderheid hebben.”

Hieraan is zeker te danken dat het Instituut meer van zich doet hooren dan vroeger.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Architectura Nr. 1. De jongste berichten omtrent den wedstrijd voor den Vredetempel. Beschouwingen van het artikel over dit ontwerp in het „Bouw Weekblad” Nr. 53 (Zie bladz. 8, 1905). Ook de schrijver vindt de keuze van een paar architecten uit elk land die zouden worden uitgenoodigd aan de prijsvraag deel te nemen, zeer absurd. Dit zou de verontwaardiging van de geheele bouwkundige wereld opwekken.

De bouwvallige toren van Oirschot, door JOSEPH CULPERS. Naar aanleiding van de dagbladartikelen, dat men de overblijfselen van dezen toren wil omhalen, vraagt de heer C.: wiens advies in deze ingewonnen is en of er geen manier is om den toren alsnog te behouden.

Jaarverslag van den penningmeester van het genootschap.

Prijsvraag Diploma van de Algemeene Vereeniging van Bloembollencultuur.

Het uitbreidingsplan BERLAGE. Verslag der lezing van den heer KROMHOUT, zie bladz. 16.

TECHNISCH GEDEELTE. Coöperatief-bouwen door M. P. DE CLERCQ. De heer D. C. somt hier de voordeelen op, die het coöperatief-bouwen heeft boven het verhuuren van huizen. Men heeft nl. bij de eerste manier geen last van huizen, die leeg staan, niet van huurders, die niet betalen en niet van moedwillige beschadiging der woningen.

Het ontwerpen en uitslaan van schepen, door L. A. VAN SCHIE (vervolg).

De uitvoering van den nieuwen Beachy-head-vuurtoren bij Eastborne, door H. OOSTINJER.

Over het luchten, door F. J. H. Over de benodigde versche lucht in vertrekken en het bederf van de lucht door kunstlicht.

Kleedingsstoffen, door H. De werking der verschillende kleedingsstoffen op het lichaam. De stoffen moeten poreus zijn opdat zij de lucht doorlaten.

Bouwkundig Weekblad Nr. 1. Nieuwe verkeersweg Buitenhof—Plaats te 's Gravenhage, met afbeelding van het plan, daarvoor opgemaakt door het Bestuur der afdeling 's Gravenhage van de Mij. tot bev. der Bouwkunst.

De centrale middelbare technische school, door F. M. L. KERCKHOFF. Naar aanleiding van het ingediende wetsontwerp wijst de heer K. op het onpraktische van een enkele school te Haarlem om de vele leerlingen die dan te H. zullen moeten wonen. Wordt de school sterk bevolkt, dan zijn parallelklassen noodig en dan vervallen de financiële voordeelen van de centrale school.

J. J. WEVE. De herdenking van diens 25-jarig jubilé als gemeente-architect te Nijmegen. (Zie blz. 8)

Het kantoorgebouw der Badische Actien-Gesellschaft te Rotterdam met plattegrond en gevel, gebouwd door den architect J. P. STOK WZN.

Prijsvragen. Het programma van het diploma, zie bij „Architectura” en Juryrapport van de prijsvragen van „Bouwkunst en Vriendschap.”

De Opmerker Nr. 1. Het jaar 1904. Terugblik op verschillende kwesties in het afgelopen jaar voorgekomen, als de prijsvraag voor den Vredetempel, het uitbreidingsplan van Amsterdam, de regeling van het Middelbaar technisch onderwijs, enz.

Een behouden geveltje, met afbeelding van den gevel in de Sprongstraat te Zutphen.

Een jubilaris, door A. W. WEISSMAN. Hier wordt herdacht het jubilé van den heer AUG. ALLEAË, als Directeur der Rijks-academie van Beeldende Kunsten.

Prijsvragen. Het programma van het diploma, zie bij „Architectura”.

„Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport der prijsvragen (Zie hieronder.)

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Juryrapport „Bouwkunst en Vriendschap” 1904. Wij nemen hieronder over een uittreksel uit het Juryrapport inzake de prijsvragen in 1904 door „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam uitgeschreven. De plaatsruimte noopt ons alleen over te nemen het oordeel over de be kroonde ontwerpen. Wij herinneren er aan dat bekroond werden:

1e prijsvraag: 1e prijs: B. VAN BILDERBEEK (Amsterdam);

2e prijs: J. C. VAN EPEM (Vincennes).

2e prijsvraag: 1e prijs: J. STUIVINGA (Rotterdam); eervolle vermeldingen aan: W. L. SMIT, P. J. BIESTA (Rotterdam) en CORN. DE GRAAF (Hengelo).

3e prijsvraag: 1e prijs: H. ROSSE (Den Haag);

2e prijs: MARTINUS BLES (Rotterdam).

Eerste prijsvraag. Een Schilderswoning met Ateliers. Hiervoor zijn ingekomen 22 ontwerpen. De algemeene indruk van het geleverde werk is goed, aan verscheidene ontwerpen is veel zorg besteed en deze prijsvraag kan dan ook als goed geslaagd worden aangemerkt.

De Jury heeft de ontwerpen beoordeeld zonder aan een stijl-karakter eenige voorkeur boven een ander te geven. Elk ontwerp werd beschouwd in zijn type voor zoover dat type in overeenstemming is te brengen met het doel en wezen van de gevraagde bouwwerken.

Toch werd met voldoening geconstateerd, dat de weke, slordig slingerende lijnen van sommige moderne „nieuwe stijl” bouwwerken, in geen dezer ontwerpen meer zijn waar te nemen.

Motto „Geteekend Klaverblad”. De verschillende vertrekken sluiten goed aan elkander aan. De hal is op de eerste verdieping door een corridor vervangen, waardoor dit plan beknopter wordt. De ateliers, hoewel goed verlicht, hadden beter direct verbonden kunnen worden, door de dienst niet zoo omvangrijk te maken. De architectuur heeft een bescheiden landelijk aanzien. Het dakvlak boven de verandah had doorbroken kunnen zijn, Teekenwerk, détail en perspectief zijn flink en met zorg behandeld.

Motto „Woodside”. Een goed ontwerp, hoewel de hal op de 1e verdieping te belangrijk is. De ateliers sluiten direct aan elkander aan. Het ware gewenscht geweest de deuren van het buitenatelier meer te beglazen en ook de ateliers van bovenlicht te voorzien. De architectuur is vriendelijk en landelijk. De gevels zijn goed doorbroken. Het détail en het overige teekenwerk zijn met groote zorg en zeer goed uitgevoerd.

Motto „Horis Subsicivis”. Eveneens een ontwerp, waarbij de zelfde bemerkings gelden, welke op het voorgaande ontwerp zijn gemaakt, wat plannen, architectuur en teekeningen betreft. De toegang tot het atelier, de ligging der badkamer naast het voornaamste slaapvertrek en dergelijke kleine wijzigingen, deden evenwel aan dit ontwerp de voorkeur boven het voorafgaande geven.

De Jury is van oordeel U voor te stellen, de hierboven gegeven beschouwingen in aanmerking genomen; om de uitgeloopte prijzen in de volgende orde toe te keuren.

1e prijs Motto: Subsicivis.

2e „ „ Woodside.

3e „ „ Geteekend Klaverblad.

Tweede prijsvraag. Het Ontwerp van een Wachthuisje. Ingekomen 12 antwoorden.

Motto „Ad Gustum”. Een goed geteekend ontwerp, vroolijk van aanzien en ruim van uitzicht. De doorsnede correspondeert evenwel niet met de kapconstructie. Het in het dak uitspringende gedeelte van bureau en buffet is niet opgelost. De kroonlijst heeft te weinig overstek om als luifel te dienen.

Motto „Pour passer le temps”. Dit ontwerp is goed van silhouet en van verhouding. De gevel aan de waterzijde is evenwel niet gegeven en de kapconstructie zal aldaar minder goed opgelost kunnen worden. De teekeningen zijn goed uitgevoerd.

Motto „B. en V.” Dit ontwerp zou gewonnen hebben door de borstwering niet zoo hoog te maken. Op de banken gezeten, heeft men nu geen uitzicht. Inwendig is het gebouwtje te hoog en het ware beter geweest een plafond aan te brengen. De raamopeningen hadden breder kunnen zijn ten opzichte der muurvlakken. Uitzwendig moet men het loket zoeken. Het teekenwerk is met zorg behandeld.

Motto „Uitzicht”. Een goed ontwerp, vriendelijk van aanzien, met zorg en smaak geteekend. Met kleine uitzonderingen vol-

doet het aan de gestelde eischen. De luifel is goed aangebracht, maar de schoren hadden zwaarder kunnen zijn. De wachtkamer is laag. Het plafond kan hooger liggen. De passage naar het buffet is niet breed genoeg. De opgaande stijl is aldaar overbodig.

Volgens het oordeel der Jury is deze tweede prijsvraag in zoverre minder geslaagd dan de eerste, dat zij gemeend heeft geen tweede prijs te moeten toekennen. Zij heeft de eer U voor te stellen, met den eersten prijs te bekronen het ontwerp ingezonden onder Motto „Uitzicht”, en tevens, wegens de goede hoedanigheden, een derden prijs aan ieder der volgende ontwerpen toe te kennen n.l.: aan „B. en V.”; „Pour passer le temps” en „Ad Gustum”.

Derde prijsvraag. Een bovenlicht van glas in lood. Hiervoor zijn ingekomen 14 teekeningen, waarvan twee ieder 2 ontwerpen geven.

Motto „Transparent”. Dit is frisch van kleur. De vakken zijn hier goed gevuld. De horizon is beter geplaatst dan in het voorgaande ontwerp. Evenwel is ook hier geen omljsting en de motieven der buitenvakken sluiten die vakken niet af.

Motto „Recht door zee”. Een zeer goed ontwerp wat compositie en behandeling van materiaal betreft. De drie vakken vormen een geheel, waarvan het middenvak het voornaamste gedeelte vormt, terwijl de omljsting en de daarvoor gebruikte motieven goed gekozen zijn.

De Jury heeft de eer U voor te stellen de uitgeloopte prijzen toe te kennen en wel de eerste prijs aan het ontwerp ingezonden onder Motto „Recht door zee” en de tweede prijs aan dat ingezonden onder Motto „Transparent”.

De leden der Jury.

Jb. VAN DEN BAN Pz.

Jos. TH. J. CUYPERS.

K. SLUYTERMAN.

J. J. VAN NIEUKERKEN.

J. C. VAN DORSSER AZ., Rapporteur.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

1. Besprekings-avond uitgeschreven door „Het Koggeschp” (Amsterdam 3 Jan '05); 2. Voordracht H. P. BERLAGE Afd. 's Gravenhage der Mij. van Bouwkunst 6 Januari; 3. Voordracht W. J. DE GROOT in de Vereeniging van ambtenaren bij de Technische gemeentendiensten „Alg. Plichtsbetrachting”. Amsterdam 6 Januari. Alle over De uitbreiding van Amsterdam.

1. De bespreking werd ingeleid door den arch. W. KROMHOUT Czn. Hij verklaarde tot dusver steeds BERLAGE's werk in woord en schrift verdedigd te hebben, maar tegen dit uitbreidingsplan moet hij zich toch verzetten. Hij vindt er n.l. gemis aan groetheid van lijn in; 't plan is niet klaar, niet eenvoudig genoeg. Spr. mist er de duidelijkheid in van het uitbreidingsplan der 17e eeuw (de concentrische grachten-aanleg), waardoor men zich in het oude Amsterdam dadelijk tehuis gevoelt. Het plan BERLAGE is te gewild en te gezocht. Er is getracht allerlei kleinigheden aan te brengen, waarin men terugvindt het schoon van oude steden, speciaal de Italiaansche, maar de moderne geest is er niet ingebracht. De man die zich in zijn architectuur onderscheidt door breeden opzet, wijkt daar nu van af. Hij heeft blijkbaar niet begrepen dat de schoonheid der 17e eeuwse uitlegging ontstond doordat het vraagstuk ineens van alle kanten bekeken werd. Maar deze uitbreiding is partieel. In den loop zijner rede wees spr. er tevens op, dat aan het hoofd van publieke werken iemand staat, die niet genoeg architectonisch en artistiek gezag heeft. Het ambt van gemeentearchitect is sinds jaren vacant. En dat is verkeerd, want nu werkt de invloed van één man, in dit geval van BERLAGE, zoo sterk, dat op de bureaux der gemeente allerlei kleine Berlagiaantjes komen, getuige bijv. het vergroote telefoongebouw. Hoeveel spr. ook gevoelt voor de onvervalschte BERLAGE-architectuur, zou hij niet gaarne geheel Amsterdam met dezen éenen stijl vullen.

Van de gelegenheid tot gedachtenwisseling maakte vooreerst de heer BERLAGE gebruik. Hij dankte den heer KROMHOUT voor zijne openhartigheid, maar ontkende dat in zijn plan groote lijnen ontbreken en dat het een middeleeuwsch karakter zou bezitten. Wel is het waar dat die lijnen er eenigszins anders zouden hebben uitgezien, als spr. heelemaal vrij was geweest. Spr.'s plan is echter door de bestaande stad, t.w. de nieuwe buurt, beïnvloed, want zijn opdracht luidde dat zijn plan daarbij moest aansluiten. Ware het mogelijk geweest vanaf de Singelgracht de stad uit te breiden, dan zou er wel een ander plan uit spr.'s handen zijn gekomen.

De heer LELIMAN wenschte te herinneren aan hetgeen door hem was gezegd in zijne voordracht (zie „Bww.” 1904) en geschreven in „De Amsterdammer”. Hij was door de toelichting van de ontwerper niet overtuigd en wijst op den gewrongen aanleg. Ongemotiveerd was afgeweken van het stelsel van de

17e eeuwse stad. Hierop te wijzen houdt geenszins in een slaafsche imitatie te vragen. Spr. meent voorts dat in den ontworpen aanleg geen rekening is gehouden met komende stads-uitbreidingen. De opname van de spoorwegplannen zal bovendien den geheelen aanleg in hoofdlijnen moeten wijzigen, want het nieuwe station toch behoort te wezen een der beheerschende centra van het stratennet. Voorts is spreker van meening dat bij dit plan niet gerekend is met de belangen der volkshuisvesting. Het plan is z.i. te duur, te weelderig opgezet. Een en ander is oorzaak dat spreker het noodig vindt dat men dit ontwerp van de beslissing ook in de hoofdlijnen herziet.

Mr. TH. STUART herinnerde eraan dat de Woningwet de gemeente verplicht voor de naaste toekomst plannen te maken voor den aanleg van straten, grachten en pleinen. Met „naaste toekomst” is waarschijnlijk bedoeld een tijdperk van 10 jaar, omdat in iederen zoodanigen termijn herziening voorgeschreven is. Hier heeft men echter te doen met een plan voor 60 jaar, netgeen zeker niet met den geest der Woningwet strookt, evenmin als het projecteeren van tuinen en parken, waarvan in de Woningwet niet gerept wordt. Zoodoende miskent de gemeente hare publiekrechtelijke verplichting en treedt zij als speculant op. Wat het plan zelf betreft, spr. mist daarin spoorverbinding, industrieel terrein, arbeidsbuurten, praktische waterverversching, mogelijkheid tot doelmatige verlichting en politiebewaking. Hij beschouwt dit plan als fictief; eene mystificatie van de burgerij.

Ook de heer H. J. M. WALINKAMP bepleit een algemeen plan van uitbreiding en wenscht daarbij het radiale stelsel te zien aangehouden.

De heer VAN DER TAS meent dat de stad geen klaren wijn schenkt maar dat haar doel in de eerste plaats is alle grond in handen te krijgen. Hij wijst op den invloed der te verwachten bouwverordening.

De heer TELLEGEN, directeur van het Bouw- en Woningtoezicht betoogt dat voor hem het lichtpunt is dat de grond, ondanks het plan zoo ruim is opgezet voor f30 te geven is. De nieuwe bouwverordening zal, in aanmerking nemende dat de terrein prijzen door speculatiebouwers thans betaald veel hooger zijn dan die f30, den bouw niet duurder maken. Lage grondprijzen is echter een eerste vereischte om de woningtoestanden te kunnen verbeteren. Spreker conclusie is, dat men een begin moet maken; hij vertrouwt dat de ontwerper het plan iets zuiniger zal kunnen maken.

De heer J. VAN HASSELT, directeur van P. W. zegt dat bij dit plan gene nevengevonden hebben bestaan. Het spoorwegplan was niet in dit ontwerp op te nemen. Hij geeft eene geruststelling in zake de waterverversching in het ontwerp.

De heeren STUART en KROMHOUT repliceerde bij het late uur en de verloopende vergadering kort, waarna de vergadering gesloten wordt.

2. De voordracht van den heer BERLAGE geschiedde aan de hand van lichtbeelden, voorstellende plattegronden en uitbreidingsplannen van buitenlandsche steden, van zijn eigen ontwerp, en van een paar daarin voorkomende pleinen met bijgedachte bebouwing. Spreker zette uitvoerig de beginselen van zijn ontwerp uiteen gelijk die ook reeds gedeeltelijk in zijn architectonische toelichting bij het ontwerp voorkwamen. Het behoud van het natuurschoon stond op de eerste plaats. Voorts was ontwerper er op bedacht om het historisch karakter van onzen nationalen stedenbouw aan te houden en meer te letten op het schilderachtige karakter van den aanleg dan wel op architectonisch effect, waarin hier te lande nooit de kracht is gezocht.

Spr. verklaarde voorts te zijn uitgegaan van een concentrisch idee in tegenstelling met de jongste uitbreidingen der stad. De wandelweg met open bebouwing beheerscht het plan. Spr. gaf vervolgens een overzicht van de bijzonderheden van zijn ontwerp.

3. De heer W. J. DE GROOT acht dat het ingediende uitbreidingsplan aan de eischen die men billijkerwijze mag stellen beantwoordt, al wil hij voor zich bevestigd antwoorden op de vraag of het niet hier en daar, meer of minder belangrijk behoort te worden gewijzigd om redenen van practischen, finantieelen en socialen aard. Spreker ontkent dat de bouwverordening, gelijk gezegd is een belemmerenden invloed op het bouwen en de verwezelijking van het plan zal hebben. Althans de zoo strenge bouwverordeningen van duitsche steden hadden dien invloed niet.

Spr. gaat nader in op de wenschelijkheid dat de gemeente eigenaresse wordt van den grond. Wat de architect-opposanten betreft, deze hebben zich beperkt tot het leveren van critiek in woorden en zich nog niet gewaagd aan het geven van eene andere en h.i. meer aannemelijke oplossing.

Spreker wil geen plaats inruimen aan pessimistische gedachten over de verdere ontwikkeling van Amsterdam. Moed en ondernemingszucht zijn echter noodig om tot grooten welvaart te komen. Het koene voorstel van het gemeentebestuur zal volgens spreker's verwachting, een wijze daad blijken.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 3.

18 Januari 1905.

L. COUVÉE, ARCHITECT. DE RESTAURATIE VAN EEN DELFTSCHEN GEVEL.

(Vervolg en Slot)

Na besteigering bleek dat aan den gevel reeds meermalen geknoeid was en dat de gebruikte steen, van het mooie heldere rood dat, naar ik meen, buiten Delft weinig wordt aangetroffen, in verschillende dikten aangetroffen werd, 'tgeen de moeilijkheid vergrootte om oude, eenigszins bijpassende steen te vinden. Wij zijn hierin in zooverre geslaagd, dat wij voor de dunne lagen zeer goed nabijkomende steen door een toeval konden bemachtigen. Voor het bijwerken der neggen langs de raamkozijnen gebruikten we de steen die in de borstwering van de eerste étage voorkwam.

De onderpui, een banale winkelpui, werd weggebroken en toen bleek, waarop wij niet gerekend hadden, dat de oude eiken draagbalk nog aanwezig was. Hoewel gehavend en slecht, viel te herkennen dat vroeger dergelijke stijltjes, hoewel in andere verdeling, aanwezig moesten geweest zijn als nu in het nieuwe plan waren gedetailleerd en reeds in bewerking waren. Ook waren er nog motieven te ontdekken waaruit bleek, dat de puibalk met de binnenbetimmering een geheel moet hebben uitgemaakt. Deze puibalk was aan vóór- en achterzijde eenvoudig geprofileerd, maar uit de plaats die hij in den gevel innam bleek overtuigend, dat de gevel met een sprong naar de straat was aangelegd geworden, dus niet, zooals ten onrechte vaak beweerd wordt in zulke gevallen, zou zijn voorover gezakt. De raamkozijnen werden door halfkruiskozijnen vervangen, daar toch iets moest worden toegegeven aan de moderne eischen van bewoning, vooral waar de eigenaar geen kunstbewonderaar was, en de bewoners van de gemeubelde kamers mogelijk ook wel iets tegen kruiskozijnen zouden in te brengen hebben. Op den zolder vermochten wij een kruiskozijn te plaatsen. De gebogen afdekking van den top gaf aanleiding tot gezette studie; de rollaag toch bleek van andere steen te zijn dan de gevel en blijkbaar in later tijd daarop geplaatst. In navolging van meerdere voorbeelden hier in Delft, werd besloten den top met een fronton af te dekken.

De zandsteen werd afgeloogd, wat aan de mascarons verbazend veel geduld en moeite kostte, daar die dik onder een verlaag zaten welke een ongekenden weerstand bood aan diverse bekende bijtmiddelen. Zeer enkele stukken zandsteen werden door nieuwe vervangen, immers onze leus bleef: „behouden wat maar eenigszins te behouden is"! Zoo werden zelfs de oude dekplaten weder gebruikt, hoewel zij ook lang niet ongeschonden waren, maar waarmede wij hopen bereikt te hebben dat de thans bestaande gevel niet is een copie van de vorige, maar het origineel hoewel helaas niet geheel ongeschonden.

Dat tenslotte de som der gaandeweg inkomende rekeningen niet medeviel, ligt voor de hand, en dat de Commissie er noode toe zou overgaan het ontbrekende uit eigen middelen aan te zuiveren kan geen bevreemding wekken. Hoewel er met de meeste zuinigheid met het geld was omgesprongen, zoo bleek er toch een klein tekort te zijn. Nu zond de Commissie een adres aan den Raad met de bede om hulp. Hoewel wij er ons van bewust waren dat het toestaan eener subsidie aan particulieren uit de openbare kas in ons land een unicum zou zijn, zoo aarzelden wij toch niet het aan te vragen, meenende, zoo de Raad op ons verzoek inging, hiermede aan de bouwkunst tevens in het algemeen een dienst bewezen te hebben. Immers kon men zich in voorkomende gevallen in andere gemeenten alsdan op het voorbeeld van Delft beroepen. Hulde daarom aan den Raad van Delft die in dezen vooraan staat op de lijst der gemeenten die het beseffen, dat de overheid terdege moreel verplicht is aan het behoud zelfs van zich in particulier bezit bevindende voorwerpen of monumenten van kunst, aandacht te schenken, zoo noodig hulp te verleen. Nog een stap verder zou ik willen gaan, en op het voorbeeld van buitenlandsche steden (Brugge, Mechelen, Gent, Goslar, Quedlinburg, enz. om maar enkelen te noemen) de overheid verplichten en door wettelijke bepalingen in staat stellen

om den eigenaar van een monument te beletten zijn eigendom te verminken of te doen sloopen. Hiervan zijn wij zeker nog verre verwijderd maar toch kon in dezen nog veel gedaan worden om vele monumenten te redden door het verlenen van subsidies voor restauratie uit de Gemeente-kas waardoor een soort servituut of voogdijschap voor het vervolg op dat pand kon gevestigd worden.

Het is gelukkig niet te ontkennen, de zin tot behoud van oude gevels zit in de lucht, wij denken aan de gevallen in Haarlem en Kampen. Veel komt neer op de waakzaamheid onzer collega's en een beroep op hun liefde tot de kunst is hier zeker niet misplaatst waar het eventueel mocht gelden een bouwheer een voorgenomen slooping en verbouwing te ontraden, zelfs al mocht daarvan het derven van een hooger honorarium een gevolg zijn.

Het past mij hier de namen te noemen van de aannemers, de heeren RIJSTERBOSCH als timmerman en HANEMAAYER als metselaar, die beiden met zeer te loven accuratesse en ambitie het werk uitvoerden waar toch o. m. bij het schoren en ondervangen van

den zeer bouwvalligen gevel, de uiterste zorg moest besteed worden, ook om het blijvende werk niet te beschadigen. Hulde en dank ook aan den WelEd. Heer ESCHBACH die zeker het eerste genoemd mag worden als redder van den gevel, toen hij hoorde dat zijn huisheer in onwetendheid het bestaan er van bedreigde.

Dank tenslotte aan allen die hetzij door finantiëelen, hetzij door moreelen steun, hetzij door beiden, ons in staat stelden het bekende geveltje in de Choorstraat voor algeheelen ondergang te behoeden.

Zeer juist begreep de verfraaiingsvereniging „Delfia”, in dezen haar roeping, waar zij door het verlenen eener, hoewel niet groote subsidie, het karakter van het stratenbeeld in Delft hielp behouden. Behalve onzen dank voor haar subsidie, past ons een woord van erkentelijkheid voor het aldus door haar uitgesproken beginsel.

Is de restauratie uit een technisch oogpunt tot stand gekomen, wij laten het aan den beschouwer over te beoordeelen of die ook uit een oogpunt van kunst geslaagd mag worden genoemd.

Delft, December 1904.

NIEUWE VERKEERSWEGEN IN 'S GRAVENHAGE.

Zeer Geachte Heer LELIMAN.

In den aanhef van het artikel over bovengenoemd onderwerp in „De Bouwwereld” van 11 Januari 1905 No. 2, wordt door U er op gewezen, dat de groep Buitenhof, Vijverberg, Plaats, zoowel uit een oogpunt van schoonheid als van historie te groote beteekenis heeft, dan dat de oplossing van het opgeworpen vraagstuk een specifiek Haagsch belang zou wezen.

Deze meening deel ik ten volle, doch dan moet ook het streven zijn om deze groep zooveel mogelijk in wezen te laten.

Verder zegt U dat dit stadsgezicht, een der meest indrukwekkende en schilderachtige, een nationaal bezit is. En ook dit onderschrijf ik gaarne.

Bovenstaande voorop gesteld, kan ik mij niet goed verklaren, hoe U dan het plan-DE CLERCQ stelt boven het plan der Verfraaiings-Commissie.

Door eerstgenoemd plan toch wordt een gebouw geplaatst als scherm in het juist eenige stadsvergezicht van Buitenhof naar Vijverberg.

Het plan V.-C. daarentegen zal dit vergezicht nog meer volmaken, ook gezien in tegenovergestelde richting.

De heer DE CLERCQ wil de Gevangenpoort qua poort, als gevende een schilderachtige in- en doorkijk, behouden en daarin slaagt hij natuurlijk, doch is dit niet ten koste van de schilderachtige groep Vijverberg—Buitenhof—Plaats?

Dat daardoor het schilderachtige vergezicht in hooge mate zal worden geschaad, zal blijken indien ter vergelijking op beide plannen van uit het middelpunt van den vluchtheuvel op het Buitenhof de gezichtslijnen naar den Vijverberg worden getrokken.

U noemt in het plan der V.-C. de blootlegging van de Gevangenpoort het zwakke punt van dit ontwerp. De poort is volgens uwe meening o.a. een „sta in den weg” op het trottoir. Maar, zeer geachte heer LELIMAN, daarvan kan toch geen sprake zijn; het verkeer van voetgangers zal er onbelemmerd onder door plaats kunnen hebben en deswege is de poort niet doelloos.

De „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst” ziet er geen bezwaar in nog eenige poorten daarnaast te plaatsen en dat wel op een weg, die naar ik verwacht, de drukste verkeersweg uit de stad belooft te worden. Daarentegen vindt zij (op deze inconsequentie kan ik niet nalaten even te wijzen) de ontworpen straat naar het Spui te smal.

Dat de poort qua gebouw een minder fraai uitsieksel zal blijken, wil ik niet direct onderschrijven, doch aan het uiterlijk valt weinig te veranderen. Daarenboven wordt het gebouw niet gespaard om zijn schoonheid doch in hoofdzaak om zijne historische waarde. Bezat het laatstgenoemde waarde niet, dan zou ik er voor het overige niets tegen hebben de poort weg te breken. Wil men ter wille der historie de poort in wezen laten, dan dient men ze te dulden zooals ze is en valt over het uiterlijk verder niet te twisten.

De eenige steekhoudende bezwaren tegen het plan der V.-C. aangevoerd zijn de finantiëele, maar moeten deze zoo zwaar wegen waar het geldt het behoud van een zoo indrukwekkend en schilderachtig stads gedeelte.

Met de meeste achting

's Gravenhage, 14 Jan. '05.

W. VAN BOVEN.

„HUIS TER HEIDE” AAN DEN STRAATWEG UTRECHT—SOESTERBERG.

* P. J. HOUTZAGERS, ARCH. (UTRECHT). *

DE DOORSNEDEN EN DE PLATTEGROND DEZER VILLA KOMEN IN EEN
* VOLGEND NUMMER. *

Hooggeachte Heer VAN BOVEN.

Ik kan uwe bezwaren tegen het plan-DE CLERCQ niet deelen. Dat in dit plan een „scherm” zou gezet worden in het juist eenige stadsvergezicht van Buitenhof naar Vijverberg acht ik n.l. eene eenigszins overdreven voorstelling. Door den hoek van het gedachte regeeringsgebouw — over welks grondvorm en architectuur de heer DE CLERCQ ons immers volkomen vrij liet — af te schuinen zou trouwens in uw bezwaar voor een groot deel tegemoet te komen zijn. Is dit evenwel wenschelijk?

Ik voor mij ben van meening, dat er op het Buitenhof aan de zijde van het Binnenhof nog ruimte genoeg zal vrij blijven om het gezicht op den Vijverberg te genieten. Ik meen zelfs, dat de schoonheid van dit stadsgezicht verrassender zal werken, wanneer het, gezien van het Buitenhof, iets meer omlijst wordt dan thans het geval is, althans dan bij verwezenlijking van het plan der Verfraaiings-Commissie het geval zou worden. De opening die in dat plan ontstaat tusschen het Hypotheek- en Kadasterkantoor aan het Buitenhof en het Binnenhof is m.i. te ruim, 'tgeen noch aan het karakter van het Buitenhof als plein, noch aan het stadsgezicht op den Vijverberg ten goede zal komen. Dit stadsgezicht zal ongetwijfeld verrassender, sterker werken wanneer men het relatief plotseling en onverwacht, maar dan in zijn geheel onder oogen krijgt, dan wanneer men reeds vanaf café-Riche, in den uitersten hoek van het Buitenhof, een groot deel er van aanschouwt. Het door U gekozen standpunt, de vluchtheuvel op het Buitenhof, zou ik dan ook in de richting van het Binnenhof een heel stuk (ongeveer een derde deel van de diepte van het Buitenhof) willen opschuiven. Stellen wij ons daarop voor het maken onzer vergelijking, dan blijft tusschen het ontwerp der Verfraaiings-Commissie en het ontwerp-DE CLERCQ niet veel verschil wat betreft het uitzicht op den Vijverberg.

En dit verschil weegt m.i. niet op tegen de voordeelen die dit plan overigens in het vooruitzicht stelt, voordeelen ook in vergelijking met den tegenwoordigen toestand.

Ik heb getracht die in mijn stukje in het vorige

nummer der „Bouwwereld” uit een te zetten. Ik memoreer: het behoud van het karakter der Gevangenpoort; de mogelijkheid eener architectonisch passender afsluiting van deze korte zijde van den Hofvijver dan thans of volgens het plan der Verfraaiings-Commissie bestaat; de kans op een verrijking van het architectonisch schoon der stadsgezichten van Buitenhof, Hofvijver en Plaats, terwijl de Kneuterdijk aan de eene en de nieuwe verbindingsweg Spui—Buitenhof aan de andere zijde er een point-de-vue en eene afsluiting voor het oog door winnen. Wij mogen immers niet uitsluitend letten op het meer landschappelijke stadsschoon van den Vijverberg, met verwaarloozing van de kans het architectonische stadsschoon te vermeerderen.

Wát ten slotte de architectonische waarde van de Gevangenpoort betreft is deze zeker te gering dan dat het gemotiveerd mocht heeten dat gebouw — en nog wel met een somberen sluitgevel — aan den Hofvijver te laten paradeeren. Men wil de poort behouden om zijne historische waarde, gelijk U schrijft, maar wordt deze in het plan-DE CLERCQ niet veel beter en intakter bewaard? In het plan der Verfraaiings-Commissie zal de Gevangenpoort geen ander doel hebben dan een wijkplaats bij een plotselinge regenbui te bieden. Als gebouw zal zij onbevredigender werken dan nu en onmiddellijk naast de groote ruimte van den Hofvijver uitermate nietig schijnen; zal de doorgang een nauw, donker gangetje gelijken. Haar karakter als poort is zij kwijt en de overwelling van eenige strekkende meters trottoir zal weldra aan iedereen zóó ongemotiveerd schijnen, dan hij in de voormalige poort een onverklaarbaar uitsteeksel blijft zien.

Resumeerende zou ik dus tenslotte hier, gelijk in het vorig nummer van „De Bouwwereld”, voor het plan-DE CLERCQ de aandacht willen blijven vragen, omdat het m.i. vooral zal leiden tot eene verrijking van het 's Gravenhaagsche stadsschoon op de meest eenvoudige wijze en zonder dat daardoor aan het bestaande wordt afbreuk gedaan.

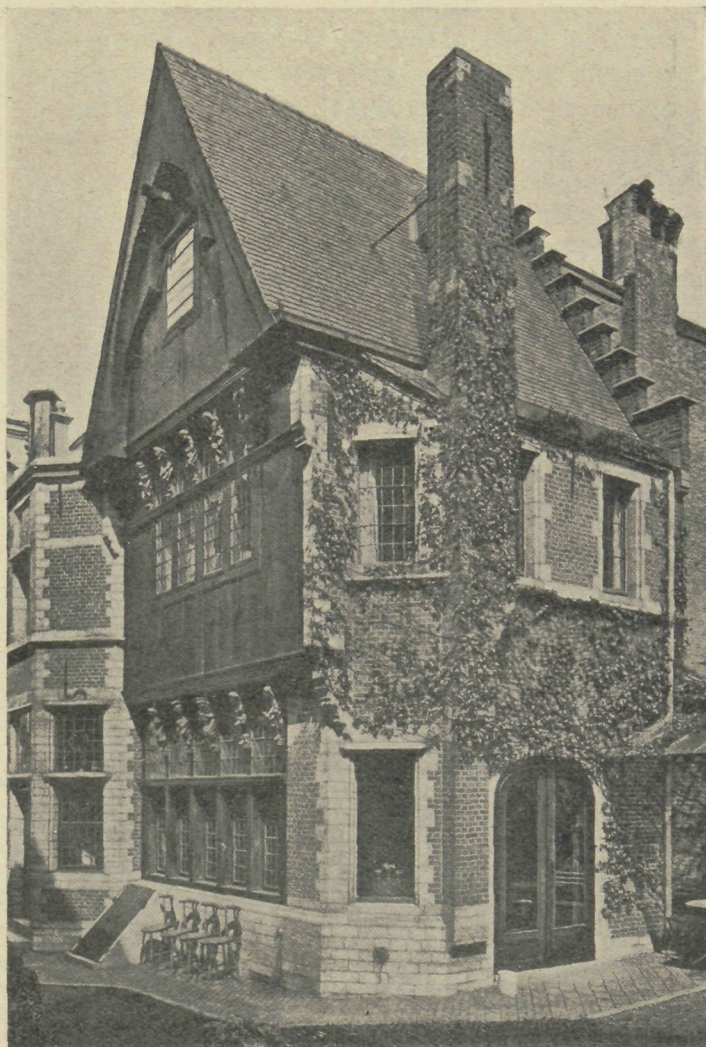
Amsterdam, 15 Jan. 1905. J. H. W. LELIMAN.

J. L. TERNEDEN. HET WINNEN VAN IJZER DIRECT UIT HET ERTS VOLGENS KARL OTTO TE DRESDEN

Een nieuwe werkwijze voor het direct winnen van vloeijzer, berust op de merkwaardige eigenschap der in het erts gebonden zuurstof, om bij optredende reductie zich ook dan nog met de koolstof te verbinden, als deze in een zijwaarts in den oven staanden pot of kroes is verzameld. Door deze eigenaardige afstandswerking zou het mogelijk zijn, alle schadelijke bijmengsels van de kool — bij steenkolen-cokes vooral bestaande uit zwavel, bij houtskool uit phosphorus — in de opgevangen, onverslakt blijvende asch terug te houden en ook om de onverbruikt gebleven kool

niet in aanraking te brengen met de slak, uit het erts afkomstig, op het smeltingsmoment. Het dubbel inwerken van het ijzer en de kool op de phosphor-zure kalk van deze laatste wordt daarbij onmogelijk, hetgeen tot eene phosphorvrije geaardheid van het product leidt.

Reeds bij de in de oudste tijden gevolgde wijze van ijzerbereiding, waarbij een mengsel van erts en kolen in een aarden pot in het vuur werd geplaatst, had men waargenomen, dat de wijze van verdeeling van deze laatste en de vorm van den pot zónder

TUINHUIS VAN DEN HEER EDM. D. ANTWERPEN.

* E. STORDIAU, ARCH. *

invloed op den gang van het proces was, dat de koolstof onder alle omstandigheden dáárheen trekt, waar reductie eenigszins mogelijk is, en dat een toevallig overschot of surplus ter plaatse waar het proces reeds is afgelopen, nooit, zoolang de reductie nog ergens anders voortduurt, tot koling van het gevormde ijzerschuim voert.

Bij een ontoereikende hoeveelheid koolstof doet hare chemische werking zich niet zooveel mogelijk gevoelen op de totale aanwezige erts massa, maar slechts op het, 't dichtst bij de warmtebron gelegen gedeelte, dit tot volkomen zuiver ijzer herleidende. Men heeft dus slechts volgens de oude ervaring, een juist afgemeten, willekeurig verdeelde kolenhoeveelheid, zonder eenigen verderen toeslag ter volkomen reductie noodig. Overigens behoefde de ijzermelter der oudheid voor een koling van het ijzerschuim ook dan niet te vreezen, als kool in overmaat was toegevoegd, want het proces duurde zóó lang, dat het einde der reductie niet kon worden afgewacht.

Zelfs in het krachtigste vuur werd na vier tot zes uren het proces zoo mat, dat de voortzetting daarvan, als nauwelijks de helft van het erts gereduceerd was, geen voordeel meer afwierp. Het nog gevorderde

samenwellen van het gewonnen ijzerschuim was bij de noodzakelijkheid, om onder den hamer tevens de ertsresten af te zonderen, niet zonder grooten afbrand mogelijk, maar de bijna chemische zuiverheid van 't product, dekte volkomen dit verlies. Als het besproken verloop der werkwijze, al naar de kolenbijmenging van anderen aard was geweest, dan hadden de Ouden, evenals de thans aan het uitsterven zijnde natuurlouers, het noodige ijzer uit de hun ter beschikking staande erts slechts moeilijk kunnen voortbrengen met de hun ten dienste staande hulpmiddelen.

Eerst toen men na de uitvinding van den blaasoven tot „renwerk” (het louteren van het erts in open haarden) overging, en men het ijzererts — onder vermindering van den reductiepot — aan de directe werking van het vuur blootstelde en daarbij verslakking der asch en der ertsbijmengsels verkreeg, eerst toen trad overmatige koling en daarmee meerdere onsmelbaarheid van het ijzer op. De vloeibare slak vond gelegenheid deeltjes gereed ijzer en kool aan het proces te onttrekken, en aan de laatste het aantasten der zuurstof van het nog niet omgezette erts te beletten.

Tegenwoordig heeft de renhaard voor den hoogoven plaats gemaakt. De steeds duurder wordende houts-

kool moest door minerale kool vervangen worden; de ovenhitte werd aanzienlijk verhoogd. Een goedkoopere, met de tijdsomstandigheden overeenkomende massaproductie had men verkregen, maar het aangrijpen der reductie strekte zich ook op de zuurstofverbindingen van de het ertsbegeleidende stoffen uit. Zwavel, phosphor en silicium waren van het ijzer niet meer gescheiden te houden, de koling bleef. Thans wint men slechts ruw-ijzer dat in den puddeloven, in den Bessemer-retort of in den Siemens-Martinhaard eerst gefrischt en geraffineerd moet worden, zonder dat de zuiverheid van het op de oude wijze direct gewonnen ijzer weer te bereiken is.

Onder deze gegevens is de behoefte aan zoogenaamd „kwaliteitsstaal”, zooals dit voor het maken van betere soorten gereedschap en vooral voor elastische veeren onontbeerlijk, voor vele andere doeleinden echter zeer wenschelijk is, slechts met groote kosten daardoor te dekken, dat men phosphorvrije ertsen in den houtskool-oven omzet, en na daaropvolgend frisschen

en cementeeren nog aan een omsmelting onderwerpt.

Als men gemakkelijker en minder omslachtig tot dit doel geraken, tevens goedkoopere ruwmaterialen bezigen wil, dan staat ons geen anderen weg open, als tot het oude, directe proces terug te keeren, het opnemen van zwavel en phosphor te beletten, de reductie van het erts werkelijk ten einde te voeren en tenslotte, om de slakken af te scheiden, tot een smelting over te gaan.

Aan de dikwijls uitgesproken, maar steeds onvervuld gebleven wensch, zoowel de zwavelhoudende pyrietresten der steenkolenokes als de phosphor van apatiethoudende ertsen onschadelijk te maken, zou thans te voldoen zijn, door de kool van het ijzer-erts te scheiden. Terwijl het volume van het reduceerende kooloxydgas constant wordt gehouden, zou de voleinding der reductie en eindelijk ook nog de smelting van het ijzer hierbij te verkrijgen zijn.

(Slot volgt.)

GEMENGDE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Het uitbreidingsplan is in de gemeenteraadszitting van 11 Januari 1905 aangenomen met 31 tegen 8 stemmen. De discussie bepaalde zich tot finantiële beschouwingen in verband met het voorstel van B. en W. om over te gaan tot onteigening van alle terreinen waarover het plan zich uitstrekt. Over het plan als zoodanig werd feitelijk niet gesproken zoodat men haast den indruk wil krijgen dat het den gemeenteraad voor alles er om te doen was een plan, onverschillig welk, vast te stellen, op grond waarvan de onteigening kan geschieden.

De toren te Oirschot. Drie architecten, gezonden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, hebben verslag uitgebracht, dat de kap niet van den toren te Oirschot mag worden getrokken gelijk het plan was. De kap zal niet worden verwijderd, maar ondersteund.

Een nieuw Raadhuis te Rotterdam. De gemeenteraad van Rotterdam heeft voor ongeveer vijf ton een complex huizen, begrensd door Hoogstraat, Oostplein en Achterklooster aangekocht in overeenstemming met het voorstel van B. en W., zonder zich echter te willen binden over de bestemming van dit terrein.

„Bouwkunst en Vriendschap” had zich tot den Raad gewend met een adres waarin het te kennen geeft dat een Raadhuisbouw op die plaats niet is in overeenstemming met de waardigheid en het welbegrepen eigenbelang der gemeente. Deze eischen, volgens „B. en W.”, het zoeken eener oplossing die aan hogere aesthetische eischen voldoet. Een dergelijk plan mag voorts niet afstuiten op een meerdere kosten van 1 à 1½ miljoen gulden al was Rotterdam ook geen „luxe-stad”

Het examen voor het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bwk. zal dit jaar worden afgenomen op Maandag 20 Februari 1905 en volgende dagen. (Aanmelding vóór 29 Januari 1905 te Amsterdam bij de Secretaris der Mij. Marnixstraat 402). Eventueelen candidaten onder onze lezers herinneren wij dat het algemeen programma van eischen voor bedoeld examen werden gepubliceerd in „De Bouwwereld” 1903, blz. 341, dito 1902 blz. 373. Wij verwijzen daarnaar, aangezien plaatsgebrek ons belet dit programma wederom voluit over te drukken. De examenvragen zelve zijn openbaar gemaakt in „De Bww” 1904 blz. 180, dito 1903 blz. 76 en 92.

BERLIJN. Het koninklijke theater, door SCHINKEL ontworpen, heeft eene aanmerkelijke verbouwing ondergaan ten einde de hygiënische toestanden van het gebouw te verbeteren en het brandgevaar te verminderen.

Voorts is de ringmuur om de zaal van den grond af geheel vernieuwd om reden dat de fundeering onvoldoende was. Ook is het houten plafond der zaal door een brandvrij vervangen.

De totale kosten bedroegen 1.850.000 Mark, waarvan 1.302.000 M. door den Staat en 585.000 M. door de Kroon worden gedragen.

Het bezoek aan de duitsche technische Hoogescholen. Ter aanvulling van het lijstje op blz. 14 geven wij nog de cijfers van Aken: Totaal 630, waarvan a.s. architecten 52 (in het wintersemester 1903/04 onderscheidelijk 623 en 49). Te Aken studeeren 33 Nederlanders.

De „Martinspoorte” te Worms. De St. Maartenspoort die eertijds de hoofdstraat van Worms, de Kämmererstrasse, aan haar noordelijke einde afsloot, is onlangs herrezen, niet ver van de plaats waar zij oorspronkelijk stond. Aan deze rekonstruktie heeft de oude tekening van PETER HAMMANN tot grondslag gediend.

Boven de gothische poort-opening was een houten erker aangebracht, welke diende tot verbinding met en van de weergangen, die zich aan weerszijden bij de poort aansloten. Het torenvormige gebouw had buitendien nog twee verdiepingen, waarin vermoedelijk de torenwachter woonde. Boven het spitse, met kapellen versierd dak verrees een slanke dakruiter.

Ter zijde van den toren was nog een traptorentje aangebouwd. Aan de voorzijde was het door twee draken gehouden stads-wapen aangebracht.

De hoofdmotieven van deze poort werden overgenomen bij het nieuwe gebouw, dat van stadswege op eene voor het stadsbeeld zeer belangrijke stratenkruising werd gesticht. De gewijzigde bestemming heeft echter gemaakt dat de nieuwe Martinspoorte een vrije navolging van de oude is.

In de benedenverdieping is een winkel ontworpen, de bovenverdiepingen zijn voor woningen ingericht.

VENETIE. De San Marco en de Campanile. Ter aanvulling van het bericht op blz. 408 van den vorigen jaargang aangaande den toestand der S. Marco kan het volgende dienen, dat eveneens in hoofdzaak aan de „Frankf. Zeit.” ontleend is.

Eindelijk worden officieele mededeelingen over den toestand van de S. Marco gegeven. De architecten MANFREDI en MARANGONI behandelen in hunne memorie eerst den toestand van de koepels.

Te oordeelen naar de symptomen aan verschillende gedeelten van de kerk is de oorzaak van de zwakte van het gebouw voornamelijk te zoeken aan de fundamenteen, die steeds zeer verwaarloosd werden. Het zal zeer veel moeite kosten om hierin te voorzien. Het onderzoek dat in de twee laatste jaren werd ondernomen heeft ook aangetoond dat de mortel verging.

Bij het verwijderen van eenige platen der marmeren bekleeding in de kapel van den H. ISIDORUS bleek dat het achtergelegen muurwerk aanmerkelijk verzakt was. Andere onderzoekingen hebben uitgemaakt, dat al het metselwerk der kerk door ouderdomszwakte nog slechts weinig samenhang heeft. De baksteen is op vele plaatsen tengevolge van overbelasting verbrokken. De zakking van pijlers en hoofdmuren tengevolge van de vergane paalfundeering heeft de bogen, waarop de gewelven rusten, doen verzakken. De gewelven, die met de mozaïeken van „Apokalyps” en „Paradijs” versierd zijn, verkeerden in het grootste gevaar. Het is bewezen, dat deze gebreken reeds in 1721 bemerkt werden.

Aan het muurwerk der arkaden zijn gevaarlijke scheuren gevonden, die dringend herstel behoeven. De geheele omtrek van de koor-absis is verschoven, wat tengevolge heeft gehad eene verplaatsing van het zwaartepunt van den bovengeslagen koepel. JACOPO SANSOVINO heeft al opgemerkt dat de oorzaak hiervan ligt in het meegeven van de fundamenten. De gewelven der vijf nevenkoepels zijn reeds in de 18e eeuw gerestaureerd, maar sedert is er niets meer aan gedaan. In de twee laatste jaren zijn zij 0.337 M. binnenwaarts en 0.80 M. buitenwaarts in westelijke richting overgeheld.

In de jaren 1721 tot 23 en later in 1729 is de hoofdkoepel hersteld. Onlangs zijn gebreken aan den dag gekomen, die veroorzaakt zijn door verzakking der pijlers en tribunen waarop de koepel rust. De koepel moet aan den basis versterkt en het balkengeramte, den uitwendige koepel, moet vernieuwd worden.

De nevenkoepel aan de zijde van het Marcusplein is in betere konditie, maar daar ze steunt tegen beschadigde gewelven, is spoedig herstel raadzaam. Alle versieringen en mozaïeken hebben van den toestand van het gebouw te lijden gehad. De vloer, die golfvormig is, moet uitgevlakt worden.

Over den gang der werkzaamheden wordt in het rapport uitvoerig gesproken, evenals over de kostenvraag. Gevraagd worden: voor bouwkosten 130.630 lire, voor decoratieve werkzaamheden 22.450 lire; samen dus: 153.080 lire.

Tot zoo ver het bericht. Voor de geraamde som is nu echter aan een bouwwerk als de S. Marco, niet zoo heel veel te herstellen. Wij zouden dus willen denken dat of de schade niet zoo erg is, of wel men haar op onvoldoende manier gaat herstellen.

— De herbouw van de Campanile wordt zeer langzaam voorbereid. Men schat 2.000.000 lire en 4 jaar noodig te hebben. Om het oude fundament zijn drieduizend palen van ongeveer 3 M. lengte geslagen. Op hen rust de doorgaande betonplaat der fundering. Bij de specie is, op advies van Signor BONI, gebruikt Romeinsche puzzolaan-aarde.

Het gewicht van den toren is op 12 miljoen K.G. berekend. **HERCULANUM.** Herculanium en Pompeji werden door dezelfde Vesuvius-uitbarsting bedolven. In de 18de eeuw werd het vinden van kunstwerken op de plaats waar Herculanium gestaan had, aanleiding tot het doen van opgravingen. Deze werden echter alleen te Pompeji voortgezet met het bekende resultaat, dat een als het ware versteende antieke stad aan den dag kwam.

Reeds meermalen was ook in Italië er sprake van om de opgravingen te Herculanium te hervatten. Herculanium was echter bedekt met een laag van 20 M. dikte, die veel harder is dan de aschlaag boven Pompeji.

Prof. WALDSTEIN van de Universiteit te Cambridge (Amerika) schijnt echter, volgens dagbladbericht, de opgraving van Herculanium te willen aanvatten. Prof. FIORELLI, directeur-generaal van oudheden en schoone kunsten in Italië, verklaarde echter dat hij nooit de leiding der ontgraving uit handen zou geven en dat ook de vondsten niet het land zouden mogen verlaten.

Dat enorme kosten aan de onderneming zouden verbonden zijn, is, wanneer amerikaansche Macaenassen het plan steunen, natuurlijk van minder belang. De stad Resina met 25.000 inwoners zou om te beginnen moeten worden onteigend en verplaatst.

Men verwacht te Herculanium een rijken schat van kunstwerken; daar immers werden indertijd vele der fraaiste voorwerpen in het museum te Napels opgegraven. Het oorspronkelijke plan van Prof. WALDSTEIN was een internationaal patronage-komité van de verschillende vorsten onder presidium van de koning van Italië in te stellen.

Eternit-dakleien. In den vorigen jaargang van „De Bw.” op blz. 412 werd mededeeling gedaan van de ervaringen die volgens de „Mittheilungen aus den technischen Versuchsanstalten” verzameld waren over de Asbestleiplaten van ALFRED CALMON te Hamburg (Naar wij meenen dezelfde firma die het te Peking afgebrante asbesthuis van Graaf WALDERSEE heeft geleverd).

De firma E. BÜCKNER & Co. te 's Gravenhage verzoekt ons — en gaarne geven wij daaraan gevolg — er op te wijzen, dat de „Eternit-asbestdakleien” niet met deze Calmons-leien moeten worden verwisseld en dat zij bewezen het bij deze gekonstateerde gebrek van kromtrekken niet te bezitten. De firma E. BÜCKNER, die van deze Eternit-leien alleenverkoopster is voor Nederland en Koloniën, schrijft ons, dat volgens onderzoek van het proefstation KONING & BIENFAIT de Eternit-platen het beste op het gebied van dakbedekking zijn en dat vastgezet met gepatenteerde stormhaken het Eternit een als 't ware onverwoestbaar materiaal is, dat zeker geruimen tijd zonder de minste reparatie kan dienst doen.

Caoutchouc-preparetaten in het bouwvak. Op blz. 377 van den voorgaanden jaargang werd melding gemaakt van de gunstige resultaten die door de directie der pruisische spoor-

wegen bereikt waren met „kaoutscholeum”. Wij ontvingen sedert een prospectus van de firma EDUARD NETTESHEIM te Venlo, eenig kontraktant voor Nederland en Koloniën van de chemische fabriek Busse te Hannover, aangaande hare caoutsjouw-preparetaten:

1. Caoutsjouboter (prijs f 1.— per K.G. waarmede men 4 M². metselwerk behandelen kan) voor het waterdicht maken van steen-, cement- en houtwerk.

2. Caoutsjouk Fluat (prijs f 0.75 per K.G., waarmede 4 M². behandeld kan worden) om binnenwanden absoluut vochtvrij te maken.

3. Caoutsjouk-creosoot (prijs f 30.— per 100 K.G.) tegen verrotting van houtwerk, tegen paddestoelen en houtworm.

4. Caoutsjouk-Daklijm, tot het waterdichtmaken van daken, het dichten van scheuren en naden ook bij glas- of ijzer-overkappingen. (Prijs f 18.— per 300 K.G.)

5. Caoutsjouk-Daklak (prijs: zwart f 14.—, lichtkleurig f 21.50 per 100 K.G.; 75 K.G. zijn noodig ter behandeling van 100 M².), na dichting der scheuren etc. met daklijm wordt met daklak het geheele dakvlak waterdicht gemaakt.

Onder „Kaoutscholeum” is het onder 1 genoemde preparet. de caoutsjouboter, bedoeld.

Bescherming van leidingen tegen vorst. In ons klimaat is 't beschermen van waterleidingen, pompen of toestellen, waarin 't water stil kan blijven staan, een zaak van belang. Als men geen voorzorgen genomen heeft, kunnen door de uitzetting van 't water, als 't tot ijs overgaat, de pijpen scheuren; als 't dan gaat dooien, krijgt men lekkage, waardoor 't een of ander beschadigd wordt en waarvan soms ongelukken 't gevolg zijn. Zijn de pijpen niet stukgevroren dan moet men, als men tijdens de vorst de circulatie van 't water in de pijpen weer wil hebben, de pompen en pijpen ontdooien, wat met zorg moet gebeuren, omdat daardoor de toestellen beschadigd kunnen worden; dat ontdooien is zelfs onmogelijk als men met looden pijpen te maken heeft, die door een houtskolenvuur beschadigd zouden worden.

Gewoonlijk zal men, om deze bezwaren te ontgaan, de pijpen beschermen door daaromheen te wikkelen stoffen, die de warmte slecht geleiden, zooals stroo, werk, kurk, of door daarop te brengen een laag van een slecht geleidende stof. Men kan echter ook een andere methode toepassen, die veel zekerder werkt en ook gebruikt kan worden voor 't ontdooien van de leidingen.

Men bedekt de pijpen met een dunne, gelijkmatige laag stroo, zaagsel of run; op deze laag en geheel rondom de pijpen legt men stukken ongebluschte kalk, ter grootte van een vuist, en daaromheen een dikke laag van een stof, die de warmte slecht geleidt, zooals stroo, werk, kurk; men houdt alles op zijn plaats door daar om te wikkelen een strook grof zeildoek, die men goed vastbindt. De eerste laag dient uitsluitend om 't metaal van de pijpen te beschermen tegen de intererende werking van de ongebluschte kalk.

De kalk slorpt de vochtigheid van de lucht en van de omringende stoffen op en wordt door de scheikundige werking, die daarbij plaats heeft, verwarmd. Daar de buitenste lagen slechts weinig lucht doorlaten, blijft er gedurende den geheelen winter genoeg ongebluschte kalk over om een voldoende temperatuur te onderhouden.

Men kan deze zelfde methode, als men werken met vuur wil vermijden, met een geringe wijziging ook gebruiken om leidingen te ontdooien. Men omringt daartoe de pijp, die ontdooit moet worden, met ongebluschte kalk, die men door een licht omhulsel op zijn plaats houdt, en giet daarop water. Bij 't blusschen van de kalk wordt zooveel warmte ontwikkeld, dat 't ijs in de leiding smelt.

Men kan 't zelfde middel in den winter ook gebruiken om den grond te ontdooien; steenen kan men dan gemakkelijk, zonder deze te breken, wegnemen. „De Gas- en Waterfitter.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

De praatjes van A. W. Weissman over de Beurs te Amsterdam, aan de feiten getoetst door J. R. de Kruijff. Amsterdam. S. L. VAN LOOY 1905.

In de verleden jaar verschenen brochure van den heer A. W. WEISSMAN over „De Beurs te Amsterdam” is aan den heer J. R. DE KRUIJFF een z.i. „heel zonderlinge, weifelende en dubbelhartige rol” toegeschreven, 'tgeen hem aanleiding gaf tot dit verweer.

De heer DE KRUIJFF wil aan de hand zijner geschriften aantoonen, dat hij nooit geweest is tegen een Beurs op het Damrak, al was hij een voorstander van een Beurs aan den

Dam. De heer W. had n.l. in zijn boekje het voorgesteld alsof de heer DE K., oorspronkelijk tegen de plaatsing van een Beurs op het Damrak, daaraan later toch zijne medewerking had verleend en knoopte daaraan eenige opmerkingen vast. De heer DE K. wijst de voorstelling, die van zijne „wisselende en weifelende” gezindheid gegeven is, van zich als „uit de lucht gegrepen en opzettelijk vervalscht.” Het citaat waarop de heer W. deze bewering had opgetrokken wordt door den heer de K. een „boosaardig verzinsel!” genoemd.

De brochure van den heer DE K. heeft echter nog eene ruimere beteekenis dan dat zij ons de door hem gespeelde rol in de Beursquestie in het ware licht wil stellen. Door mededeeling van een aantal gegevens is zij eene aanvulling van het boekje van den heer WEISSMAN met betrekking tot de jongste, zoo gekompliceerde geschiedenis van den beursbouw.

Elsevier's Tijdschrift Jan. 1905 bevat van de hand van K. SLUYTERMAN eene bijdrage gewijd aan HENDRIK PETRUS BERLAGE Nzn. (geboren 21 Februari 1856). Het zeer lezenswaardige artikel is gedeeltelijk van biografischen, gedeeltelijk van beschouwlijken aard en wordt door een aantal afbeeldingen naar BERLAGE'S bouw- en sierkunst toegelicht.

Het artikel eindigt: „Den wassenden stroom van nieuwe ideeën verstandig waar te nemen, te helpen afbakenen, te helpen leiden is slechts aan zeer enkelen gegeven, aan de krachtige talenten alleen. Onder dezen behoort BERLAGE”.

Kunst door gezond verstand op de vingers gekeken. Voordracht gehouden te Leiden en Arnhem door W. C. A. RIDDERHOF, Leeraar M. O. Teekenen, Leiden. Den Haag A. W. SEGBOER.

Wie over het besproken onderwerp, dat zeker in hooge mate belangrijk is, een interessant werkje wil lezen, raden wij aan te koopen: „Kunsth Handwerk und gesunder Menschenverstand. Ein Vortrag von Prof. Dr. P. MEYER. Hamburg. 1899.”

O. L. Veenstra Nzn. en J. H. Schulp, Bouwkonstrukties, Handboek voor bouwkundig Opzichters en Teekenaars, Uitvoerders en a.s. Architecten, tevens ten dienste voor het technisch onderwijs en voor zelfstudie. Amsterdam, Wed. J. AHREND & ZOON.

Dit werk zal in den loop van 2 jaar verschijnen in 10 afleveringen bevattende elk 6 platen met uitvoerigen beschrijvende tekst. De prijs per aflevering bedraagt f2.—. De eerste aflevering, ons ter kennismaking gezonden, al volstaat zij natuurlijk niet om een oordeel over het geheele werk uit te spreken, wekt toch goede verwachtingen op. Wij hopen deze later, bij het verschijnen der volgende afleveringen vervuld te zien en komen dan op het werk terug.

Der Städtebau. 1905, 1e afl.

De tweede jaargang begint met een zeer interessant nummer. TH. GOECKE schrijft er in over de „Beziehungen der Zonenbauordnung zum Bebauungsplane”.

Verder bevat deze aflevering een ontwerp voor de Wilhelmplatz te Posen door J. BARTSCHAT.

OTTO LASNE, architect te Munchen, heeft voor een bouwterrein-onderneming aldaar een zeer omvangrijk complex eenvoudige woonhuizen in verband met een gemeenschappelijk park ontworpen, dat blijkens de perspectieven een zeer geslaagd stadsgezicht zal worden.

De beambten- en arbeiderskolonie „Streiffeld” en de arbeiderskolonie „Vullersberg”, beide van het „Eschweiler Bergwerk Verein”, ontworpen door H. JANSEN, Berlijn.

Grundriss der Kunstgeschichte von Wilhelm Lübke. 12 Auflage vollständig neu bearbeitet von Prof. Dr. MAX SEMRAU IV. Barockzeit und Rokoko. — Stuttgart PAUL NEFF Verslag (CARL BÜCHLE) 1905.

Met de verschijning van dit 4e deel — het 5e deel, behandelend de 19e eeuw en bewerkt door Dr. HAACK, zag reeds vroeger het licht — is de nieuwe uitgave van LÜBKE'S Grundriss compleet. Door de bewerking van Dr. SEMRAU is het evenwel feitelijk een zoo goed als nieuw werk geworden, zoolwat den tekst als wat de illustraties betreft. Met name dit deel, behandelend een tijdperk waaraan LÜBKE slechts weinige bladzijden gewijd had, is volkomen als het werk van Dr. SEMRAU te beschouwen.

De uitvoerige beschouwing over de architectuur onderscheiden dit boek gunstig van de meeste der andere werken over algemeene kunstgeschiedenis, die blijkbaar berekend op de voorliefde van het groote „beschaafde” publiek over de bouwkunst heenglijden maar aan iedere uiting van schilderkunst een hoofdstuk wijden. Aan dit euvel lijdt ook het 5e deel, gelijk wij indertijd bij de aankondiging er van hebben opgemerkt.

De nieuwe uitgave van LUBKE'S werk is met de meeste zorg en met gebruikmaking van de resultaten der meest recente onderzoekingen samengesteld. De degelijke tekst is vlot en aangenaam leesbaar geschreven. De illustraties zijn talrijk — dit 4e deel bijv. bevat 5 platen in kleuren, 2 heliogravures en 385 afbeeldingen in den tekst — en voortreffelijk uitgevoerd. De samenwerking dezer verschillende factoren maakt LUBKE-SEMRAU'S Grundriss tot een werk op het gebied der algemeene kunstgeschiedenis, dat met uitzondering van het 5e deel, gerekend mag worden eene der beste te zijn, die bestaan.

Architectura Nr. 2. „Architectura et Amicitia”. Verslag over het jaar 1904 Met het jaarverslag van het orgaan „Architectura”, van het plaatwerk, de Architecten van de bibliotheek.

Verslag der 1185ste gewone vergadering gehouden 11 Jan. In deze vergadering hield de heer Dr. W. VOGELSANG eene lezing over ALBRECHT DURER.

Prijsvragen. Juryrapport der prijsvragen uitgeschreven door „Bouwkunst en Vriendschap”, zie blz. 15.

TECHNISCH GEDEELTE. Cooperatief bouwen, door M. P. DE CLERCQ (vervolg). Hierin worden verder de voordeelen opgesomd verbonden aan het coöperatief bouwen, waarbij het kapitaal een goede rente kan maken.

De ideaal-vensters, van FELIX SCHAETZKE te Bochum. Deze vensters kunnen zoowel tuimelen als schuiven. Men kan dus lichten met deze ramen op welke manier men verkiest, terwijl ook het reinigen zeer gemakkelijk is.

Bouwkundig Weekblad Nr. 2. Mededeelingen betreffende de Maatschappij. Diploma van bouwkundig opzichter, inhoudende het bericht dat dit examen zal plaats hebben op 20 Febr. en dat de aanmelding daarvoor moet geschieden uiterlijk 29 Jan. bij den Secr. der Maatschij. Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Tuinkunst, door LEONARD A. SPRINGER. Dit stuk is eene wederlegging van beweringen, opgenomen in de „Hollandsche Revue” van 1902, verlicht door prentjes van oude tuinkunst.

De Raadhuisbouw te Rotterdam. Adres van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” tegen de plaats van den voorgenen raadhuisbouw aldaar, zie blz. 22.

De Opmerker Nr. 2. Bouwkundige samenspraken II. Tusschen twee Amsterdammers op 4 Jan. 1905. Het bedoelde gesprek gaat over de gehouden vergadering van het „Koggeschip” (zie blz. 16) en over het feit dat Amsterdam geen eigenlijke stads-architect bezit en dat door B. en W. voor esthetische onderwerpen steeds de heer BERLAGE geraadpleegd wordt.

Haagsche plannen. Afbeelding en bespreking van het plan der verfraaiings-commissie, zie blz. 13.

Andermaal het behouden geveltje te Zutphen, door A. W. WEISSMAN. De heer W. meent dat de gevel niet door een amsterdamschen doch door een zutphenschen bouwmeester met een zeer persoonlijk talent, omstreeks 1650 ontworpen is geworden. Hij kan zich niet vereenigen met de ontworpen nieuwe onderpui.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatj. tot bev. d. Bouwkunst. (Zie blz. 22 in dit nummer.)

„Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam. Jury-rapport der prijsvragen, zie blz. 15.

Bouwkundig Tijdschrift 1904 3e stuk bevat eene korte beschrijving met afb. van het gebouw der Amsterdamsche Bank te Amsterdam, (Ed. CUYPERS Arch.); een woonhuis met interieur te Nijmegen door OSCAR LEEUW; een gesloopt heerenbuitenhuis uit 1755 aan de Schiekade te Rotterdam.

PERSONALIA

A. Kind. † In het laatst van 1904 is te Berlijn in den ouderdom van 80 jaar overleden de „werkelijke geheime opperregeeringsraad” A. KIND. Hij is weinig op den voorgrond getreden, maar heeft groote verdiensten als leider en organisator van het bouw-bureau der Duitsche Rijkspost- en telegrafie, waaruit zoo vele voortreffelijke werken zijn voortgekomen.

De heer **H. Leguyt**, architect 1e klasse van Amsterdam, sinds eenigen tijd door ziekte verhinderd zijne functie waarte nemen, heeft met ingang van 1 Februari a.s. zijn pensioen aangevraagd.

ERRATA

Het auteursrecht van architecten. In den aanhef is onopgemerkt gebleven een drukfout, die verbetering eischt: Het kongres der „Association littéraire et artistique internationale” is niet te Weenen, maar te Weimar bijeengekomen.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD · VOOR · THEORIE · EN · PRAKTIJK ·

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 4.

25 Januari 1905.

ECHO'S.

I.

Het Vredespaleis. Plaats en Prijsvraag.

Nederland schijnt te klein van oppervlak en, wat erger is, maar het schijnt ook te klein van opvatting voor zulk een grootsch bouwwerk als een Vredestempel. Men weet er na meer dan een jaar van sollen, zeuren en treuzelen nog steeds geen weg mede: noch hoe het te plaatsen, noch hoe het te stichten. Het is als of dit onverwachte buitenkansje de Haagsche autoriteiten overbluften, „overdonderde”.

De kwestie zou belachelijk wezen, prachtig onderwerp voor een operette of revue, als ze feitelijk niet reeds lang beschamend was.

Tegenover den onlangs duidelijk uitgesproken wensch der regeering om het gebouw te plaatsen op het Malieveld, zóó dat het Bosch onaangeroerd bleef, stelden B. en W. aan den Raad voor hiertoe niet mede te werken, maar om terugkomende op een vroegere weigering nu weer wél den Koekamp te willen beschikbaar stellen. „Men” zeide, hopenlijk voorbarig en ten onrechte, dat de regeering met dit voorstel desnoods wel genoegen zou nemen. Een aantal raadsleden, de heeren R. A. VAN SANDICK c. s., stelde daarentegen voor het Malieveld juist wel voor het Vredespaleis te bestemmen. Ook de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst” en hare Haagsche afdeling adresseerden in dien zin. De Mij. betuigde ook den Minister van W., H. en N. instemming met de keuze van Zijne Excellentie, het Malieveld.

Een adres van de Verfraaiingscommissie daarentegen wenschte Koekamp noch Malieveld maar wees op Zorgvliet en op de Waterpartij in de Boschjes. Wij waren daarmede weer en nog steeds midden in de kwestie, alsof er niet reeds uit en treure over van gedachten gewisseld was. De Gemeenteraad van den Haag heeft intusschen zijn medewerking geweigerd zoowel voor het Malieveld als voor het Koekamp-plan. Zou men nu ten slotte toch het weilandje van Freule VAN STIRUM voor ruim vier ton aankopen en op dit onwaardige

terrein het Vredespaleis gaan zetten? Het is te hopen dat de regeering nu, met of zonder medewerking van den Haagschen Raad, het Malieveld-plan gaat doorzetten en dat nu eindelijk dit vraagstuk, dat ons land reeds geruimen tijd compromitteert, van de baan komt op eene wijze, die ons doet zeggen: eind goed, al goed.

Op de prijsvraag, waarover ook reeds zooveel te doen was, zal dat oude spreekwoord niet van toepassing wezen. Het Bestuur der Carnegie-stichting immers heeft inderdaad — blijkens een onderhoud dat namens het genootschap „Architectura et Amicitia” de heeren INGENOHL en WALINKAMP voerden met Jhr. VAN KARNEBEEK en Jhr. VAN CITTERS, respectievelijk Voorzitter en Secretaris van bedoeld Bestuur — besloten twee architecten uit ieder land dat aan de Haagsche Conferentie deelnam, uit te noodigen tot mededinging in de prijsvraag. Hoe wij hierover denken, en waarom zulks, zal de lezer zich mogelijk nog herinneren uit hetgeen geschreven is in „Bww.” 1904 Nr. 47 en 1905 Nr. 1. Het Bestuur der Carnegie-stichting heeft tot nadeel der eigen zaak het meest onsympathieke en het meest ondoeltreffende middel weten te vinden om den stroom van prijsvraagontwerpen in te dijken. Ik geloof niet dit hier nogmaals te moeten uiteenzetten. In het interview is blijkens het verslag in het jongste nummer van „Architectura” bovendien niets gebleken van de „redenen, niet van bouwkundigen aard, waaronder zeer overwegende die het (Bestuur) acht te zijn in het belang der stichting, om de prijsvraag in te richten zooals het voornemen is”, waarvan sprake was in een artikel in het „B. W.” 1903 Nr. 53. Die geheimzinnige orakeltaal wacht nog steeds hare onthulling. Den Nederlandschen bouwmeesters werd evenwel in bedoeld onderhoud een brok voorgehouden. Misschien zal, zoo beloofde de Voorzitter, nog overwogen worden in hoever de Nederlandsche bouwkundigen, die niet

rechtstreeks zullen worden uitgenoodigd in de gelegenheid gesteld kunnen worden van hunne capaciteiten blijk te geven.

Inderdaad, heel goedig; werkelijk, al te minzaam. Als de Carnegie-stichting door zooveel roekelooze toezeggingen maar niet in geldelijke moeilijkheden gaat komen! Zij zal toch echter zeker wel eerst afwachten of de kleintjes zich zoet houden. Koek en taart bekomen alleen aan de magen van groote menschen. De kinderen mogen niet morren als de ouderen zulke lekkernijen aan hunne mondjes doen voorbijgaan; zij worden straks wel met een rozijntje tevreden gesteld.

De diplomaat vierde dus blijkbaar in Jhr. VAN KARNEBEEK weer eens hoogtij. Hij beloofde dat misschien nog zal overwogen worden enz. Dit alles evenwel is van zeer secundaire beteekenis tegenover het feit dat het Bestuur der Carnegie-instelling niet te bewegen is om de beide Nederlandsche concurrenten door een nationale prijsvraag aan te wijzen.

Het Hoofdbestuur der „Mij. tot Bev. der Bwk.” verklaart nu in een al zér bescheiden gestemd adres aan het Bestuur der Carnegie-stichting diens besluit van de besloten prijsvraag te betreuren en vestigt de aandacht op de wenschelijkheid om de jongere kunstenaars „niet geheel” van mededinging uit te sluiten. Er zal een handig man aan te pas moeten komen om aan dit verzoek te voldoen! Hoe denkt men het zich? Een prijsvraag is of besloten of vrij. Wij kunnen nu bovendien terugkomen op het o. i. aangewezen stelsel: nationale prijsvragen ten einde de vertegenwoordigers van elk land in den internationalen kamp aan te wijzen. Aan dit stelsel wil het Bestuur evenwel niet

aan. Welke mogelijkheid voorts nog bestaat voor de jongeren „niet geheel” — waarom deze merkwaardige restrictie? — uit te sluiten, erken ik mij niet te kunnen voorstellen.

Met welke autoriteiten is het Bestuur der stichting te rade gegaan? Ik gis dat de bouwkundigen, leden der ontbonden commissie van voorbereiding, wel niet in den zin eener besloten prijsvraag zullen hebben geadviseerd. Den bouwkundige vereenigingen werd ook niet om hare meening gevraagd. Het is te wenschen dat de nederlandsche bouwmeesters deze gelegenheid zullen aangrijpen om tevens in het algemeen eens er op te wijzen dat bij zoo gewichtige vraagstukken op architectonisch gebied, hunne korporaties de aangegeven bronnen van advies dienen te zijn. Het is af te wachten of de gezamentlijke nederlandsche bouwmeesters zich alsnog eens krachtig en onomwonden uitspreken. Van hen in wier land dit zaakje zoo ongelukkig bedisseld is, wordt ongetwijfeld verwacht, dat zij in deze de belangen der architectuur in het algemeen het best zouden kunnen verdedigen. Zij dienen zich ten deze te beschouwen als de pleitbezorgers ook van hunne buitenlandsche vakgenooten, die zich trouwens reeds deden hooren. Dat het nu vermoedelijk te laat is, mag verklaring en verontschuldiging vinden in de overweging dat eene oplossing als nu aan de questie is gegeven, wel niet was te voorzien. De treurige moed van hen die deze oplossing hebben uitgebroeid, verdient naar behooften te worden gebrandmerkt en aan de kaak gesteld en zeker is dat de prijsvraag voor het Vredespaleis op deze wijze uitgeschreven, in de annalen van het bouwkundig leven met een zwarte kool zal blijven aangeteekend.

AGRA. DE WITTE PRACHT DER GROOT-MOGOLS.

Op de reeks uittreksels uit PIERRE LOTT's reisverhalen uit Engelsch-Indië, opgenomen in „De Bouww.” 1903, doen wij thans een enkel citaat volgen uit het sedert, eveneens in de „Revue des Deux Mondes” verschenen reisverhaal „Vers Benares” van denzelfden auteur. Wederom ontwerpt de geestdriftige letterkundige het beeld eener bouwkundige heerlijkheid, dat ons als in de sprookjeswereld verplaatsen wil. Zij, die met LOTT den „Berg der Koningen” beklommen; door de bouwvallen van Golconda en de rotsvesting van den Nizam van Hyderabad dwaalden; te Jipoer, „de stad van rooskleurig graniet”, te Gwalior, te Odeypour, Indië's pracht bewonderden; in de „verschrikkelijke grotten”, van Ellora doordrongen, zij zullen hem nu ongetwijfeld ook willen vergezellen naar Agra, naar de „Witte Pracht van den Groot-Mogol”.

* * *

Expres-treinen staan ons heden ten dage toe de afstanden te doorsnellen, in Indië gelijk bij ons.

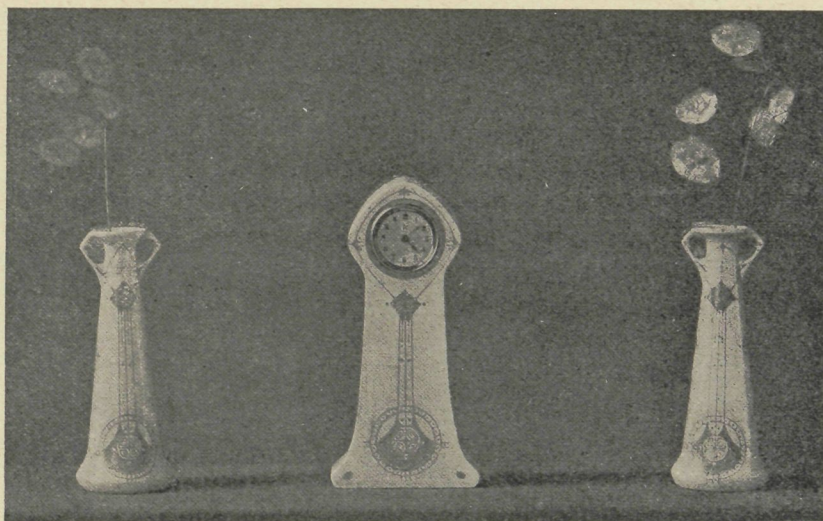
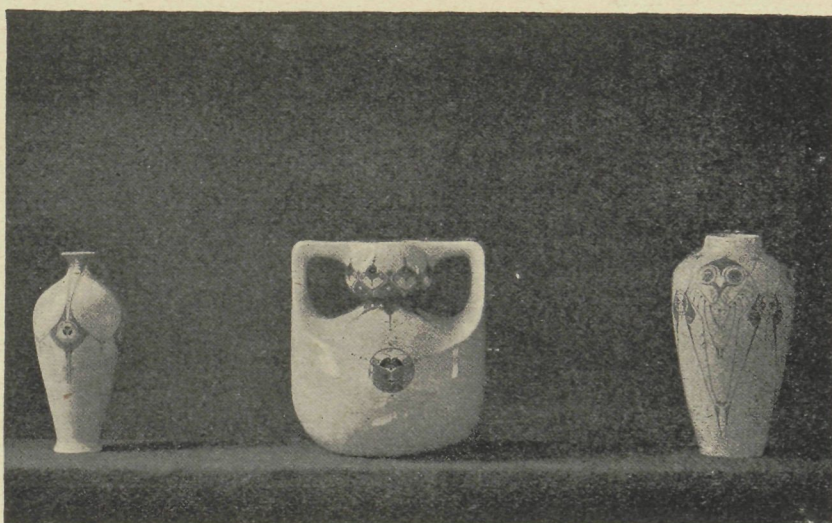
Van Jaggarnauth, aan den golf van Bengalen, keerde ik in acht-en-veertig uur, dwars door de eentonige vlakten van het noorden en met voorbijgang van Benares, terug naar de streek, waarover de droge wind van den hongersnood strijkt en ben ik hier in het mahomedaansche Agra.

Ieder, die als ik uit het brahmaansche Indië komt, wordt het eerst getroffen door de volkomen verandering in de opvatting der godsdienstige monumenten. De moskeeën treden in de plaats der pagoden; sobere, wèl afgemeten, slanke kunst vervangt de enormiteit en de verwarring. In plaats van met de opeenhooping, de orgie van godheden en monsters, die de gewijde bouwwerken der Poerana's kenmerkte, zijn de tempels in het land van Agra versierd met zuiver geometrische versieringen, wier lijnen elkaar op het witte marmer doorsnijden, met nauwelijks enkele stijve bloemen, die hier en daar op het gepolijste oppervlak geteekend zijn.

De Groot-Mogols! Men wil er thans een oude naam

PAVILJOEN VAN „DE DISTEL” TE ST. LOUIS (1904).

AARDEWERK VAN DE PLATEELBAKKERIJ
* „DE DISTEL” TE AMSTERDAM. *

uit een oostersch sprookje, een naam uit eene legende in zien.

Zij woonden hier, die grootsche heerschers, meesters in het uitgestrekste rijk dat ooit op aarde bestond. En een van hunne verpletterende paleizen beheerscht de stad Agra, welke zij zouden terugvinden ongeveer zooals zij haar verlieten, daargelaten het verval en de ellende, die zij ongetwijfeld niet kenden.

Met haar hemel van vurig stof, met hare zwermen van raven, arenden en gieren is de geweldige stad wel het Agra van vroeger gebleven.

Zeer oud, zeer hoog zijn de huizen, die naar boven toe buitensporig worden, ontluiken tot zuilengangen en torentjes; ter beganegrond: de kooplieden van allerlei schitterende voorwerpen, bij wie de zijde en de loovers overdadig glanzen; op de eerste verdieping: de bayaderen en courtisanen, met diepen, zwarten blik, zeer in het oogvallend aan hare open vensters; daarboven: willekeurige lieden in dicht gesloten woningen; en eindelijk, op de daken zitten steeds gieren of wel eene apenfamilie, die, droomend en met hangende staarten, de menschen ziet voorbijgaan.... De apen zijn sinds eeuwen Agra binnen gedrongen; zij leven als de papegaaien vrij op de daken; sommige bouwvallige wijken zijn hen overgelaten, zij heerschen er onbeperkt, en plunderen de omliggende tuinen en markten.

Het paleis van Agra gelijkt van verre bijna een berg, gebouwd uit blokken roode steen en voorzien van afschrikkende kanteelingen. Wanneer men die bruinroode muren beziet, die zwaar zijn en gevangenisachtig, vraagt men zich af hoe het hof der weelderige keizers achter zulke bolwerken, een kader kon vinden voor zijne fantastische weelde. Als men evenwel den rooden berg omloopt aan de zijde van de rivier — de zeer heilige Jumma die in zijn schaduw vloeit — bespeurt men als Alhambra's van wit kantwerk, als droom-paleizen, gebouwd op deze Titanen-vesting en in onverwacht contrast staande tot de massieve ernst van eene dergelijke basis: daarboven leefden de Groot-Mogols en hunne sultanes, alles overheerschend, ongenaakbaar en verscholen in de blankheid en doorschijnendheid van het reine marmer.

Men treedt binnen door spitsboogige poorten, gewelven, tunnels gelijkend, dwars door de dikte der drievoudige bolwerken; men stijgt omhoog, steeds hoger over grootsche opritten en altijd te midden van de bloedkleurige steen.

En dan, op eens, komt de doorschijnende bleekheid, de stille en witte pracht; men is gekomen te midden van het marmer. Alles is wit, de vloerzerken, de muren, de zuilen, de gewelven en geciseleerde borstweringen langs de terrassen; met uitzondering alleen van enkele over de smetteloze muren verspreide bloemen in mozaiek van agaat en porphier, zóó fijn, zóó sober, zóó weinig in getal, dat het als besneeuwde uiterlijk van dit paleis er niet door gewijzigd wordt.

En in zijne verlatenheid, in zijne woestijn-stilte, is

dat alles nog even frisch en even keurig als op den dag, die den laatsten keizer zag verbannen: de tand des tijds heeft slechts zeer langzaam vat op het marmer; die teere voorwerpen, zoo fijn en gevoelig van aanzien, zijn eeuwigdurend in vergelijk tot ons.

Ook een weemoedige tuin is daar boven op dien kunstmatigen berg aangelegd, in het hart van de enorme en gesloten vesting. De groote marmeren zuilengangen, die hem omgeven, gelijken de ingangen van witte grotten met stalactiet-gewelven. Maar het zijn grotten van volstrekke, geometrische regelmatigheid; het kleinste kantwerkje der hangers, het kleinste vlakje der saamgestelde bogen is van eene volkomen juistheid — en steeds omrand door een dun, zwart bandje, dat men voor een penseeltrek zou aanzien, maar dat eene zeer kunstig inlegwerk van onyx is.

Die zalen van droevige pracht hebben geenerlei sluiting; zij staan onderling in verband of komen uit door middel van arcaden op terrassen — en dat wekt een zeker valsch denkbeeld van zekerheid, althans wanneer men vergeet hoe men hier door de ondergelegen werken bewaakt werd. Er is zelfs eene esplanade om in de open lucht audientie te geven of den raad te vergaderen; zij is van uitgezochten eenvoud, met geen anderen sier dan de volmaakte ciselures in het marmer; er is bijna niets; een troon van zwart marmer voor den Groot-Mogol; terzijde een marmeren bankje voor den nar, dat is alles. (Het schijnt dat toenmaals de politieke bijeenkomsten zulk een ernstig karakter bezaten, dat de aanwezigheid van een nar noodig was om den geest te ontspannen. Ieder weet dat in de hedendaagsche vergaderingen het niet noodzakelijk geoordeeld wordt om een bepaald persoon voor dat ambt aan te wijzen.)

De badzaal van den keizer is wit, dat spreekt van zelf, sneeuwwit in het onontwarbare, door elkaar loopen van lijnen, van zich snijdende en gebroken bogen; de welven, met facetten behakt, gelijken berijpt met bevroren melk; en over het marmer der wanden zijn sierlijke bloemtakken verspreid, waarvan de kleinste een wonder is, een mozaiek van goud en lapis.

Aan den uitersten rand der bolwerken, die het geheele bouwwerk schragen, aan de zijde van de Jumma en de open vlakke, verrijzen tal van kleine zalen om de koelte te genieten, tal van lichte kiosken, bestemd voor de sultanes, voor al de geheimzinnige schoonen van dit hof. In dit gedeelte van het paleis bereikt de bewerking van het marmer tot doorzichtig kant hare meest verrassende effecten. Door alle tusschenwanden kan men heenzien, zonder gezien te worden; de groote platen, waaruit ze zijn samengesteld, uit één stuk van boven tot beneden, zijn dermate opengewerkt dat men ze van verre zou aanzien voor gordijnen van wit borduursel, gespannen tusschen sierlijke dunne kolonnetten. Maar al die bouwwerken, die zich zoo breekbaar en tijdelijk voordoen, hebben eene volstrekke stevigheid en vertegenwoordigen het meest duurzame en tevens het meest teere

schoons wat de menschen ooit tot stand brachten.

In den onderbouw van deze monsterachtige woning, in de natuurlijke rots die haar draagt, werden nog meerdere zalen uitgespaard, geheele wijken, die een weinig bouwvallig zijn en wier pracht ik weet niet wat voor geheimzinnigs heeft. Daar zijn de baden van de Groote Sultane, waar men eene onderaardsche koelte gevoelt en slechts een zwak licht doordringt. Zij gelijken een uitgestrekt, betooverd hol; de gewelven zijn als met ijskegels versierd; de muren zijn bekleed met zeer fijne mozaïeken van spiegelglas, en de vocht, de salpeter verzwakten het spel dezer duizende kleine prisma's, wier samenstel met bescheiden glans schittert als een oude zilverbrocaatstof. Eertijds was dit verboden oord bevolkt met jeugd en schoonheid, uitgekozen uit het volmaakste dat het bewonderenswaardige indische ras kon aanwijzen en de zerken waarop zij zich neervleiden, de rustbanken, wier witheid niet door den tijd werd aangetast, hebben langen

tijd de aanraking gekend dier uitgelezen lichamen.

Hier bevond zich reeds eene vorstelijke vesting vele eeuwen voor de komst der overwinnende Mogols, die er als nieuwigheden brachten: de melkkleurige bleekheid van het marmer en de zuiverheid der geometrische versieringen. Er zijn nog zalen, met beeldhouwwerk in roode steen, van een zeer oud archaïsme, dagteekenend uit den tijd der Jainakoningen. En langs duistere trappen afdalend, betreedt men onrustbarende of tragische ruimten; gevangenissen waarin de lieden werden overgeleverd aan de brilslangen; eene kamer om de sultanes te worgen, wier lichamen dan werden geworpen in een diepe put, onder de rivier uitkomend; zwarte, bodemlooze gaten, gewelven, die men niet meer durft ingaan en die naar beenderen of naar schatten zouden geleiden. . . . Zoo zijn de lugubere, diep in den bodem zich borende wortels der lieliewitte pracht, die boven bloeide.

(Slot volgt.)

J. L. TERNEDEN. HET WINNEN VAN IJZER DIRECT UIT HET ERTS VOLGENS KARL OTTO TE DRESDEN

(Vervolg.)

Plaatst men in een blaas-oven, van de vuurgassen gescheiden, naast of boven elkander twee met de mondingen communicerende, urnvormige aardenpotten, waarvan de een gevuld is met klein gemaakt ijzer-erts, de andere met kolen, dan zal bij voldoende temperatuur uit de laatste kooloxydgas zich ontwikkelen dat reduceerend op het erts inwerkt. Als de inrichting zoodanig gemaakt is, dat het nu gevormde kooldioxyde met de gloeiende kool zich weer in eenvoudig oxyde omzet, voordat 't een uitweg vond, dan moet bij voortgezette reductie een aan den ovendruk beantwoordend deel van het oxyde, zijn weg naar het erts terugnemen. Dit ontwikkelt een nieuwe omzetting van het kooloxyde tot kooldioxyde in den ertspot, en de gelijktijdige omzetting van een overeenkomstige hoeveelheid van dit laatste tot eenvoudig kooloxyde in den kolenpot.

Zoodra op de plaats van inwerking door de omzetting een tekort aan kooldioxyde ontstaat, moet de, de diffusie verwekkende partieele druk van het betreffende gas voor vergoeding op de ontbrekende plaats zorgen. Dit kan des te gemakkelijker gebeuren, als de uit het kooldioxyde uittredende zuurstof de vergassing der vaste kolen en daarmee tevens een volume-vergrooting verwekt, zoodat het hoofdpunt van den verhoogden druk voor het kooloxyde bij de kolen ligt. Het voor de reductie niet benoodigde deel van het gas kan afstroomen, zich met de blaaslucht vermengen en daartoe bijdragen om de beide potten of kroezen van buitenaf te verhitten. Als bij een nauwe afvoer-opening van de ovenhitte, de drukking van het blaaswerktuig afkomstig, groot genoeg is, om de expansie van het

kooloxyde naar buiten te voorkomen, dan heeft niet alleen de beschreven werking uit de verte spoedig en zeker plaats, maar tevens gelukt ook de volkomen reductie van het erts.

Laat men namelijk de bij het reductieproces uittredende mechanische energie allereerst slechts potentieel worden, op het kritieke moment het volume van het in actie zijnde gas constant houdende, dan kan ter ongelegen tijd geen uitwendige werking van de vrije atmosfeer tegenover een onder-warmte-verbruik optreden; de warmte, die bij de chemische verbinding van de uit het ijzeroxyde vrijwordende zuurstof met het kooloxyde ontstaat, moet geheel en al tot reductie dienen, alleen de warmte-behoefte dekkende, die voor het vrijmaken der in den gasvormigen aggregaattoestand om te zetten zuurstof wordt vereischt. Als een zoodanige compensatie plaats heeft, dan moet zij zich in de temperatuur uiten, die voor het warmte-verbruik der reductie in het kritieke moment optreedt. Deze temperatuur moet dezelfde zijn, die ontwikkeld wordt, als men het ontstane metallisch ijzer met de bevrijde zuurstof weder tot ijzeroxyde verbrandt, omdat men de hoeveelheid der verkregen verbrandingswarmte als de uiterste heeft te beschouwen, die de ontstane verbinding verdraagt, zonder weer tot ijzer en zuurstof over te gaan.

Brengt men de verbrandingswarmte van het ijzer met 1352 calorïën in rekening en neemt men voor de specifieke warmte van het ijzeroxyde 0,17 aan, dan vinden wij een temperatuur van 5569 °C., die ook op het kritieke moment der reductie voorhanden moet zijn. Laat men de reductie in een open vuur

plaats hebben, onder toelating van expansie van het gevormde kooldioxyde, dan is echter het verlangde pyrometrisch effect, niet te bereiken. Dit blijkt uit de volgende tegenberekening, waarin de specifieke warmte van het kooldioxyde op de bekende waarde 0,217 is gesteld:

$$\frac{5607}{3,667 \times 0,217 + 3,115 \times 0,11} = 4925 \text{ } ^\circ\text{C.}$$

De specifieke warmte van het bij een verbruik van 5607 caloriën gewonnen ijzer is op 0,11 gesteld, wat met de waarheid wel niet veel uiteenloopen zal. Eerst als men de specifieke warmte van het kooldioxyde met de bij een constant volume geldende waarde 0,1718 in rekening brengt, verkrijgt men een toereikende temperatuur, namelijk 5765 °C. ¹⁾ De reductie kan dus slechts in een de gassen tezamenhoudenden oven volkomen verlopen. Als de Ouden in een open vuur minstens de helft van het erts volkomen konden reduceeren, dan was dit bij een langdurend smeltproces slechts daardoor te bereiken, dat zij een oxydeerende

¹⁾ „Chemiker Ztg.“, 1900, 24 Jahrgang, Nr. 95.

nevenwerking toelieten en een deel van het reeds gereduceerde ijzer weder verbrandden, alleen om het warmte-deficiet op het oogenblik te dekken, waarbij het er op aan kwam het nog overgebleven ijzeroxyd te verdrijven. Dat de met de reductie verbonden moeilijkheden, bij afnemende oxydatiegraden van het ijzer buitengewoon toenemen en bij constanten druk niet anders te overwinnen zijn, blijkt uit de door R. AKERMAN en SÄRNSTRÖM gedane onderzoeken. Toen zij in een tot 850 °C. verhitten kroes ijzeroxyde met kooloxydgas in aanraking brachten, liep de reductie aanvankelijk geregeld van stapel, staakte echter spoedig en was slechts verder voort te zetten, als men aan het reduceerend gas kooldioxyde bijvoegde en wel tot aan 40 0/0. Een niet gereduceerd restant bleef echter ook dan nog terug, in het gunstigste geval ongeveer 1 0/0 van het erts. Bijna schijnt het, zoo luidt het betreffende verslag, dat het kooldioxyde bij een temperatuur van ongeveer 900 °C. de voordeligste uitwerking teweegbracht.

(Slot volgt.)

GEMENGDE BERICHTEN.

ARNHEM. Door B. en W. is aan de Nederlandsche Asphalt-fabriek W. J. VON DER WETTERN & A. S. KEY te Rotterdam opgedragen de Steenstraat te voorzien van eene asphalttegelbestrating.

Het kasteel Herzele (Oost-Vlaanderen) is een zeer merkwaardig voorbeeld van middeleeuwsche bouwkunst, vooral ook wijl de ringmuur van het slot nog in zijn geheel aanwezig is. Het voornaamste deel van den bouwval evenwel is de groote cilindrische hoofdtoren. De koninklijke belgische commissie voor de monumenten wil maatregelen nemen om het verder verval der ruïne tegen te gaan, terwijl zij tevens door het weder ontgraven der gedeeltelijk gedempte slotgracht, het slot wederom beter wil laten spreken.

Aston Webb en John F. Belcher, zijn naar verluud van dagbladberichten, de beide Engelsche bouwmeesters door het bestuur der Carnegie-stichting uitverkoren tot mededinging in den besloten vredespaleis-prijsvraag.

Beide behooren ontegenzeggelijk tot de meest bekende architecten van Engeland en BELCHER is voor dit jaar voorzitter van het Royal Institute of British Architects. Maar toch mag ook hier de vraag gesteld worden: Zijn deze nu juist de bij uitstek aangewezenen? Waarom niet bijv. ook een MOUNTFORD, CAROE, COLLCUT, GILBERT SCOTT, BERESFORD PITE e. a., tot mededinging in de gelegenheid gesteld?

Zoowel BELCHER als WEBB zijn blijkens hunne jongste werken aanhangers der klassieke richting, eenigszins in den zwaren, plompen trant, gelijk die in het begin der 18e eeuw door VANBRUGH werd toegepast.

BELCHERS ontwerpen ook die van kleinere werken hebben steeds een deftigen karaktertrek, daardoor geheel afwijkend van de schilderachtige tendenz, in middeleeuwschen of Queen-Anne-trant, die de Engelsche bouwkunst in haar geheel kenmerkt. Hij helt echter soms tot nuchterheid over, getuige een landhuis te Pangbourne, geheel in het genre van onzen VINGBOONS. (Ac. Arch. & Arch. Rev. 1898). Zijne voornaamste bouwwerken zijn een groot kantoorgebouw op Hannover Square, de kantoren van de Eastern Telegraph Co., het gebouw der Royal London Friendly Society (Ac. Arch. & Arch. Rev. 1903 I), alle te Londen Colchester Town Hall en de Guildhall te Cambridge; terwijl zijn Institute of Chartered Accountants te Londen, het gebouw waarmede hij zijn naam vestigde, baan brak voor eene klassieke richting in de nieuwe Engelsche bouwkunst.

ASTON WEBB heeft in samenwerking met INGRES BELL zijne reputatie gemaakt door de Assire Courts te Birmingham, welk gebouw, merkwaardig vooral om de inwendige terra cotta

architectuur, teekenend is voor de Engelsche bouwkunst door zijne mengeling van Renaissance en middeleeuwsche gedachten, al bepalen de eerste den hoofddruk. Een zeer omvangrijk en welbekend werk van WEBB en BELL zijn de Christ's Hospital Schools te Horsham.

Latere werken van WEBB vertoonen klassieke geest: De voltooiing van het Victoria and Albert Museum (Ac. Arch. & Arch. Rev. 1903 I) en het ontwerp van het Royal College of Science (dito 1900 I), beide te South Kensington, behooren tot WEBB's voornaamste werken in die richting. Thans wordt volgens WEBB's ontwerp het Queen Victoria Memorial te Londen gebouwd.

Een internationaal oudheidkundig kongres te Athene zal van 7 tot 13 April a.s. gehouden worden. Aan het kongres zijn verbonden twee archaeologische excursies. De eene gaat naar Mykene, Tiryns, Argos, Epidauros, Korinthe, Olympia, Leukas, Ithaka, Delphi, Aegina, Piraeus en duurt 8 dagen. De daaropvolgende excursie voert naar Delos, Melos, Santorino, Knossos, Palaekaitro, Phaestos, Kos, Didyma, Priëne, Samos, Ephesus, Pergamum, Lesbos, Troia, Sunion en duurt 12 dagen.

De dagelijksche onkosten bedragen, alles inbegrepen, 30 franken. Men meldt zich aan vóór 15 Februari a.s. bij Prof. Dr. DÖRPFELD te Athene (Phidiasstr. 1).

Hoe men in Lissabon woont. Hiervan wordt in een Duitsch blad een vrij treurig beeld opgehangen. De Portugesche burgerij, de middenstand, stelt buitengewoon geringe eischen aan haar huis. „Ik bewoon acht kamers” zegt de Portugees maar als men ze natelt, bestaan die uit: een gang, een keuken, vier kamertjes zonder en twee met een venster. Deuren noch vensters sluiten goed; de scheuren en gaten in de ruiten zijn met papier dichtgeplakt; plafonds en vloeren bevinden zich in deplorabelen staat. Een kloset of een badkamer zal men te vergeefs in zulk eene woning zoeken, evenmin als kelder of zolder.

De gangen en portalen zijn meestal zeer smerig door de katten, die in Portugal in bijzondere gunst staan en ook door de passanten — want openbare urinoirs etc. worden in Lissabon bijna niet aangetroffen. De huizen zijn bovendien zeer slecht gebouwd en in hooge mate gehoorig.

Toch zijn de huren hoog, afgezien nog van de 15 0/0 huur-belasting, welke de regeering heft.

Aldus woont de groote meerderheid der goeude burgerij. Wel zijn in de laatste jaren in de buitenwijken der stad een aantal huizen met meer comfort gebouwd, maar deze zijn zeer duur en beantwoorden nog geenszins aan onze eischen.

Bedriegelijke restauratie. Bij de restauratie van den Dom te Maagdenburg werden onlangs een achtal spiksplinter nieuwe gargouilles of waterspuwers aangebracht.

Men heeft natuurlijk getracht de oude vormen zoo getrouw mogelijk te imiteeren, maar om nu het zinsbedrog volkomen te maken werd, volgens eene mededeeling aan de „D. B.“, aan de nieuwe steen met kunstmiddelen opzettelijk een verweerd aanzien gegeven!

Het seizoen der groote branden in Japan is weer begonnen met een brand van een honderdtal huizen en den tempel te Inakogi. Daar de huizen bijna alle van hout zijn neemt een brand onmiddellijk een zeer grooten omvang aan en branden soms geheele wijken en steden af. Op brandstichting staat derhalve in Japan de doodstraf.

Hout is het algemeene bouw materiaal. Soms wordt dit, bij voorraadschuren en ook bij woningen, door een bepleistering in zooverre brandvrij gemaakt, dat het gebouw althans gedurende eenigen tijd aan de vlammen van een brandend buurhuis weerstand kan bieden. Dit is voldoende, want bij de lichte konstruktie der huizen duren de branden niet lang.

In den laatsten tijd werden van regeeringswege maatregelen genomen om althans een uitgebroken brand te kunnen beperken. De steden worden daarom verdeeld in wijken, langs wier grenslijnen uitsluitend steenen huizen mogen gezet worden.

Terwijl men sedert de oudste tijden in Japan pannen bakt van den meest gekompliceerden vorm, waren baksteen en tot voor ongeveer dertig jaar geleden onbekend. Onder europeeschen invloed zijn thans in de hoofdsteden de wijken met de kantoren en fabrieken van steen opgetrokken. De stijging van de houtprijzen, tengevolge van het roekeloos exploiteeren der bosschen, heeft ook het baksteengebruik doen toenemen.

Geoorloofde namaak. (1638 en 1904). Toen in 1638 de kruidenier ISAAC VAN GELEYN op het Water in „de Vergulde Salm” zich bij Burgemeesteren van Amsterdam beklagde dat vijf huizen van hem af een konkurrent een volkomen gelijk uithangbord als het zijne gebruikte, moest dit verwijderd worden. Het hielp niet of al aangevoerd werd dat het er al twintig jaar gehangen had. „Des te meer redenen om het weg te nemen.” zeiden Burgemeesteren, „want nu heeft GELEYN er al twintig jaren te veel overlast van gehad. Het bord mocht zelfs niet plat tegen den gevel gespijkerd worden, moest weg en op hoog bevel ging het ook weg.” Deze episode uit den konkurrentiestrijd verhaalt ons Mr. N. DE ROEVER. („Uit onze oude Amstelsstad”. Iets over Uithangborden.)

De Hooge Raad heeft onlangs, uitspraak doende in het proces tusschen IVENS en Singer Manufacturing Cy, beslist, dat het niet strafbaar was om het uiterlijk van den winkel zijner konkurrenten na te bootsen.

Beklagenswaardige ontwerpers! Hoe meer ge uw best gedaan hebt om voor uw principaal een fraai en opvallend winkelfront te ontwerpen, hoe eerder de konkurrenten voortaan straffeloos van uw moeite zullen, althans mogen, profiteren! Als nu maar spoedig Nederland zich bij de Berner Conventie aansluit, dan verdient althans de ontwerper van de originele winkelpui, iets aan de imitatie, gesteld dat hij zich daartoe leenen wil.

Wanneer mag men sloopen? De gemeenteraad van Soest had onlangs in art. 1 der bouwverordening bepaald, dat alleen met toestemming van B. en W. tot slooping mag worden overgegaan. Hieraan werd door Ged. Staten de vereischte goedkeuring onthouden, waarna de raad in hooger beroep ging. Thans is ook bij koninklijk besluit bedoelde bepaling vernietigd, daar H. M. de bevoegdheid van den raad, omschreven in art. 135 van de gemeentewet, overschreden acht. Wel kan de raad gelasten, dat van een voorgenomen slooping eerst kennisgeving aan B. en W. moet geschieden.

Gevaarlijke middelen tot conserveering van timmerhout. Een inzender in het engelsche medische weekblad „The Lancet” waarschuwt er voor, dat veel gebruik wordt gemaakt van sublimaat om hout te conserveren. Daardoor wordt de fungus merulius lacrymans, een schimmel die het nog vochtige hout aantast, gedood. Het hout wordt nl. verhit, ten einde vocht en lucht zooveel mogelijk er in te verwijderen en dan wordt onder drukking alcoholische sublimaat-oplossing er in geperst. Ook wel wordt het hout gewoon met eene sublimaat-oplossing bestreken. Ook van chloorcalcium, ijzersulfaat, zinkchloride, teer, creosoot en ijzeracetaat wordt tot dit doel gebruik gemaakt. De vraag rijst, of dit gebruik van sublimaat niet gevaarlijk kan zijn, gelijk arsenikhoudend behangspapier, waarin zich uit de niet-vluchtige arsenikverbindingen onder den invloed van een schimmel (penicillium glaucum) arseenwaterstof ontwikkelt. Zoolang die vraag niet is beantwoord, is het, volgens het „Weekblad van het N. d. Tijdschrift voor Geneeskunde”, maar veiliger, minder gevaarlijke middelen te gebruiken.

Weer- en vuurvaste houten dakpannen. In de „D. Bauh.” geeft A. WALDNER het volgende recept om houten spanen voor dakbedekking geschikt te maken gelijk dat in sommige streken voor landelijke bouwwerken nog geschiedt, maar met het oog op brandgevaar wordt tegengegaan. Ook worden er vaak buitenmuren mede bekleed. Waar nu de oude boerenkunst overal navolging vindt heeft men gezocht naar een middel om het hout te beschermen.

Men moet ten eerste het hout splijten en niet zagen, want daarbij wordt de nerf van het hout vernield en doorgesneden. Men ligt nu de plaatjes hout in eene oplossing van waterglas ter sterkte van 10° Beaumé. Daarin blijven ze 24 uur. Dan laat

men ze in de lucht drogen en legt ze vervolgens nog een halven dag in een oplossing sterk 3° Beaumé van gelijke deelen chloorcalcium, chloormagnesium en chloorammonium.

Het hout is dan door deze zouten zoo doortrokken dat het tegen vuur zeer goed bestand is en ook het weer er niet veel invloed op heeft.

Ruberoïd. (Zie „Bouww.” 1904, blz. 327 en 418.) De vervaardiging van dit materiaal is fabrieksgeheim, doch deze stof bezit gelijke eigenschappen als die van ruw-gummi, n.l. hare elasticiteit en taaiheid, terwijl het geen teer of asphalt bevat. De grondstof van ruberoïd is goed wolvltpapier dat met de ruberoïdmassa wordt gedrenkt.

Volgens het prospectus is deze stof bestand tegen water, weersinvloeden en zuren en is zij onbrandbaar. De stof wordt aan alle zijden met de ruberoïd overtrokken. In het proefstation te Charlottenburg werden vierkante platen ruberoïd belast met 5 tot 200 KG. per cM². Zelfs bij deze laatste belasting werd de ruberoïdmassa niet uitgeperst. Bij een proef op drukvastheid en uitzetting werd een staaf ruberoïd bij 34,3 KG. per cM². belasting, in de breedte bij 25 KG. per cM². verscheurd. Bij eene beproeving op het water-doorlatend vermogen bleek dat ruberoïd na 63 dagen geen water door liet.

Volgens het prospectus bleek ruberoïd zich goed te houden tegenover zuren en alkaliën. Het bewijs hiervoor schijnt te zijn dat deze stof veelvuldig gebruikt wordt voor accumulatorenbakken van elektrische straattramwegen en waar zij ondanks het vele overstorten van zwavelzuren, zich goed gehouden heeft.

Tegen weersinvloeden bleek ruberoïd bestand te zijn en niet af te druppelen in de zonnehitte, gelijk asphalt- en teerproducten.

De rollen ruberoïd zijn 22 M. lang en 0,915 M. breed en zijn in de volgende dikten en prijzen per M². verkrijgbaar:

1	mM dik voor tijdelijke gebouwen	0,60	Mark
1,5	„ „ „ eenvoudige „	0,76	„
2	„ „ „ goede dakbedekkingen	1,07	„
3	„ „ „ isoleeringen tegen grondwater	1,35	„

De rollen worden ook vervaardigd op muurbreedte en 22 M. lengte. De vasthechting geschiedt met ruberoïd-kleefstof.

Tot het vastspijkeren worden verzinkte, breedkoppige spijkers gebruikt.

Het ruberoïd wordt toegepast voor isoleeringen tegen grondwater (trasraam), ter afdekking van bruggen, gewelven, enz. en voor dakbedekkingen. Ook voor bekleding van kunstmatige vijvers is het zeer geschikt. Mede wordt het toegepast voor bekleding van muren en zolderingen in stallen om het verrotten van het hout tegen te gaan. Het kan met lijnolieverf geschilderd worden in kleuren naar keuze. Het ruberoïd zelf heeft een donkergrijze kleur.

Keramiet. Wederom is een nieuw praeparaat in den handel gebracht, dat tot doel heeft hout- en muurwerk te desinfecteeren en te beschermen tegen champignons, houtzwam, mossen etc. Bovendien heeft dit praeparaat de eigenschap hout minder brandbaar te maken. Het wordt in den handel gebracht door de chemische fabriek firma HUMANN & TEISLER te Dohna bij Dresden.

Het keramiet kan ook dienen ter desinfectie van stallen, urinoirs, etc.; het kan gestreken worden op gepleisterde vlakken en maakt deze voor water ondoordringbaar; papier en linnen kunnen er mede doortrokken worden en vatten dan moeilijk vuur; kortom volgens het prospectus is keramiet een universeel middel.

Australische hardhout vloeren. Door de firma STAERHER & FISCHER te Leipzig wordt reeds sedert 12 jaren het australische harde hout, Tallowwood, uit Australië ingevoerd dat aldaar reeds sedert jaren als bestrating dienst doet en goed voldoet. Dit ingevolge het verlangen van eigenaars van groote gebouwen om vloeren en trappen te hebben die niet zoo koud zijn voor de voeten als de gebruikelijke steenen vloeren en trap treden. Voorts heeft deze firma met deze houtsoort ook proeven doen nemen voor bestrating en heeft zij voor ongeveer 9 jaar deze als zoodanig aangebracht in een straat met druk verkeer te Leipzig, waarbij sedert dit tijdsverloop zich slechts eene slijtage van 3 mM. heeft voorgedaan.

Een andere houtsoort, mede uit Australië, is het eenigszins minder vaste Moahout, waarmede door de deutsche marine proeven genomen werden voor dekken van schepen en dat door de autoriteiten beter gevonden in het gebruik dan het tot nu toe gebruikte indische teakhout. De firma heeft nu door een nieuwe wijze van drogen van dit hout, waardoor de sappen ongeschikt bleken te zijn voor zwamvorming, dit hout nog meer voor allerlei toepassingen geschikt gemaakt.

Proeven, genomen ten opzichte van de vastheid van deze houtsoort in vergelijking met het beste deutsche eikenhout, gaven tot uitkomst dat de drukvastheid in luchtdrogen toestand paralel op de vezels bedroeg voor dit eikenhout 370 KG. en voor Tallowwood 680 KG.

Drukvastheid loodrecht op de vezels voor eikenhout ongev. 80 en voor Tallowwood ongev. 135 KG. De elasticiteits-

modulus respectievelijk 110.000 en 213.000 KG., alles per cM².

Nog werden proeven genomen om de afslijting dezer beide houtsoorten met elkander te vergelijken. Bij gelijke snelheid en bij gelijke belasting met draaiende slijpsteen werd in denzelfden tijd van eikenhout 5 M³. en van Tallowwood 1.5 M³. afgesleten.

In vele gebouwen is dan ook dit australische hout voor vloeren gebezigd.

Het Tallowwood is harder dan het Moahout, vandaar dat het eerstgenoemde beter geschikt is voor lokalen alwaar een druk verkeer plaats vindt, zoals in kantoren, restaurants, postkantoren enz. De kleur van dit hout is als die van het eikenhout.

Het Moahout heeft een meer lichte, gele kleur en is beter geschikt voor feestzalen waartoe de mooie kleur zich ook beter leent.

Ofschoon in prijs duurder dan eikenvloeren en dan de verschillende vloeren zonder voegen, zouden die hoogere inkoopkosten tegen den langeren duur van dit hout opwegen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Handboek voor Smeden, tevens ten dienste voor inrichtingen van ambachtsonderwijs en zelfstudie door R. VAN DER WAL, leeraar in het smeden aan de ambachtsschool te Tiel. VAN MANTGEM & DE DOES, Amsterdam (Het „Handboek voor Smeden” dat pl. m. 1200 figuren bevat, zal worden uitgegeven in ongeveer 25 afl. à 30 ct.)

Wij ontvingen 10 afleveringen van dit boek ter inzage. Het werk ziet er goed uit. De tekst is duidelijk en bondig gesteld en wordt door een groot getal figuren, die goed en op groote schaal geteekend zijn, toegelicht. Men ziet dat hier een vakman voor vaklieden aan het werk was. Wordt het werk op dezen voet voortgezet en voleindigd dan is de nederlandsche vak-literatuur binnenkort een werk rijker waarvan velen ongetwijfeld met voldoening zullen gebruikmaken.

Op het gebied van den smid in het bijzonder is bovendien nog slechts betrekkelijk weinig vak-literatuur. Maar ook al was zulks het geval dan zouden wij aan dit werk durven voorspellen dat het zijn weg wel zou vinden.

Moderne Bauformen Jrg. IV. Afl. 1

Deze aflevering is gewijd aan twee villa-architekten. HEINRICH METZENDORF heeft aan de Bergstrasse, de streek tusschen Heidelberg en Karlsruhe, en met name te Bensheim, een aantal landhuizen gebouwd, die elk afzonderlijk maar vooral gezamenlijk, als groep beschouwd, zeer aantrekkelijke eigenschappen hebben. Eenvoudig en frisch, van vorm en kleur, in goed gekozen materialen, passen zij uitstekend in het landschap. Wie de gebouwtjes zag, zal zich herinneren dat de hier gegeven afbeeldingen niet geflatteerd zijn.

Deze landhuizen lijken ons over het algemeen meer dan de landhuizen van A. N. PRENTICE, waarvan vooral het grootste der hier afgebeelde, er vrij gekunsteld uitziet.

Voorts is afgebeeld een door PRENTICE ontworpen tentoonstellingskiosk voor den verkoop van Van Houtens-Cacao. Ook dit is vrij gekunsteld inééngezét.

De aflevering telt 8 losse platen, waarvan de helft voortreffelijk in kleur gereproduceerde aquarellen zijn. De „Moderne Bauformen”, vooral sinds zij minder excentriek zijn dan in den aanvang, blijven een der meest interessante tijdschriften op bouwkundig gebied.

Deutsche Kunst und Dekoration, afl. 3 en 4.

Afl. 3 bespreekt de kunstrichting en de werken van LEOPOLD BAUER, een getrouw volgeling van de moderne oostenrijksche school, welke hij aan een woonhuis te Jägerndorf al hare verschrikkingen laat vertoonen.

Zeer aantrekkelijk doen zich de door METZENDORF ontworpen landhuizen aan de Bergstrasse voor, waarvan gevels en interieurs worden afgebeeld.

Interessant is ook eenorsch grafmonument door HERMANN OBRIST ontworpen. De aflevering bevat voorts eenige kortere artikelen over het engelsche woonhuis en de oostenrijksche afdeeling te St. Louis.

Afl. 4 is gewijd aan BERNHARD PANKOK, in het bijzonder aan een door hem ontworpen muziekkamer te St. Louis tentoongesteld als vertegenwoordigster der Wurtembergsche kunstnijverheid.

Voorts wordt afgebeeld de door A. MESSSEL ontworpen bazar van WERTHEIM in de Rosenthalerstrasse te Berlijn. Dit gebouw is kleiner en minder weelderig dan WERTHEIM's reuzenzaak in de Leipzigerstrasse. MESSSEL heeft hier echter een werk geschapen

zoo opvallend, dat zelfs de eigenaar er geen reclame en naam-borden aan noodig achtte en toch tevens van een gedistingeerd, intiem karakter.

Over „Tuin-aanleg” schrijft C. K. SCHNEIDER een le artikel, waarin hij de oude en de daarop geïnspireerde nieuwe tuinen vergelijkt met den banalen aanleg van den gemiddelden modernen tuin.

The Studio, Jan. 16, bevat als bouwkundig artikel eene geïllustreerde beschrijving van een aantal onlangs gebouwde landhuizen van de architecten BUCKLAND & FARMER, WALTER CAVE, BEDFORT & KITSON en BAILLIE SCOTT (dat van laatstgenoemde gelegen in Polen).

Architectura Nr. 3. Het Vredespaleis. Verslag van een bezoek van 2 bestuursleden van „Architectura et Amicitia” aan den voorzitter der Carnegie-stichting waarbij deze leden de mededeeling ontvingen dat men van plan was een besloten prijsvraag voor het vredespaleis uit te schrijven.

De prijsvraag voor het societeitsgebouw „Simpang” te Soerabaja. Over het slechte verloop van deze prijsvraag. Van de 46 ingekomen ontwerpen werd aan geen enkele den eersten prijs toegekend, doch werd onderhandeld met drie der inzenders om voor f350 hunne projecten aan te koopen en een der ontwerpers zal worden uitgenoodigd om uit deze drie projecten er één samen te stellen. Er is geen jury-rapport verschenen, dus behoort deze prijsvraag weer tot de mislukte.

Programma prijsvraag affiche voor de „A. et A.” kunsttentoonstelling 1905. Deze prijsvraag is alleen geopend voor de leden.

Uitbreidingsplan-BERLAGE, door WORMSER. Over het gesprokene over dit onderwerp in den Gemeenteraad te Amsterdam.

Verslag van de 1186e buitengewone vergadering van „A. et A.” op 18 Jan.

TECHNISCH GEDEELTE. Coöperatief bouwen, door M. P. DE CLERCQ (vervolg).

De bedrijfskosten van verschillende krachtwerktuigen, door A. DE GR.

Bouwkundig Weekblad Nr. 3. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, inhoudende de mededeeling van een drietal adressen gezonden door het Hoofdbestuur. Het 1e aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid dat het 's Ministers keuze toejuicht om het Vredespaleis te zetten op het Malieveld;

het 2e aan het Bestuur der Carnegie-stichting met mededeeling dat het het besluit betreurt om voor de prijsvraag alleen uit te noodigen twee architecten uit elk land en verzoekt de jongeren niet geheel van mededinging uit te sluiten.

het 3e aan den Raad van 's Gravenhage met verzoek zijne medewerking te verlenen tot het plaatsen van het Vredespaleis op het Malieveld.

Tuinkunst, door LEONARD A. SPRINGER (vervolg).

Concertgebouw te Rotterdam, door C. N. VAN GOOR, met afbeeldingen. Dit gebouw is uiterst eenvoudig gebouwd als vakwerkbouw. De binnenwanden bekleed met metalen platen.

De Raadhuisbouw te Rotterdam. Behandeling in den Gemeenteraad van deze zaak en het gesprokene door den architect VERHEUL tegen het voorgestelde ontwerp en plaats. Ondanks dit werd het voorstel van B. en W. tot aankoop der terreinen toch aangenomen.

De Opmerker Nr. 3. De kunst der 19e eeuw. Bespreking van de twaalfde druk van WILHELM LÜBKE's „Grundriss der Kunstgeschichte” welk werk vermeerderd is met een deel over de kunst der 19e eeuw door Dr. FRIEDRICH HAACK.

Haagsche plannen (slot). Bespreking der verschillende plannen van nieuw te maken verkeerswegen Spui-Buitenhof

Waarheid. Naar aanleiding van het nieuwe tijdschrift „De Beweging” waarbij de heer BERLAGE volgens den schrijver te ver gaat door te zeggen, dat de bouwkunst is en blijft de kunst der constructie, dat wil zeggen der samenstelling van verschillende elementen tot ruimte-omsluiting; was dit waar dan zou iedere timmerman en iedere metselaar een bouwkunstenaar zijn.

De Rotterdamsche Raadhuiswestie. Ook deze schrijver verzet zich tegen het door B. en W. ontworpen plaats voor een nieuw raadhuis.

Het leerlingstelsel der arbeidswet. Uittreksel uit het verslag van de afdeelingen der Tweede Kamer over deze wet.

PERSONALIA

Tot Gemeente-bouwmeester te Weesp is benoemd de heer N. Smit uit Haarlem.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN + + + + + ADMINISTRATIE:
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 5.

1 Februari 1905.

AGRA. DE WITTE PRACHT DER GROOT-MOGOLS.

(Vervolg en Slot.)

Uit deze duisternis keer ik terug tot de teere kiosken, die hare fijne vormen aan den rand der bolwerken verheffen en hare balconen boven den afgrond uitsteken. Ik blijf er lang, op de plaats, waar eens de schoonen van vroeger tijd, de op dezen kunstmatigen berg opgesloten sultanes, verheven boven de rondzwermende vogels, door de marmerplaten of wel tusschen de kolonnetten heen uitzagen. Alles getuigt hier van uitgelezen fijnheid, geduldig beeldhouwwerk of kleine mozaiek-bloemen, gezaaid op den onveranderlijk witten grond: alles schijnt hier witter dan elders; overal heerscht eene schittering van witte droefheid. Wat de sultanes vroeger zagen was zonder twijfel minder treurig; dezelfde vlakten ontrolden zich tot in het oneindige; dezelfde rivier kronkelde zich in de verte, maar de wind van den hongersnood blies niet, zooals thans; over het geheele land hing niet die doodende stofwolk, waarin alles als in een mist wegdoezelt. Op den voorgrond, bijna aan hare voeten, overzagen de schoonen de groote arena, die er nog altijd is, en waarin tot haar vermaak gevechten van olifanten en tijgers werden gegeven. De arena echter is thans ingenomen door struikgewas, door boomen, welke de droogte van hunne bladeren ontroofde en die ons, zonder de hitte van den vurigen avond, aan den winter zouden doen denken.

Nergens in Indië zijn zoovele vogels als hier. Hun gekrijsch is op dit uur het eenige geluid, dat tot mij opstijgt, maar het vervult de stilte der terrassen, het doet het bleeke marmer trillen. Bij het invallen van den nacht, ontstaat eene schifting in den gevleugelden zwerm: deze boom wordt zwart van de kraaien; een andere zit vol papegaaien, die op de doode takken een te groen gebladerte gelijkt. In de verlaten arena, wandelen witte arenden en kale gieren rond.

Op den achtergrond der vlakke ziet men witte koepels; zij verheffen zich hier en daar boven de stofwolk, die over het landschap hangt en die in den

avond blauw schijnt of iriseert. Ginds wonen tegenwoordig de prinsessen, die eens hier, in dit hooge paleis, hare met goud doorwerkte neteldoeksche gewaden toonden, hare edelgesteenten, hare ontsluitende, schoone boezems. En de hoogste dier koepels is de Taj, de onvergelykelijke Taj, waar de groote sultane Montaz-i-Mahal reeds twee-honderd-zeventig jaar rust.

Ieder zag de Taj-Mahal, ieder beschreef de Taj-Mahal, die een der klassieke wonderen der aarde is. En miniaturen, emailportretten bewaarden de trekken, onder den vergulden tulband en de schitterende aigrette, dier Montaz-i-Mahal (gemalin van SHAH-JEHAN) die zooveel liefde inboezemde en van haren echtgenoot, die de doode met eene zóó ongehoorde pracht omgaf.

De Taj — dat beteekent, in eenen grooten doodenhof, ommurd als eene vesting, de reusachtigste en smettelooste opeenhooping van wit marmer, die de wereld kent. De muren van het park zijn van roode steen, evenals de hooge, met alabaster ingelegde koepels, boven de poorten aan de vier hoeken der ommuring. Lanen — palmen en cypressen — vijvers, lommerrijke berceau's, alles is volgens strenge, rechte lijnen aangelegd. Op den achtergrond, troont majestueus het ideale mausoleum, wiens witheid te scherper uitkomt boven het sombere groen; boven een witten onderbouw verrijzen de ontzaglijke koepel en vier minaretten, hooger dan de torens eener kathedraal; dat alles is van een rustige zuiverheid van lijn, van eene kalme harmonie en van een superieuren eenvoud; dat alles is van kolossale verhouding, is gebouwd van smetteloze blokken, nauwelijks gaderd door een weinig bleek grijs.

Als men vervolgens naderbij komt, onderscheidt men de verrukkelijk fijne arabesken, die over de muren loopen, de kroonlijsten onderstreepen, de poorten omlijsten, om de minaretten kronkelen en die zeer dunne en scherpe inlegwerken van zwart marmer zijn. (De Taj-Mahal had eertijds groote zilveren deuren, die bij

de plundering van Agra door SURAJ-MALL weggenomen werden.)

Onder den middenkoepel, de koepel van vijf-en-zeventig meter hoogte, die den slaap der sultane beschut, heerscht het hoogste van prachtvollen eenvoud, het toppunt van witte pracht. Het moest daar duister wezen, en het is er licht, als schitterde al die blankheid, als bezat die groote marmeren hemel, in duizend facetten behakt, men weet niet welke vage doorschijnendheid. Op de hooge wanden, een weinig parelgrijs geaderd, niets dan reeksen boogjes, die zich verraden door een nauwelijks zichtbaren voorsprong; en op het uitgestrekte vlak van den koepel, niets dan geometrische facetten, nagevolgd van langzame ondergrondsche kristallisaties. Alleen aan de basis en geheel rond de kostbare muren, loopt als een bed van groote leliën, wier stelen uit den grond schijnen op te stijgen en wier kelken, en-relief in het marmer gebeeldhouwd, er uitzien als stonden de bladeren op het punt uiteen te vallen..... De moderne kunst van het westen heeft meer of minder dit stelsel van versieringen nagevolgd dat in Indië in de XVIIe eeuw bloeide. Het wonder der wonders is het witte hek, dat in het midden van de transparante zaal, den grafsteen omsluit. Het bestaat uit hooge, overeindstaande marmeren platen zóó fijn a-jour bewerkt, dat men ze voor ontzaglijke snijwerken in ivoor zou willen houden en op elk dier stijlen, van steeds hetzelfde smetteloze marmer, op elk dier regels, welke de platen insluiten, loopen slingers van eeuwigdurende bloemen, fochsia's of tulpen, ingelegd van lapis, turkoois, topaas of porphier.

De weerkaatsing in dit witte mausoleum is bijna angstwekkend; de echo neemt er geen einde. Zingt men er den naam van Allah, dan houdt de versterkte nagalm van onze stem meerdere sekunden aan en zweeft zij eindeloos als een orgeltoon door de lucht.

Zestig mijlen ten noorden, achter de geweldige

bolwerken van Delhi, bezaten de Groot-Mogols een ander toover-paleis, in pracht dat van Agra nog beneden zich latende. Het opent zijne groote witte spitsbogen op een ouden tuin, zonder uitzicht, zeer ingesloten, waaraan te hooge, gekanteelde muren de somberheid eener gevangenis geven.

Gevangenis voor genieën of feeën en wier teere pracht door geen ander menschelijk paleis ooit geëvenaard werd. Alles is van wit marmer, het spreekt van zelf; overal insnijdingen, wonderbaarlijk afhagende stalactieten of ornament als trossen rijp. Maar hier vereenigt zich op overdadige wijze goud aan de onveranderlijke witheid; en men kent de bijzondere schittering van goud op gepolijst marmer. De duizende arabesken, zorgvuldig op de wanden en aan de gewelven aangebracht, schijnen in schitterend goud gevat.

Al het licht dat daar binnen dringt, valt door de wijde bogen aan den triesten tuin. De zuilen, de bogen verdwijnen in de blauwe schemering van den achtergrond; maar het paleis in zijn geheel bezit het doorschijnende van alabaster.

De zaal, waarin de troon stond (de legendaire pauwen-troon van massief goud en smaragden) is geheel wit en goud. Elders is het marmer bezaaid met ruikers van rozen; rozen, verrukkelijk genuanceerd in kleurige en bleek rosa, als in chineesch borduurwerk en elke bloem is omgeven door een onzichtbaar streepje goud. Weer elders zijn blauwe bloemen — bloemen van lapis en turkoois — gezaaid..... En bijna steeds valt de blik van eene zaal in eene andere, door die marmeren, als kantwerk doorbroken marmeren platen, die in het oude Indië de stores onzer grove woningen vervingen.

De wind van den hongersnood, die de bosquet's van den ommuurden tuin kwelt, verspreidt de laatste bladeren; thans komen de doode bladeren bij hoopen dit paleis der stilte binnen. En een groote, nog bloeiende boom, zaait als een regen zijne roode kelken op het witte, het kostbare plaveisel van de troonzaal.

H. LEGUYT.

De bij zeer velen zijner stadsgenooten, ja in de bouwwereld schier algemeen bekende en geachte heer H. LEGUYT, laatstelijk architect 1e klasse bij de Publieke Werken te dezer stede, heeft zich om gezondheidsredenen genoodzaakt gezien met ingang van heden, 1 Februari, ontslag uit den dienst aan te vragen, hetwelk hem op de meest eervolle wijze is verleend.

Gedurende een tijdperk van bijna 32 jaar is de heer LEGUYT onafgebroken werkzaam geweest in dienst dezer gemeente en hij heeft zich gedurende dien tijd doen kennen als een man van buitengewone werkkracht en werklust, steeds geheel opgaande in zijn arbeid.

De heer LEGUYT is geboren te Krommenie, den

30sten Januari 1840. Na de openbare scholen te hebben doorloopen, bekwaamde hij zich in de plaats zijner inwoning zoowel practisch als theoretisch in het bouwvak, waarna hij gedurende het tijdperk van 1863—1868 zijn verdere opleiding ontving te Alkmaar, ten huize van den heer F. J. KRIEGER, voor wien hij tevens als opzichter-teekenaar werkzaam was en onder wiens leiding hij verschillende werken uitvoerde, o. a. de school met woning te St. Pancras, de pastorieën te Heemskerk, Noord-Scharwoude en St. Pancras en voorts de school te Groet.

In 1868 trad hij in dienst van den architect TH. ASSELER te Amsterdam, voor wien hij talrijke werken ontwierp en uitvoerde, o. a. het piano-magazijn van EBELER, thans „Maison Hirsch”, 't woonhuis aan de

Sarphatistraat Nr. 4, het hotel Rembrandt, enz., benevens de katholieke kerken te Warmenhuizen, Duivendrecht, Weesp, Kudeistaart, Wervershoof, Boskoop, Heeswijk, Rozendaal, 's Hertogenbosch, enz.

Een goede keus deden Burgemeester en Wethouders voorzeker toen zij in 't voorjaar van 1873 den heer H. LEGUYT benoemden als bouwkundige 1e klasse. Nimmer heeft hij het in hem gestelde vertrouwen beschaamd. Hij was voorwaar de rechte man op de rechte plaats. Van 't oogenblik zijner benoeming af wijdde hij zich met hart en ziel aan de belangen van Amsterdam. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat was hij onvermoeid aan den arbeid. Onder zijn personeel is de uitdrukking van hem bekend: „eten en drinken moog-je tusschenbeide vergeten, maar je werk nooit”.

Onder toezicht van den stads-architect B. DE GREEF, voerde de heer LEGUYT vele groote werken uit, waaronder: 9 blokken, bevattende 800 arbeiderswoningen, het gebouw van den Algemeenen Dienst, de verbouwing van het Binnen-gasthuis, Gasthuis-Apotheek en Directeurswoning, e. m. a.

Na het vertrek van de heeren DE GREEF en SPRINGER in 1890, werd de heer WEISSMAN benoemd tot stads-architect en de heer LEGUYT tot assistent-architect. In deze kwaliteit ontwierp hij geheel zelfstandig het Wilhelmina-gasthuis, met welks uitvoering hij ook was belast. Na 't vertrek van den heer WEISSMAN in 1894 werd hij Hoofd van de afdeling. Van dit tijdstip tot heden werden de volgende werken door hem voorbereid en uitgevoerd:

Handelsschool, Hoogere Burgerschool aan de Mauritskade, op het Wilhelmina-gasthuis-terrein de volgende gebouwen: Vrouwenkliniek, Oogheekkundige kliniek, Zusterhuis, Wasch-inrichting en eenige barakken. Verder de vergrooting van het Raadhuis, 't Bureau van Bevolking, de Administratiegebouwen aan het Nieuwe Entrepôtdok, een veertigtal scholen en een even groot aantal vergrooitingen van bestaande scholen, vier Politiebureaux, vier Brandweerkazernes, vier Hulpbanken van Leening, de Gebouwen voor de Nieuwe Timmerwerf aan de Van Reigersbergenstraat, verschillende gebouwen voor den Gemeentelijken Genees-

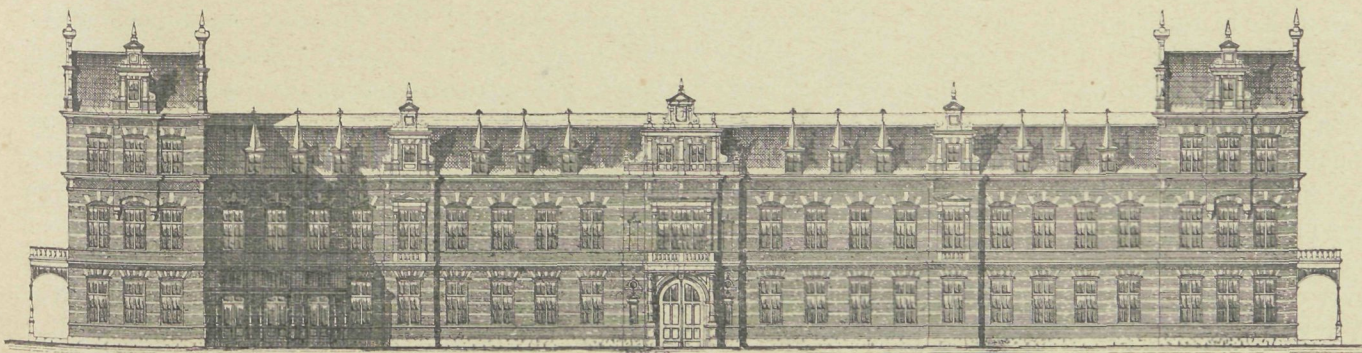

kundigen Dienst, 't vergrooten van het Fysisch Laboratorium, idem de gebouwen in den Hortus Botanicus, idem de Stallen voor den Reinigingsdienst en nog tientallen van andere grootere en kleinere gebouwen, te veel om op te noemen, terwijl ook nog een groot aantal werken op uitvoering wachten, die reeds door hem zijn voorbereid. Van deze onder LEGUYT's leiding tot stand gekomen gemeentelijke bouwwerken worden hierbij als voorbeelden gereproduceerd de Agatha Deken-School in de Van de Veldestraat en de Damrakgevel van het Politiebureau in de Warmoesstraat.

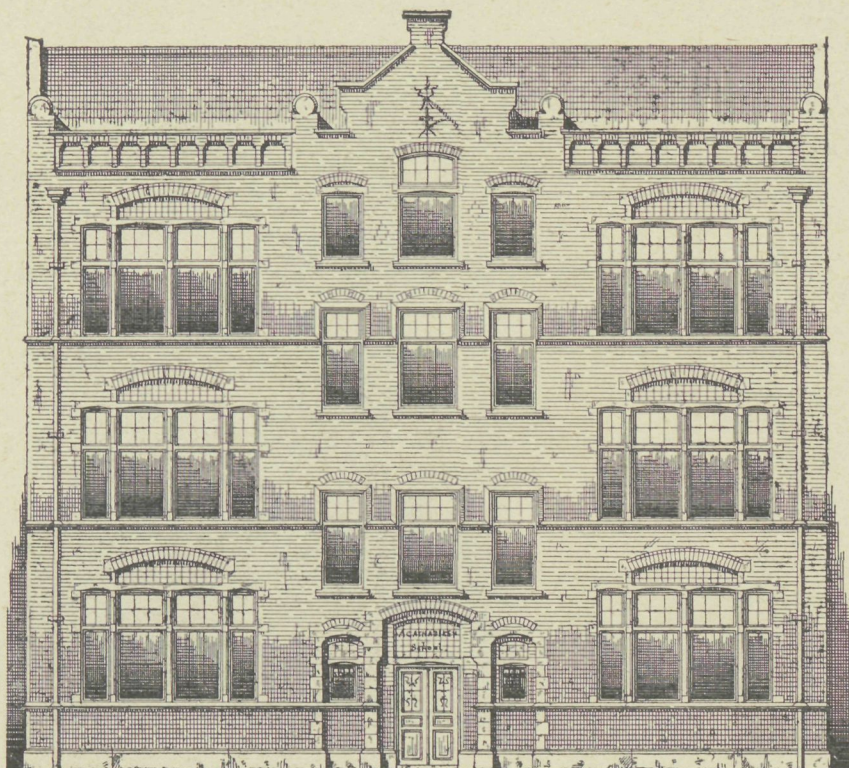
De heer LEGUYT is steeds een zeer humaan chef geweest, bemind door zijn ondergeschikten, die hij steeds zeer welwillend behandelde en tegenover wien hij toch altijd zijn prestige wist hoog te houden.

Zijn heengaan wordt dan ook door allen betreurd.

Dat het hem gegeven zij te herstellen van de ziekte, welke hem thans heeft getroffen, om na de vele jaren van onvermoeiden arbeid nog geruimen tijd van welverdiende rust te genieten, te midden der zijnen!

* WILHELMINA-GASTHUIS TE AMSTERDAM. *
GEBOUW VOOR ADMINISTRATIE EN BETALENDE ZIEKEN.

* AGATHA DEKEN-SCHOOL. *
V. D. VELDESTRAAT, AMSTERDAM.

■ MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. ■
VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. 1)

Arbeidswetgeving. In de laatste helft der vorige eeuw heeft 't lot der arbeidende klasse een groote verbetering ondergaan. Gedreven door een sterke publieke opinie heeft de wetgeving langzamerhand moeten toegeven aan de eischen, die billijkerwijze door of namens de arbeiders gesteld zijn. Vandaar de arbeidswetgeving, de sociale wetten, waarvan de snelle en algemeene ontwikkeling een der karakteristieke verschijnselen van den tegenwoordigen tijd is.

Bepalingen van allerlei aard zijn genomen en worden nog steeds genomen betreffende den arbeid zelf en betreffende de verhouding tusschen patroons en werklieden. Vakvereeningen zijn in meerdere mate dan vroeger erkend, de arbeidsduur is begrensd, zwakken, vrouwen en kinderen worden beschermd, maatregelen tot bescherming van 't leven en de gezondheid der arbeiders zijn voorgeschreven. En nog bleef er in die richting veel te doen over.

Verzekering. Tevens is ontstaan de behoefte voor den arbeider om zich te verzekeren tegen allerlei gevaren, die hem boven 't hoofd hangen, waarmede ook in vele landen de wetgeving zich heeft bezig gehouden.

Zoo heeft men verkregen: verzekering tegen ongelukken, tegen ziekte, tegen invaliditeit en ouderdom en tegen werkeloosheid.

Over deze laatste wensch ik hedenavond te spreken.

Werkeloosheid. Van al de natuurlijke ongelukken, die een werkman treffen kunnen, is de werkeloosheid

1) Voordracht gehouden in de afd. Arnhem der Mij. tot Bev. der Bwk. volgens de „Nieuwe Arnhemse Courant”.

van gezonde mannen wel de ergste. — Niets is ontmoediger, dan te vergeefs zijn armen tot werken aan te bieden, wanneer het werken onmisbaar is voor 't onderhoud van 't huisgezin en wanneer men werken kan. — Maar de werkeloosheid is niet alleen een persoonlijk kwaad, integendeel, zij werkt terug op de samenleving. De zieke en het slachtoffer van een ongeval is aan zijn woning gebonden, hij blijft te midden van zijn huisgezin, maar de werkeloze is op straat, aan de deur van werkplaatsen, of in de herbergen. Hij ontmoet het schuim der niet-werkenden, der landloopers, der vroeger veroordeelden, hij gaat er mede om en vermaakt zich weldra in hun midden. Onder zulke omstandigheden, verslapt de gewoonte van en de behoefte aan geregeld werk, en men telt ze bij duizenden, degenen, die na een lange periode van werkeloosheid alle vakkennis verloren hebben, of een vak aangenomen hebben, dat evenveel op arbeid lijkt als landlooperij. Al wie de arbeidende klasse kent, zal zeggen hoe zedenbedervend de werkeloosheid werkt.

Hoe komt het dan, zou men geneigd zijn te vragen, dat men eerst sinds betrekkelijk korten tijd aan verzekering tegen dit kwaad gedacht heeft? De reden ligt waarschijnlijk daarin, dat het vraagstuk der werkeloosheid zoo uiterst gecompliceerd is. Statistieken van werkeloosheid zijn weinig betrouwbaar, men kent de omgeving niet, en de oorzaken zijn talrijk en bovendien zeer vaag. De aangeboden geneesmiddelen loopen dan ook zeer uit elkaar, de een wil dit, de ander wil dat, en ieder systeem heeft een goede en

een schaduwzijde, maar zeer vaak weegt 't goede niet tegen het kwade op.

Welke werkeloosheid? Werkeloos in den ruimsten zin van 't woord is iedere werkman, die zonder werk is. Maar dit kan verschillende redenen hebben. Het kan zijn wegens fysieke onmogelijkheid tot werken, wegens hoogen leeftijd, het kan zijn uit luiheid, het kan ook zijn dat hij weigert te werken, in de hoop betere arbeidsvoorwaarden te kunnen bedingen. Maar het kan ook zijn dat hij wel werken kan en wil, maar eenvoudig voor hem geen werk te vinden is.

Alleen dit laatste boezemt ons voor het vraagstuk der werkeloosheid belang in.

Periodiek wederkeerend. Deze soort van werkeloosheid, die vroeger een buitengewoon verschijnsel was, in den regel door den werkeloze zelf veroorzaakt, kan thans tot de periodiek wederkerende verschijnselen gerekend worden. Niet alleen in ons land, maar overal in de wereld is dat 't geval. Zoo las ik nog dezer dagen in het „Handelsblad“:

„Niet minder dan te Londen eischt het werkloozenvraagstuk de aandacht te New-York. Dit jaar zijn in deze stad honderdduizend mannen werkloos, veertigduizend meer dan verleden jaar. Vijftigduizend kinderen gaan zonder ontbijt naar school. Het armwezen ontvangt zooveel aanvragen om steun, dat de beambten het werk niet af kunnen en de fondsen op verre na niet toereikend zijn om in de behoeften te voorzien.”

Het zou niet moeilijk zijn uit bijna alle groote steden dergelijke courantenberichten te verzamelen.

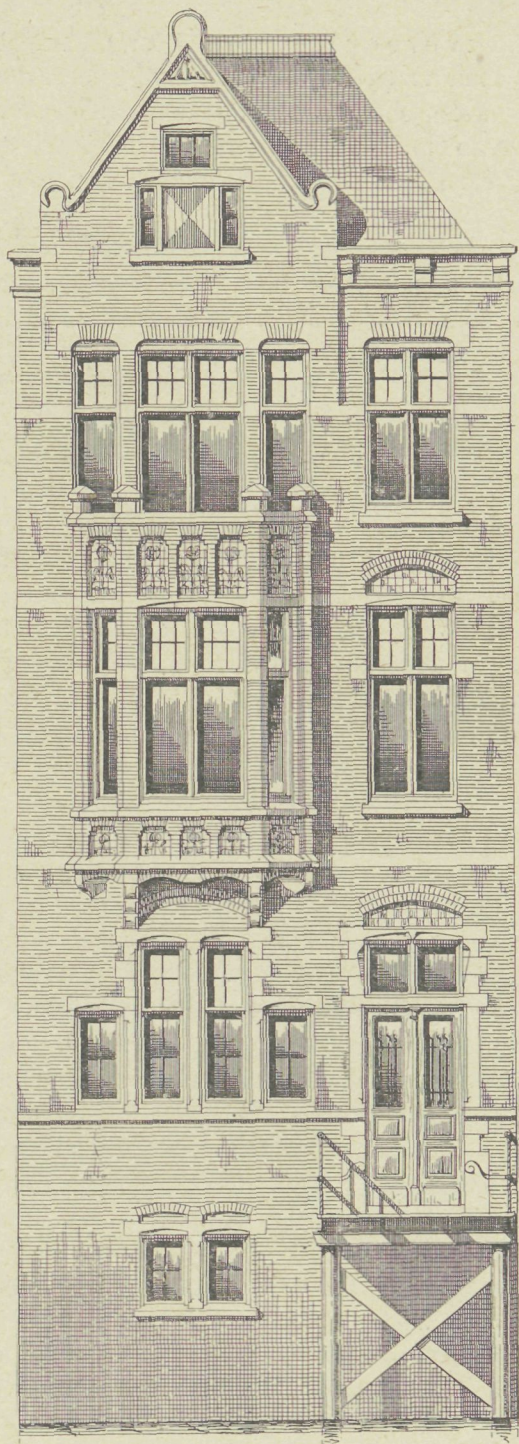
Wat is de oorzaak daarvan? De groote rol, die de machines zijn gaan spelen in de fabrieken, waardoor minder handen-arbeid noodig werd, de concurrentie van 't buitenland, de ongelijkmatigheid van productie in sommige artikelen, overproductie, speculatie, en zoo zijn er nog zoo vele te noemen.

Niet te vergeten is ook de invloed van 't weder, want in den winter, vooral bij vriezend weer, komt er jaarlijks slapte in de bouwbedrijven.

Hoe te genezen? De eerste gedachte zou zijn het kwaad te genezen door de oorzaak weg te nemen. Allereerst is dit uitgesloten bij de verandering van weersgesteldheid, maar ook de meeste andere oorzaken zijn van dien aard, dat het een utopie is daarin verandering te brengen.

Lot der werkloozen. Men zal dus naar andere middelen moeten uitzien. — Laat ons te dien einde nagaan, hoe de werkloozen, wier lot we wenschen te verbeteren er zich, niettegenstaande dezen treurigen toestand, toch doorslaan. Want in hoe zwarte kleuren men hunne omstandigheden ook moge uitschilderen, in onze maatschappij behoeven ze gelukkig toch niet van honger om te komen.

In de eerste plaats koopen ze bij de leveranciers van levensbehoeften in dien tijd op crediet, wat deze niet durven te weigeren, uit vrees hun cliënteel te verliezen. De huisbaas geeft uitstel tot betaling der huur; en wat het meeste voorkomt, men draagt huis-

POLITIEBUREAU WARMOESSTRAAT
* (DAMRAKGEVEL) AMSTERDAM. *

raad en gereedschap naar de Bank van Leening.

Weinigen helaas zijn zoo verstandig in den goeden tijd wat over te sparen. De ouderwetsche kous, die der zuinige huisvrouw tot spaarpot verstrekte en het spaarbankboekje van den lateren tijd, worden zeer weinig tegen werkeloosheid bij de werklieden aangewend.

Sparen. Dit individueele sparen toch is 't eerste teeken van vooruitgang bij den werkman, maar in deze wijze van sparen is langzamerhand eene verandering gekomen. Het sparen voor den slechten tijd, die komen kan, is in een hooger stadium gekomen, dat is in het stadium der verzekering.

De Engelsche Trade Unions zijn hierin voorgegaan

en hebben zich daarin zeer krachtig ontwikkeld.

Vakverenigingen. Door gezamenlijk te doen wat men vroeger ieder afzonderlijk deed; door geregeld een vaste contributie te betalen aan eene vereeniging waarvan men lid is, heeft men veel beter resultaten verkregen dan ieder afzonderlijk kon met zijn eigen spaarpenningen.

Zoo hebben langzamerhand de vakverenigingen, en zullen ze nog meer door onderlinge hulp bij ziekten, ouderdom, overlijden en ook werkeloosheid den ouderen vorm van sparen doen verdwijnen.

Voorals de Engelsche en Belgische werklieden zijn reeds gewend op deze wijze te sparen.

En ook op dien weg ligt de eenige oplossing van het vraagstuk, wat ik in den loop van dezen avond nader hoop aan te toonen.

Maar ik wil ook met een enkel woord melding maken van een zeer voor de hand liggende oplossing, die in 't buitenland, vooral in Zwitserland, hier en daar in practijk is, maar waarvan de bezwaren ook niet licht te tellen zijn, d.i. werkverschaffing van staatswege of gemeentewege bij openbare werken.

Eene zoodanige werkverschaffing zien we o.a. hier met de verbreeding van den Zijpschen weg. Deze heeft zeer zeker zijn goede zijde. Wanneer toch op een oogenblik velen in den wintertijd zonder werk zijn en de gemeente kan daaraan door werkverschaffing te gemoet komen, dan moet men zich verheugen, dat die arbeiders en hun gezinnen in de gelegenheid gesteld worden op behoorlijke wijze aan den kost te komen. — Maar niet altijd zal het gemakkelijk zijn een werk te vinden, waarvoor men de slechte vaklieden en arbeiders die geen vak kennen gebruiken kan. Want alleen die zullen in den regel zich voor dergelijke doeleinden aanmelden. De werkelijk goede werkman schaamt zich daaraan deel te nemen en wil niet naast de zoogenaamd „unskilled” arbeiders een werk verrichten, dat niets met zijn vak te maken heeft. En daar men op die wijze alleen de minste werkkrachten der gemeente tot zich trekt, is men van te voren overtuigd, dat het werk langzaam en gebrekkig tot stand zal komen. Nu ligt het voor de hand, dat dit de maatregel in de oogen van velen niet aantrekkelijk maakt, daar de gemeente, die toch door de bank al duurder uit is dan particulieren, ook voor haar geld deugdelijk werk verlangen moet.

Niettegenstaande deze bezwaren, meen ik dat eene gemeente toch wel een concessie kan doen in den wintertijd tot een niet al te hoog bedrag, mits men van te voren goed overlegge welk werk daarvoor bestemd kan worden.

Een andere remedie is de hulp der stedelijke instellingen van liefdadigheid en armenzorg; maar hoe noodig deze zijn en met hoeveel toewijding de besturen dezer instellingen ook trachten veler nood te lenigen, eene oplossing van het vraagstuk der werkeloosheid is ook in die richting niet te zoeken.

De goede werklui toch schamen zich bij die besturen

aan te komen, en zoo hen op die wijze onderstand of werk verschaft wordt, dan blijft dit toch altijd in hun oogen iets dat hen vernedert, dat hen afhankelijk maakt van de openbare liefdadigheid.

De werkinrichtingen, die de meeste steden en ook Arnhem hebben, moeten als goede uitingen van liefdadigheid blijven bestaan. Men kan niet genoeg prijzen, degenen, die tijd en geld over hebben om het lot hunner medemenschen te verzachten, maar ze strekken zich slechts uit over een bepaalde categorie van menschen, meestal stumpers die geen enkel vak kennen of heel weinig van het vak, dat ze 't hnnne noemen.

Ik herhaal het, die menschen moeten ook geholpen worden, en daarom keur ik die inrichtingen niet af, maar in die richting is evenmin de oplossing der werkeloosheid te vinden.

Nu zou men kunnen zeggen: „Ontdoe die inrichtingen van hun liefdadig karakter. Laat de staat of de gemeente dergelijke inrichtingen op groote schaal oprichten, waar voor allen werk is, die zich aanmelden.”

Wat zou men dan krijgen? Dat juist een der redenen der werkeloosheid, de overproductie in nog meerdere mate zich zou doen gelden. De artikelen in die inrichtingen geproduceerd, zouden tegen een zeer laag bedrag verkocht moet worden, omdat ze geproduceerd worden zonder rekening te houden met de behoefte daaraan; en bovendien aan andere verkoopers van dit artikel wordt een groote concurrentie aangedaan. 't Gevolg daarvan is weder meerdere werkeloosheid in die tak van nijverheid of industrie.

Ik kom dus weer op de verzekering tegen werkeloosheid terug. En dan moet ik wel op den voorgrond stellen, dat in twee opzichten deze verzekering verschilt van iedere andere soort van verzekering.

Bij iedere andere verzekering moet uit de som van de premies der verzekerden de schadevergoedingen kunnen betaald worden, in 't uitzicht waarvan men de verzekering aangaat.

Het geheele bedrag der ontvangsten moet voldoende zijn voor de uitkeeringen, die de verzekerden eventueel krijgen kunnen.

Dit is een beginsel van alle verzekering.

Echter zal dit bij de verzekering tegen werkeloosheid niet op kunnen gaan. De werkman zal in den regel niet zoo'n hooge premie kunnen betalen, dat de som dezer premies voldoende is voor de jaarlijksche uitkeeringen. Vandaar dat hulp van buiten noodig is. We zullen derhalve krijgen een gemengd stelsel, waarbij eigenlijke verzekering zal samengaan met hulp van staats- of gemeentewege, of van particuliere liefdadigheid.

Maar daaruit mag men niet concludeeren, dat nu ook alle idee van verzekering vervallen is. In onze hedendaagsche maatschappij heeft verzekering tegen werkeloosheid wel levensvatbaarheid, mits gesubsidieerd, liefst door de gemeenschap zelve. Deze subsidie mag echter niet zoo groot worden, dat de gestorte premies daarbij in 't niet vallen. Neen: er moet een ernstig

streven zijn om de verzekering tot stand te brengen, en als de arbeiders alles gedaan hebben wat hunne krachten veroorloven, dan mag de gemeenschap deze goede beweging steunen door eene subsidie die voleindigt, wat de werklieden niet in zijn geheel tot stand brengen zouden.

Maar wanneer een verzekeringsfonds in hoofdzaak drijft op de stedelijke subsidie of op de bijdragen van particulieren, en de premies zoo gering zijn in verhouding tot de uitkeeringen, dat men van verzekering bijna niet meer spreken kan, dan ontaardt het stelsel in een verleen van onderstand, dat den naam van verzekering draagt, maar in werkelijkheid niets anders is, dan een vermomde liefdadigheid.

Waar men een dergelijken toestand aantreft, is bij alle standen het stelsel impopulair geworden.

Er is nog een tweede punt waarin verzekering tegen werkeloosheid verschilt van andere verzekeringen.

Bij andere verzekeringen is het doel der verzekering een aequivalent te verkrijgen voor de schade, die eventueel geleden zal worden.

Hier is het onmogelijk om aan den verzekerde het volle salaris te vergoeden, dat hij door werkeloosheid ontbeert. Men is overal verplicht geworden de dagelijkse vergoeding te limiteeren en lager te stellen, dan het loon, dat de verzekerde zou verdiend hebben. Deed men dat niet, dan zou er voor den werkmans, die zonder werken gedurende een tijd toch zijn volle loon uitbetaald krijgt, geen enkele reden zijn om zijn best te doen, spoedig weer ander werk te krijgen. — De praktijk heeft geleerd, dat die prikkel onmogelijk gemist kan worden.

Onmogelijk zou het zijn hedenavond alle verschillende stelsels van verzekering in alle landen te behandelen. Ik moet me daarom beperken tot enkele plaatsen en zal daarom de werklozen-verzekeringen bespreken van Sint-Gallen, Bern, Bazel en Keulen, welke systemen de meeste bekendheid gekregen hebben naast het Gentsche stelsel, dat ik voor het laatst bewaren zal.

(Wordt vervolgd.)

GEMENGDE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Hoe kan de Dam goed worden? Deze vraag stellen in „De Amsterdamer” van 29 Jan. de architecten P. VORKINK en JAC. PH. WORMSER en zij beantwoorden haar aan de hand van een door hen ontworpen wijziging.

Op het terrein der oude Beurs denken zij zich een monumentaal gebouw, evenals op het terrein dat vrij gemaakt wordt door afbraak van de perceelen besloten tusschen Vijgendam, Damstraat, Warmoesstraat en Vischsteeg. Het Commandants-huis wordt gesloopt en de verbinding tusschen Dam en Rokin verbreed. Het Beurspoortje blijft evenwel behouden. Het Damplein heeft dan een langgestrekte grondvorm bestaande uit een onregelmatige vierhoek aan de zijde van het Paleis met ééne zijde grenzend aan een vijfhoekig plein ter plaatse van den tegenwoordigen Vijgendam. Langs de scheidingslijn van 4- en 5-hoek loopt de breede verbinding Damrak—Rokin. Het monument-1830 wordt overgebracht naar het midden van de 5-hoek. Ontwerpers berekenen volgens hun plan 400 M². meer bouwterrein te kunnen verkoopen dan volgens het gemeentelijk plan.

Het gemeentehuis te 's Heerenberg, een laatgotisch gebouw uit de 16de eeuw, zal gerestaureerd worden. De raad der gemeente Bergh zal daarvoor eene som van f7000 beschikbaar stellen.

De Technische Hoogeschool. Het Bestuur der „Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten” richtte zich tot de Tweede Kamer der Staten Generaal met een adres in zake eene aanvulling van de thans ten tweeden male ingediende Hooger-Onderwijswet. Naar zijne meening „is niet genoeg rekening gehouden met het feit, dat de ingenieurs niet alleen zuiver technische vraagstukken hebben op te lossen, doch dat velen onder hen een werkkring vinden, die voor een groot deel van socialen aard is, terwijl zij bijna allen zich zoowel aan sociale als aan technische zaken hebben te wijden.”

In deze overweging verzoeken adressanten 1°. in het voorgestelde onderwijs-programma nog toe te voegen: aan de technische hygiëne ook de sociale hygiëne, aan de staathuishoudkunde ook de statistiek en voorts alsnog op te nemen als studievakken: de sociale wetgeving en de kennis der arbeidstoestanden, en ook de stedenbouw.

2°. Aan de diploma's welke aan de a.s. Techn. Hoogeschool verleend worden toe te voegen dat van sociaal-technisch ingenieur.

3°. Het aantal afdelingen dier Hoogeschool uit te breiden met die der sociaal-technische wetenschappen.

Aan de toelichting wordt de volgende motiveering ontleend. Onder „Technische Hygiëne” is volgens het Bestuur niet alles te begrijpen wat op het gebied der hygiëne de ingenieur

dient te weten. Het Bestuur acht noodig dat de volgende onderdeelen dier wetenschap worden gegeven.

1°. Een cursus in de woning-hygiëne, omvattende o. m. den invloed der huisvesting op het menscheijk lichaam en de eischen waaraan de woning in verband daarmee behoort te voldoen; de verlichting, verwarming en ventilatie van woningen; de hoogte en plaats der woning in verband met den toestand van bodem en atmosfeer, de statistieken betrekking hebbende op het woningvraagstuk; de wijze waarop behoort te worden overgegaan tot het opruimen van voor de gezondheid schadelijke woningen en het stichten van nieuwe woningen door gemeenten en particulieren; het samenstellen van verordeningen op het bouwen en bewonen; de eischen waaraan zoodanige verordeningen in het belang der volksgezondheid moeten voldoen; ontsmetting van woningen.

2°. Een cursus in de algemeene en bijzondere bedrijfshygiëne, waarbij ook de inrichting der fabrieken, de verlichting, verwarming en ventilatie ter sprake komt.

3°. Een cursus in de openbare hygiëne, omvattend aanleg en exploitatie van waterleidingen; den aanleg van rioleeringen; verwijdering van vuilnis; reiniging en gebruik van rioolstoffen, vuilnis en afvalwater; de verontreiniging der openbare wateren en de middelen ter voorkoming daarvan; de verontreiniging van de lucht; de keuze van het plaveisel uit hygiënisch oogpunt.

„Thans wordt aan de Polytechnische School noch de woning-, noch de bedrijfshygiëne gedoceerd, terwijl in zake rioleeringen en waterleidingen een totaal onvoldoende cursus van één uur per week wordt gegeven. Verbetering is dus dringend noodzakelijk”.

Wat de toevoeging van den stedenbouw betreft merken adressanten op, dat afgescheiden van de vraag of de „stedenbouw” wellicht ware te begrijpen onder de „architectuur” het wenschelijk is de eerste uitdrukkelijk te vermelden.

„Niemand zal er van verwachten, dat de uitbreiding onzer steden alleen ten gevolge van dit onderwijs steeds op goede en rationeele wijze zal geschieden, maar dat het daartoe zal bijdragen, indien door de Regeering een bevoegd persoon als docent wordt aangewezen, staat boven redelijken twijfel.”

De ingrijpendste veranderingen betreffen de gewenschte categorie van „sociaal-technische ingenieurs”, waarmee in de eerste plaats bedoeld zijn de ambtenaren belast met de uitvoering der sociale wetgeving, arbeidswoning en gezondheids-wet, enz. Deze ambtenaren moeten te Delft in de gelegenheid gesteld worden om de noodige voorbereidende kennis te verzamelen en naast het zuiver technisch onderwijs ook onderwerpen van sociaal en sociaal-technisch belang te bestudeeren, welke studie door een diploma behoort te kunnen worden bekroond. Aldus wordt een opleiding op breedten, wetenschappelijken grondslag verkregen, die het geheele gebied der sociale wetgeving, technisch, hygiënisch en administratief overziet. Vooral met het oog hierop verzoeken adressanten de uitbreiding van de staathuishoudkundige vakken, de opname van de statistiek, de sociale wetgeving en de kennis der arbeids toestanden.

„Vooraf behandeling van die onderdeelen der staathuishoudkunde, die meer direct betrekking hebben op de verhouding tusschen kapitaal en arbeid is gewenscht. In dien cursus zouden o. m. de volgende onderwerpen uitvoerig moeten worden behandeld; het vakverenigingswezen en de patroonsorganisaties; het verband tusschen loon, arbeidstijd en productie; de wijzen van uitbetaling van het loon; het leerlingwezen; arbeidscontract en arbeidsreglementen; het scheidsgerecht; de vormen van het bedrijf en de wijze waarop deze zich tot op heden hebben ontwikkeld”.

In verband met deze opmerkingen geven adressanten te kennen dat ook zonder uitbreiding van het studie-materiaal de wenschelijkheid, ja de noodzakelijkheid bestaat, den duur der ingenieursstudie van vier op vijf jaar te brengen.

Eene Commissie van het samenstellen van eene lijst van bouwkundige termen is benoemd door den oudheidkundigen Bond en de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. De commissie bestaat uit de heeren V. G. A. BOSCH en C. T. J. LOUIS RIEBER namens de Mij., Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK en AD. MULDER namens den Bond, terwijl Dr. A. BEETS als taalkundige zijne medewerking verleent.

PARIJS. Het kasteel Bagatelle, ook wel genaamd „Folie d'Artois”, bij het Bois-de-Boulogne, is voor 6.500.000 fr. door de stad gekocht van de erven van Sir RICHARD WALLACE. Het kasteel werd in den tijd van twee maanden door den architect BÉLANGER ontworpen en gebouwd in opdracht van den graaf van Artois (de latere koning KAREL X) in gevolge eener weddenschap met koningin MARIE ANTOINETTE.

Het kasteel — eigenlijk niet meer dan een groot paviljoen — is omringd door een grooten tuin waarin nog geheel ongeschonden is bewaard gebleven de, in het laatst der 18de eeuw zeer geliefde, zoogenaamde „anglo-chineesche” aanleg.

Er is nog niet bepaald wat te doen met den nieuwen aankoop. In de gebouwen wil de directeur der „Travaux de Paris”, BOUVARD, kleine musea onderbrengen, terwijl hij den tuin als een afzonderlijk geheel volkomen ongeschonden in stand wil houden, met behoud van de ommuringen en hekken.

Steen uit stads-afval. Volgens „De Industrie” wordt te Woolwich bij Londen door het gemeentebestuur de afval of vuilnis verbrand en de overblijfselen daarvan tot steenen, platen en tegels gebakken. De afval wordt daartoe eerst in molens tot eene fijnheid van 3 mm. gemalen. Daarna wordt er kalk of cement bijgevoegd waarna ze met water vermengd worden. Na nog in een maal- en mengtoestel te zijn behandeld wordt de massa in een pers met draaitafel met een druk van 150 ton tot de verlangde steenen geperst. Daardoor ontstaan harde, blauw-achtige steenen, waarvan, blijkens de genomen proeven, de vastheid tegen druk 200—275 K.G. per cm². bedraagt. De tegels of platen worden geperst met een kracht van 600 ton. De grootte dezer tegels bedraagt 0.60 × 0.90, 0.60 × 0.75, 0.60 × 0.60 en 0.45 × 0.60 M.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Bulletin van den Oudheidkundigen Bond. Januari 1905.

Deze afl. bevat o. m. het vervolg van de beschrijving van graf- en graftombe van KAREL VAN EGMOND in de groote kerk te Arnhem, door H. PORTHEINE JR., architect der Ned. Herv. Gem.; eene beschrijving van den toren te Oirschot met eene schets van het bouwwerk na den ramp door A. MULDER; een stuk over het Raadhuis te Sluis door G. C. A. JUTEN, met eene afbeelding van het gebouw in 1739.

Bulletin des métiers d'art, 4e jaargang Nr. 6 en 7.

Deze dubbele aflevering bevat verschillende bijdragen op bouwkundig gebied. Allereerst een ontwerp voor restauratie van een oud huis (1630) te Theux (in het Luiksche) door den architect G. FÖBER.

Het artikel over fresco-schilderwerk door G. DE GEETERE wordt voortgezet.

Het postkantoor te Lier wordt voorts beschreven en afgebeeld. Het is het voormalig huis Colibrant, dat door het rijk aangekocht en volgens ontwerp van A. VAN HOUCKE vergroot en verbouwd is. De belgische staat heeft door aankoop reeds vele belangrijke oude monumenten aan zich gebracht en aldus voor latere afbraak of verminking bewaard.

De dubbele aflevering bevat voorts bijdragen over:

Constructie en meubilair van kerken volgens S. CARLO BORROMEO; over het menselijk figuur in de kunstnijverheid; een bouwkundige prijsvraag onder de abonneuten uitgeschreven. De beschrijving van het model van de kom van Gent, met de

veranderingen daarin door Professor QLOQUET ontworpen, is uit een oogpunt van stedenbouw zeer belangwekkend.

„La cuve de Gant” immers, is ter lengte van 800 M. eene aaneenschakeling van belangrijke monumenten en biedt een reeks van schoone stadsgezichten. Hierin nu zijn vrij ingrijpende vervormingen noodig geworden. In opdracht van den minister SMET-DE-NAEYER is een ontwerp met inachtnaam van artistieke eischen saamgesteld door Prof. QLOQUET, en hiervan ter bestudeering een zéér getrouw model op schaal 1 à 100 (8 M. lang en 3 M. breed) gemaakt door den heer POPPE, dat ook alle bestaande bouwwerken minitieuus weergeeft.

Deze aflevering geeft verder eene afbeelding van het Schippershuis te Gent, gerestaureerd door de H.H. DUMORTIER en VAN HOUCKE, en thans deeluitmakend van het postkantoor. Eene bijlage geeft aan de hand van vlotte reisschetsen een overzicht van oude Luiksche bouwkunst in verband met de oud Luik op de a. s. tentoonstelling.

Villa's en landhuizen. Ontwerpen van moderne villa's en landhuizen door JOSEPH HERMAN, architect te Amsterdam. Uitgegeven te Amsterdam door De Wed. J. AHREND & Zoon.

Zooeven is met het verschijnen van de 3e aflevering compleet geworden de serie landhuis-ontwerpen van de hand van den architect JOSEPH HERMAN. Het werk omvat 12 verschillende schets-ontwerpen, van welk, waarvan behalve de gevels, doorsneden en platte gronden, ook een perspectivische schets is geproduceerd, zoodat het geheel een flinke portefeuille vormt. De teekeningen zijn vlot en handig gedaan op flinke grootte, terwijl de uitvoering van het werk in heliotype de artistieke tekenwijze volkomen tot haar recht doet komen. Het werk kost f5 per aflevering, 't geen, ook met het oog op de zeer goede uitvoering, zeker niet te duur is.

Moge de ontwerper, zoowel als de firma Wed. AHREND voor dit plaatwerk de verdiende belangstelling onzer bouwkundigen vinden

Architectura Nr. 4. „De reis door de eeuwen” door H. WALINKAMP. Onder dezen titel denkt de schrijver een reeks beschouwingen te geven „over de wondergedachten en werken der wereld”, zonder daartoe eene historische opeenvolging aan te nemen. In dit Nr. is de Aya Sophia aan de beurt.

Van een tentoonstelling in wording. De voorgenomen tentoonstelling van Gildekunst; in verband met publicatie-middelen opgezet door het genootschap „Arti et Amicitia” (opname der circulaire wegens plaatsgebrek in „De Bww.” uitgesteld.)

Verslag der 1187ste gewone vergadering van A. et A. op 25 Jan. In deze vergadering werd besloten zich tot het Bestuur der Carnegie-stichting te wenden, aan te dringen op het uitschrijven van een algemeen internationalen wedstrijd en zich in verbinding te stellen met buitenlandse vereenigingen.

Een advertentie in het „Alg. Handelsbl.” voorkomende, waarbij een architect in connectie wenscht te komen met heeren en dames die tegen ruime provisie voor hem optreden als agent (es) bij den bouw, koop en verkoop van huizen en villa's wordt à-faire genomen.

TECHNISCH GEDEELTE. Coöperatief bouwen door M. F. DE CLERCQ (vervolg).

De amerikaansche locomotieven op de Parijzer wereldtentoonstelling.

Over de bedrijfskosten van verschillende krachtwerktuigen door A. DE GR. (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 4. De polder Mastenbroek en zijne geschiedenis, door A. J. REIJERS. Geschiedkundige bijzonderheden van de wording van dezen polder met afbeeldingen, ook van de oude kerk van Martenbroek die meermalen verbouwd en „misbouwd” is geworden.

Technisch hooger onderwijs. Adres van de sociaal-technische vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten aan de 2e Kamer. (Zie „Bww.” blz. 39).

Het Vredespaleis. Naar aanleiding der besluiten van den Haagschen gemeenteraad wordt de hoop uitgesproken dat spoedig een beslissing zal vallen over de plaatsing.

De Opmerker Nr. 4. Amsterdam voor 600 jaren, besprekend inzonderheid hoe Amsterdam er in dien tijd uit zag en waar het slot des Heeren VAN AMSTEL stond.

Wijsbegeerte en kunst. Beschouwingen over NIETSCHE'S denkbeelden door den duitscher PAUL KÜHN.

Overpeinzing naar aanleiding van vele tegenstrijdige dagblad berichten.

ERRATA

In de boekbespreking, in het vorig nummer der „Bww.” op blz. 32 is abusievelijk vermeld „Deutsche Kunst und Dekoration”. Men gelieve te lezen: „Dekorative Kunst”.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 6.

8 Februari 1905.

MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. ¹⁾

(Vervolg.)

II.

Op twee andere plaatsen in Zwitserland, in Bazel en in Zurich, heeft men eveneens vruchteloze pogingen aangewend een verplichte verzekering in te voeren.

Van 1893 tot 1900 is men in Bazel er mee bezig geweest een goed systeem uit te vinden en toen eindelijk over de wenschelijkheid der uitvoering een referendum werd gehouden, werd het verworpen met 5453 tegen 1119 stemmen, niettegenstaande de pers van alle partijen de zaak steunde. Het zou weinig nut hebben, het systeem, dat dus nooit gewerkt heeft, hier te behandelen, te meer daar eene verplichte verzekering tegen werkeloosheid met onze wetgeving in strijd is.

In Zurich is men er ook 5 jaar mee bezig geweest en ten slotte is de zaak afgestemd, maar daar heeft het uitgewerkt, dat de gemeente op uitstekende wijze maatregelen genomen heeft tegen de werkeloosheid door jaarlijks bij wijze van werkverschaffing publieke werken te doen uitvoeren. In den winter van 1901/02 werden op deze wijze fr. 55.000 uitgegeven.

Vrijwillige verzekering tegen werkeloosheid.

Bern. In 1892 kwam hier tot stand de „Handlangersbond”, eene vereeniging van personen, die geen bepaald ambacht uitoefenen. Deze bond van zoogenaamd „unskilled” werklieden stelde zich ten doel een kas te vormen, om haar leden, die uit den aard der zaak het meest aan werkeloosheid zijn blootgesteld te ondersteunen, wanneer zij zonder werk zijn.

Omstreeks ter zelfder tijd had zich gevormd eene commissie tot ondersteuning van werkloozen. — Deze commissie was van oordeel, dat het lag op den weg van het gemeentebestuur dergelijke verzekering-organisaties als de „Handlangersbond” geldelijk te

steunen, daar die organisaties, vooral die van losse en unskilled arbeiders allicht niet voldoende middelen zouden bezitten om uitkeeringen, die meer betekenden dan behoeden voor den hongerdood, te waarborgen.

Een rekest in dezen geest gericht tot de „Gemeinderat” werd weigerend beantwoord. — De „Gemeinderat” wilde geen bepaalde cathegoriën van werklieden boven andere bevoordeelen, en benoemde tevens eene commissie om eene algemeene oplossing te vinden.

Tengevolge daarvan werd in 1893 een verzekeringskas door de gemeente opgericht. — In tegenstelling met de beginselen, die eerst gehuldigd waren, trok nu de gemeente de geheele zaak aan zich, de kas werd door haar ambtenaren bestuurd.

Iedere Zwitsersche werkman, wonende te Bern, kon lid worden. De premie was eerst 40 centimes = 20 cent per maand, later 70 centimes = 35 cent. Het deficit zou door eene gemeentelijke subsidie van 5000 francs gedekt worden.

De verzekeringskas werd gevoed:

- door de bijdragen van de leden der kas;
- door bijdragen van de werkgevers;
- door bijdrage van de gemeente;
- door vrijwillige bijdragen.

Om recht op uitkeering te hebben moest men minstens 6 maanden lang lid van de kas geweest zijn en alle verplichtingen hebben nagekomen.

Uitkeering geschiedt na een week van werkeloosheid, en bedraagt 1 franc per dag voor alleenstaande arbeiders en 1.50 franc voor hen, die voor verdere familieleden te zorgen hebben.

De uitkeering geschiedde alleen in December, Januari en Februari en hoogstens 2 maanden lang.

Maar 't recht op uitkeering verviel, wanneer de werkeloosheid te danken is aan luiheid, liederlijkheid of dergelijke aan den werklooze zelve te wijten oorzaken, alsmede wanneer werk, door het arbeids-

¹⁾ Ontleend aan de „Nieuwe Arnhemsche Courant”.

bureau aangeboden, geweigerd wordt. Eveneens in 't geval van werkstakingen.

In 1900 was de werkeloosheid zoo groot geworden, dat de kas haar verplichtingen niet meer na kon komen. De gemeentelijke subsidie werd toen vastgesteld op fr. 12.000.

De kas heeft steeds sterk het karakter van liefdadigheid gedragen. Gemiddeld bereikten de premies der leden nog niet $\frac{1}{4}$ of 25 pCt. van 't bedrag der uitkeeringen. In de laatste jaren is de verhouding wel iets beter geworden; zoo was die van 't jaar 1908/04 38 pCt., maar de berichten, die ik kort geleden bij onzen gezant te Bern heb ingewonnen, zijn verre van gunstig.

Daaruit blijkt, dat de verzekeringskas, die hoofdzakelijk drijft op de subsidie van de stad Bern, beschouwd wordt als een soort van vereeniging tot het verleenen van onderstand, waaraan de goede arbeiders geen deel nemen.

De moeilijkheden, waarmede de kas steeds te kampen heeft gehad, waren, dat de contributies zeer slecht betaald werden, en er altijd een groot aantal leden was, dat in 't vooruitzicht gedurende den winter werk te hebben, het er maar op aan liet komen, en meende in geval van werkeloosheid te kunnen volstaan met het betalen der achterstallige contributie.

Het zal geen betoog behoeven, dat dit den financiële grondslag verzwakt.

Het grootste gedeelte van de verzekerden was van te voren vrij zeker werkeloos te worden.

Basel. Van een ander type, doch vallend binnen het stelsel van vrijwillige verzekering tegen werkeloosheid is de „Arbeitslosenkasse des Arbeiterbundes" te Basel. Toen de pogingen om, zooals ik straks heb meegedeeld, eene verplichte verzekering tegen werkeloosheid in te voeren, mislukt waren, voelden de werklieden dat het noodig was zelf de hand aan de ploeg te slaan.

Ze hebben toen zelf een kas opgericht, die door hen zelf beheerd wordt. Van die kas konden zowel vrouwen als mannen lid worden, mits zij tot de arbeidende klasse gerekend konden worden en te Basel wonen en werken.

Maandelijksche bijdrage werd berekend naar het loon. De uitkeeringen waren hooger en duren langer naarmate men langer lid van de kas was.

In tegenstelling met Bern, is deze kas niet gebonden aan een bepaalden tijd van 't jaar, gedurende welken alleen uitkeering kan geschieden. Wie werkeloos wordt, kan — mits hij overigens aan de bepalingen van 't reglement voldoet — daggelden genieten, gedurende den vastgestelden tijd, onverschillig in welke maanden de werkeloosheid valt.

Verder krijgt de kas subsidies van de stad en van de „Allgemeine Consumverein" te Basel, maar wat mooi is, dat is, dat hier de leden van de kas wederkeerig op elkander controle uitoefenen, als gevolg van hun eigenbelang. Immers de kas is hunne instelling, door henzelf opgericht, en ze wilden zelf meewerken die instelling in stand te houden.

In tegenstelling met Bern, waar alleen arbeiders tot de kas toetraden, die meenden grooten kans op werkeloosheid te hebben, gaf Basel een schoon bewijs van solidariteit, want een groot aantal arbeiders trad als lid tot de kas toe, terwijl zij van te voren verklaarden geen gebruik van hun recht op daggelden te zullen maken, ja sommigen betaalden hun achterstallige bijdragen, terwijl zij tegelijkertijd hun bundeltje samensnoerden en Basel vaarwel zeiden.

Wat leert ons dit? Ik zou meenen, dat om een stelsel van verzekering tegen werkeloosheid bij de werklieden populair te maken, het noodig is dat ze zelf de zaak ter hand nemen, dat 't een instelling van hen uitgaande worde.

De subsidies zijn langzamerhand verhoogd geworden, maar de premies hebben het nog niet verder kunnen brengen dan ongeveer 44 pCt. van het bedrag der uitkeeringen.

De inlichtingen door tusschenkomst van onzen consul te Basel ontvangen omtrent den huidige toestand luiden evenwel ongunstig. Wel is het aantal leden gestegen tot 1200 — een gering aantal op 20.000 werklieden — maar in werkelijkheid betaalden slechts 300—500 hunne bijdragen. Het aantal arbeidersleden met hooge loonen neemt af, dat der slechte risico's daarentegen neemt toe. Alleen door middel van de regeerings- en andere subsidies kan de zaak nog loopende gehouden worden.

Keulen. Van de verschillende Duitse steden, waar verzekering tegen werkeloosheid bestaat, is voor ons Keulen het meest interessant.

In 1896 werd hier een verzekeringskas tegen werkeloosheid opgericht. Deze kas is geen gemeentelijke instelling maar een particuliere, die echter met het stedelijk bestuur in verbinding staat. Ze heet de „Stadt-Kölnische Versicherungskasse gegen Arbeitslosigkeit im Winter."

Naast deze staat de „Arbeitsnachweis-Anstalt", die in de eerste plaats bij ingetreden werkeloosheid werk tracht te verschaffen. Deze werkt op uitstekende wijze met de kas samen.

De kas neemt alleen mannelijke leden aan, en keert slechts uit van 10 December tot 10 Maart.

De inkomsten bestaan in de eerste plaats uit de premies van de leden. Daarnaast heeft men eereleden, dat zijn personen, die geen recht op verzekering hebben en minstens 5 mark jaarlijks bijdragen. En arbeiders kunnen zelfs voor 3 mark per jaar eereid worden, als ze zich niet verzekeren willen. Dan heeft men nog een andere categorie leden, dat zijn de patroons van de kas. Patroon van de kas wordt ieder voor den ganschen duur van zijn leven, die een storting in eens van 300 mark ten behoeve van de kas heeft gedaan. En eindelijk worden de kosten nog gedekt door subsidie van de gemeente en giften.

De bijdragen bedroegen gedurende de eerste 34 weken na 1 April 25 pfenning, later is het geworden

voor vakarbeiders 35 pfenning en voor „unskilled” arbeiders 25 pfenning.

De storting der bijdragen geschiedt door 't koopen van zegels, die in een boekje worden ingeplakt, dat op gezette tijden wordt gecontroleerd.

Bij werkeloosheid wordt eerst werk aangeboden door de „Arbeitsnachweis-Anstalt”, wat de werkman verplicht is aan te nemen, zonder dat hij aanspraak heeft op werk, dat tot zijn beroep behoort. Er wordt echter zooveel mogelijk op gelet, dat dit wel 't geval is.

Is er geen werk te vinden, dan krijgt men gedurende de eerste 20 dagen 2 mark, later 1 mark per dag, maar in 't geheel niet langer dan acht weken.

De kas mocht zich in den aanvang in een zeer machtigen steun verheugen.

De gemeente gaf 25.000 mark, de patroons 70.000 mark en de eereleden 3.170 mark. Men ziet dat allen zich groote offers getroostten om de kas tot stand te brengen.

Toch had de kas in de eerste jaren veel moeite zich staande te houden. Het plaatsen van vaklieden als daglooners en grondwerkers viel lang niet gemakkelijk en het percentage van degenen, die werkloos werden was zeer hoog. In 1901 werden van de 1083 verzekerden 807 werkloos, d. i. 74 pCt.: dat was voor de kas een veel te hoog cijfer. Als de gemeente dan ook in 1902 niet 20.000 mark had bijgepast, had de kas haar verplichtingen niet kunnen nakomen.

Treurig is het te moeten constateeren, dat de administratie van de zijde der werklieden veel moeilijkheden ondervindt door onware opgaven. Het blijkt steeds uiterst moeilijk na te gaan of de werkloosheid gesimuleerd wordt of niet. Dit vormt een groote tegenstelling met de kas van Basel, die van de werklieden zelf uitgaat. Daar maakte een goed begrepen gevoel van solidariteit dat de werklieden elkander controleerden, en valsche opgaven niet voorkwamen.

Ik heb omtrent het laatste wedervaren van de kas inlichtingen gevraagd bij onzen consul in Keulen en die inlichtingen zijn bepaald gunstig te noemen.

Het aantal verzekerden steeg voortdurend en bedroeg in 1903/04 1624, tegen 1355 in het vorige jaar; de bijdragen der verzekerden stegen tot 20.011 mark, dat der uitkeeringen tot 39.915 mark.

Ik heb hem ook gevraagd of men in Keulen den indruk had, dat 't meer een inrichting van liefdadigheid was, dan een ernstige verzekeringskas, en daarop kreeg ik het volgende antwoord, dat zeer positief gesteld is:

„Uwe meening, dat de instelling meer het karakter eener liefdadigheidsinstelling draagt, moet op onjuiste gegevens berusten.”

Hij wil er dus niets van weten, dat 't een karakter van liefdadigheid zou dragen. — En men moet erkennen, dat hier in Keulen resultaten bereikt zijn, die Bern en Basel in de schaduw plaatsen.

In de eerste jaren bedroegen de premies der verzekerden ongeveer 40 pCt. van de uitkeeringen. Maar in de twee laatste jaren hebben ze al meer dan de helft, meer dan 50 pCt. bedragen.

Deze toestand is daardoor alleen mogelijk, dat (zoo luidt het laatste verslag uit Keulen) de verzekering tegen werkloosheid samengaat met werkverschaffing.

In het laatste jaar kwamen 1501 verzekerden hunne verplichtingen na, daarvan werden slechts 337 niet werkloos en 1164 wel.

Van die 1164 kregen 999 tijdelijk werk en voor de rest daggelden.

Indien men dus 't Keulsche stelsel zou willen invoeren, dan moet men tevens een instituut daarnaast oprichten, dat de arbeiders zooveel mogelijk aan werk kan helpen.

Niettegenstaande de resultaten, die in Keulen in de twee laatste jaren bereikt zijn, zou ik toch niet adviseeren hier in Arnhem een verzekeringskas op denzelfden grondslag op te richten.

Ik zal dit eerst nader motiveeren, nadat ik het Gentsche stelsel besproken heb.

(Wordt vervolgd.)

BEVEILIGING TEGEN BLIKSEMSCHADE.

Beveiliging tegen bliksemschade door Dr. D. VAN GULIK. (P. NOORDHOFF, Groningen. 70 bladz., 59 fig., f 0.75.)

Aan het vraagstuk der beveiliging van gebouwen tegen bliksemschade wordt reeds anderhalve eeuw gewerkt, en nog is het niet opgelost. Hoe lang de oplossing nog op zich zal doen wachten is in 't geheel niet te zeggen, maar wat wel te constateeren valt is, dat er in de laatste jaren belangrijke wijzigingen zijn gekomen in de inzichten omtrent de wijze waarop gebouwen het best tegen het hemelvuur worden beschermd.

Tengevolge van nauwkeuriger bestudeeren van trefgevallen, zoowel in beveiligde als in niet-beveiligde perceelen, gepaard aan de uitbreiding der kennis van de eigenaardigheden van snel verloopende elektrische stroomen — waartoe de bliksem behoort, — is de kwestie een nieuwe phase ingetreden, die men wel door den naam bliksemafleider-reform heeft aangeduid. Door Prof. MELSENS ingeleid, door Prof. LODGE uitgewerkt en voor enkele jaren door den bouwkundige FINDEISEN aan de hand van talrijke voorbeelden overtuigend bevestigd, worden deze nieuwere inzichten thans in een werkje, waarvan de titel aan het hoofd

van dit opstel vermeld staat, onder den aandacht van het nederlandsche publiek gebracht. Door populaire behandeling is er naar gestreefd voor een ruimen kring van lezers verstaanbaar te zijn. Het ligt zeer zeker op den weg der nederlandsche bouwkundigen kennis van den inhoud van dit werkje te nemen.

Het boekje is in twee afdeelingen gesplitst; het eerste deel bespreekt den stand van het vraagstuk meer in 't algemeen, terwijl in het tweede deel nadere aanwijzingen worden gegeven (ook die van technischen aard) en ten slotte het behandelde door een aantal min of meer uitgewerkte voorbeelden wordt toegelicht. Een samenvatting van den hoofdzakelijken inhoud vormt het laatste hoofdstuk.

Hier moge nog een korte bespreking plaats vinden over enkele der punten, waar in dit werkje de behandeling aanmerkelijk afwijkt van die der andere boeken over bliksemafleiders.

De grondgedachte, die in het geheele geschrift telkens doorstraalt is deze: „Een volmaakte zekerheid is niet of althans zeer moeilijk te bereiken en zal in elk geval aanzienlijke kosten vereischen. Daarentegen is een vrij afdoende bescherming reeds op zeer eenvoudige wijze mogelijk. Naarmate men op het behoud van een gebouw en zijn inhoud meer prijs stelt, kan het afleiderstelsel meer volledig worden aangebracht. Er is dus tegen hooger kosten een hooger graad van veiligheid te verkrijgen.” En de hiermee in verband staande stelling: „Een gebrekkige bliksemafleider is beter dan in 't geheel geen.”

Zoo wordt in het eerste deel met nadruk gewezen op de belangrijke rol, die metalen constructiedeelen (als metalen daken, keper- en keelbedekkingen, metalen goten, regenpijpen, buisleidingen, enz.) bij de beveiliging kunnen vervullen, als zij aan den afleider verbonden zijn. „Door deze verbindingen” — lezen wij op blz. 17 — „wordt een dubbel doel bereikt. Niet alleen toch voorkomt men erdoor, dat de bliksem langs gevaarlijke wegen op deze stukken zal overspringen, doch tegelijk geeft men op deze wijs aan het afleiderstelsel een zeer gewenschte uitbreiding. Hiervan zag reeds MELSENS het groote nut in. Gedachtig aan zijn zinspreuk: „Verdeel en heersch!” zorgde hij er steeds voor, dat de bliksem bij de door hem beschermde gebouwen langs een groot aantal wegen den grond bereiken kon. Met vrucht maakte hij tot dit doel gebruik van het reeds aan en in het gebouw aanwezige metaal. Doch eerst FINDEISEN heeft de groote rol, die deze metaaldeelen bij de beveiliging kunnen spelen, in het volle licht gesteld.

„Het is ook FINDEISEN, die met nadruk heeft gewezen op het belangrijke feit, dat de bliksem dikwijls zonder bezwaar zijn weg neemt door metaalstukken, die

volstrekt niet door soldeering of anderszins metalliek verbonden zijn; dat het zelfs niet hindert als metaalreepen, die eenige cM. over elkaar heengrijpen, door een roest- of verlaag gescheiden worden, zooals o. a. bij zinken regenpijpen dikwijls het geval is; ja, dat de pijpen zelve dan nog niet beschadigd behoeven te worden.

„Daarom mogen de bovengenoemde metaal massa's, indien zij aan een te beveiligen huis aanwezig zijn, in den regel als toevallige geleiders in gebruik worden genomen, zonder er iets aan te veranderen. Zij maken dus het aanleggen van een opzettelijken geleider overbodig, omdat zij er voor in de plaats treden. Om schade te vermijden, komt het er dan nog slechts op aan de metaaldeelen te verbinden, zoowel onderling als met geleiders op die plaatsen, waar toevallige geleiders niet voorhanden zijn.”

In het tweede deel wordt dan als voorbeeld o. a. een veel voorkomend gebouw-type besproken, dat in de aan het huis aanwezige metaaldeelen zonder meer reeds een vrij vertrouwbaaren (toevalligen) afleider bezit, en behandeld op welke eenvoudige en weinig kostbare wijze deze toevallige afleider tot een deugdelijk afleiderstelsel is aan te vullen.

Waar op blz. 23 de wenschelijkheid betoogd wordt den afleider dadelijk in het bouwplan op te nemen, geschiedt zulks niet omdat men gaarne zou zien „dat dan terwille van beveiliging tot metalen dak- en keperbedekking werd besloten, waar zonder dat om goede redenen aan een andere wijze van bedekking de voorkeur zou gegeven zijn. Dit ware een verkeerde zuinigheid. Maar in de eerste plaats, omdat de voor de beveiliging noodige werkzaamheden tijdens den bouw het best en het goedkoopst worden uitgevoerd en men zich bij den aanleg der metalen constructiedeelen toch min of meer zal laten leiden door de gedachte, dat zij ook voor de bescherming tegen den bliksem moeten dienen. Men zal dan b.v. een looden of zinken dakkantbekleding niet op eenige cM. afstand boven een metalen goot doen eindigen, wat later de overbrugging van dezen afstand door een stukje draad dikwijls noodzakelijk zou maken, maar neemt de metaalreepen liever iets langer, zoodat zij tot de goot reiken.

„In de tweede plaats zullen dan eerder zekere constructies uit het bouwplan worden geweerd, die van het standpunt der beveiliging den naam van fouten verdienen. Het beste voorbeeld van dien aard leerden wij boven kennen in den aanleg van gasbuizen tot boven in de zolderverdieping.”

Moge dit korte overzicht voldoende zijn om de belangstelling der lezers van dit tijdschrift op te wekken.

W.

v. G.

J. L. TERNEDEN. HET WINNEN VAN IJZER DIRECT UIT HET ERTS VOLGENS KARL OTTO TE DRESDEN

(Vervolg en Slot)

Bij het hoogovenbedrijf is de zaak wel niet veel anders gelegen. Kooldioxyde blijft met het eenvoudige kooloxyde steeds vermengd, en in iedere zône moeten, volgens BELL, beide gassen overeenkomstig de bestaande temperatuur elkander in een zekeren evenwichtstoestand brengen. Hierbij komt echter nog het vermogen van het ruwijzer een hoeveelheid vooral reduceerende gassen op te nemen en te verdichten. L. TROOST en P. HAUTEFEUILLE konden uit een gegoten ijzeren cylinder van 500 Gr. gewicht, bij een in het luchtledige tot 800 °C. uitgevoerde, verhitting 16,7 kub. cM. gas vrijmaken en wel 3,59 % kooldioxyde, 16,76 % kooloxyde, 74,07 % waterstof en 5,58 % stikstof. Dezelfde gegoten ijzeren cylinder, 48 uren lang op 800 °C. in een atmosfeer van waterstof gehouden, nam van dit gas 44 kub. cM. op. De proef met kooloxyde uitgevoerd, toonde dat 14,7 kub. cM. van dit gas toereikend waren, om het ijzer daarmede te verzadigen.

Anders gedroeg zich weekijzer, dat 4,4 en 10,8 kub. cM. waterstof en kooloxyde afstond, echter bij 800 °C. resp. 10,0 en 13,7 kub. cM. van dit gas vermocht op te lossen. Deze absorptie der gassen beteekent een den aggregaattoestand van het ijzer nabijkomende verdichting, die een sluiting, een ocluzie in de substantie van het metaal mogelijk maakt, zonder dat zijn volume merkbaar grooter wordt.

Neemt men aan, dat kooloxyde en waterstof, bij de reductie op het laatste oogenblik elkander ondersteunend deelnemen, dan moet dit nagenoeg onder constant volume, dus met toenemende druk geschieden. Aan waterstof ontbreekt het in 't gedachte geval geenszins. Zij is van de ingeblazen lucht afkomstig, die bij regenachtig weer ten volle met vochtigheid verzadigd is en het proces dikwijls zoozeer bemoeilijkt, dat bij het blazen van 1 ton ruwijzer minstens $\frac{1}{10}$ ton cokes, alleen voor het omzetten van de waterdamp noodig is.

Aan de oxydeerende nevenwerking zal wel het gelukken der reductie in hoofdzaak toe te schrijven zijn. Dan is de lange smeltduur of het proces gemakkelijk verklaarbaar. Indien men echter na eenige schreden voorwaarts, weer ettelijke terug moet maken, dan is het einddoel niet spoedig te bereiken.

Even als de verhooging van den druk het reductieverloop tot de gewenschte volkomenheid kan opvoeren, zoo zal de druk ook op de afstandswerking der kool op de zuurstof van het erts — den tijdduur verkortend en plaatselijk de hoeveelheid van het als tusschendrager fungerende gas vermeerderend — eveneens een gunstigen invloed uitoefenen. Als dus eenerzijds voor een onafgebroken warmteverbruik der reductie en anderzijds door drukking, voor een hooge temperatuur van het buitenvuur is gezorgd, dan heeft men niet alleen een warmtetoestand bereikt, die zich in be-

spoediging van het proces openbaart, maar tevens worden de functiën der warmte aanhoudend zoodanig geregeld, dat zij, zoolang warmte voor de reductie vereischt wordt, geen smelttemperatuur toelaten, echter aan het einde van 't proces haar kracht zoo werkdadig uiten, dat de smelting nu, zonder aantasting der slakken, snel ten einde loopt.

Door een voorbeeld is dit duidelijk te maken. De „Chemiker Zeitung” bericht over een in een open oven met hoog phosphorhoudend erts gedaan onderzoek, waarbij over 1,5 KG. staalstukken, 5 KG. ijzererts met 1,25 KG. houtskoolstof vermengd, werd ingezet. De gebezigde met een deksel gesloten kroes stond eerst in een matig vuur, werd dan echter zeer sterk verhit. Gewonnen werd na meer dan 5 uren 4,575 KG. vloeistaal; de reductie van het erts had dus 3,075 KG. ijzer opgeleverd. Het voor de vorming van 't noodzakelijke smeltbad bijgevoegde staal was van goede, maar volstrekt niet uitstekende kwaliteit; het is dus als een uitmuntend resultaat aan te zien, dat het gewonnen vloeistaal naast 0,46 % koolstof, slechts 0,07 % silicium, 0,07 % mangaan en 0,014 % zwavel bevatte. Het phosphorgehalte was geringer dan vermoed werd, voor de praktijk echter veel te hoog. Als in plaats van erts met 1,239 % phosphor, het in den handel voorkomende doelmatige erts met 0,013 % phosphor was ingezet, of als men erts en kolen gescheiden had gehouden, dan zou het eindproduct in zijn samenstelling het beste Dannemora-staal overtroffen hebben.

De bezwaren bij de beschreven, anders in vele opzichten uitstekende handelwijze, zijn wel: de noodzakelijkheid van het gebruik van houtskolen om zwavel niet te doen optreden, de duur van het smeltproces van 5 tot 6 uren, en de gevorderde, maar niet opgevolgde eisch omtrent scheiding der kolen van het erts, om den phosphor van de slakken onaangetast te houden.

Als een oven met hoogdruk ter beschikking had gestaan, zooals indertijd BESSEMER met zoodanig gevolg bezigde, dat 150 K.G. welijzer-afval koud ingezet, in 15 minuten kon worden gesmolten, dan zou men twee, in een afzonderlijke oven-afdeeling geplaatste, communiceerende kroezen, de een met klein gemaakt erts, de andere met cokespoeder gevuld, hebben kunnen bezigen. Het proces zou dan, bij een overdruk in den oven van c.a. 1 atmosfeer, in ongeveer $1\frac{1}{2}$ uur afgelopen zijn. Het product zou geen zwavel kunnen bevatten, daar alle pyrietresten in den kolenpot gebleven terug waren, in plaats van op het ijzer over te gaan; ook van phosphor zou 't ijzer vrij zijn gebleven, omdat onvermijdelijke kolenresten op de slakken gedurende de smelting geen invloed hadden kunnen uitoefenen.

De invloed van de drukking op de reductie was

overigens den Amerikaansche metallurgisten niet onbekend, daar zij bij een vergelijking van de hoogoven-opbrengst te Pueblo, met die van den in het gebergte 5000 voet hooger gelegen oven van Leadville bemerkten, dat deze laatste een veel hooger cokes-

verbruik vorderde. Omtrent de oorzaken van dit verschijnsel liepen de meeningen der bewindvoerende technici zeer uiteen. De bovenstaande verklaring hebben zij intusschen niet ingezien.

Mülheim a. d. Ruhr, Januari 1905.

GEMENGDE BERICHTEN.

De losse plaat in dit nummer geeft een afbeelding van het ontwerp van den arch.-ing J. LIMBURG (Den Haag) voor de filiale der Geldersche Credietvereniging (Arnhem) te Maastricht. Het ontwerp werd in een besloten prijsvraag bekroond en voor uitvoering bestemd door de Jury, bestaande uit de heeren W. F. C. SCHAAP en G. VERSTEEG, resp. Directeur en Onder-Directeur van Gemeentewerken te Arnhem.

AMSTERDAM. Eene „Tentoonstelling van Gildekunst, in verband met publicatie-middelen” is op initiatief van het Bestuur van „Arti et Amicitiae” in wording.

De aanleiding hiertoe zal voor andere vereenigingen misschien niet zonder belang zijn. De maatschappij heeft namelijk als alle andere vereenigingen voor haar verkeer met leden en belangstellenden behoefte aan verschillende publicatie-middelen. Dit maakt in de eerste plaats een beroep op de boekdrukkunst noodig. Voor een twintigtal jaren zou men dit nog een hoogst gewone zaak geheeten hebben. Maar wie weet met hoeveel ijver sedert dien in den vreemde en daarna ook bij ons gezocht is naar werkelijk goed, d. w. z. schoon, duidelijk en degelijk drukwerk, die begrijpt dat een kunstenaarsmaatschappij daartegenover niet onverschillig kon blijven. Zoo besloot men, ten dienste der door „Arti” uit te geven publicaties, ter eigen studie en voorlichting een tentoonstelling te maken van oude publicatie-middelen en van oud fraai drukwerk.

Het is duidelijk dat de gedachte om aldus in de oude kunst een les te zoeken voor wat wij heden ten dage doen moeten niet alleen ten dienste der Arti-leden behoefte te wezen.

De vereenigingen van verschillende strekking en doel die wat het rapport met hunne leden aangaat, dezelfde noodden kennen als „Arti” zullen dus van de zoo gemakkelijk geboden gelegenheid tot studie gebruik kunnen maken.

En het is van harte te hopen dat dit geschieden zal, opdat een zoo bij uitstek algemeene kunst — de drukkunst — het voedsel vinde waaraan, na langen tijd van verslappening, zoo zeer behoefte is. Voorts overwoog men dat een vereenigings-publicatiemiddel een stempel, een onderscheidingsteeken, een distinctief moet dragen.

Ook dit is weer een behoefte die in alle vereenigingen bestaat en wie wel eens let op de stempels en merken die de drukwerken heeten te versieren, maar ook voorkomen op vaandels, insignes, opschriften en wat er meer van dien aard in het vereenigingsleven moge voorkomen, die zal weten dat de moderne vondsten in deze niet altijd schitterend zijn.

Ook hiervoor mag wel eens naar de producten onzer voorvaderen gekeken worden. De voorbeelden zijn waarlijk ontelbaar. Zij bevinden zich op de gedrukte stukken en op de soms zoo statig geschilderde gildeborden, op vaandels en drinkbekers, op uithangborden en geborduurde kussens — kortom op al die voorwerpen die ook van ouds in het Vereenigingsleven een eerbare plaats hadden. Ook een afdeling-ter bestudeering van dit deel der publicatie-middelen, van distinctieven en onderscheidingsmerken, zal in de tentoonstelling begrepen zijn.

De maatschappij verheelt zich niet dat een en ander veel moeite en zorg zal kosten, en veler medewerking noodzakelijk zal maken. De saam te brengen voorwerpen immers zijn door het geheele land verspreid en in veler bezit. Zij vertrouwt echter dat om der wille van de practische, actueele en voor het geheele vereenigingsleven nuttige strekking der tentoonstelling, waarin slechts aan schoon en kunstrijk werk zal worden plaats gegeven, deze medewerking haar evenmin onthouden zal worden als toen zij de „Zilver-tentoonstelling” samenbracht, die indertijd zoo uitnemend geslaagd is en nog leeft in de herinnering van hen die daarvan toen mochten genieten.

Het nieuwe plan moge niet zóó kostbaar zijn, het zoekt, bij niet minder belofte van schoonheid, nauwer aansluiting aan eene bij uitstek moderne behoefte.

De Beurs te Amsterdam. De heer A. W. WEISSMAN door den heer J. R. DE KRUYFF in diens brochure „De praatjes van A. W. WEISSMAN over de beurs te Amsterdam” (zie de aankondiging „Bww.” 1905, blz. 23) beticht van het opzettelijk geven eener valsche aanhaling, verklaart („Amsterdammer” van 29 Januari 1905) dat volgens zijne aantekeningen het bewuste citaat te vinden is in „De Amsterdammer” van 3 Mei 1884.

Voorts vindt de heer W. dat tusschen de wijze waarop de heer DE K. volgens zijn eigen verklaring zichzelf gelijk bleef en weifeling niet genoeg verschil bestaat om er een boekje van 85 blz. aan te wijden.

De heer DE K. duplicerende in „De Amsterdammer” van 5 Februari, wijst er op dat zijne brochure waarin het stuk van 3 Mei 1884 onverkort is overgenomen, uitwijst dat de heer W. abuis is.

's-GRAVENHAGE. De verbinding Plaats-Buitenhof is onlangs, en ook in „De Bouww.”, een onderwerp van bespreking geweest. Wij weten niet of er reeds op werd gewezen dat het vraagstuk minstens vijf-en-dertig jaren oud is. Althans VOSMAER schrijft in zijne Vlugsmaer voor de „Spectator” van 29 Januari 1870: „In den Haag is de Gevangenpoort thans ter sprake”. Na eene tirade over den „Ahasverus-geest, die over onze kunst en onze monumenten beschikt” heet het: „Er schijnt weer, nu de minister van binnenlandsche zaken het behoud van de Gevangenpoort vooralsnoch heeft gewaarborgd, een storm tegen dat gebouw los te breken. Een klein getal Hage-naars heeft zich tot den Koningin gewend met een adres om de Gevangenpoort weg te ruimen enz.” Als hoofdmotief van dat verzoek noemt de Vlugsmaer dat de Gevangenpoort in den meer en meer gebruikten doorgang hindert. Als later in de Kamer de zaak ter sprake komt, spreekt de heer VAN ECK den wensch uit „dat de poort worde afgebroken, om de veiligheid, terwijl noch sierlijkheid, noch historische belangrijkheid, noch bouwkundige waarde haar behoud vorderen”. In latere Vlugsmaeren wordt de Gevangenpoort meermalen herdacht. Die van 29 Nov. 1873 bevat eindelijk het volgende: „In mijn rustig geschrift word ik gestoord door de courant... de Gevangenpoort, amendement VAN ECK tot veroordeeling van die poort, flink pleidooi van den heer WINTGENS, ferme houding van den minister van binnenlandsche zaken (mr. GEERTSEMA, Red. „Bww.”).... de Gevangenpoort behouden!”

Een post van f10.000 voor restauratie van de poort werd op de begroting gebracht. Voor het verkeer heeft de poort nog vijf-en-twintig jaar na deze bedreiging van haar bestaan ruimte geboden. Haar afbraak zou trouwens den doorgang slechts weinig verruimd en het vraagstuk niet afdoend afgedaan hebben.

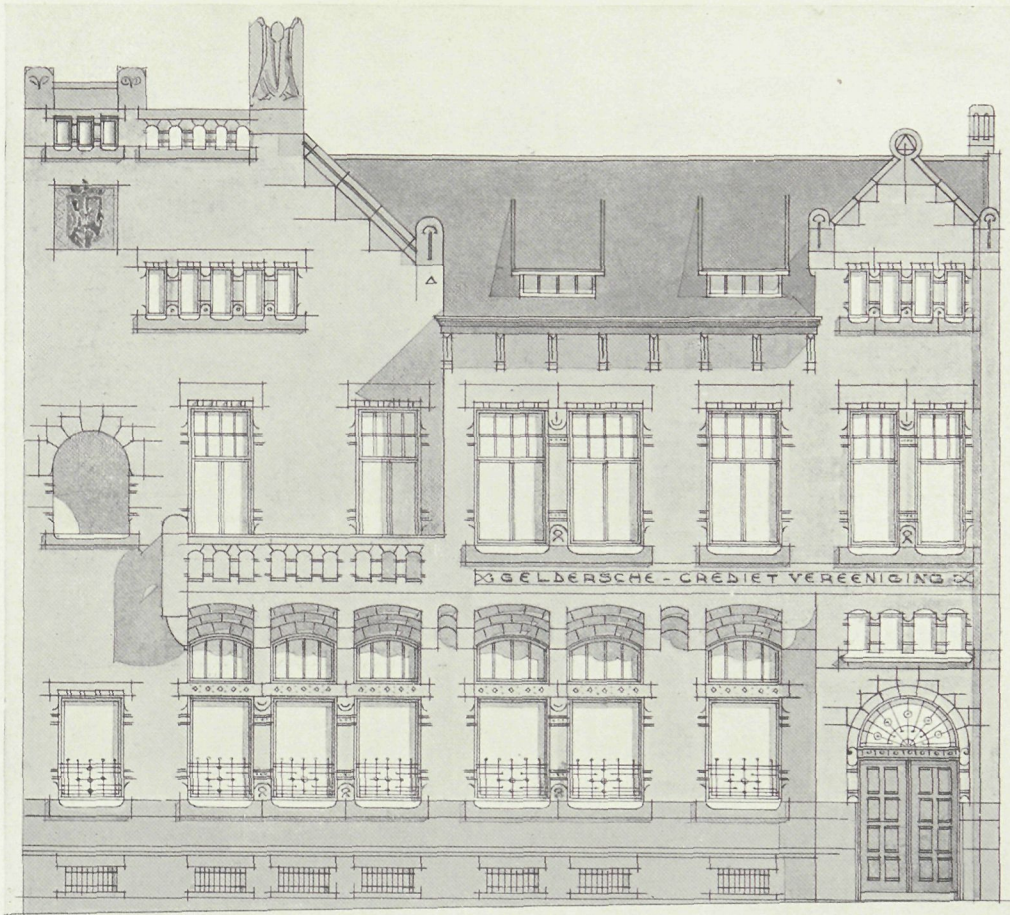
Den nazaat van 1904 was dit niet bespaard gebleven en hij had slechts de spijt gehad.

'S GRAVENHAGE. De bouwkundige tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring is Vrijdag 1.1. geopend in het Gebouw (Heerengracht 13). Door een dertigtal inzenders, leden van den Kring of genoodigden, werden 210 nummers ingezonden, teekeningen, photo's en ook een drietal modellen.

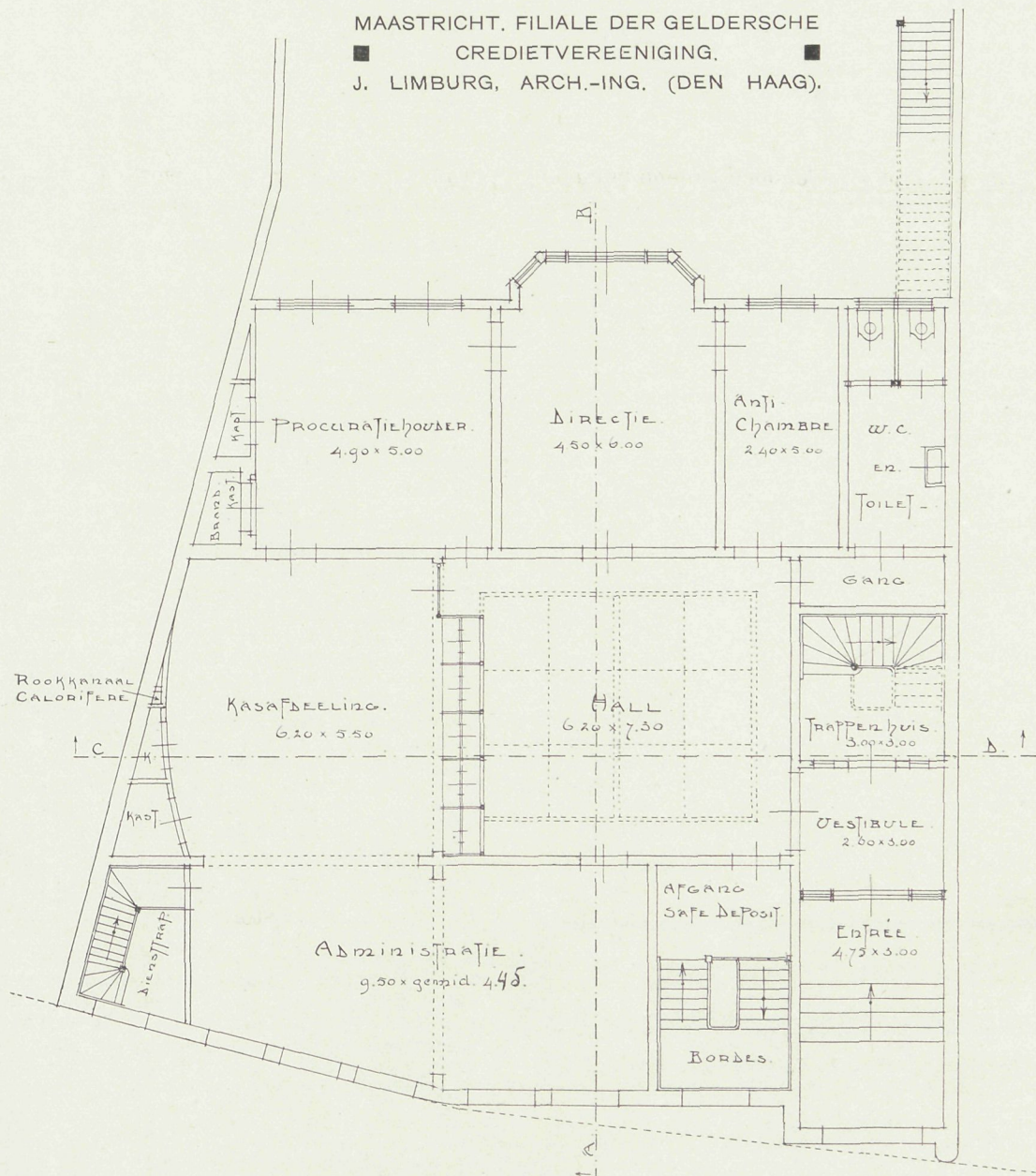
Inzenders zijn de H. H. G. van Arkel, K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage, W. van Boven, S. de Clercq & J. Gratama, Jos. Cuyppers & Jan Stuyt, J. F. L. Frowein, Gebr. van Gendt, C. N. van Goor, J. W. Haanrath, P. J. Houtzagers, J. Ingenohl, W. Kromhout, J. Kuyper, O. Leeuw, J. H. W. Leliman, J. Limburg, J. D. Looyen, J. Mutters, A. Otten, H. A. Reus, A. J. Sanders, L. Simons, Smits & Fels, A. C. Sommer, J. van der Valk, H. J. M. Walenkamp, A. W. Weissman, A. H. Zinsmeister.

De tentoonstelling, aan wier organisatie ook de wensch ten grondslag ligt om het publiek te overtuigen dat de bouwkunst zich wel degelijk leent tot expositie en dat zij niet zoo saai is als velen nog wel denken, maakt een zeer goeden indruk, ook door de zorg aan de inzendingen — enkele uitzonderingen daargelaten — besteed, in welk opzicht bouwkundige tentoonstellingen wel eens iets te wenschen overlieten. Al zoekt men ook tevergeefs naar verschillende bekende namen, toch worden de verschillende richtingen, die zich in de hedendaagsche bouwkunst van ons land openbaren, vertegenwoordigd.

Het oude Loo. De restauratie-werken aan het oude Loo (geleid door Dr. P. J. H. CUYPERS, Red. „Bouww.”) in het Koninklijk Park te Apeldoorn vorderen geheel naar wensch.

MAASTRICHT. FILIALE DER GELDERSCHE
 CREDIETVEREENIGING. ■
 J. LIMBURG, ARCH.-ING. (DEN HAAG).

De ron
de fun
verder
voorzie
Ook de
Gehe
vóór h
een s
ongeve
Voor
gelater
is het
gedron
een hu
Het
tevens
vorster
zal zek

De
nijver
werkza
te beh
der an
gehoud
tentoor
zullen
ijdsch
geschri
van h
gestaan
eenigin
de asp
uitsluit
nijverh

Deze
organis
vereeni
plaats
op de
wege
landsch
moeilij
artistie

Hope
van de
eenigin
wensch

Bou
verslag
toestam
1904, g
verhuiz
vergade
noemen
missies
arbeidd
bouw-

Het
met ee
stelling

Stad
numme
van de
tot ver
Gant'
straten
de bel
stad va
zoo be
menter
de „ko
Graven
imposa
men t
stadhu
post- e
Michiel
schillen
in sam
rijke st
De h
om de
Lijs ee
vrijgele
beneve
het mo
een ni

De ronde poort van het ridderslot is in stijl bijgemetseld en de fundeering voor de valbrug gereed. Het geheele gebouw is verder aan de benedenzijde van kleine gemetselde steenen voorzien om het binnendringen van het water te beletten. Ook de walbeschoeiing tegenover het kasteel is nagenoeg voltooid.

Geheel in overeenstemming met de oude teekeningen is vóór het oude Loo een eilandje aangelegd (op deze plek staat een schoone, eeuwenoude den, met neerhangende takken), ongeveer op dezelfde plek waar dit oudtijds werd aangetroffen.

Voorloopig wordt nog geen water in de diepe grachten gelaten, men wacht daarmede tot de valbrug is gelegd. Toch is het overvloedige beekwater reeds door de wallen heengedrongen, zoodat men genoodzaakt werd aan de achterzijde een hulpbrug te leggen.

Het belangrijke werk, waardoor een onzer oudste kasteelen, tevens het eenige landelijke slot, dat door de meeste Oranjevorsten werd bewoond, in zijn vroegeren staat wordt hersteld, zal zeker niet vóór den zomer van 1906 gereed zijn. („Tel.”)

De nederlandsche vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst, in 1904 te Amsterdam opgericht, is hare werkzaamheden begonnen. Zij stelt zich voor de vakbelangen te behartigen en voorts mede te werken aan de ontwikkeling der ambachts- en nijverheidskunst. Daartoe zullen worden gehouden vergaderingen, ook van algemeen interesse en voorts tentoonstellingen; uitgaven op het gebied der vereeniging zullen worden bevorderd, waarbij als ideaal haar voorstaat een tijdschrift, dat de plaats zou innemen van de buitenlandsche geschriften, die hier thans zoo grif afzet vinden; de belangen van het vakonderwijs en zijn personeel zullen worden voorgestaan. Een en ander ook in samenwerking met andere vereenigingen. De vereeniging kent behalve de leden van verdienste, de aspirant-leden en de werkende leden, welke drie groepen uitsluitend bestaan uit beoefenaars en naarsters der kunstnijverheid, ook begunstigers en kunstlievende leden.

Deze vereeniging is de eerste over geheel Nederland werkende organisatie der kunstnijveren. De bestaande kunstnijverheidsvereenigingen zijn, hebben wij het wel, van uitsluitend plaatselijk belang en zij steunen meer op de liefhebbers dan op de beoefenaars. Bij de belangstelling die thans reeds allereuwe gewekt is voor de kunstnijverheid, zal het der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst niet moeilijk zijn een grooten invloed uit te oefenen op de algemeene artistieke ontwikkeling.

Hopende dat om het zoeven geschetste doel, de verheffing van den publieken smaak, te bereiken het streven der vereeniging in de eerste plaats naar buiten zal gericht wezen, wenschen wij haar een lang en krachtig leven toe.

Bouwkunst en Vriendschap in 1904. Blijkens het jaarverslag verkeert de vereeniging in een zeer bevredigenden toestand, hoewel het ledental, vergeleken bij dat op 1 Januari 1904, geene toename uitwijst. De invloed van overlijden en verhuizen deed zich in 1904 zeer gevoelen. Het bezoek aan de vergaderingen was eenigszins verbeterd en nu voldoende te noemen. De finantiën verkeeren in bloeienden staat. De commissies voor de sociëteit en de opname van oude bouwfragmenten arbeiden met succes. De vereeniging trad op inzake de concept bouw- en woonverordening en in het raadhuis-vraagstuk.

Het twintig-jarig jubileum van B. en V. zal gevierd worden met eenige feestelijkheid en bij die gelegenheid eene tentoonstelling van het werk der leden worden gehouden.

Stadsvervorming te Gent. Volgens het laatst verschenen nummer van het „Bulletin des métiers d'Art" is in opdracht van den staat door Professor QLOUET een ontwerp uitgewerkt tot vervorming van het hart van Gent, z. g. n. „La cuve de Gant". Hieronder wordt verstaan eene aaneenschakeling van straten en pleinen ter lengte van ongeveer 800 M., waaraan de belangrijkste monumenten der stad gelegen zijn. „Geen stad van België, misschien zelfs van Europa, vereenigt op een zoo beperkt oppervlak eene zoo belangrijke reeks van monumenten als de stad Gent in haar centrum, gewoonlijk genoemd de „kom van Gent". Het kasteel van GERARD DE DUIVEL (het Gravensteen in „De Bww." van 1903 uitvoerig beschreven); de imposante massa van de St. Bavo aan de Willemsplaats, waar men tevens de oude lakenhal en de belfroed ziet; het fraaie stadhuis; de St. Nikolaaskerk; de graanmarkt; het nieuwe post- en telegraafkantoor; en ten slotte de onvoltooidde St. Michielkerk aan gene zijde van de Lijs, aan wier kade verschillende schoone oude gevels verrijzen; deze gebouwen vormen in samenwerking met den aanleg eene reeks van schoone en rijke stadsgezichten.

De heer QLOUET heeft een ontwerp gemaakt, waarbij vooral om de St. Nikolaaskerk meer ruimte ontstond en ook over de Lijs een nieuwe brug kon komen. De St. Nikolaaskerk wordt vrijgelegd, maar door aanbouw van een sacristie en een pastorie benevens een kruisgang, een interessante groep gevormd, zoodat het monument toch niet geïsoleerd staat. Achter de kerk komt een nieuw plein dat door een uitbouw aan het stadhuis en

door de belfroed voor het gezicht is afgesloten. Voor de Lijsbrug zijn twee ontwerpen gemaakt, een in ijzer- en een in steenkonstruktie.

De torenquestie te Kassel. Onder het opschrift „Het Torenstelsel" namen wij onlangs een niet onvermakelijk stukje over uit „Der Kunstwart" waarin eenigszins den draak werd gestoken met eene uiting van den Burgemeester van Freiburg 1/B.: „Waar torens zijn daar is de stad." Zoo dachten ook velen er over toen zij gewaar werden dat bij het nieuwe stadhuis te Kassel geen toren was ontworpen. Zij eischten ter wille van de waardigheid van Kassel een toren. Ook de deutsche keizer uitte zich in dien zin.

Heel Kassel werd nu in twee partijen verdeeld: vóór of tegen den toren.

Het stadsbestuur was er tegen en achtte een meerdere uitgave van 600.000 Mark voor den raadhuistoren een volkomen overbodige luxe. Nu kwam een adres van voorstanders die aanboden gedurende een of meer jaren dubbeld belasting te willen betalen uitsluitend voor den torenbouw.

Na herhaald debat in den Raad is nu de toren toch afgestemd.

PARIJS. Prijsvraag der Rothschild-stichting. De Rothschild-stichting, verleden jaar door een gift van 10 miljoen franken door drie heeren ROTHSCHILD gesticht, schrijft een prijsvraag uit voor ontwerpen van arbeiderswoningen. Deze moeten worden ontworpen met inachtname van alle eischen van hygiëne en veiligheid; zij moeten woningen bevatten voor families van verschillende grootte. De woningen moeten in groote blokken vereenigd worden, die evenwel niets eentonigs mogen hebben, terwijl eene centrale installatie zal worden gemaakt voor verlichting, etc. Een terrein van ruim 5600 M². aan de rue Faubourg St. Antoine is ter bebouwing aangewezen.

De prijsvraag sluit 31 Maart a.s. Uit de ingekomen ontwerpen wordt eene keuze gedaan voor een tweede, besloten, prijsvraag, waarin elk mededinger 1500 frank ontvangt. De jury, waarin ook twee vertegenwoordigers der inzenders, heeft de beschikking over prijzen van 4- tot 10-duizend frank. Nadere bijzonderheden bij de administratie van de Rothschild-stichting, rue Laffitte 21 te Parijs.

Groote huizen te Weenen. Het is bekend dat in Weenen zeer omvangrijke woonhuizen gebouwd worden, woonkazernes, die in voor-, tusschen- en achtergebouwen en vijf à zes verdiepingen boven elkander volgepropt zijn met huurwoningen.

Het grootste partikuliere huis van Weenen is gelegen Frans Josefskaai Nr. 19, het heeft 275 woningen. Daarop volgt het huis 3de Schimmelgasse Nr. 17 met 204 woningen en Simmeringer Hauptstrasse Nr. 1 met 180 woningen. Het Freihaus in de 4de wijk telt 173 woningen, de Trattnerhof aan de Graben heeft er 157, de Sechshauserhof (Pillergasse 15 en 17) 150, de Mólkerhof in de Lederezgasse 143, de Schottenhof 132 woningen.

Wat het aantal bewoners betreft staat het Freihaus met 898 bewoners op de eerste plaats; de Sechshauserhof brengt 709 personen onder dak, het groote huis in de Simmeringer Hauptstrasse 702, de Mólkerhof 629, de Schottenhof 539 en het welbekende Schwarzpaniershaus in de 9e wijk 528.

Door deze dichtbevolkte huizen hebben ook enkele straten een zeer groot getal bewoners. Er zijn 35 straten met meer dan 5000 bewoners. De grootste is de Schönbrunnerstrasse die is niet meer dan 232 huizen, 3555 woningen en 14206 bewoners bevat.

(Kazernes, hospitalen en gestichten werden niet medegerekend in de bovenstaande opgaven.)

LONDEN. Door den architect A. R. BENNETT is een ontwerp gemaakt voor de nieuwe Temple-brug in verband met een gebouw voor den Graafschapsraad.

Over de Theems is een brug geslagen van zes groote tudor-boogvormige gewelven, bij welke zich aansluiten bogen boven de kaden langs de rivier, trappen, opritten, enz. De totale lengte van de brug is in totaal 1190 voeten, de breedte 170 voeten. Dit rijvlak is in vijf banen verdeeld voor het tram-, rijtuig- en voetgangerverkeer.

Boven de brug is op rijken zuilen en bogen ontworpen het groote gebouw van den Graafschapsraad. Het vertoont den stijl der Engelsche laat-gothiek. Boven den zwaren door een kleine doorvaart-opening doorbroken middelpijler verrijst een slanke toren ter hoogte van 478 voet boven de hoog-waterlijn. Aan de beide landzijden zijn de gevels ingevat door kleinere torens van eenigszins afgestompten vorm.

Het geheel is een zeer interessant projekt, dat echter kostbaar is en het nadeel heeft het gezicht over de rivier volkomen af te sluiten.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Die Architektur des XX. Jahrhunderts. Zeitschrift für moderne Baukunst, herausgegeben von

HUGO LICHT, Stadtbaudirektor in Leipzig. 100 Blätter Groszfolio pro Jahr. Preis für das Ausland 48 Mark. — Verlag von ERNST WASMUTH A. G. Berlin.

De uitgaven van de berlijnsche firma WASMUTH, de grootste uitgeefster van werken op bouwkundig gebied, zijn te bekend dan dat het noodig is de voortreffelijkheid, de royaliteit der uitvoering te loven. Eene lange reeks van hoogst belangrijke plaatwerken getuigt van den onbekrompen ondernemingszin dezer firma, die geene kosten spaart om een geheel van teekeningen daar te stellen.

Daarvan getuigt ook het plaatwerk „Die Architektur des XX. Jahrhunderts“ dat nu zijn 5en jaargang is ingegaan. Het geeft in 4 afleveringen in groot-folio formaat jaarlijks 100 lichtdrukken naar uitgevoerde bouwwerken, volgens oorspronkelijke fotografische opnamen vervaardigd en vergezeld door een beschrijvende tekst (in fransche, duitsche en engelsche taal) waarin ook de plattegronden zijn opgenomen. Dit werk is het eenige ter wereld dat in groot-folio platen de hedendaagsche bouwkunst behandelt. Het is dan ook op een internationaal debiet berekend.

Dit plaatwerk heeft geene bepaalde richting. Het geeft belangrijke gebouwen van allerlei bestemming, zonder te vragen of hun kunst karakter ook beslist „modern“ of van eenige andere richting is. Dit geeft aan den inhoud eene groote mate van afwisseling en opent hem een zeer ruim terrein.

De 1e aflevering van den nieuwen jaargang maakt een voortreffelijken indruk, ook door de veelzijdigheid van den inhoud.

De nieuwe vleugel van het Warenhaus „Wertheim“ te Berlijn door ALFRED MESSEL, villa's en woonhuizen te Karlsruhe (CURJEL & MOZER, H. BILLING), te Freiburg i/B. (BILLING & MALLEBREIN), Winterthur (JUNG & BRIDLER), Keulen (WEHLING & LUDWIG), München (DÜLFER, E. SEIDL, HEILMANN & LITTMAN), Berlijn (HART & LESSER), de machtige middenbouw van het in barok-stijl gebouwde paleis van justitie in Berlijn door OTTO SCHMALTZ, kantoor- en winkelgebouwen te Weenen (E. von GOTTHILF) en Berlijn (OTTO RICHTER), het theater te Dortmund (M. DÜLFER), de Nibelungenschule te Worms (HOFFMANN), een hotel te Traben a. d. Mosel (BRUNO MÖHRING), eenige engelsche villa's (SWAN & NORMAN); dit overzicht wijst uit hoe rijk de inhoud is en hoe vele der belangrijkste bouwmeesters er hunne medewerking aan verleenden.

De prijs van 48 M. is dan ook slechts betrekkelijk hoog als men aanmerking neemt hetgeen er voor in ruil wordt geboden: een plaatwerk van blijvende beteekenis, een rijke bron voor studie en voor de kennis der ontwikkeling van de bouwkunst onzer dagen.

Der Städtebau. 2e jrg. 1905, 2e afl.

„Architektonisches in der Gartenkunst“ heet eene bijdrage door den tuin-architect VON KIEHL (Aken), die na de verschillende stroomingen in de tuinkunst geschetst te hebben, betoogt dat de regelmatige tuin-aanleg moet worden gehuldigd in alle gevallen, waar de bouwkunst en niet het landschap de omgeving beheerscht. Wel is de zin voor tuinen toenemende, maar nog steeds zijn velen tevreden als zij maar „iets groens“ zien, zonder zich nader over het ontwerp te bekommeren.

Over „Die Bedeutung der Bodenparzellierung für das Bauwesen“ schrijft Dr. R. EBERSTADT (Berlijn). Hij bespreekt de wijze waarop in de drie perioden van den stedenbouw (1. de middeleeuwsche, 2. de 17e en 18e eeuw, 3. de moderne, de ter bebouwing bestemde terreinen werden verdeeld. Eertijds geschiedde dit door ook zeer kleine perceelen te ontwerpen, zóó dat ook de kleine burger zich grondbezit kon verwerven. Thans gaat men meer schematisch te werk, eene methode die moet verlaten worden. Voorts wordt de invloed der terreinspeculatie behandeld.

„Einfamilien-Wohnhäuser“. O. GRUNER (Dresden) herinnert hier aan het in de laatste jaren ontstane verzet tegen het wonen in huurkazernes en etage-woningen. Het streven is in eigen, kleine huizen wonen. Schrijver behandelt nu eenige ontwerpen van villa-kolonies.

„Die Grossstadt als Städtegründerin“ door A. ABENDROTH (Hannover). De in de groote steden werkzame bevolking heeft om die steden talrijke voorsteden doen ontstaan. In het bijzonder is dit artikel gewijd aan de „tuin-stad“ beweging, die onder leiding van de „Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft“ tracht in Duitschland op het platte land nieuwe kolonies, eenigszins met kommunistisch beginsel, te stichten.

Medegedeeld wordt het ontwerp voor de in Engeland in wording zijnde tuinstad bij Norton (60 K.M. ten N. van Londen) ontworpen door PARKER & UNWIN. Schrijver zou wenschen dat de groote steden dit streven steunden. Zij behouden dan althans indirect de voordeelen van de industrie, die nu o. a. door de ooge terreinkosten uit de steden zelf wordt verdreven.

Architectura Nr. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap, inhoudende het adres aan het bestuur der Carnegie-stichting te 's Gravenhage, waarbij wordt aangedrongen een algemeene prijsvraag voor het Vredespaleis uit te schrijven.

Reis door de eeuwen, door H. WALenkAMP. Slot van de beschouwing over den bouw van de Aya Sophia te Constantinopel.

TECHNISCH GEDEELTE. Coöperatief bouwen, door M. P. DE CLERCQ (vervolg).

Electrotechniek, industrie en verkeerswezen. Over de verschillende uitvindingen op electrisch gebied.

De Technische Hoogeschool. Adres der „Sociaal technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten“, zie blz. 39.

Bouwkundig Weekblad Nr. 5. Een centrale school voor middelbaar technisch onderwijs, door H. J. C. HAVER. De schrijver trekt hier te velde tegen de bezwaren in „Opmerker“, „Bouwkundig Weekblad“ en „Bouwwereld“ tegen het wetsontwerp gemaakt en beweert dat deze bezwaren op geen goede gronden rusten.

Villa te Scheveningen. Met plattegronden en voor-gevel van een villa aldaar gebouwd door den arch. J. VERHEUL DZ. H. LEGUYT, zie blz. 34.

De Opmerker Nr. 5. Het Vredespaleis. Regeerings-antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent de stichting van het Vredespaleis, waarbij de Min. verklaarde dat de prijsvraag daarvoor eene internationaal karakter moest dragen en dat daartoe door middel van de gezantschappen van elk land dat indertijd het arbitrage-verdrag onderteeekend heeft, twee der uitnemendste architecten zullen opgespoord worden aan die prijsvraag deel te nemen. De schrijver is het met deze methode van behandelen der prijsvraag niet eens. Hij spot ermee dat de diplomatie voorzichtig moet zijn en het nu niet kan voorkomen dat een architect be kroond wordt, die met de regeering van zijn land op minder goeden voet staat.

Na twee en een halve eeuw. Deze titel slaat op den tijd, verlopen na de in gebruik stelling van het stadhuis te Amsterdam, terwijl tevens kon gevierd worden het tweede eeuwfeest van de voltooiing (door de plafondbeschildering in de Burgerzaal, 1705). In 1848 werd het 2e eeuwfeest der 1e steenlegging herdacht in de Mij. tot bev. der Bouwkunst. Schrijver haalt de rede aan destijds gehouden door den voorzitter den heer D. D. BÜCHLER en hoopt dat na 2½ eeuw, welke dag valt op 29 Juli 1905, door de Mij. in vereeniging met Architectura et Amicitia het dubbele jubileum luisterlijk gevierd moge worden.

Schilderwerk voor façaden. Beschrijving van sgraffito-schilderwerk, dat nog de meest weerstand biedende methode bleek voor gevelbeschildering. Fresco-schilderwerk kan volgens schrijver in onze landen met afwisselende weersgesteldheden niet bestaan, getuige ook aan de indertijd door SCHINKEL vervaardigde proeven aan gebouwen in Duitschland.

Van een tentoonstelling in wording. Afdruk der door „Arti et Amicitia“ verspreide circulaire (zie het bericht blz. 46).

PERSONALIA

Ludwig von Tetmajer †. In den ouderdom van 54 jaren is in den nacht van 30/31 Januari l.l. te Weenen overleden de Rektor der Techn. Hoogeschool Hofrat Prof. L. von TETMAJER. Oorspronkelijk professor in de statika der bouwkonstrukties aan de Polytechnische School te Zurich, wijdde hij zich sinds 1881 meer en meer aan het onderzoek der bouwmaterialen. Zijne onderzoekingen, verricht in de op zijn initiatief tot stand gekomen „Eidgenössische Materialprüfungsanstalt“ te Zurich, en vooral die over smeedbaar ijzer en over hydraulische bindmiddelen, verschaften aan von TETMAJER een wereldnaam. De resultaten werden gepubliceerd in de „Mitteilungen der eidgenössischen Materialprüfungsanstalt“, waarvan 9 deelen verschenen.

Ook op het gebied der statica en theorie der bouwkonstrukties bleef v. TETMAJER als docent en als auteur werkzaam. Beroemd geworden is het rapport door hem en Prof. v. RITTER opgesteld over de oorzaak van de instorting der spoorbrug te Mönchenstein. De drukte verbonden aan het voorzitterschap van de internationale vereeniging voor bouwmaterialen-onderzoek door v. TETMAJER van de stichting in 1895 af, bekleed, heeft zijne werkzaamheid als vorscher bemoeilijkt. Sinds drie jaren was von TETMAJER in Weenen aan de Technische Hoogeschool verbonden.

Harderwijk. Aan den heer J. H. MAKING, gemeente-architect, is na 40-jarigen diensttijd op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Der
- get
belang
Techn
brülar
van l
de eis
in de
kome
wegen
De
ervari
ondere
voeld.
opzich
hare
kan
opzich
toestan
kollega
van b
betrek
hunne
voeren
maken
De
is wor
Dit
afgeron
het Mid
hoofdpu
Het v
van de
trale
in porte
Nu e
1905, bl
N.B. nog
M. T. O

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 7.

15 Februari 1905.

IETS OVER MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS. 1)

Den bouwkundigen is wel eens verweten, dat — getuige ook hunne vakbladen — bij hen zoo weinig belangstelling bestaat voor de zaak van het Middelbaar Technisch Onderwijs —, sinds jaar en dag question brûlante in onze technische wereld. Een reden van het verschijnsel kan zijn, dat, in verband met de eischen van het vak, velen van meening zijn, dat in de bouwkunst eene, met het M. T. O. overeenkomende mate van ontwikkeling langs de bestaande wegen zeer wel kan worden bereikt.

De behoefte aan M. T. O. wordt, voor zoover onze ervaring gaat, niet in gelijke mate als bij andere onderdeelen der techniek door de bouwkundigen gevoeld. Het is o. i. waarschijnlijk dat van de toekomstige opzichters in het bouwvak een relatief klein percentage hare opleiding bij het M. T. O. zal zoeken. Hierop kan ook van invloed wezen dat de bouwkundig-opzichters-huisvaders finantiëel in een onzekerder toestand verkeerden dan bijv. hunne werktuigkundige kollega's. Deze hebben — overeenkomstig den aard van het vak — voor een groot deel zoogen. „vaste” betrekkingen en kunnen reeds daardoor voor de opleiding hunner kinderen een duurder stelsel gemakkelijker invoeren, dit evenwel is op het oogenblik niet uit te maken.

De principiële vraag of M. T. O. wel noodzakelijk is wordt op het oogenblik, meenen wij, door vele

1) Dit opstel beoogt niet te geven eene nieuwe noch eene afgeronde beschouwing naar aanleiding van het vraagstuk van het Middelbaar Technisch Onderwijs, maar raakt slechts eenige hoofdpunten ervan.

Het werd eenigen tijd geleden in hoofdzaak naar aanleiding van de velerlei kritiek op het plan tot oprichting eener centrale school voor M. T. O. opgesteld, bleef toenmaals echter in portefeuille.

Nu evenwel de heer H. J. C. HAVER („Bouwk. Weekblad” 1905, blz. 55) beweerde dat „De Bouww.”, die zich ten deze N.B. nog niet had uitgesproken!, de regeeringsplannen in zake M. T. O. bestreed, vinde dit stuk alsnog eene plaats.

RED. „Bww.”

bouwkundigen niet grif en onvoorwaardelijk in bevestigenden zin beantwoord.

Ten deele spruit dit misschien voort ook uit een onzuiver begrip van wat eigenlijk het M. T. O. beoogt. Het richt zich tot den zeer breeden kring, die voor de meerderheid der gevallen, naar rang en beteekenis gekenschetst wordt als te bestaan uit de „onderofficieren der techniek”.

Deze vormen een afzonderlijke, in zich volledige groep wier hoogste trap wel grenst, maar als regel niet samenvloeit met den laagsten der opvolgende groep, die der officieren (ingenieurs, enz.). Die zelfstandigheid zal ook in het M. T. O. uiting vinden. Dit is niet eene voorbereiding voor Technisch Hooger Onderwijs, gelijk thans het algemeene M. O. voorbereidt op de studie aan Pol. School of Universiteit.

Er bestaat bijv., naar ons bleek, een verkeerde opvatting bij de zoogen. „burgerbouwkundigen”, waarvan er wel meenen, dat het M. T. O. hunne zoons, bestemd vaders beroep voort te zetten, tot „architekten van 2e qualiteit” zal vormen. Dit is zeker evenmin te hopen als dat het M. T. O. halfbakken ingenieurs zal leveren. In het algemeen richt het M. T. O. zich niet tot hen, die in hunne begeerte naar den officiersrang door hunne capaciteiten in den steek werden gelaten en nu met iets minder zich tevreden stellen, maar tot de beste elementen onder de soldaten.

Het is een onloochenbaar feit, dat in bouwkundige kringen, en juist vooral in die kringen, waaruit het M. T. O. zich zou recruteeren, eene vrij groote mate van geringschatting bestaat voor theoretische kennis. Een sterke partij zweert nog bij „de praktijk”, waarbij het begrip „praktijk” eenzijdig, niet ruim wordt opgevat. Zij ziet daarbij over het hoofd, hoe ook het bouwvak deelde in den reusachtigen vooruitgang der techniek, waar sinds lang de richtige beoefening der praktijk niet wel mogelijk is zonder eene zekere, naar den

rang van den beoefenaar wisselende, dosis wetenschap. Ervaring alleen volstaat niet meer voor alle gevallen; de praktijk heeft hare theorie gekregen. Hieraan nu wordt de minste behoefte gevoeld ten aanzien van het bouwvak. Dit, het oudste der technische vakken, bleek ten deze behoudender dan de andere, een verschijnsel dat volkomen verklaring erin vindt, dat zijne konstruktieve grondslagen weinig veranderden. Eigenlijk heeft eerst de omwenteling die het ijzer in de konstruktie deed ontstaan, aan de wetenschap vasten voet in het bouwvak gegeven. Eerst toen ontstond in het bouwvak eene ingrijpende wijziging der waardeverhouding tusschen praktijk en theorie, de beide factoren waaruit de techniek thans bestaat.

„Praktijk” bestaat sinds jaren niet meer uitsluitend in het meer werktuigelijke deel der techniek. „Theorie” is geenszins synoniem met school- en boekenwijsheid.

De grens tusschen de zuivere, de wetenschappelijke theorie en de „theorie der praktijk”, de vaktheorie, is niet met vastheid aan te geven. Verstandig echter is, met het oog op de toekomst, haar vrij hoog aan te nemen. De ervaring immers leerde, dat het inzicht en de beheersching van de voortdurend in omvang toenemende praktijk, eene steeds grooter dosis theorie onontbeerlijk maakt. Die ervaring zal vermoedelijk zich bestendigen.

Is het nu voldoende te achten indien iemand als automatisch, als machinaal weet wat te doen in een gegeven geval? Meer te vergen heeft ook wel degelijk eene praktische beteekenis. Het begrip van het „hoe” en het „waarom” zal, met name in onvoorziene gevallen, het zelfvertrouwen verhoogen en nieuwe of verbeterde toepassingen uitlokken.

Hoezeer men ook recht mag hebben te spreken over „de vloek der veelzijdigheid”, voor den bouwkundige kan eene zekere mate van algemeene kennis voor zijne praktijk van veel nut wezen. Hij immers komt o. a. voortdurend in aanraking met beoefenaars van andere technieken als bijv. aanleggers van velelei soort leidingen, met werktuigkundigen en electrotechnici. Inzicht en begrip op hun speciaal-terrein kan ten bate van het werk overleg bekorten, oplossingen, vergemakkelijken, misverstand buiten sluiten.

Niet te verlangen natuurlijk is een volledige kennis, maar wel een afgerond overzicht van de grondslagen, in zooverre die met de bouwkundige praktijk in aanraking komen, en voorts een voorlichting of wegwijzer, waar later of onmiddellijk, 'tzij door ambitie, 'tzij door behoefte gedreven, het ontbrekende kan worden aangevuld.

Een ander vraagstuk is wat bij het M. T. O. in tijdsorde voor moet gaan: het praktische of het theoretische gedeelte.

Eenige kennis van praktijk, in de praktijk verworven, zal het onderwijs bekorten en vergemakkelijken. Maar te veel van die kennis zal allicht het onderwijs bemoeilijken, den leerling een zekeren dunk of vooringenomenheid geven. Voorts mag niet vergeten

worden dat iemand, die theoretisch aan de school onderlegd is, in verschillende onderdeelen van de praktijk zich gemakkelijker en spoediger zal inwerken dan wanneer hij zijne praktische kennis uitsluitend in de praktijk zich moet veroveren. De totale duur der opleiding wordt aldus bekort.

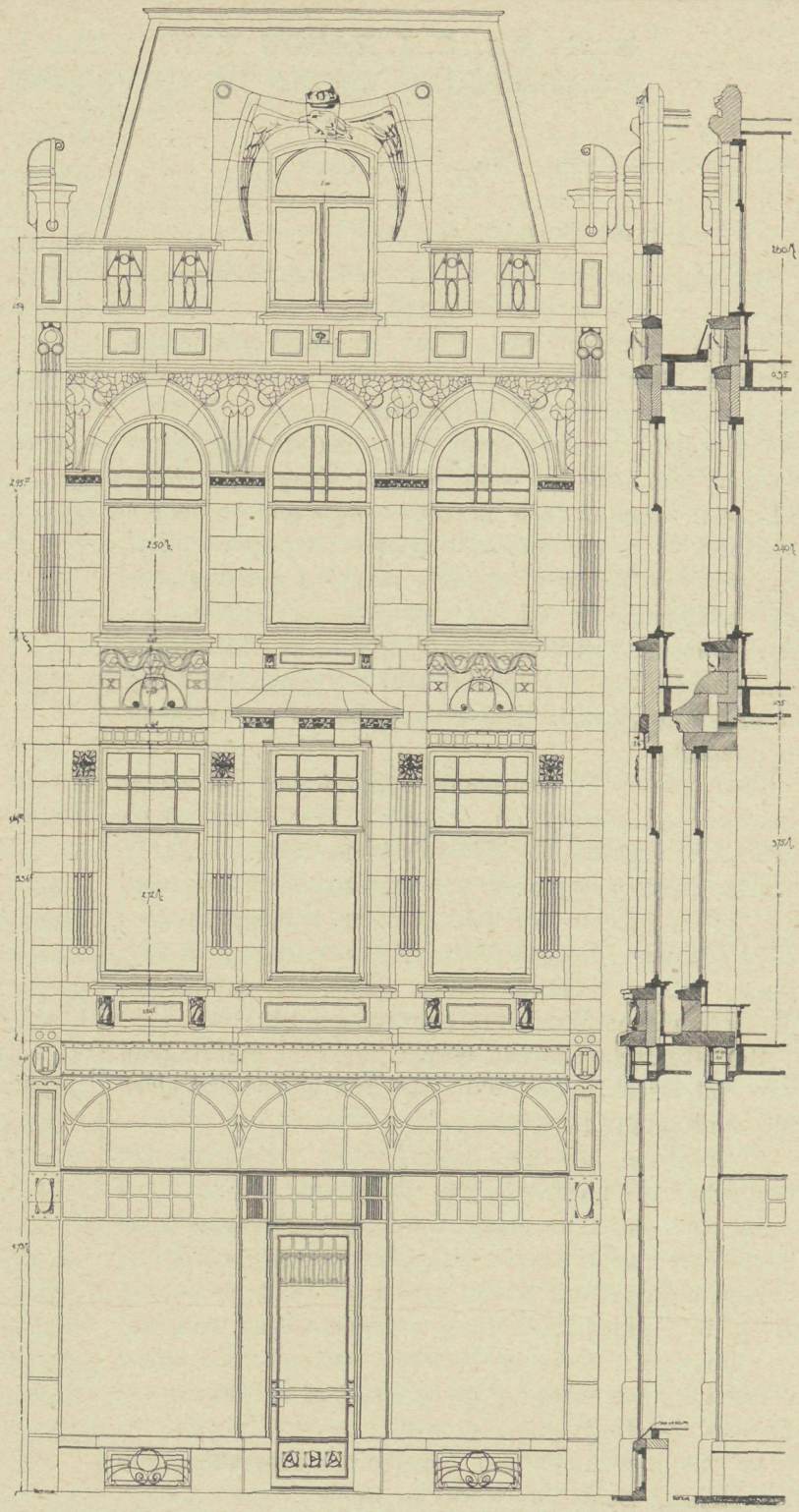
O. i. moet het M. T. O. de min of meer volwassen leerlingen niet te zeer onder schoolsch toezicht houden, maar ook op hunne zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsbesef vertrouwd worden; anders gaat het misschien zeer velen spoedig tegenstaan.

Tusschen den leeftijd waarop dat mogelijk is en dien waarop de leerling het voorbereidend onderwijs verlaat, liggen eenige jaren, die vanzelf aan de voorbereidende praktische oefening zullen gewijd worden. Dit als eisch te stellen zal tevens voorkomen dat het M. T. O. een vluchthaven wordt voor hen, wier hogere aspiraties schipbreuk leden. Te lange praktische voorbereiding te eischen kan evenwel tot gevolg hebben, dat in dien tijd den leerling de handen voor het teekenen, het hoofd voor de studie, voor goed verkeerd gaan staan.

Hoe nu die vaktheorie te erlangen? „Laat dengeen, die er lust in heeft, voor zichzelf studeeren. Er zijn geschikte boeken. Correspondentie-onderwijs kan aanvullend werken. Men vraagt hier en daar, geeft verder zijn oogen den kost. Zoo zijn velen er gekomen.” In dien geest spreekt menigeen en verklaart zich voor zelf-studie, in tegenstelling met 'tgeen hij noemt de „schoolwijsheid”.

Zelf-studie echter is een noodmiddel, dat alleen bij bijzonderen aanleg of groote ambitie tot het doel leidt. Een in geregelden cursus gegeven klassikaal onderwijs is verre te verkiezen. Die opleiding is de kortste en — ook door de hulpmiddelen en de voorlichting — de volledigste. Zij is bovendien veelzijdiger dan bureau of werkplaats, waar niet steeds op paedagogisch juiste wijze het ontbrekende in iemands kennis wordt aangevuld. Bovendien wenschen juist de beste architecten op hunne bureaux krachten, die reeds geoefend zijn.

Een dergelijke opleiding op eene school is evenwel duurder, misschien meer tengevolge van derving van verdiensten dan door de directe kosten. Verschillende middelen van tegemoetkoming staan ten dienste. Allereerst die in den direkten vorm van geldelijke ondersteuning en studiebeurzen. Om aan zulke aspiranten voor M. T. O., die niet buiten verdienste kunnen, het volgen van de school te vergemakkelijken, is het denkbeeld geopperd wintercursussen te geven, die den leerlingen 's zomers vrijlaten, hetgeen vooral aan bouwkundigen ten goede zou kunnen komen. Egoïstisch handelende zou dan ook o. i. voor bouwkundigen nog het minste bezwaar tegen eene centralisatie van het M. T. O. behoeven te bestaan. Op die wijze echter zal wellicht door het tusschentijds vinden van eene betrekking ook menigeen afgehouden worden het eenmaal aangevangen onderwijs te voltooien. De maandenlange onderbrekingen zullen ook den gang

WOON- EN WINKELHUIS, HOOGSTRAAT

* TE 'S GRAVENHAGE. *

* L. A. H. DE WOLF, ARCH. *

van het onderwijs bemoedigen. Bij geschikte verdeling der leerstof is echter zeker te bereiken dat de leerling desnoods naar eigen verkiezing kan handelen en hij den volledigen cursus aan één stuk of met onderbrekingen, in semesters, kan doorloopen.

In elk geval dient het streven te zijn, de behandeling der omvangrijke leerstof zoo kort en gedrongen te doen zijn, als met het doel: direkte voorbereiding op de praktijk — het begrip „praktijk” ruim op te vatten — te verantwoorden is. Een half jaar langer studietijd, hoe moeilijk misschien ook bekostigd, kan het nut van den cursus, door de gelegenheid tot afronding te bieden, aanmerkelijk vergrooten. De tijd moet in

ieder geval tot het uiterste geëxploiteerd kunnen worden (vandaar bijv. dat de tekenzalen ruim genoeg moeten wezen om ten allen tijde ieder leerling plaats te kunnen bieden, een eisch die op den omvang der schoolgebouwen van grooten invloed zal zijn).

Voor hen die door bijzondere omstandigheden in enkele vakken reeds voldoende bedrevenheid bezitten, die bijzonder ambitieus of talentvol zijn, zou misschien ook de gelegenheid voor liefhebberij-studie open te stellen zijn (bijv. voor vreemde talen, wier kennis van zooveel nut kan wezen, zonder nu juist bij het M. T. O. te behooren).

(Slot volgt.)

■ MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. ■
VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. ¹⁾

(Vervolg.)

III.

Het Gentsche stelsel.

De vorige stelsels heb ik maar zeer vluchtig kunnen behandelen wegens gebrek aan tijd.

Bij het Gentsche stelsel wil ik echter iets langer stilstaan, daar het proefondervindelijk bewezen heeft, de meeste levenskracht te bezitten.

Verleden jaar heeft over dit stelsel de heer LOUIS VARLEZ, advocaat te Gent, in Den Haag eene lezing gehouden. Daarop heb ik met eenige andere heeren afgesproken, dien mijnheer VARLEZ eens uit te noodigen hier dezelfde lezing te houden, maar na informatie is mij gebleken, dat hij die lezing in 't Vlaamsch gehouden heeft, waardoor men hem zeer moeilijk volgen kon en veel van den inhoud verloren ging. Die lezing is echter in goed Hollandsch uitgegeven en bijzonder interessant.

Toen heb ik 't voornemen opgevat zelf een lezing daarover te houden en ik dank 't bestuur van de Afdeling Arnhem der Mij. van Bouwkunst, dat 't mij daartoe in de gelegenheid heeft willen stellen. Degenen, die de lezing van den heer VARLEZ, uitgegeven door de Vrijzinnig Democratische Kiesvereniging in Den Haag, gelezen hebben, zullen bemerken, dat ik van den inhoud een zeer ruim gebruik gemaakt heb.

Het Gentsche stelsel berust op het subsidieeren van vakverenigingen, die aan hun leden uitkeering bij werkeloosheid verstrekken.

Eigenlijk is het niet geheel juist dit stelsel het Gentsche te noemen, daar reeds voordat in Gent eene commissie benoemd was om het vraagstuk te bestudeeren, andere gemeenten hierin waren voorgegaan.

Zoo bestond dit stelsel al van af 1896 in de stad Dyon in Frankrijk, en in de Provincie Luik vanwege de Luiksche Provinciale Staten van af 1897. Maar eerst na de toepassing van dit stelsel in Gent, heeft het een groote vlucht genomen.

Ik zal me dus alleen bepalen tot bespreking van het stelsel, zooals het werkt in Gent.

In 1898 werd door de Gentsche gemeenteraad besloten eene commissie te benoemen om het vraagstuk der werkeloosheid te bestudeeren, daar zich deze in de laatste jaren in Gent op zeer pijnlijke wijze had doen voelen. In de commissie zaten 6 leden van den gemeenteraad, 6 ondernemers, 6 werklieden, 3 personen uit de klasse der handels- en kantoorbedienden en 4 staathuishoudkundigen.

Deze commissie bracht een rapport uit. Zij meende, dat de treurige ervaring elders opgedaan voor goed moest afschrikken van eene verplichte verzekering. Zij was van oordeel, dat de stedelijke kas van Bern

¹⁾ Ontleend aan de „Nieuwe Arnhemse Courant”.

een echte instelling van weldadigheid was geworden. Op dat oogenblik betaalden de belanghebbenden nauwelijks $\frac{1}{7}$ van hetgeen hun werd uitgekeerd. In Keulën, zeiden ze, kan slechts een machtige finantieele inrichting er in slagen eenige honderden leden bijeen te houden. (Ik heb straks al gemeld, dat in de volgende jaren dat aantal sterk vermeerderd is.)

De commissie maakte een statistiek van de werkeloosheid der laatste 4 jaar, voor zoover dat met eenige schatting mogelijk was en kwam toen tot de volgende cijfers:

Aantal werkelozen onder de bedienden	9 op 1000
” ” in de boeknijverheid	26 ” ”
” ” in de textielindustrie	22 ” ”
” ” in de bouwbedrijven	122 ” ”
” ” onder de houtbewerk.	25 ” ”
” ” onder de metaalbew.	22 ” ”
” ” in de voedingsnijverh.	75 ” ”
” ” in de kleedingindustrie	144 ” ”
” ” onder de werklieden	
” ” in de dokken	500 ” ”
” ” in versch. industriën	84 ” ”

De commissie kwam tot de slotsom dat met zulke uiteenlopende cijfers voor oogen het onmogelijk is ééne verzekeringskas op te richten en alle werklieden aan gelijke bijdragen te onderwerpen.

Met zulke uiteenlopende risico's zouden de bijdragen, de premies, nooit naar verhouding zijn van de kans op uitkeering bij werkeloosheid.

Alleen bij vaksgewijze groepeerings, meende de commissie, was dit bezwaar te ondervangen.

Nu trof men hier in Gent een zeer hoog ontwikkeld vereenigingsleven. In 1901 telden de vakverenigingen 16656 leden. Die georganiseerde werklieden waren ongeveer 40% van alle arbeiders.

Men had hierin alle kleuren vertegenwoordigd: Zoo behoorden 16 vakverenigingen tot de socialistische partij, 14 tot de katholieke partij, 6 tot de liberale partij, en 10 tot geen partij.

Nu hadden de meeste dezer vakverenigingen in de laatste jaren al werk gemaakt van onderlinge verzekering tegen werkeloosheid, waardoor de contributies al aanmerkelijk verhoogd waren.

Men trof dus een dankbaar arbeidsveld aan en de weg scheen als vanzelf aangewezen. Men besloot zich aan te sluiten bij 'tgeen de vakverenigingen reeds deden. — Waar de arbeiders toonden zich zelf te willen helpen, daar lag het volgens de commissie op den weg der gemeente om bij te springen. — De uitkeeringen, die de vakverenigingen haren leden deden vermeerderen, ze voorloopig verdubbelen, door middel van een stedelijke toelage, scheen het rechtvaardigste en gemakkelijkste stelsel: de leden helpen in de mate, waarin zij zich zelf helpen.

Het groote voordeel van een zoodanig stelsel is, dat de vakverenigingen de werklieden reeds groeps-gewijze hebben verdeeld, zoodat een kunstmatig samenbrengen van gelijksoortige risico's onnoodig is. De verzekering kan zich aanpassen aan de eischen van elk vak.

Een tweede voordeel is, dat bestuur, controle, het innen der premies en uitbetalen der daggelden, dat dit alles kosteloos geschiedt, daar het reeds op kosten der vereenigingen plaats heeft.

En een derde voordeel is, dat de controle van zelf uitmuntend georganiseerd is, daar de leden hun contributie niet gaarne onnoodig betalen en dus elkander controleeren.

De Gentsche commissie erkende, dat het een bezwaar was, dat de overheid de georganiseerde arbeiders bevoordeelen zou boven de ongeorganiseerde. — Maar zeer zwaar achtte zij het bezwaar niet. Zij meende, dat bij al de kleurschakeeringen, die de vakverenigingen aanboden ieder wel een kleur van zijn gading zou kunnen vinden.

Ten einde echter toch ook de ongeorganiseerden te kunnen helpen, wilde men voor die een spaarkas oprichten. Wie dan bij ingetreden werkeloosheid daaruitgeld haalde, zou in gelijke mate als de georganiseerde leden der vakverenigingen van de stad een toelage krijgen.

Men beschouwde dit echter als een uiterst lastige kwestie en voorzag, dat de controle moeilijkheden zou opleveren.

Bij beide instellingen stond het beginsel op den voorgrond, dat alleen zij, die zichzelf helpen, waard zijn geholpen te worden.

Natuurlijk zou het stedelijk fonds, waaruit de toelagen betaald worden, niet optreden om werklieden te helpen, wanneer zij in strijd gewikkeld zijn met hun patroons.

In geval van werkstaking of uitsluiting wilde men dus de uitkeering niet geven. Het doel van het fonds moest zijn, alleen hen te helpen, die door werkeloosheid als maatschappelijk verschijnsel worden getroffen. Andere oorzaken dus als ziekte, ouderdom, onbekwaamheid of ongeluk zouden geen recht op uitkeering geven.

Het rapport vond in den raad een gunstig onthaal. De vertegenwoordigers van alle partijen bevelen het aan en het voorstel van de commissie werd zonder noemenswaardige veranderingen aangenomen met 32 stemmen voor, 1 tegen en 1 blanco.

De toelage voor het eerste jaar werd op f 10.000 bepaald.

18 Maart 1901 werd door den raad eene commissie van beheer voor het verzekeringsfonds aangewezen met den heer LOUIS VARLEZ tot voorzitter.

De regeling met de vakverenigingen is nu deze, dat de verhooging van uitkeeringen, die zij aan hun werkeloze leden doen, hoogstens daaraan gelijk mag zijn, maar niet meer dan 1 franc per dag gedurende hoogstens 60 dagen mag bedragen.

In het begin van elke maand stelt het bestuur van het fonds het bedrag vast van den toeslag, die voor de volgende maand zal toegestaan worden.

De grootte van dien toeslag is dikwijls gewijzigd al naarmate de uitkomsten van de proefnemingen. Nu is de toeslag verschillend naar de maanden van 't jaar; het grootst is hij gedurende de 3 wintermaanden (wanneer de armoede van de werkelozen het grootst is), dan is hij 100 pCt. op de eerste 75 centimen uitkeering aan volwassenen van beiderlei kunne en 40 pCt. op de eerste franc uitkeering aan minderjarigen. In de 9 andere maanden variëert hij tusschen 40 en 60 pCt.

De vakverenigingen moeten zelf het bedrag van de toelagen voorschieten.

Zij moeten iedere maand het getal en het bedrag van de uitkeeringen opgeven, die zij betaald hebben en jaarlijks de balans van hare verrichtingen overleggen, alsmede hare statuten en huishoudelijke reglementen.

Door de commissie is iemand aangewezen, die belast is met het controleeren van de door de vakverenigingen verschafte inlichtingen en die het recht heeft alle boeken van de vereeniging na te zien en daarvan aan de commissie verslag moet doen. De leden der commissie zijn daaromtrent tot geheimhouding verplicht.

Op 1 Augustus 1901 werd een oproeping tot deelname aan de verschillende vakverenigingen gezonden en op 't einde van 't jaar waren reeds 28 vereenigingen met 12.906 leden toegetreden.

Dit aantal is na dien tijd nog voortdurend toegenomen.

Allerlei vereenigingen, die nog niet aan werkelozenverzekering gedaan hadden, begonnen er mede. Verleden zomer waren van de 45 vakverenigingen in Gent er 34 aangesloten.

Ook vele vereenigingen, die den verzekeringsvorm reeds ingericht hadden, breidden dien uit zoowel door verhooging van het bedrag der uitkeering als door verlenging van den duur der onderstand.

(Wordt vervolgd.)

DE RAADHUISKWESTIE TE ROTTERDAM.

Zooals 's Gravenhage, betreffende een verbindingsweg tusschen het Buitenhof en de Plaats, in verband met de Gevangenpoort, eene kwestie heeft die de gemoederen zoowel van deskundigen als van eerbare burgers in

beroering brengt, zoo heeft ook thans Rotterdam een twistappel, waarover allerwegen in de stad gesproken en van gedachten gewisseld wordt, n.l. de Raadhuis-kwestie; en, waar eerstgenoemde zaak in „De Bouw-

wereld" uitvoerig werd behandeld, meenen wij, dat de stichting van een Raadhuis, de tweede stad des Rijks waardig, ook zeker wel de algemeene belangstelling zal gaande maken van de lezers van dit blad.

Het mag als bekend worden verondersteld, dat het thans bestaande Raadhuis, gelegen aan de Hoogstraat, Hoofdsteeg en Kaasmarkt, tegenover de Botersloot, niet meer voldoet aan de eischen, die men redelijkerwijze daaraan stellen mag, en het is dan ook niet te verwonderen, dat reeds sinds jaren plannen beraamd worden om een nieuw gebouw, doelmatiger ingericht en van meer architectonisch aanzien, te stichten.

Men heeft daarbij aan verschillende terreinen gedacht, waaronder aan de Coolvest, op de te dempen Blaak en zelfs in het Westen der stad tusschen de voormalige gemeente Delfshaven en het eigenlijke Rotterdam. Het was alzoo eene verrassing, toen door Burgemeester en Wethouders het oog werd gevestigd op een terrein, gelegen in het Oosten der stad, daar, waar de Hoogstraat zich aansluit aan het Oostplein. Wanneer men evenwel in aanmerking neemt, dat in dat gedeelte der Hoogstraat reeds ettelijke gebouwen staan, welke voor den Gemeentedienst bestemd zijn, als de Bureaux voor Bevolking en Burgerlijke Stand, het Krankzinnigen-gesticht, Belastingkantoren, Bureaux voor Militaire Zaken en Schutterij, (waarvan een deel op kaart A als Nr. II aangegeven) dan is het verklaarbaar, dat B. en W., zonder deze bureaux, waarvan die voor de Bevolking en Burgerlijke Stand eerst kortelings verbouwd zijn, op te offeren, het nieuwe Raadhuis niet te ver hier vandaan wenschen te plaatsen, hetgeen schadelijk zoude zijn voor de belangen van een geregelden dienst.

Om kort te gaan, werd eerst in een geheime Raadsvergadering, (het zal wel niemand verwonderen, indien van de daarin behandelde geheimen, bewaard in de hoofden van 45 Raadsleden, wellicht het een en ander was uitgelekt) en later in een openbare vergadering, gesanctioneerd de aankoop van het gearceerde gedeelte I op den hoek van Oostplein en Hoogstraat, met de bedoeling, hierop een nieuw Raadhuis te stichten, voor de som van f475.000 + f3.500 vergoeding voor winstderving + de kosten.

Tusschen de geheime en de openbare vergadering kwam een stroom van ingezonden artikelen en adressen, waarin elke plaats beter werd geacht dan de voorgestelde, en waaronder zich begrijpelijker wijze bevond

een adres van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", als zijnde de uiting van een groot aantal architecten daar ter stede.

Men wees er o. a. op, dat de Hoogstraat, als rivierdijk, zeer hoog gelegen is, en het Achterklooster veel lager, ongeveer op hetzelfde peil als het Oost-Vestplein, waardoor het Oostplein eene vrij sterke helling heeft, waarop dan halverwege het nieuwe Raadhuis zoude komen te staan; dat het Achterklooster een vierderangs-buurt is, en de Hoogstraat een zesde-rangs-straat, wat breedte betreft; dat wel is waar de huizen, gemerkt 3 en de molen 4 bijna geheel eigendom der Gemeente zijn, of aangekocht kunnen worden, maar men na amotie hiervan het uitzicht zoude krijgen op de bebouwing rond het Oostplein, welke ook allermint eerste-klasse genoemd mag worden.

Vermakelijk genoeg werden in de stad tal van terreinen genoemd, die beter gelegen zouden zijn, en verhuisde op deze wijze het toekomstige stedelijke regeeringsgebouw van Oost naar West, van Zuid naar Noord, door het geheele grondgebied, werd zelfs een eiland, in de rivier (à l'instar van het Duivelseiland) ontworpen.

Wanneer men echter Burgemeester en Wethouders eener gemeente als Directeuren eener naamlooze vennootschap beschouwt, die met hart en ziel de hun opgedragen taak volvoeren en daaraan hunne beste krachten wijden, die zich daarbij geheel in de kwestie inwerken en alles overwegen, terwijl men dan de Gemeenteraadsleden meer den rol van zeer actieve Commissarissen toekent, die nu den aankoop van de terreinen goedgekeurd hebben, (al is nog niets omtrent den Raadhuisbouw bepaald) dan is het voor de burgers-aandeelhouders bevredigender om niet hunne afkeuring over de beslissing te blijven uiten, maar te trachten, zich zoo goed mogelijk in den nieuwen toestand in te denken, en mede te werken tot eene goede oplossing onder de gegeven omstandigheden.

Wij hebben na een bezoek aan het terrein met den plattegrond in de hand, een nieuwen geschetst, en hierop aangegeven hoe men, de gedachte terreinen voor Raadhuisbouw bestemmend, voorloopig eene zoo goed mogelijke oplossing kan verkrijgen, en dit geteekend op plan B.

* * *

(Slot volgt.)

(De plattegronden komen te zamen in het volgend nummer.
RED. „Bouwv.")

GEMENGDE BERICHTEN.

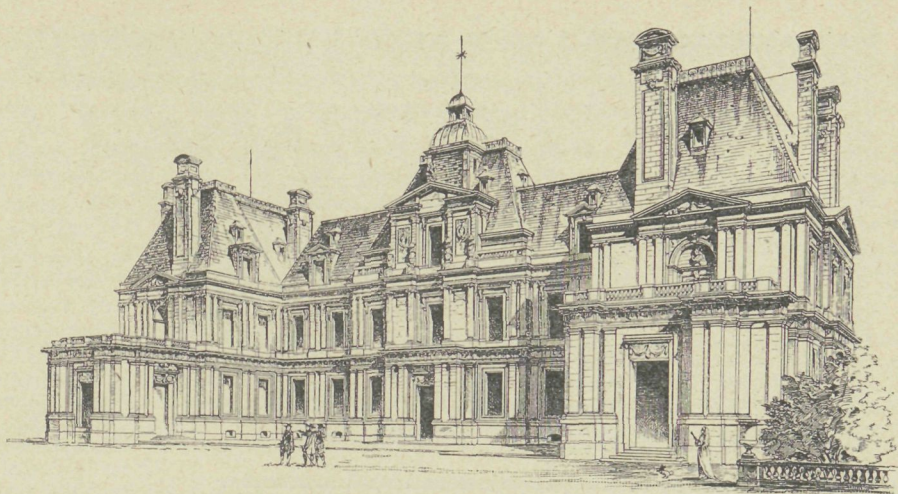
De prijsvraag voor het Vredespaleis. Het Bestuur der Carnegie-stichting heeft blijkbaar toegegeven aan den drang door de architecten uitgeoefend. Het heeft althans besloten dat voor mededinging aan de prijsvraag weliswaar enkele architecten zouden worden uitgenoodigd, maar dat overigens de deelname voor iedereen zou zijn opengesteld.

MIDDELBURG. De Restauratie der abdij. Er wordt te Middelburg nog al werk gemaakt van het restaureeren en in oorspronkelijken stijl brengen van verschillende gebouwen, zooals de Abdij, de Munt, het militair hospitaal, het kerkgebouw der Waalsche gemeente, en ook de Abdijkerk der Ned. Herv. gemeente.

Dat het uiterlijk van onze stad door deze restauraties aanzienlijk wint, zullen inwoner en vreemdeling stellig evenzeer erkennen.

Wat de verbouwing der Abdijkerk betreft, over dit werk zullen wij thans het een en ander meedeelen.

De restauratie bepaalt zich nog hoofdzakelijk tot den Noor-

HET KASTEEL MAISONS SUR SEINE.

(Zie het bericht hieronder.)

dergevel, die weder van spitsbogen wordt voorzien en in den ouden vorm terug gebracht. De ramen, van gothisch karakter, zijn uit Brussel hier aangekomen; zij bestaan uit in lood gevatte kleine ruitjes, die aan de buitenzijde bedekt zijn door groote ruiten met brugijzers, de deur zal natuurlijk in overeenstemming met den stijl van het geheel worden gebracht.

De contre-forts zijn ontdaan van het cement, dat ze bedekte; worden weer in den ouden steenvorm teruggebracht en van boven afgedekt door zandsteen. Een groot deel der steenen bleek bij deze verbouwing verteerd te zijn en deze zullen dus door nieuwe moeten worden vervangen.

Het geheele werk aan dien Noordergevel zal een maand of drie arbeids vergen. Hetgeen daarna zal geschieden en wanneer men aan den voorgevel zal beginnen, is nog niet juist vastgesteld. De uitwendige verbouwing zal waarschijnlijk ook eenige verandering in 't inwendige van het gebouw met zich brengen, van meer of minder ingrijpenden aard.

Ook wat de Koorkerk betreft, staat het nog niet vast op welke wijze de restauratie zal worden voortgezet, of liever: hoe men daarmee nu een aanvang zal maken, want het eigenlijke werk moet hier nog beginnen.

De vloer is in deze kerk verhoogd en de ribben der gewelven zijn van het cement ontdaan en ten deele schoongemaakt; daarbij is gebleken dat de steen dier gewelven ten deele vergaan is en vernieuwd zal moeten worden.

De volledige werken aan Abdij- en Koorkerk zullen stellig nog jaren tijds eischen. (De restauratie geschied onder leiding van den heer J. A. FREDERIKS.) („Midd. Ct.”)

Het kasteel Maisons sur Seine bij Parijs (St. Germain en Laye) is onlangs door den franschen staat gekocht en daardoor is het dreigende gevaar afgewend, dat dit prachtige bouwwerk misschien zou worden afgebroken en het oppervlak voor bouwterrein bestemd. Het plan bestaat het kasteel in te richten tot een Nationaal Museum om daardoor de overvulde parijische musea te ontlasten. Het zou een goed denkbeeld wezen indien met de schatten van de „Garde meuble” — het rijke meubeldepot van de fransche regeering — in Maisons sur Seine een beeld werd gegeven van eene vorstelijke woning uit de 17e eeuw.

Maisons sur Seine werd voor den belasting-pachter en president der rechtbank RENÉ DE LONGEUIL door FRANÇOIS MANSARD gebouwd in de jaren 1642 tot 51. Het is zijn meesterwerk en kostte de voor den toenmaligen tijd buitengewone som van zes miljoen livres. (Het landhuis Vaux van den intendant van financiën FOUQUET kostte 15 miljoen livres). De bouwheer had met het pachten der belastingen een groot vermogen verworven. Toen DE LONGEUIL onvrijwillig die bezigheid moest opgeven, zou hij gezegd hebben: „Dat is dom; nu ik voor mijne zaken gezorgd heb, zou ik aan de hunne gaan denken”. Het verhaal gaat dat MANSARD, toen een vleugel van het slot reeds geheel voltooid was maar hem niet voldeed, dezen weder geheel deed afbreken.

De kunstschaten die het kasteel vulden zijn, voor zoover roerend, als gobelins, meubels etc. grootendeels verdwenen. De prachtige gesmeed ijzeren hekken, die thans in het Louvre de Apollo-galerij en de zaal in het Pavillon de l'Horloge, afsluiten, zijn uit de vestibule van Maisons sur Seine afkomstig. De vier beelden in de eetzaal (Ceres door HOUDON, Flora door FOUQUET, Erigone door CLODION en Vertumne door BOIZOT) zijn door gipsafgietsels vervangen. Vier bas-reliefs uit de vestibule, Europa, Azië, Afrika en Amerika door GILLES GUÉRIN, bevinden zich in het Trocadero-Museum, Jupiter, Juno, Neptunus en Ceres van denzelfden beeldhouwer bevinden zich nog ter plaatse.

Nog echter prijken verschillende zalen met beeldhouwwerken aan de schoorsteenmantels, de plafonds en wanden, die aan de oude pracht herinneren en in waarde de koopsom verre overtreffen. Prachtig bovenal zijn de monumentale schoorsteenmantels in de groote zaal, prijkend met een zinnébeeldige voorstelling van den zegetocht van den grooten CONDÉ en daarboven met diens médaillonportret, en die in de zomereetzaal, door GILLES GUÉRIN gebeeldhouwd.

De hoofdtrap in het kasteel is het meesterstuk van het interieur door haren statigen eenvoud en fijne soberheid. De kroonlijst van het trappenhuis prijkt met vier zinnebeeldige engelengroepen van GÉRARD VAN OBSTAL: muziek, liefde, krijgskunst en schilderkunst.

De hoofdindeeling is als volgt: Het kasteel bevat in de middenas een van voor- tot achtergevel doorlopende vestibule; rechts daarvan liggen: salon, bibliotheek, groote salon en boudoir (rond van grondvorm en met een kostbaar, in velerlei houtsoorten en metalen ingelegd parket prijkend) links: de zomer- en de wintereetzaal. Het aantal appartementen is dus niet groot en de versiering bepaalt zich in hoofdzaak tot de staatsievertrekken.

De eerste verdieping heeft eene overeenkomstige indeeling.

Ter tweede verdieping zijn in de middenpartij nog twee groote vertrekken, waarvan dat aan den voorgevel door VOLTAIRE bewoond is.

Het kasteel is aan drie zijden door een gracht omgeven.

Onze afbeelding geeft de voorzijde van het kasteel. De tuingevel heeft er groote overeenkomst mede: voor de middenpartij is evenwel een breeden trapaanleg naar den tuin; de hoek-risalieten springen niet ver over, maar voor hen wordt tusschen driekwart-zuilen een balkon gevormd; de hoek- zoowel als de tusschenrisalieten hebben twee vensters met een nis tusschen beide.

In 1777 kocht de graaf van Artois, broeder van LODEWIJK XVI, het kasteel en deze liet het geheel renoveren door zijn architect BÉLANGER. Sedert was het eigendom van maarschalk LANNES en van den bankier LAFITTE. Deze is begonnen het prachtige park voor bouwterreinen te versnipperen; toen werden ook de prachtige cascades tusschen het kasteel en de Seine afgebroken.

De koopsom is laag (200.000 fr.) maar het kostte heel wat moeite ze bij elkaar te krijgen. De afdeling Schoone Kunsten beschikt wel over een vrij groot budget, edoch een groot deel daarvan is voor vaste uitgaven, met name voor de restauratie van middeleeuwsche gebouwen, bestemd. De heer MARCEL, directeur van Schoone Kunsten, had gehoopt, dat de koopsom zou gevonden worden in de leening van 100 miljoen franken, welke het Seine-departement heeft aangeaan o.a. voor de vernieuwing der hospitalen, de bouw van sanatoria enz. Het terrein van het kasteel zou dan voor een „maison de retraite” bestemd zijn geweest. Dit kon echter niet zoodat gedurende de eerstvolgende jaren de 200.000 fr. op den dienst der „historische monumenten” moeten worden bezuinigd.

The Usher-Hall te Edinburg, een pendant van het Vredespaleis-gezeur. Negen jaar geleden gaf de heer USHER £100.000 aan de stad Edinburgh, ten einde een nieuwe City-Hall te bouwen. Zijn eenige wensch luidde, dat men onmiddellijk het werk zou beginnen, opdat hij nog de voltooiing er van kon beleven. Die eene wensch, waarlijk bescheiden genoeg!, werd evenwel niet verhoord. De autoriteiten kibbelen nu al negen jaren over de plaats waar de Usher-Hall zou moeten komen en het graf heeft zich in dien tusschentijd over den milden gever gesloten.

En in Den Haag is men nauwelijks twee jaren aan het overwegen of de „galerij” geeft al teekenen van ongeduld!

Schinkelprijs voor 1906. Als onderwerp voor de prijsvraag op het gebied der schoone bouwkunst voor de jaarlijksche Schinkelprijs is aangenomen het ontwerp van een plein in een stad van gemiddelde grootte. Op een vlak terrein van ongeveer 8000 M², in het midden van zulk een stad, moet een artistiek aangelegd plein ontworpen worden, waarop vijf straten uitmonden.

Het raadhuis moet omgeven zijn door eenvoudige burgerwoningen, onder welke zich als openbaar bouwwerk alleen een gildenhuis bevindt. Een bron moet op het plein ontworpen worden. Deze mag niet op het midden voorkomen, doch in den trant der pleinen van den ouden tijd, ter zijde ontworpen worden.

Er wordt gevraagd een situatieplan en een perspectiefisch aanzicht, waarbij in het bijzonder het raadhuis moet voorkomen, voor welk gebouw het programma de noodige gegevens der lokalen bevat. In de jury hebben zitting de volgende architecten: ENDE, v. GROSZHEIM, HOFFMANN en SCHWECHTEN te Berlijn en Prof. HOCHEDER te Munchen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Het lijntekenen als voorbereiding voor het vakteekenen. 2e deel, vooroefeningen, schaduwbepaling door middel van isofoten, opwerken van teekeningen. Handleiding voor Voortgezet Teekenonderwijs en voor Zelfoefening door G. A. SCHOLTEN, architect, Leeraar Midd. Onderwijs te Tiel. Met 105 figuren tusschen den teksten: 44 platen. — D. MUIS, Tiel 1905. (Prijs gebonden f4.—)

Als vervolg op het eerste deel van dit werk, waarvan in den jaargang 1903 „De Bww.” eene aankondiging gaf, zag nu het tweede het licht. Het 1e deel gaf den noodzakelijken grondslag voor eene voortgezette beoefening van het lijntekenen, het 2e bevat de leerstof daarvoor. Dit deel is geplitst in twee afdelingen. De eerste is eene voorbereiding voor het eigenlijke vakteekenen, dat in de tweede meer in het bijzonder wordt behandeld. Het werk richt zich tot aannemende bouw- en werktuigkundigen, opzichters bij de burgerlijke bouwkunde, waterstaat, spoorwegen, leeraren aan Ambachtsscholen. De behandeling is zeer duidelijk, de stijl helder en goed verzorgd, de figuren op goeden schaal.

Dit werk geeft veel meer dan mogelijk de titel wil doen vermoeden, o. a. eene reeks vraagstukken van toegepaste meetkunde, die bij het detailleren van groot nut zullen zijn; een overzicht over het opmeten van terreinen met de daarbij gebruikelijke instrumenten; het maken van lichtdrukken.

Een deel van den inhoud is gewijd aan de schaduwbepaling, welk onderwerp ongetwijfeld eene voortreffelijke teeken-oefening, maar voor degenen voor wie dit werk bestemd is, niet van op den voorgrond tredend praktisch belang is. De wijze van behandeling van dit onderwerp echter is uitnemend.

Het opwerken van teekeningen wordt behalve door voorbeelden, ook theoretisch toegelicht en het kan gezegd worden, dat zelfs een geoeftend teekenaar menigen nuttigen wenk zal vinden in de opmerkingen en raadgevingen van den schrijver. Bij het oordeel over de keuze der voorbeelden mag niet worden vergeten, dat zij niet bestemd zijn om kunstenaars te vormen. Er schijnt vooral gelot op eene degelijke manier van opmaken, zooals die ook in de praktijk ter verduidelijking van de bedoeling van nut kan zijn. Toch zou het misschien aanbeveling verdienen om bij een volgende oplage ook eenige in meer modernen trant opgewerkte voorbeelden op te nemen. Vele der gegeven voorbeelden, overgenomen uit oude plaatwerken en jaargangen van „De Bouwmeester”, „Gewerbehalle”, etc., immers getuigen van eene in artistieke zin verouderde teekentechniek.

Vatten wij ons oordeel samen, dan meenen wij te kunnen zeggen dat met name voor onderwijsdoeleinden, deze handleiding groote verdiensten bezit.

Woningnood en Woningwet door J. H. Faber, Inspecteur van de Volksgezondheid. — Zwolle. De erven J. J. TYL, 1905. (f0.75).

In deze belangrijke brochure worden allereerst bijzonderheden gegeven omtrent de woningnood met name in de provincies, behorende tot de inspectie Zwolle. Voorts komt de schrijver met tal van gronden op tegen de bepaling die Mr. A. VAN GIJN (Secretaris van het College van Bijstand, bedoeld in art. 35 van de Woningwet) in art. 2 zijner modelstatuten voor eene bouwvereniging (opgenomen in diens werkje „Woningbouw

en Woningwet”) gaf en waardoor feitelijk wordt vastgesteld, dat zulk eene vereeniging zoo hoog mogelijke huren tracht te maken.

(„De door de vereeniging gebouwde woningen worden door haar als regel verhuurd tot de huurprijzen, die daarvoor te bedingen zijn”)

Tegen deze opvatting, die de goede werking der „Woningwet” zeer zou bemoeilijken, is ook in „Het Handelsblad” van 8 Febr. l.l. opgekomen.

Architectura Nr. 6. Adres aan H. M. de Koningin. Dit adres van het genootschap A. et A. behelst het verzoek om het Vredespaleis in hope te bouwen op het Malieveld, de eenige waardige plaats daarvoor.

Het huisje genaamd „De Oude Man” door M. PLATE. Met afbeelding van dit huis, staande achter de huizen aan het Koningsplein te Amsterdam. Het huisje dateert volgens den gevelsteen uit 1638. Vroeger stond dit huis aan een grachtje dat tegenwoordig het Koningsplein vormt.

Professor A. ALLEBÉ, door L. D. Beschouwing bij gelegenheid van zijn jubileum op 1 Januari l.l., van de verdiensten van den hoogleeraar.

Verslag der 1188ste gewone vergadering van A. et A. op 7 Februari. In deze vergadering hield de hoogleeraar in de grieksche taal en letterkunde, de heer KUIPER, een lezing over den griekschen tempel.

Statuten der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. Zie het uittreksel op blz. 47.

TECHNISCH GEDEELTE. Electrotechniek, industrie en verkeerswezen (slot).

Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen, door L. A. VAN SCHIE (vervolg).

Hydraulische metaalpers, in gebruik bij de firma KRUPP, met afbeelding.

Bouwkundig Weekblad Nr. 6. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. I. Over de instelling van een commissie uit de Nederlandsche Oudheidkundigen Bond en de Mij. tot bev. der Bwk. tot vaststelling van een lijst van hollandsche termen om tegemoet te komen aan de onregelmatigheid van het gebruiken van vreemde termen bij het beschrijven van monumenten (zie blz. 40).

II. Mededeeling van het antwoord van de Carnegie-stichting op het adres der Mij., waarbij mededeeling gedaan wordt dat nevens eenige speciaal uitgenoodigde architecten tot mededinging toe te laten alle bouwkundigen, onverschillig van welke nationaliteit.

Verzekering tegen de gevolgen van werkeloosheid. Lezing van Baron VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. Zie blz. 36.

Rotterdamsche tandheelkundige kliniek, architect ALB. OTTEN, met afbeelding.

De Opmerker Nr. 6. Een tentoonstellingstoren, met afbeelding door I. GOSSCHALK. Deze toren met een kern van steen, waaromheen ijzeren galerijen, had ten doel propaganda te maken voor het denkbeeld om rivier-overgangen op groote hoogte te overbruggen, zonder lange opritten noodig te hebben, doordien de wegen om den toren hellend opliepen.

Tentoonstelling in Den Haag. Zie het bericht op blz. 46.

Schilderwerk voor façaden, door J. L. TERNEDE (slot).

Architectenbevoegdheid in Europa en de Vereenigde Staten, door P. DE BLOIS. Een korte opsomming van de eischen aan het beroep gesteld in bovenstaande landen. Het blijkt daaruit dat in Italië, Spanje en Rusland een diploma vereischt wordt. Om een staatsbetrekking te krijgen is een examen of diploma verplichtend in Duitsland, Hongarije, Griekenland en in den staat Illinois (in de Vereenigde Staten) (vergelijk „Bww.” 1904, blz. 80 en 127).

PERSONALIA

Franz Ritter von Neumann. † De welbekende oostenrijksche architect VON NEUMANN (geb. 16 Januari 1844) is 1 Februari l.l. te Weenen plotseling overleden. VON NEUMANN was een leerling van VAN DER NÜLL, SICCARDSBURG en VON SCHMIDT. Onder laatstgenoemde was hij bij den Raadhuisbouw te Weenen als hoofd-opzichter werkzaam, een betrekking, waarvoor de stad hem beloofde met het belastingvrije eereburgerrecht. Sedert was hij zelfstandig werkzaam. De huizingroepen met de arcaden aan weerszijden van het stadhuisplein te Weenen werden door hem ontworpen. Voorts het kasteel van aarts-hertog WILHELM te Baden, de Raadhuizen van Reichenberg en Friedland, de kasteelen te Lindau en Veldes, tal van kerken, woon- en winkelhuisen, villa's (o. a. verschillende zeer schilderachtige aan de Semmering).

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +

D·H·HAVERKAMP EN J·H·W·LELIMAN

KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM

+ + + + + ADMINISTRATIE:

FIRMA F·VAN ROSSEN · UITGEVER

HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 8.

22 Februari 1905.

IETS OVER MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg en Slot.)

De door de Regeering voorgestelde regeling van het M. T. O. heeft, hoewel laat, toch in de bouwkundige pers kritiek gevonden. Met name het denkbeeld deze opleiding te Haarlem te centraliseeren is bestreden, terwijl de kritiek tevens den indruk maakte, dat zij in het algemeen den opzet van de Regeering te breed achtte, al werd ook het ontworpen leerplan niet in bijzonderheden besproken.

Zij stelde voor over het land liever meerdere inrichtingen van M. T. O. te verspreiden, die, zoo mogelijk vereenigd met bestaande scholen van ambacht of industrie, goedkooper zouden uitkomen en voor den staat en voor de leerlingen, die dan in het huisgezin kunnen wonen.

Ik geloof niet dat dit laatste denkbeeld mogelijk toeschijnt voor wie weet hoe vele ambachtsscholen reeds eer plaatsruimte te kort komen dan overhouden en dan nagaat hoeveel ruimte zelfs eene kleine M. T. O. vraagt voor hare werkplaatsen, teeken- en oefenzalen en onderwijslokalen. En zelfs al kon dit, dan is toch de vraag te stellen of in het algemeen het doceerend personeel der ambachtsscholen ook geschikt is voor het M. T. O.

Het is niet te ontkennen dat het vestigen eener school voor M. T. O. te Haarlem een voorrecht is voor degenen, die haar van huis uit kunnen bezoeken. Nu is Haarlem weliswaar voor leerlingenbezoek zeer gunstig gelegen, doordien het van uit Amsterdam en de zeer nijvere Zaanstreek kan bezocht worden, het zelf en in zijn naaste omgeving industrie heeft, terwijl ook „spoorleerlingen” van Leiden, misschien ook van Den Haag kunnen komen. Voor verder gelegen plaatsen zou, zonder voordeelige reisgelegenheid, de spoorprijs haast opwegen tegen de bezuiniging door het thuis wonen, terwijl in ieder geval te veel tijd verloren

ging, vooral het bijwonen van eventueele avondlessen of het 's avonds teekenen bezwaarlijk werd.

Nu moet men het „wonen op kamers” niet te zwart voorstellen. Het behoeft, — de budgetten van a. s. onderwijzers zouden het kunnen uitwijzen — vooral wanneer het eenigszins georganiseerd werd, gewis niet zoo heel veel meer behoeven te kosten dan de verpleging in het gezin, indien men daarbij optelt de reiskosten (welke toch voor de meeste leerlingen zullen blijven, wijl ook in het gunstigst geval niet in iedere plaats eene M. T. S. kan verwacht worden).

Indien men evenwel inzonderheid denkt aan het aan de school te verbinden centrale instituut voor de nijverheid, dan is Utrecht, in het centrum van het geheele land gelegen, eerder dan Haarlem aangewezen als plaats voor de vestiging eener centrale M. T. S.

Intusschen, ééne Centrale School te Haarlem of waar ook, is een zeker privilege en bovendien, wat hare capaciteit betreft, verre van voldoende voor ons geheele land, zelfs niet voor het rayon, dat zij in verband met de reisgelegenheid bestrijken kan. Men zal het er dan ook wel eens over wezen, dat het niet de bedoeling wezen mag bij de stichting van deze ééne school stil te staan; zij is niet meer dan een aanvang, onze eerste stap op het gebied van M. T. O.

De vraag of men nu een begin met het M. T. O. zal maken door centralisatie of decentralisatie, zou ik voor mij beantwoorden in eerstgenoemden zin. Ik geloof dat dan het minste gevaar er voor bestaat dat de eerste stap een mispas blijkt. Voor vele kleine scholen, op een koopje ingericht, is het misschien uit te rekenen, dat zij te samen bij stichting iets goedkooper komen dan eenige centrale inrichtingen. De eerste zullen met den tijd toch nog duur blijken, zulks niet alleen doordien zij aan hare roeping niet

ten volle kunnen beantwoorden of tot teleurstellingen leiden, maar ook omdat de neiging naar volmaking toch niet te onderdrukken is. De staat krijgt dan per slot een grootter aantal scholen te bekostigen dan haar budget dragen kan, een toestand waaronder alle gelijkelijk lijden. Zulke scholen kwijnen dan, ook al uit gemis aan hulpmiddelen of leerkrachten, die steeds talrijker of kostbaarder moeten worden.

Bovendien is het de vraag of direkt het noodige personeel voor meerdere scholen aan te wijzen zou zijn. De leeraren der plaatselijke ambachtsschool en der H.B.S.; de ingenieur of opzichter van den waterstaat; een architect die een bijverdienste zoekt; ook opdergelijke personen zou wellicht voor enkele vakken de keuze moeten gaan vallen, wanneer op den goedkoopsten weg een aantal M. T. Scholen zou gesticht worden. Het M. T. O. stelt evenwel voor de meeste vakken zeer bijzondere eischen aan de kennis, de ervaring en de paedagogische bekwaamheid der docenten. Op hen — en vooral op de eerste functionarissen — berust het succes van het M. T. O., zij bepalen de richting waarin dit zich gaat bewegen. Eene zeer zorgvuldige keuze van docenten is te meer noodig zoolang de zaak nieuw is en in zekeren zin het eenige jaren durend stadium der proefneming aanhoudt. Wij stellen ons voor, dat later de thans aan Haarlem toebedachte school de pepinière wordt van het onderwijzend personeel van het M. T. O.

Naderhand zou op althans nog ééne andere gunstig gelegen plaats eene dergelijke school als in Haarlem worden gesticht.

Deze Middelbaar Technische Scholen denken wij ons dan elk als het middelpunt van een rayon waarover eenige, misschien in verband met de plaatselijke omstandigheden gespecialiseerde kleinere scholen worden verdeeld. De indeeling van het leerplan zou dan zoodanig kunnen geschieden, dat deze kleinere scholen ten deele bediend worden zoowel met de hulpmiddelen als met het personeel der Centrale School. Voor enkele vakken zouden ook omgekeerd de leerlingen der nevenscholen eens per week en-bloc de laboratoria, werkplaatsen of verzamelingen der Centrale School kunnen bezoeken. De kleinere scholen, hoewel goedkoop, zouden dan toch direkt geruggesteund worden door een krachtig middelpunt.

Wij gelooven dat deze weg, van een middelpunt naar den omtrek schrijdende, meer succes belooft dan omgekeerd: dat het zaak is met ééne inrichting te beginnen, welke tevens als in oostenrijkschen geest een middelpunt wordt voor de industrie.

Een andere vraag is of het regeerings-ontwerp voor die centrale M. T. S. niet veel te royaal is opgezet. Kan niet aan het doel evengoed beantwoord worden op minder grootscheepsche wijze en het aldus bezuinigde geld — waarvan onze schatkist blijkens hare houding tegenover de subsidie-aanvragen voor 1905 van het lager vakonderwijs niet te veel bezit — voor het vakonderwijs beter benut worden?

Die vraag zouden wij voor ons bevestigend beant-

woorden. Gelijk de voorstanders van decentralisatie de kosten voor bouw en exploitatie der kleinere scholen ook o. i. te laag schatten, maakt aan de andere zijde de Centrale School wel den indruk dat hier een te grootsch plan voorzit.

Het is als moest alles op ééne kaart gezet worden. Aan een ideaal-instelling is geen behoefte. Ramingen vallen zelden mede en gelden slechts voor enkele jaren. Direkt een zóó kostbare inrichting — f 900.000 bouw-kosten en f 125.000 jaarlijksch wederkeerende uitgaven voor nog geen 250 leerlingen — te stichten als 1e stap op het gebied van M. T. O., is gewaagd. Die ruime opzet werkt afschrikwekkend.

Wij voor ons zouden wenschen:

1. De oprichting van een zoo gunstig mogelijk gelegen centraal instituut van nijverheid, in verband met eene volledige M. T. S., evenwel op bescheidener schaal en kleiner omvang dan de thans voorgestelde.
2. Wanneer in eenige jaren aan deze school ervaringen verzameld zijn: de definitieve vaststelling van het M. T. O. programma en-systeem. Onderwijs kunnen alreeds bestaande vakscholen gesteund of uitgebreid worden.
3. De stichting van nog een of meerdere dergelijke scholen als in 1 bedoeld, deze in verband met kleinere, of vooral voor plaatselijke of gewestelijke behoeften berekende scholen.

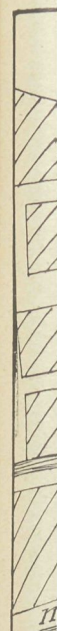
N A S C H R I F T.

Uit het afdeelvingsverslag van de Tweede Kamer over het wetsontwerp tot verhooging van Hoofdstuk V, Binnenlandsche Zaken der Staatsbegroting, blijkt dat het regeeringsontwerp allesbehalve onverdeelde instemming heeft gevonden. De „N. R. C.” noemt het: met grooten lof begraven.

Van verschillende zijden werd de opmerking gemaakt dat de Memorie van Toelichting te theoretisch en te filosofisch was en het stelsel der regeering daarom zich niet aanpast bij het leven en het weinig bruikbaar zal blijken.

Inlichtingen werden gevraagd over de kosten zoowel van deze school als van het vakonderwijs in zijn geheel; de voorgestelde salarissen werden buitensporig hoog geacht; het aantal leerkrachten getuigde evenmin van het streven de kosten tot het noodzakelijke te beperken; men was van oordeel, dat de volgorde der regeeringsbemoeiingen behoorde te zijn: 1. een centraal nijverheidsinstituut en subsidie aan ambachts- en vakscholen; 2. de bevordering van M. T. O., in verband met plaatselijke of gewestelijke industrieën en 3. de centrale M. T. S.

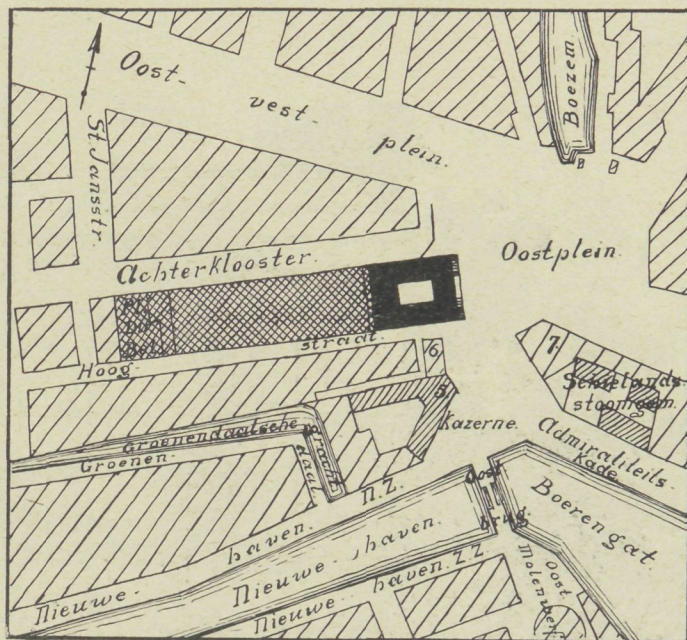
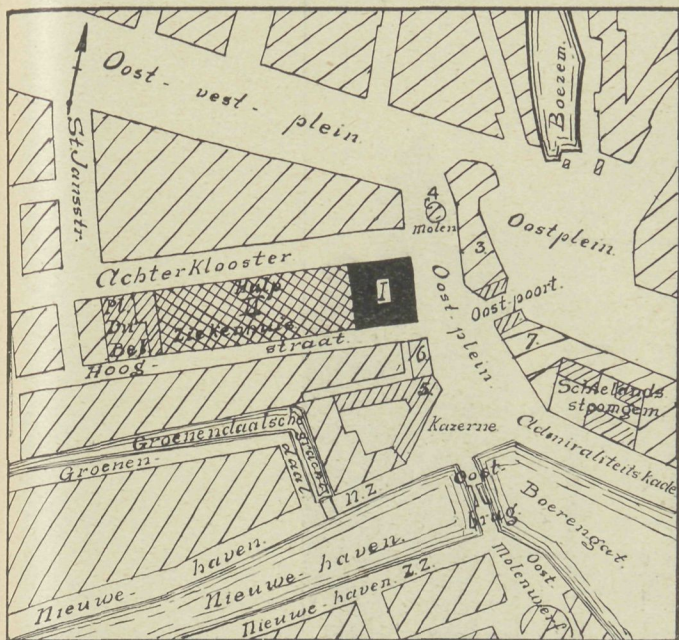
Haarlem werd door vele leden niet de geschikste plaats geoordeeld; vele leden twijfelden of de ontworpen Centrale M. T. S. wel terecht als in de 1e plaats dringend noodzakelijk wordt voorgesteld; men was van oordeel dat het technisch onderwijs van het particulier initiatief moest uitgaan en dan door de regeering worden gesteund.

Hie
plan
beho
nivea
van h
Mer
plein
monu
14 M
gelijk
Raadh
de re
houde
benev
noodz
uitspa
Hiera
ourea
Het k
stijl v
Mer
menta
door
eene
zijde
Uit
den
schem
teeker
Mer
het g
stoom
breede
veel
inbeg
zooda

DE RAADHUISKWESTIE TE ROTTERDAM.

(Vervolg en Slot.)

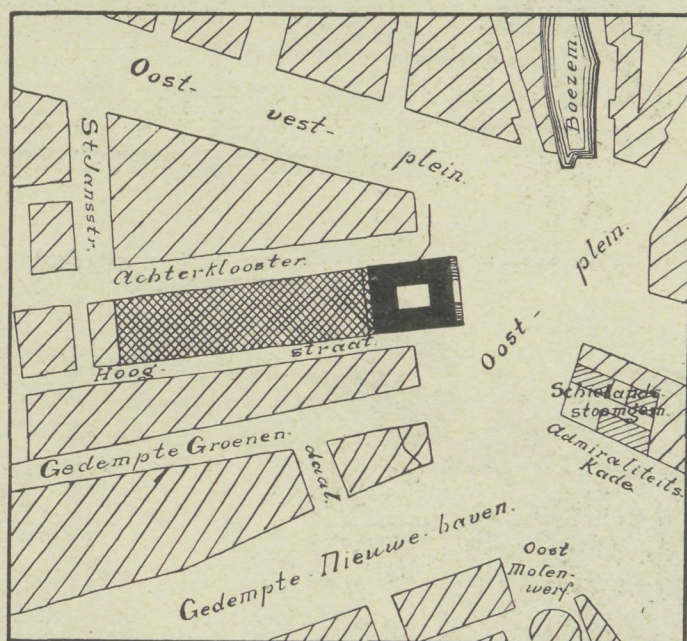
Hierbij zijn de molen en de woningen 4 en 3 van plan A, (op een enkele na aan de Gemeente toebehoorend) geraseerd, en is het Oostplein op één niveau gebracht, zoodat de helling meer in de richting van het Oost-Vestplein verplaatst is.

Men bekomt daardoor een flink groot en ruim Oostplein en bouwt nu een aan 3 zijden vrijstaand monumentaal Raadhuis, waarvan de voorgevel pl. m. 14 Meter meer naar voren wordt gebracht in vergelijking tot de bestaande rooilijn. Dit monumentale Raadhuis (op tekening B zwart aangegeven) bevat de receptiezalen, kamers voor Burgemeesters en Wethouders, zalen voor Raadsvergaderingen en leeskamers, benevens andere vertrekken voor den directen dienst noodzakelijk. In het midden kan men een binnenplaats uitsparen om overal ruim licht en lucht te verkrijgen. Hieraan sluiten aan de vierde zijde de verschillende bureaux, die tot de gemeente-administratie behooren. Het krankzinnigengesticht moet hiervoor in eenvoudigen stijl verbouwd worden.

Men kan het zwart gemaakte gedeelte zoo monumentaal maken als men maar wenscht, terwijl het door den vooruitbouw reeds gezien wordt, aan de eene zijde vanaf de oude Oostbrug, aan de andere zijde vanaf het Oost-Vestplein en Oost-Zeedijk.

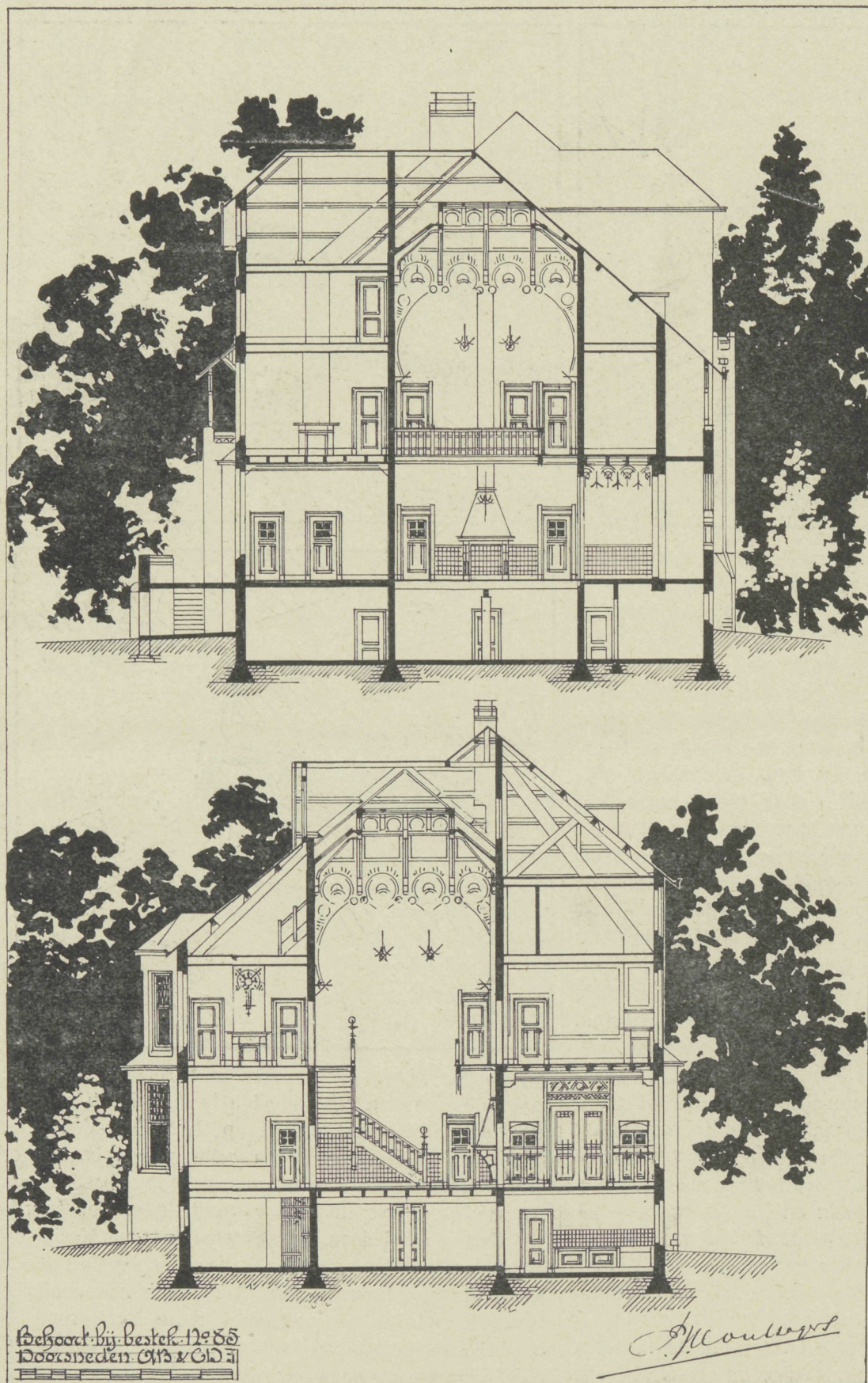
Uit dezen voorloopigen toestand kan men o. i. in den loop der tijden eene zeer goeden definitieven scheppen op de volgende wijze (op kaart C in tekening gebracht):

Men beginne met aan te koopen en te raseeren het gedeelte tusschen het Oostplein en Schielands stoomgemaal (7), waardoor de passage ter plaatse breder wordt. Dan zal gewis metdertijd, al is ook veel oppositie te verwachten, de Nieuwe haven met inbegrip van de oude Oostbrug gedempt worden, zoodat de Nieuwe haven in een breede boulevard

herschappen wordt, welke over het verbreede Oostplein, langs de Hoogstraat, verbonden is met de nu reeds in wording zijnde boulevard op het Oost-Vestplein. Wanneer de Nieuwe haven gedempt is, bestaat er geen reden meer, de Groenendaalgracht te bestendigen en kan dus ook dit water verdwijnen. Men trekke het Groenendaal door en amoveere hiertoe de Marinierskazerne (5), waarover reeds thans zooveel in de Tweede Kamer geklaagd wordt. Een deel van het onbenodigde kazerneterrein is dan nog geschikt als bouwgrond. Is men zuiniger van opvatting, dan wordt het Groenendaal niet doorgetrokken; maar de Marinierskazerne bijv. verbouwd tot gemeentebureaux. De minder aanzienlijke buurt, begrensd door Achterklooster, St. Janstraat en Oost-Vestplein zoude dan wel zelf haar voordeel begrijpen en door de respectieve eigenaars veranderd

(Vervolg op blz. 62.)

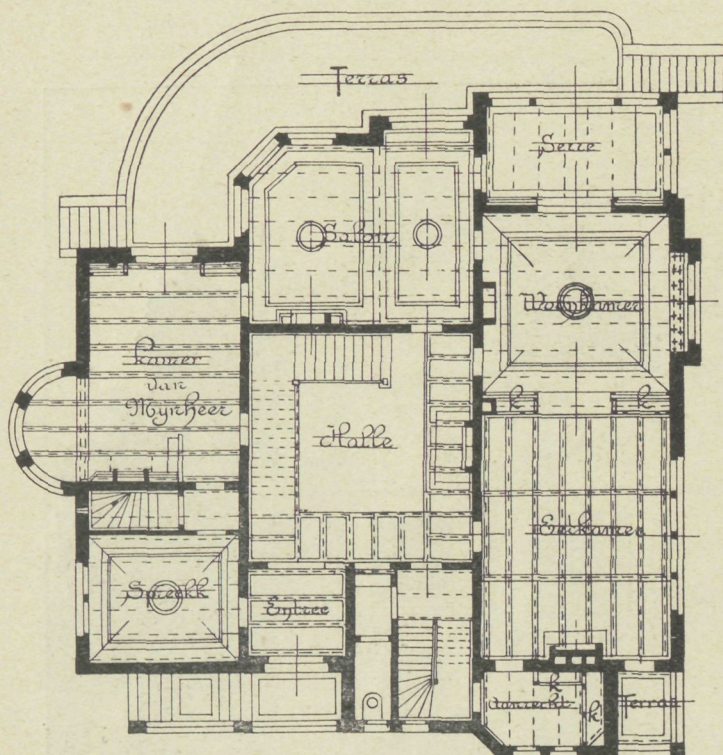

VILLA-ONTWERP „HUIS TER HEIDE” AAN DEN STRAATWEG UTRECHT—SOESTERBERG.
* P. J. HOUTZAGERS (UTRECHT) ARCH. *

Behoort bij bestek No 25.
Zijgebied. schaal

P. M. van der Vliet

VILLA-ONTWERP „HUIS TER HEIDE”.
P. J. HOUTZAGERS (UTRECHT) ARCH.

worden in een beter geheel, hetgeen ook gelden mag voor de overige bebouwing rondom het Oostplein.

Op deze wijze verkrijgt men drie evenwijdige straten, Achterklooster, Hoogstraat en Groenendaal, zoodat het sleepersverkeer, rechtshoudend, kan leiden over Achterklooster en Groenendaal, terwijl het meer flaneerend verkeer over de Hoogstraat (dan natuurlijk geasfalteerd) zijn weg kan nemen.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, komt het nieuwe Raadhuis dan in een veel betere positie, waardoor het aan de waardigheid van Rotterdam luister kan bijzetten.

De eenige panden, waarvan de aankoop zich alzo langzamerhand moet ontwikkelen, vormen dus een gedeelte van blok 3, het geheele blok 7 en blok 5 (de kazerne), hetwelk hoogstwaarschijnlijk verkregen kan worden door beschikbaarstelling van een ander terrein.

Het is mogelijk, dat de beschouwer van plan C tot de vraag komt: „Waarom niet het monumentale

Raadhuis gesticht op dat groote vrijgekomen Oostplein?”

Er zouden dan, vreezen wij, bezwaren rijzen van Schieland, dat een gemetseld gewulf bezit, onder het Oostplein door, ter verbinding van den Boezem met het stoomgemaal, en, om den weerstand van ouderwetsche inrichtingen als waterschappen te overwinnen, wanneer deze onwillig zijn, moeten nog nimmer falende werktuigen gevonden worden.

Reeds éénmaal is in Rotterdam een strijd beslist, waarbij een plan C tot glorie van den Rotterdamschen Directeur van Gemeentewerken de zege behaalde, zeker niet dan na heel wat gemoedsbezwaren van de meebouwende burgers der stad.

Moge het eens zoo ver komen, dat het hier geschetste plan C, het voorbeeld van zijn naamgenoot uit de jaren van 1880 volgend, tot verwezenlijking gerake!

* * *

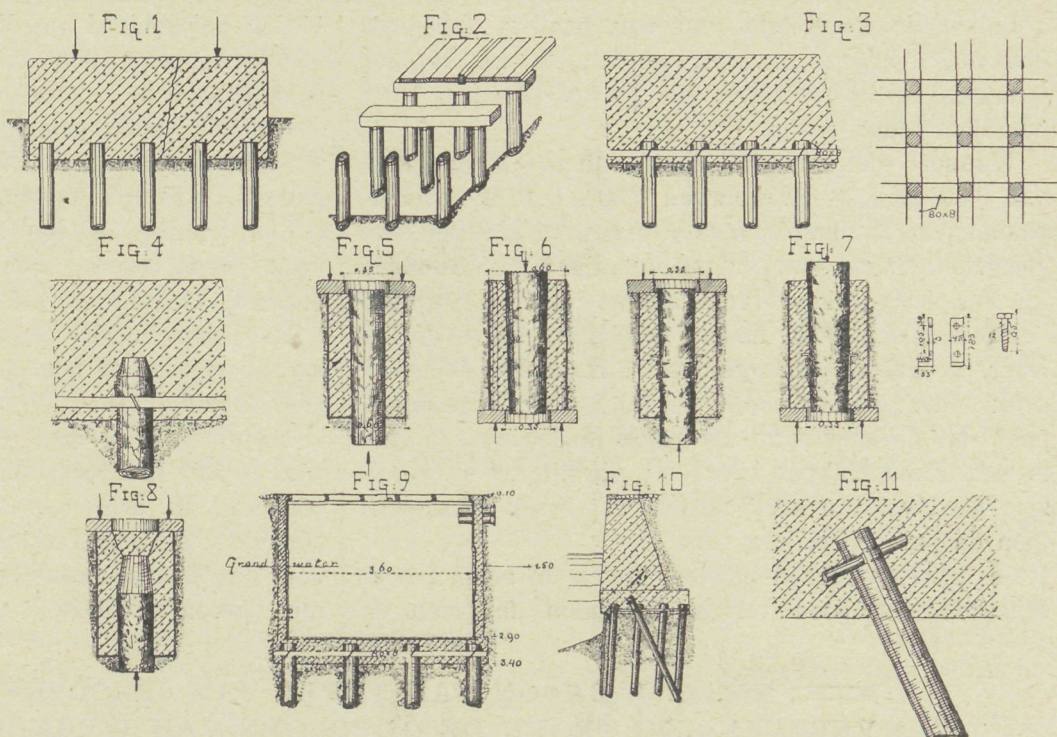
WOUTER COOL, CIV.-ING. FUNDEERINGEN VAN BETON ■ OP EN OM HEIPALEN MET IJZEREN STROOKEN. ■

Het maken van fundeeringen door beton te storten om en op de koppen van heipalen als geschetst in fig. 1 is reeds lang bekend, evenals de daaraan verbonden bezwaren; bijv. dat bij ongelijke belastingen en ongelijke zettingen de betonkoek geheel door kan scheuren en de samenhang tusschen de fundeeringendeelen verbroken wordt, waardoor sommige palen te veel, andere economisch te weinig belast worden.

De methode, waarbij op de paalrijen kessen gelegd worden (fig. 2) en daarop een houten vloer met schuifribben geeft een goeden samenhang, waarop gemakkelijk

verder gewerkt kan worden. Maar wie zoo bouwde, weet eveneens wat een last men krijgen kan van verlopen palen met bijkessen, niet gelijkmatig dragen of te veel inknippen van het keshout en de daarop volgende scheuren in het muurwerk; terwijl de zorg van bewerking en toezicht nog noodiger wordt indien druk van beneden op den vloer verwacht kan worden en de palen met pennen bewerkt moeten worden.

Eene combinatie van beide methoden is in staat de voordeelen van deze te vereenigen, zonder dat men de nadeelen sommeert en vindt daardoor reeds

betrekkelijk veel toepassing, als in Brussel bij de kademuren van Bruxelles port de mer; en bij de Gemeentewerken te Rotterdam voor gashouderbouw, diepe ondergrondse putten, fundeering nieuwe elektrische centrale, e. a.

Zoals bij de eerste methode worden de palen na het heien horizontaal afgezaagd en daarna in een, of twee, richtingen (zie fig. 3) langs de bovineinden der palen ijzeren strooken met krammen bevestigd. Voor deze banden of strooken wordt gewoon vloeij-ijzer genomen, onbewerkt en veelal ter afmeting van 80×8 mM. De lasschen geschieden door de einden los naast elkaar te leggen over 0.50 M. lengte, door een ijzerdraadje ter plaatse gehouden.

Voor dat het ijzer aangebracht wordt, moeten de bovineinden der palen van de schors ontdaan zijn en vóór het betonstorten moeten deze uiteinden goed schoon gemaakt wezen.

Desnoods kan men, om nog meer draagkracht te verkrijgen, de palen aan de bovenzijde conisch bewerken (fig. 4).

Thans gaat men beton storten tusschen en op de palen, in samenstellingen en dikten die wij straks zullen vermelden.

Op de aldus ontstane betonkoek kan men verder bouwen.

Het zal wel onnoodig wezen de verschillende voordeelen van deze methode te releveeren zoowel bij het werken als bij het gereedkomen; terwijl men bij de berekening der lasten, die de palen dragen moeten, bedenken, dat niet de dikte van de betonkoek boven de palen hoofdzaak is; maar wel het aanrakingsvlak van beton en paal, omdat de krachten op de fundeering door den wrijvingsweerstand beton en paal, op den laatsten worden overgebracht.

Ter bepaling van dezen weerstand nam de Belgische

ingenieur E. ROUSSEL proeven, (Zie „Ann. d. trav. publics de Belgique”. Avril 1904) en kwam daarbij tot de volgende cijfers:

In geval van fig. 5 waarbij dus de kegelvorm van den paal niet ten gunste meewerkt, is de gemiddelde glijdingsweerstand 4.54 KG. per cm^2 . aanrakings-oppervlak en gleeed de paal daarbij door de ongebroken betonmassa heen. In geval van fig. 6, waar de kegelvorm nog meer weerstand geeft, stijgt deze tot 7.77 KG. per cm^2 . Gebruikt werd zorgvuldig bereid beton Nr. 1 d. i. Rijngrint 0.800 M^3 ., Rupelzand 0.488 M^3 . en 325 KG. Portland-cement, aangemengd met 90 L. water. De lengte waarop de behoorlijk ontschorste paal (omtrek 66—83 cM.) in het beton stak bedroeg 35 tot 80 cM. Bij met gewone zorg toebeide beton daalde het weerstandscijfer tot 4.11 KG. en bij gebruik van zeer magere beton (grint 1 M^3 ., zand 0.303 M^3 ., 121,2 KG. cement) zelfs tot 1.75 KG. per cm^2 .

Indien de paal in de beton gestampt werd, terwijl de schors niet weggenomen was, bleek bij de beton Nr. 1 de wrijvingsweerstand slechts 1.35 KG. per cm^2 . te wezen en de paal uit de bast weggeschoven te zijn.

Toen werden proeven genomen met hoek-ijzers in het beton tegen de palen bevestigd als in fig. 7 en werd met beton Nr. 1 verkregen 5.3 KG. en 7.22 KG.

Nog een proef werd genomen als in fig. 8 om de paal te drukken door een bovenliggende betonkoek van 15 cM. dikte waarvoor noodig was een gemiddelde kracht van 54511 KG.

Concludeerend komt men in gewone gevallen tot 4 KG. wrijvingsweerstand per cm^2 . aanrakings-oppervlakte, na 3 maanden verhard van het beton, indien deze veel cement bevat en goed gestampt is. Zijn deze laatste 2 voorwaarden niet vervuld, dan bereikt men slechts 1.75 KG. Een derde hiervan is slechts aan te nemen bij niet-verwijdering van de schors.

Indien de kegelvorm van den paalkop tegen de drukkende kracht inwerkt, worden de weerstanden tweemaal grooter, terwijl de ijzeren strooken 15% gunstiger effect geven.

Wanneer men de totale dikte van het beton neemt van 0.80 tot 1.— M. waarvan 0.30 à 0.40 M. boven de paalkoppen, dan bereikt men in de gewone gevallen eene constructie-sterkte waarbij palen van 20 à 25 cM. middellijn eer verbrijzeld worden dan dat het beton bezwijkt.

Nauwelijks zal het nadere toelichting behoeven dat waar, zooals bij ondergrondse reservoirs de hoofddruk onder tegen de fundeering werkt, men het voordeel heeft dat de kegelvorm der palen medewerkt. In fig. 9 is een ammoniakput geschetst, die uitgevoerd zijnde zeer goed voldaan heeft bij een waterdruk van 2.— M. toen de put geheel leeg was.

De ijzeren strooken houden, indien de beton mocht scheuren, een goed verband tusschen de palen en

bieden gelegenheid om diverse fundeeringsdeelen aan een te koppelen, door ze te verlengen en tegen roest te vrijwaren met beton-omhulling.

Een nog verder gaande toepassing van den glijdingsweerstand beton-paal zien wij bij de kaaimuren te Brussel, waarvan in fig. 10 het grond-idee geschetst is, en waarbij in stede van een schoorpaal die op druk belast wordt, men gebruik maakt van schoorpalen op trek belast, om weerstand te bieden aan den, achter den muur, liggenden grond. Ter meerdere krachtopname is nog door den paalkop op een staaf gestoken (fig. 11).

Theoretisch is deze schoorpalen-positie natuurlijk zeer juist, praktisch moeten wij de resultaten afwachten. In ieder geval hopen wij met het bovenstaande bijgedragen hebben tot meerdere aanwending van de fundeeringsmethode, beton op en om palen met ijzeren strooken.

■ MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. ■ VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. 1)

(Vervolg.)

Voor degenen, die niet aangesloten zijn bij vakvereenigingen, welke een stedelijke toelage genieten werkt het spaarfonds.

De regeling die daaromtrent getroffen is, was eerst de volgende:

Om er aan deel te nemen moest men:

- 1°. zich een spaarbankboekje der Algemeene Spaar- en Lijfrentekas aanschaffen,
- 2°. zich laten inschrijven in een bijzonder register bij den secretaris-penningmeester,
- 3°. zich een lidmaatschapboekje voor den prijs van 50 centimes aanschaffen.

Was iemand nu werkeloos, dan moest hij op de Arbeidsbeurs een verklaring van werkeloosheid afleggen en woonplaats, bedrijf en naam van den laatsten patroon opgeven.

Na een onderzoek van hoogstens drie dagen zou dan de bestuurder van de Arbeidsbeurs hem toestaan of weigeren het register van werkeloozen te teekenen.

De stedelijke toelage op hetgeen hij van zijn spaarpenningen afneemt, bedraagt evenveel als die welke op de uitkeering der vakvereenigingen wordt gelegd, per dag hoogstens 1 franc.

— Deze spaarkas heeft in geen enkel opzicht hetzelfde succes gehad als de regeling met de vakvereenigingen.

In Januari 1902 is de propaganda hiervoor begonnen. Oproep in de dagbladen, briefwisseling, persoonlijke bemoeiingen, aanplak- en strooibilletten, circulaires, propaganda in de niet bij het fonds aangesloten vereenigingen, en 't resultaat in Juli was, dat..... 3 leden zich hadden ingeschreven. — Verleden zomer was dit aantal geklommen tot 13. — Dit resultaat is dus, zou men kunnen zeggen, nihil.

¹⁾ Ontleend aan de „Nieuwe Arnheemsche Courant”.

Voor een deel kan 't daaraan gelegen hebben, dat de andere vorm van verzekering zoo goed gelukt is, en dat degenen, die voor de toekomst wilden zorgen, aangesloten waren of zich aansloten bij de vakvereenigingen.

Maar er zijn toch nog massa's ongeorganiseerden die men ook had willen bereiken, en dit is niet gelukt. Men heeft het initiatief van die eenlingen overschat. 't Eenige resultaat is geweest, dat ten minste in theorie de gelijkheid tusschen georganiseerden en nietgeorganiseerden is gehuldigd. Maar men geeft in Gent den moed niet op ook deze instelling te doen slagen, en zoo heeft men verleden jaar een nieuw reglement gemaakt. De formaliteiten, die de spaarder te vervullen had, zijn grootendeels vervallen. Hij behoeft zich thans slechts te wenden tot het fonds, bewijzen zonder werk te zijn en te goeder trouw gespaard te hebben.

LOUIS VARLEZ zegt: „Indien men zodoende nog niet verkrijgt, dat de spaarders zich de moeite geven om hunne aanmoediging tot zorg voor de toekomst te komen ontvangen, dan blijft er slechts over aan hen te wanhopen.”

Men zou haast zeggen: „Als dat niet trekt, trekt niemendal!”

Toch is dit spaarfonds eene inconsequentie op 't geheele systeem.

't Gentsche stelsel huldigt 't systeem, dat de arbeiders zelve mee moeten dragen in de kosten der verzekering, en liefst een hoog percentage, en wat ziet men nu bij 't spaarfonds gebeuren?

De eerste de beste luiwammes of landlooper, die een paar centen heeft weten te sparen, geeft op werkeloos te zijn en krijgt nu daarbij nog wat geld uit de Gemeentekas. — 't Kost hem niets, hij heeft nooit iets voor dit doel afgedragen, en als hij niet

werkeloos wordt, strijkt hij zijn spaarduitjes weer op.

En hoe zal de controle werken, die zoo uitstekend bij de vakverenigingen geregeld is? Er is geen sterveling die er zich iets van aan zal trekken. Ik vind dit systeem niet aanbevelenswaardig, en de praktijk heeft er ons niets goeds van getoond.

Nu zal men vragen: „Hoe gaat het met hen, die langer werkeloos zijn, dan de maximum-tijd van uitkeering der vakverenigingen?”

De Gentsche vakverenigingen verleen hun werkeloozen slechts tijdelijke hulp; gedurende 10 of 20 dagen, vier, zes of acht weken op zijn hoogst duurt de uitkeering.

Na verloop van dien termijn houdt de uitkeering op en dan staat de werkelooze, niettegenstaande de zorg voor den dag van morgen, waarvan hij blijk gaf door zich te verzekeren, nogmaals zonder uitkomst.

Hij wordt dan toch weer gedwongen zich tot de openbare liefdadigheid te wenden, waar men hem zoo gaarne uit had willen houden. — Die ongelukkigen zijn nog talrijk.

Daarvoor heeft men in Gent het volgende gedaan: voor alle werkeloozen is het bedrag van den toeslag theoretisch vastgesteld op een vast maximum van 100 pCt. van fr. 1.00 daags. Maar men keert dien toeslag niet onmiddellijk uit, zooals ik reeds vermeld heb.

Wanneer de bijslag bij v. bepaald is op 60 pCt., dan wordt het overschot van de 100 pCt., dus hier 40 pCt. ingeschreven op het te goed van het lid. — Wanneer nu de tijd van uitkeering der vakvereniging is verlopen, dan wordt hij nog door het fonds geholpen uit hetgeen er nog voor hem te goed staat.

Na het voorbeeld van Gent heeft men zich overal in België in de vakverenigingen onmiddellijk krachtadig aan 't werk gezet. — Overal stichtte men werkeloozenkassen: in liberale, katholieke, socialistische en onzijdige vakverenigingen, en in den loop van 4 jaar is het getal vereenigingen, dat in 't bezit is van een werkeloozenkas, vertienvoudigd.

Antwerpen heeft in 't laatst van 1901 een reglement aangenomen, geheel gelijk aan het Gentsche. Een subsidie werd aangenomen eerst van fr. 10.000 later van fr. 20.000. In den gemeenteraad, die samengesteld is uit liberalen, katholieken, radicalen en socialisten, is het voorstel tot stichting van een fonds tegen werkeloosheid met op één na algemeene stemmen aangenomen.

In Brussel is de oprichting van een werkeloozenfonds mislukt. In 1901 had daar de socialistische groep in den gemeenteraad voorgesteld subsidie te verleen aan de vakverenigingen die aangesloten waren aan den Bestuurdersbond van de socialistische arbeidersgroepen en reeds werkeloozenkassen hadden.

Op deze wijze voorgesteld had het stelsel niet de minste kans aangenomen te worden. 't Voorstel werd dan ook verworpen, en toen het volgende jaar een voorstel kwam van de leden der katholieke partij om 't Gentsche stelsel in zijn geheel aan te nemen werd 't weer verworpen.

De raad besloot wel fr. 10.000 ter beschikking van den burgemeester te stellen om de in Brussel wonende werkeloozen te helpen. — Maar toen hebben de Brusselsche vakverenigingen geweigerd een deel van deze som te vragen. Zij beschouwden dat als een aalmoes.

Merkwaardig is het dat wel de voorsteden van Brussel, op voorstel van de gemeente St. Gilles besloten de verzekering aan te pakken volgens het Gentsche stelsel, en gemeenschappelijk een kas op te richten. — Die kas omvatte verleden jaar 6 steden met 250.000 inwoners.

Andere steden, Mechelen, Leuven, Verviers, Brugge, Aalst, Luik, Charleroi, Ostende, Boom, Kortrijk, Bergen, Roesselaere hebben of werkeloozenkassen opgericht of zijn er mede bezig. — Verleden jaar waren er 21 steden in België, die besloten hadden, evenals in Gent, het invoeren van verzekering tegen werkeloosheid, aan te moedigen door min of meer hooge subsidies.

(Slot Volgt.)

GEMENGDE BERICHTEN.

Een prijsvraag voor verbetering der kazernes zal door den Franschen Minister van Oorlog uitgeschreven worden met het doel ontwerpen te erlangen ten einde de bestaande en toekomstige kazernes beter te laten beantwoorden aan de eischen van den dienst en de gezondheid. De minister herinnert eraan dat de oude Fransche kazernes dagteekenen uit een tijd waarin de oorlogen en expedities elkander snel opvolgden, zoodat de kazerne slechts een tijdelijk verblijf was dat vrij primitief werd ingericht. De nieuwere kazernes zijn wel beter maar voldoen nog geenszins. De Minister wijst op het nadeel dat de soldaten in één en hetzelfde vertrek slapen, eten, wonen, theorie krijgen enz.

De prijsvraag zal algemeen wezen; militairen van alle rangen mogen hunne gedachten kenbaar maken over de vraag hoe de kazerne voor hare bewoners te veraangenamen is.

De Fransche kazernes, dit kan er bij gezegd worden, moeten meerendeels in een zeer treurigen toestand verkeerden, met

het gevolg dat de sterfte er in zeer groot is. Een en ander juist in tegenstelling met de nieuwere Duitsche kazernes.

De pruisische begrooting voor 1905 bevat in totaal 175.635.120 Mark voor verschillende werken op het gebied van schoone en nuttige (spoorwegen, wegen, kanalen) bouwkunst.

Voor arbeiders- en beambtenwoningen zijn groote posten uitgetrokken. 100.000 M. in de begrooting van het boschwezen; 400.000 M. in die van het mijnwezen; 500.000 M. in die van de domeinen; eenige honderdduizende marken in die van finantiën; 1.000.000 M. in die van de spoorwegen.

De begrooting van het spoorwegdepartement is de hoogste, bijna 112 miljoen Mark, het leeuwendeel van welk bedrag bestemd is voor verbeteringen, van meer technischen aard. Hetzelfde geldt van de 17 miljoen door de Bauverwaltung aangevraagd. Hierin bevinden zich termijnen voor de nieuwe gouvernementgebouwen te Potsdam (3.347.583 M.), Coblenz (2.024.600 M.), Minden (1.073.200 M.), Stettin (1.848.600 M.). De Justitie vraagt als voornaamste posten termijnen voor den bouw der etablissementen te Berlijn—Moabit (8.566.900 M.), drie andere gerechtsgebouwen te Berlijn (resp. 1.221.700, 1.077.500, 1.303.600 M.). Een groot „Amtsgericht” schijnt, blijkens de begrootingen van eenige hunner, te Halle, Neumünster en Posen, ruim 1.000.000 M. te kosten.

Het ministerie van Binnenlandsche Zaken vraagt o.a. termijnen voor het nieuwe gebouw van het administratieve gerechtshof (1.326.000 M.); voor de politiebureaux te Keulen (1.180.000 M.); Kassel (620.000 M.); Stettin (847.000 M.); Kiel (645.000 M.).

Op de begroting van het ministerie van Geestelijke, Onderwijs- en Medicinale aangelegenheden wordt 16.118.030 Mark aangevraagd. Een groot deel is bestemd voor de universiteiten en met name die te Berlijn. Hier zijn o.a. gebouwd een nieuw botanisch museum voor 1.143.500 M., een hygiënisch instituut voor 672.000 M. en een polykliniek voor 923.400 M.

Voor het nieuwe kunstnijverheidsmuseum te Berlijn, dat 2.512.600 M. kostte, wordt de laatste termijn aangevraagd benevens de 1e van een bedrag van 433.600 M. voor de verbouwing van het oude. In Kassel wordt voor 600.000 M. eene nieuwe kunst-akademie gebouwd, te Posen een koninklijke akademie voor 1.320.000 M.

Het technisch onderwijs is niet vergeten. Aan de Technische Hoogeschool te Berlijn worden gebouwd o.a. een instituut voor chemische technologie voor 351.000 M.; een laboratorium voor motoren, turbines en automobielen voor 277.770 M.; eene uitbreiding van 't scheikundig laboratorium voor 290.700 M.

Het proefstation voor materialen te Gross-Lichterfelde kostte 2.657.850 M.

De Technische Hoogeschool te Aken krijgt een nieuw instituut voor ijzerbereiding dat 426.700 M. kost, terwijl het Reiff-Museum en de bouwkundige afdeling in een nieuw gebouw komen dat op 403.300 M. geraamd is.

Voor de voltooiing en inrichting van de pas geopende Technische Hoogeschool te Danzig worden weer belangrijke sommen gevraagd, terwijl de nieuwe Technische Hoogeschool te Breslau nog in wording is blijkens de termijnen voor een chemisch laboratorium van 597.000 M., een gebouw voor de kollegezalen à 364.500 en een machine-laboratorium van 170.000 M.

De staat zal in 1905 voor 500.000 M. ondersteuning geven bij den bouw van protestantsche en katholieke kerken in pruisisch Polen en 3.000.000 M. voor den bouw van lagere scholen.

Trockenstucc-ornament. De 1e Nederlandsche Trockenstucc-fabriek ED. NETTESHEIM te Venlo verspreidde onlangs hare catalogus 1905, waarop bij deze de aandacht gevestigd wordt. Het modelboek geeft afbeeldingen, afmetingen en prijzen van eene zeer omvangrijke verzameling lijsten, koven, friezen, hoeken en andere stukken voor de samenstelling van plafonds, enz. (Voorts zijn ook vermeld cementsteenvullingen, paneelen, consoles, enz.)

De trockenstucc-ornamenten onderscheiden zich blijkens de vele gunstige attesten die aan de fabriek ten dienste staan en blijkens eenige ons toegezonden monsters door groote hardheid, zuiverheid en scherpte van afwerking. Bovendien zijn zij uitermate licht. Zij zijn door een stukadoor gemakkelijk aan te brengen en werken niet zoodat tusschen het ornament en het omringende pleistervlak van het plafond geen naden kunnen ontstaan. Zoo worden verschillende voordeelen in het trockenstucc vereenigd.

De afgebeelde modellen zijn niet alle van een in artistieken zin bevredigend gehalte. Er is nog rekening moeten worden gehouden met een, versiering en krullen eischenden smaak van het koopend publiek, waaronder dan vooral de middenstukken te lijden hebben.

Wij vertrouwen dat in deze richting de vraag metdertijd verminderen zal en dat de fabriek het hare tot den vooruitgang van den algemeenen smaak zal aanmoedigen door aan het ontwerp harer modellen bij voortdurende aandacht te wijden.

Dat moet ongetwijfeld ook aan de toepassing van het trockenstucc, dat groote praktische voordeelen bezit, ten goede komen.

Vermelden wij evenwel ten besluite dat de fabriek ook volgens ontwerp alle mogelijke versieringen op bestelling vervaardigt.

De groote pyramide van Cheops, 4000 jaar geleden gesticht, heeft twintig jaar arbeid gekost. 100.000 Werklieden werkten er aan. Elke drie maanden kwam een versche ploeg. Moest het werk op dit oogenblik gemaakt worden, dan zou het, volgens eene Engelsche raming, f 420.000.000 kosten.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Timmerman door J. A. van der Kloes, Leeaarin de Kennis der Bouwstoffen aan de Polytechnische School te Delft. Tweede druk, verbeterd en vermeerderd in overleg met de Technische Commissie uit de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht. — Boekhandel-Drukkerij E. J. BRILL. Leiden 1905 (f1.90).

Praktisch, duidelijk en goedkoop — aan de vereeniging van deze drie eigenschappen dankt het geschrift van den heer VAN DER KLOES een groote waarde. En dat deze begrepen is in de kringen der werklieden waarvoor het bestemd is, en daarbuiten gewis ook, bewijst het verschijnen van eene tweede oplage weinige jaren na de eerste.

Moderne Bauformen. A fl. 2.

De hoofdschotel is een artikel over de architecten BUCKLAND & FARMER (Birmingham) vooral bekend als villa-bouwers. Op hun gebied heeft o.i. Engeland echter wel betere krachten aan te wijzen.

Voorts geeft MEIER-GRAEFE een terugblik op de ontwikkeling der moderne bouwkunst in de laatste jaren.

De losse platen geven landhuizen van BUCKLAND & FARMER; twee perspektivische aanzichten van een weliswaar grootsch, maar door een te ontzaglijken toren beheerscht raadhuis-ontwerp voor Kiel door Professor HERMANN BILLING; een biljardzaal door M. DUFRÈNE (Parijs); een hall vol effectbejag ontworpen door M. BENIRSCHKE (Düsseldorf); een kerk met interieur te Nilsian in Finland door GESELLIUS LINDGREN & SAARINEN (Helsingfors).

Bulletin des métiers d'art. Febr. 1905.

R. LEMAIRE begint eene geïllustreerde beschrijving van de eenvoudige maar in architectonisch opzicht merkwaardige kerk te Hérent bij Leuven. De toren is nog romaansch; het koor gothisch. Het schip is een der laatste toepassingen (1630) van de gothiek in de Nederlanden.

Van het stuk over „Frescoschilderwerk” door G. DE GEETERE verschijnt het laatste gedeelte.

M. DE LA CROIX geeft een bijdrage van geologischen aard; F. X. SMITS begint eene beschrijving over de kathedraal van 's Hertogenbosch; F. F. S. zet zijn anatomische studie over het menselijk lichaam in de kunstnijverheid voort.

Architectura Nr. 7. Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven der Grieken. Voordracht gehouden door Prof. K. KUIPER in A. et A. op 7 Februari.

Eert uwe voorgangers heet een stuk waarin de heer WORMSER het lot van eenige werken van Dr. P. J. H. CUYPERS memoreert. Zijne Vondelkerk ging weliswaar in vlammen op, maar zij zal in de oude vorm herrijzen; zijn Rijksmuseum krijgt een aanbouw, edoch hij zal dien tenminste zelf uitvoeren. Erger vergaat het zijn „Café Vondel,” thans verbouwd tot Vrijmetselaars-loge op eene volgens den heer W. roekelooze wijze.

TECHNISCH GEDEELTE. Coöperatief bouwen, door M. P. DE CLERCQ (slot).

Het moderne snelverkeer, door H. Over de snelheid en genomen proeven met electriciteit op het gebied van spoorwegen.

Vloeiabare lucht, door Fr.

Nog iets over het bepalen van segmentbogen.

Bouwkundig Weekblad Nr. 7. De centrale Middelbare Technische School, door F. M. L. KERKHOFF. Dit stuk is eene wederlegging van de beschouwingen van den heer HAVER op een vroeger over dit onderwerp geschreven opstel door den heer K. Deze is geenszins overtuigd en blijft tegen eene Centrale M. T. S.

Verzekering tegen de gevolgen van werkeloosheid. Voordracht van Mr. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, zie blz. 36.

Gebouw „De Zwarte Ruiter” te Rotterdam, met afbeelding, gebouwd door den architect A. ORTEN.

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, zie blz. 47.

De Opmerker Nr. 7. Bouwkundige samenspraken. Telefonisch gesprek tusschen een directeur van een Levensverzekeringmaatschappij en een architect, waarbij de eerste den architect wil opdragen het ontwerp van een gebouw, waaraan zulke bizarre eischen gesteld worden, dat de laatste voor de opdracht bedankt.

Het Paleis des Vredes. Mededeeling van het feit dat de prijsvraag nu vrij is voor alle architecten der wereld. De schrijver vraagt nu hoe de uitspraak zal geschieden daar toch de genoodigde architecten niet kunnen worden voorgetrokken.

De Centrale Technische School, door A. W. WEISSMAN. Dit stuk is een antwoord op het stuk van den heer HAVER over hetzelfde onderwerp in het „B. W.”, gevolgd door een uittreksel uit de „N. Rott. Courant”, bevattende het afdelingsverslag van de Tweede Kamer over het wetsontwerp tot verhooging en wijziging van de Staatsbegroting betrekkelijk het technisch onderwijs. De heer W. is van meening dat het M. T. O. het beste gediend zou wezen door de inrichting van vervolgclassen aan bv. een tiental ambachtsscholen.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD · VOOR · THEORIE · EN · PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + + J. H. W. LELIMAN ADMINISTRATIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No 9.

1 Maart 1905.

ECHO'S.

II.

Adverteerende bouwmeesters.

Eenigen tijd geleden was in het „Handelsblad” herhaaldelijk eene aankondiging van den volgenden inhoud opgenomen. „Dames en Heeren”, luidt het handig gekozen opschrift; „Geheimhouding verzocht en stellig verzekerd”, zijn de slotwoorden. Op het eerste gezicht denkt wellicht iemand dat deze advertentie voor een huwelijksbureau de aandacht vraagt. Misgeraden.

DAMES en HEEREN.

Een ARCHITECT, w. in relatie te tr., m. ACTIVE DAMES en HEEREN uit deftigen stand, om tegen genot van **hooge provisie**, v. hem op te tr. als AGENT(ES), bij den **bouw, koop en verkoop, huur en verhuur**, v. grootere of kl. **Villa's, Heerenhuizen** enz. t. het a.s. seizoen. Steller heeft beschikking over Terreinen en Perceelen in alle oorden des lands. Geheimh. verzocht en stellig verzekerd.

Br. fr. No. 1160 Bureel Alg. Handelsblad.

Het moet wel een gereputeerd slechten tijd wezen waarin „dames en heeren uit deftigen stand” te verlokken zijn om in het geheim op een dergelijke besogne uit te gaan! Behalve wijn- en assurantie-reizigers zullen dus misschien in de toekomst ook bouw-agenten bij vrienden en bekenden den drempel plat gaan loopen.

De van meer dan ééne zijde gezonden uitknipsels dezer advertentie, vergezeld door het verzoek in „De Bouwwereld” aan den onbekenden steller eenige regels te wijden, zij bewezen dat diens bedrijf bij meerdere vakgenooten aandacht had gevonden, welke op afkeuring uitliep.

In „Architectura” 1905, Nr. 4, scheef H. W. (WALENKAMP) bij een overdruk der advertentie:

„n Mensch moet tegenwoordig heel wat doen voor z'n broodje! Wie zich verbeeldt, dat het werk bij hem in huis zal worden gegooid, vergist zich! Het is wel eigenaardig, na te gaan, op welke manier zoal beproefd wordt, bekendheid te erlangen of relaties

aan te knopen. De een doet zijn zaakjes in 't groot; de ander scharrelt in 't klein. De een is groothandelaar, de ander peuteraar of wormenzoeker. Dit geschiedt natuurlijk al naar gelang van ieders persoonlijke natuur of geaardheid; maar alles komt op slot van rekening op 't zelfde neer; verschil in wezen is er niet; slechts is het een kwestie van meer of minder degelijkheid, inzicht of — gewikstheid.

„Ja! de strijd om 't bestaan is moeilijk voor hen die zonder hemd op de wereld zijn gekomen; dat doet ons wederkeerig veel vergeven! We kennen elkaar; al zeggen we niets!

„Ziehier een advertentie uitgaande van een dier velen, die volgens „den steeds meer gebruikelijken weg”: „Pluk mij!” roepen.”

Deze bespreking ademt eene groote mate van verstandige berusting. De geleerden hebben immers uitgemaakt dat het architecten-beroep toch al zoo zware eischen aan het zenuwleven stelt, dat zijne beoefenaren wél doen het voorschrift „Mensch ärgere dich nicht” zoo veel en zoo lang mogelijk te betrachten.

In den grond trouwens zijn H. W.'s opmerkingen ongetwijfeld juist. Het is inderdaad zéér merkwaardig na te gaan op welke wijze beproefd wordt „bekendheid te erlangen”. En bij al die pogingen heet het, en heette het al lang eer de almacht van den dollar spreekwoordelijk was:

Bescheidenheid staat schoon voorwaar,
Maar verder komt men zonder haar.

HENRI MURGER reeds, dien zeker wel niemand zal betichten van een overdreven materialistische levensbeschouwing, wijst in de voorrede tot zijne „Scènes de la vie de Bohème” op de naïveteit van hen, die geen vinger willen uitsteken om het geluk en het toeval, dat hun adres niet kent, op weg te helpen; die leven als vielen de schoenen gepoetst uit den hemel en die met minachting den rug keeren aan wie hen de werkelijkheid voorhoudt.

VENARI	LAVARI
LUDERE	RIDERE
OCC EST	VIVERE,

(jagen, baden, spelen, lachen, dat is leven) staat gegrift in het steenen playeisel van het forum te Timgad, in romeinschen tijd Tamugadi geheeten, thans eene ruïnenstad met den bijnaam van het afrikaansche Pompeji. Deze definitie schetst eene levensbeschouwing, vivere militare est (leven is strijden) eene andere.

En dat deze laatste het dichtst bij de waarheid staat — en dit niet alleen in 1905 — mogen wij wel aannemen op gezag van zooveel, die op verschillende tijden en in verschillende talen dezelfde gedachte bijna gelijkkluidend onder woorden brachten: SENECA, MAHOMED, LUTHER, Madame de POMPADOUR, DARWIN. Als bij zulk een strijd bij de keuze der wapens niet eenige regels worden in acht genomen, dan onttaardt het eerlijk tweegevecht licht in een woesten verdelgingsoorlog.

Reklame — één dier wapens — wordt, naar het schijnt, steeds meer het geheim en de ziel van het succes; een succes natuurlijk, dat zonder meer echter niet blijvend is. Gelukkige tijden, wil menigeen misschien nu zeggen, gelukkige tijden waarin het spreekwoord dat goede wijn geen krans behoeft, ontstond en recht van bestaan had.

Aangenomen dat tusschen de onderscheiden manieren om met het publiek — dat beteekent: met den roem en den welstand — verband te zoeken, geen principiëel verschil bestaat, gradueel onderscheid is er wel degelijk.

Rekenen wij den steller der advertentie niet aan dat hij zijn prooi opjaagt op de wijze die hem het doeltreffendst voorkomt, iets anders is dat hij de titel „architekt” daarbij als lokaas laat dienen. Wettelijk is dat niet te beletten, want de architectuur is een vrij beroep en de titel architect is niet beschermd. Adverteere wie wil, hij is er persoonlijk geen haar minder om; hij rekene zich dan evenwel niet tegelijkertijd tot de architecten. Deze wijze van zich aanbevelen immers lijkt mij in beginsel absoluut onvereenigbaar met den aard van hun beroep, dat voor alles een ambt van vertrouwen is, een ambt dus, waarvoor men in elk geval wordt uitgenoodigd en niet tracht zich in te dringen. De architecten staan in deze op één lijn met de advokaten of doktoren.

„Noblesse oblige.” Wie met den titel architect zich siert, heeft in het oog te houden dat het willen voeren van dat praedikaat eenige verplichtingen met zich medebrengt. Schiet hij hierin te kort, dan dient hem er op gewezen te worden, zooals dat bijv. bij doktoren en advokaten wel degelijk zou geschieden.

Deze beseffen dat de beoefenaren van een beroep moeten beginnen zelf de waardigheid ervan hoog te houden, indien zij wenschen dat zulks ook door het groote publiek geschieden zal. Om maatregelen te treffen hun kring zuiver te houden, is echter meer esprit-de-corps noodig dan waarover onze bouwmeesters,

in elkander eer den mededinger dan den vakbroeder ziende, beschikken.

In eenige andere landen echter is reeds in dezen zin een aanvang gemaakt en werden door de bouwkundige vereenigingen „bepalingen van eer” opgesteld waaraan zij hunne leden binden. Op een en ander wees „De Bouwwereld” reeds meermalen. Ik wil dan ook niet verder in herhaling treden, maar slechts herinneren aan hetgeen in den vorigen jaargang geschreven werd over „Het aanzien van den architectenstand” (Echo's VIII, blz. 321).

Waarom toch blijft Nederland achter? Zeker niet minder dan elders is het daar wenschelijk om aan het publiek een juist inzicht te openen in den werkring van den architect. Wat bestaan er niet nog onvolledige, zoo al niet onjuiste, begrippen dienaangaande!

Weinige dagen nadat mij voor de eerste maal de „Handelsblad”-advertentie was opgevallen, bevatte de „Frankfurter Zeitung” deze, die in nog veel onverbloemder vorm hetzelfde doel beoogt:

Wer besorgt jungem tüchtigen Architekten.
Aufträge gegen hohe Provision? Off. u. 7451. Agentur
d. Bl. Wiesbaden.

De lectuur zal de inkt voor een boetsermoen, dat in het bijzonder voor onze landgenooten bestemd is in de pen doen verdrogen.

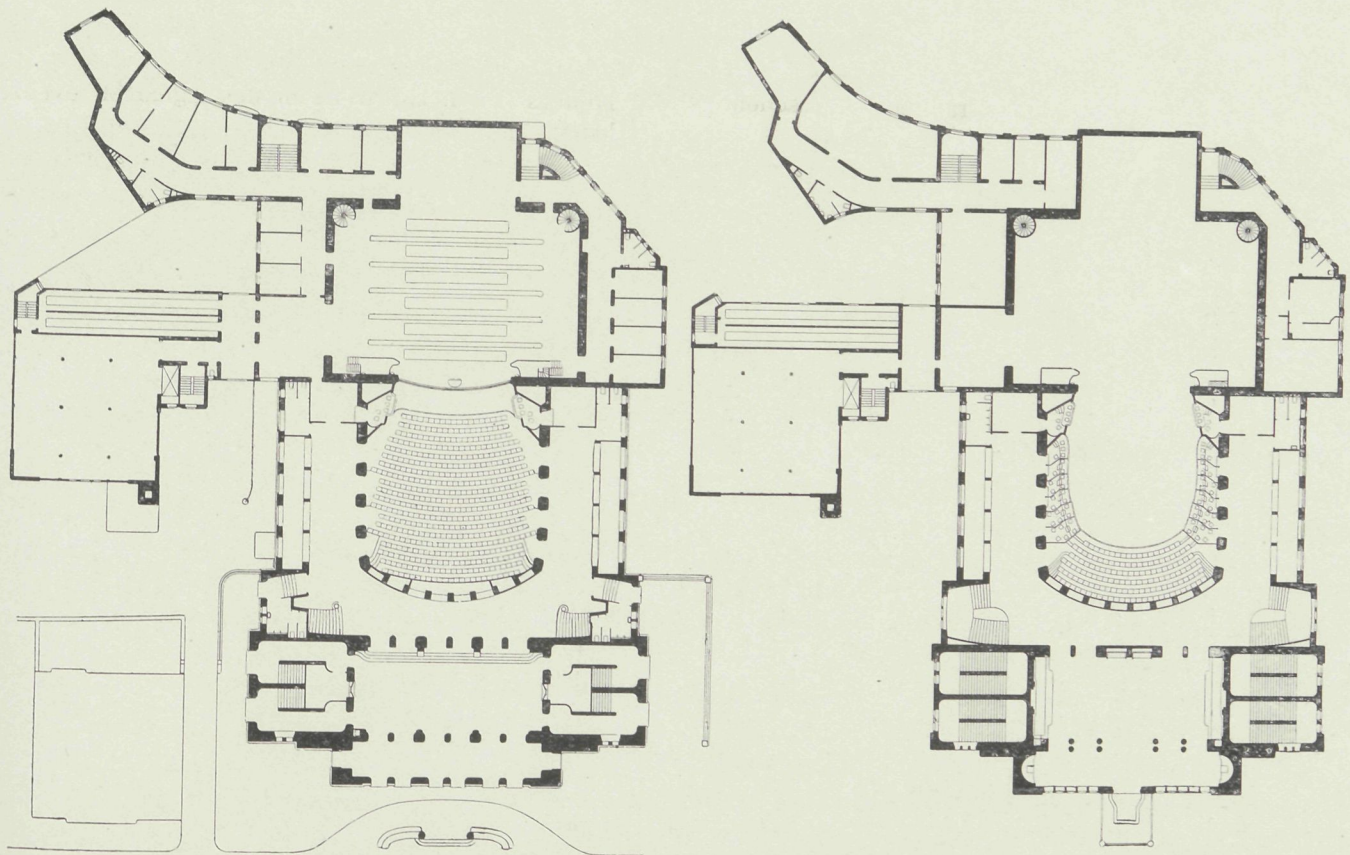
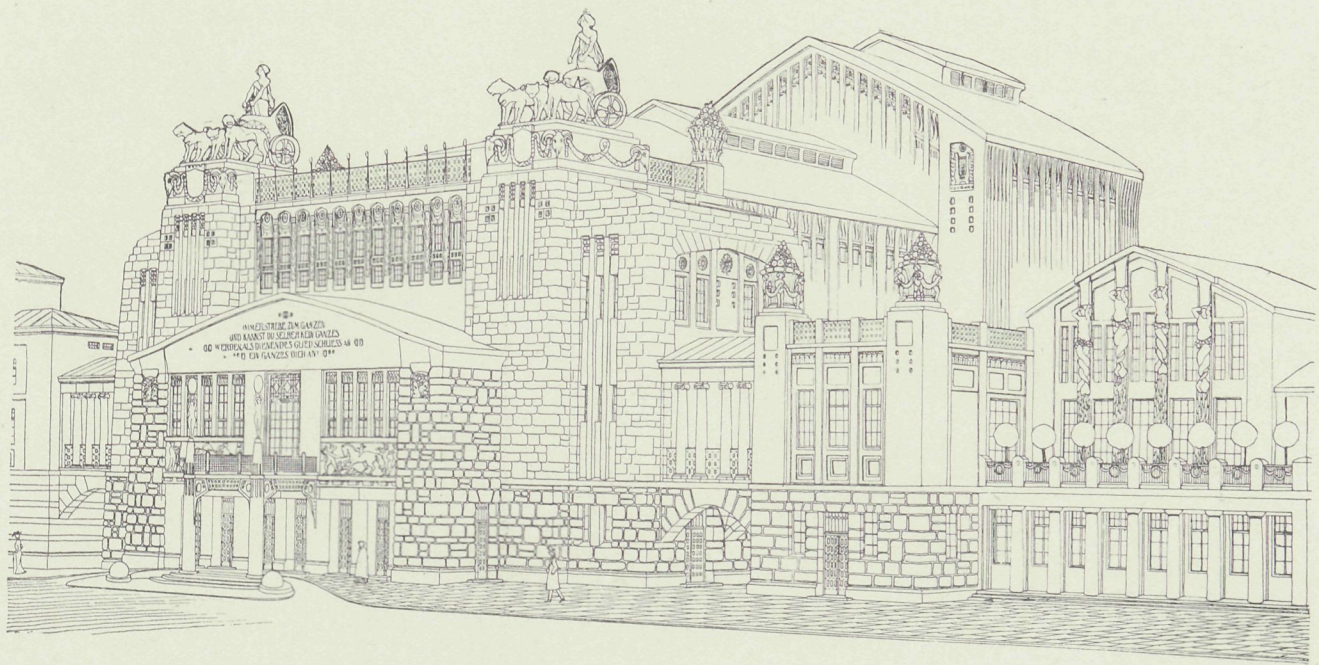
Een beroep op het buitenland heeft bij Nederlanders — en trouwens in het algemeen evenzeer bij leden van andere naties — nog wel eens invloed. In casu past bij het aanhalen echter blijkbaar voorzichtigheid!

Aan den anderen kant echter kan er op worden gewezen, dat de duitsche architecten door de oprichting van den „Bund Deutscher Architekten”, die ten einde de waardigheid van het beroep hoog te houden, hare leden aan strenge bepalingen onderwerpt, tot tegenweer overgingen.

En Frankrijk? De „Gil Blas” bevatte eenige jaren geleden de advertentie van een bouw bureau, die nog eene bijzonder gevoelige snaar aanroerde. Ter aanbeveling beloofde dit model-bureau zijn afnemers den huissleutel in de hand te drukken, zonder dat de overeengekomen bouwsom ééne centime overschreden was. Deze belofte houdt eene stille, maar kwaadaardige beschuldiging aan het adres der vakgenooten in.

Laat ons dus niet te zeer toornen; onze landgenoot was per slot nog de fatsoenlijkste van het aangehaalde drietal. Zijn verzoek om geheimhouding — onuitgesproken bekentenis van het zondigen! — pleit daarenboven als het ware zelf reeds voor verzachtende omstandigheden.

„Ik moet toch leven”, verontschuldigde zich de abbé DESFONTAINES, voor een schotschrift tegen VOLTAIRE ter verantwoording geroepen bij den politie-minister Graaf D'ARGENSON en deze repliceerde: „Daar zie ik de noodzakelijkheid niet van in.” De meesten onzer, in toegeefflijker stemming, gaan over het algemeen eerder

STADSSCHOUWBURG TE DORTMUND. PROF. MARTIN DÜLFER (MUNCHEN) ARCH.
 BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD“ NR. 9.

mede
elkaar
ook

Ni
Nr.
een
onze
ons
heb
schrij
een

Ru
lemm
in e
maak
naam

Toe
gebra
waars
moch
genoc
den t

Bel
HELM
dit d
bouw
grond
voor

Onz
harer
geven
dat g
is gel
rechts
den a
dat z
met o
evenv
gebou
groep
voord
maak

Ter
tufste
in gi
de zij
onttro
De lez
jaarga
techni
ook v
niek i
aanslu

Het

mede met den schrijver uit „Architectura”, zien elkaar eens aan en glimlachen, al is het misschien ook met meer of minder zuren trek om den mond.

Niemand meene bovendien dat de advertentie van Nr. 1160 eenig is in haar soort en „het bewijs hoe een amerikaansche geest zich meester maakt van onze kunstwereld”, gelijk het bijschrift van een der ons toegezonden uitknipsels wilde doen gelooven. Ik heb gegevens noch lust om een historische studie te schrijven over adverteerende bouwmeesters. Nog slechts een enkel geval zij merkwaardigheidshalve vermeld.

Ruim veertig jaar geleden, in de „Oprechte Haarlemmer” van 18 Februari 1864, in een tijd dus, noch in een dagblad van amerikaansche reclame-zeden, maakte een eerzaam noord-hollandsch kollega, wiens naam hier verzwegen en voor spot bewaard blijve,

het volgende wereldkundig (met inbegrip der taalfouten):

De ondergeteekende beveelt zich beleefd in de gunst van het publiek aan tot het maken van tekeningen en bestekken, daar hij er zeker van is dat waar men ook gaat, men nergens zijn weerga zal aantreffen.

Ondankbaar publiek, dat, hoe beleefd ook uitgenoodigd, onder dit genie nog steeds geen piëdestal schoof. Welk eene beminnelijke bescheidenheid, verwant aan die, welke GABRIELE D'ANNUNCIO — althans naar het zeggen is — op zijne visitekaartjes deed toevoegen: „Welk een groot man ben ik!”

Welnu, gijlieden, die misschien zooeven U boos wilde maken over de eene advertentie, biedt deze, die den lachlust wekt, niet eene ruime vergoeding? En lachen is immers zoo gezond! Weerhouden wij dus architecten niet van adverteeren, mits zij zich daarbij het laatstvermelde type ten voorbeeld stellen.

DE NIEUWE STADSSCHOUWBURG TE DORTMUND.

Toen de stadsschouwburg van Dortmund was afgebrand, is (in 1901) een prijsvraag uitgeschreven waaraan alle in die stad gevestigde bouwmeesters mochten mededingen, terwijl bovendien werden uitgenoodigd enkele architecten die op het gebied van den theaterbouw hunne sporen reeds verdiend hadden.

Bekroond werden MORITZ (Keulen), FELLNER & HELMER (Weenen) en DÜLFER (München). Na een onder dit drietal uitgeschreven tweede concours werd de bouw aan den laatstgenoemde opgedragen, vooral op grond van een zeer doelmatig plan. Zijn ontwerp is voor en tijdens de uitvoering nog ingrijpend gewijzigd.

Onze afbeeldingen op de losse plaat (met toestemming harer uitgeefster ontleend aan „Moderne Bauformen”) geven het uitgevoerde gebouw weer, met dien verstande dat gelijk de plattegrond aanwijst, alleen de schouwburg is gebouwd en de, blijkens de perspektief, ontworpen rechtsche zijvleugel achterwege bleef. Deze was door den architect bestemd voor een groot café-restaurant, dat zoowel in opbouw als in plattegrond in verband met den schouwburg ontworpen was. Het plan bestaat evenwel om alsnog aan weerszijden van den schouwburg gebouwen te stichten, die alle te samen een interessanten groep zullen vormen. Hierop is dermate gerekend, dat voorloopig de schouwburg nog een onvoltooiden indruk maakt aan den vrijstaanden linker-zijvleugel.

Terwijl de voorzijde in natuurlijke steen (Rijnlandsche tufsteen; de pante-quadriga's zijn van beton ter plaatse in gipsvormen gestampt) is opgetrokken, vertoonen de zijgevels, die naderhand aan het gezicht worden onttrokken, eene zeer stijlvolle pleister-architectuur. De lezer van „De Bouwwereld” zal zich uit den vorigen jaargang het artikel herinneren, dat handelde over de technische en artistieke zijde van bepleistering en waarin ook vermeld werd tot hoe hooge ontwikkeling deze techniek in Zuid-Duitschland, en met name te München, in aansluiting bij de traditie wederom is gebracht.

Het theater bevat 1202 toeschouwersplaatsen; het

gebouwd oppervlak bedraagt met inbegrip van het zijwaarts gelegen magazijn 3707 M²; de bouw, in 1902 begonnen, is in 1904 voltooid en kostte met inbegrip van tooneelmachine, meubileering, lichtkronen en honorarium + 1.238.000 M., d. i. een 20 M. per M³. De aanleg van het terrein, de koop van de noodige requisieten, enz. kostten bovendien ruim 300.000 M.

De plattegronden vragen weinig toelichting; zij zijn zeer overzichtelijk. De opgangen naar de verschillende rangen zijn streng gescheiden. Ruime gangen met garderobes omgeven de zaal. Boven de entree-vestibule (waarin onder de trapbordessen rechts en links de plaatsbureaux) liggen twee ruime foyers boven elkander.

Het tooneel, dat aan alle eischen der hedendaagsche techniek beantwoordt, staat in verband met een groot magazijn. De prosceniumboog is wijd 11 M., hoog 8.5 M.; het groote tooneel meet 24 bij 16 M. en is van uit den kelder gemeten hoog 38 M. Achter het tooneel is de vleugel met de administratie-lokalen enz., die het gebogen verloop der aangrenzende straat volgt.

In het uiterlijk heeft Prof. MARTIN DÜLFER den in Duitschland voor schouwburgen schier traditioneelen stijl der Hoog-Renaissance niet toegepast. Hij baseerde zich, evenals voor zijn schouwburg te Meran, direkt op antieke vormen, welke hij op de hem eigene, oorspronkelijke wijze verwerkte tot een geheel van onbetwistbaar modern karakter. De deutsche kritiek toonde over het algemeen zich met deze schepping van DÜLFER buitengemeen ingenomen.

Bij het uitwendige is met behulp van forsche vormen en indrukwekkende, ondoorbroken muurmassaas gestreefd naar monumentaliteit. Het inwendige is, hier en daar eenigszins herinnerende aan LODEWIJK XVI, Empire en Biedermeier kunst, vroolijker en vriendelijker van kleur en vorm. De zaal en de foyer der duurdere rangen zijn, wat de artistieke uitbeelding en de decoratie betreft, de hoofdruimten van den schouwburg.

De zaal 17 M. breed, 21 M. diep en gemiddeld 16 M.

hoog, heeft boven het vrij sterk hellende parterre (elke plaats doorgaans 0.55 M. breed, 0.85 M. diep) twee rondlopende balkons (waarvan alleen het onderste in loges verdeeld is) en voorts nog een derde balkon dat tegenover het tooneel in de breedte-richting der zaal is aangebracht.

Aan de indeeling der zaal ligt ter grondslag het streven haar zooveel mogelijk ééne ruimte te doen zijn. De verdeeling door balkons en in loges werd zoo weinig opvallend gemaakt als mogelijk. De zoldering draagt niet, gelijk meestal voorkomt op zuilen, welke vóór de balkons zijn geplaatst, maar direkt op de buitenmuren van de zaal, zoodat dus de geheele ruimte ongebroken bleef.

De wanden der zaal zijn bespannen met stof van teere roozenkleur, met grijs afgezet en door geschablonneerde friezen verlevendigd. De zoldering, die ongeveer evenwijdig met de helling van het parterre stijgt

vanaf den proscenium-boog naar den achterwand, heeft een eenigszins verdiept middenveld: een diep-blauwen hemel, waaraan tal van sterren en de melkweg in goud en zilver glanzen. Daaromheen is in radiaal verdeelde vakken de dierenriem gesymboliseerd. Het overblijvende vlak van het plafond is verdeeld in vakken met reliefs, wit en goud gedekoreerd. De proscenium-boog heeft een gewelf met kassetten, waarin sterren op blauwen grond.

Een uitvoerige, rijk geïllustreerde beschrijving van den schouwburg te Dortmund is, behalve in „Moderne Bauformen” 1904, ook in eveneens zeer vleierende beoordeelingen gegeven in de „Deutsche Bauzeitung” 1905. Ook zonder in te stemmen met de, in beide artikelen uitgesproken buitengewone lof, kan men in den nieuwen schouwburg van Dortmund toch een hoogst belangwekkend bouwwerk zien en erkennen, dat er met evenveel artistieke zin als toewijding gestreefd is naar een oorspronkelijk karakter van bouw- en versieringskunst.

■ MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. ■ VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. 1)

(Vervolg.)

In Frankrijk zijn voorstellen tot oprichting van stedelijke werkelozenfondsen tegenwoordig in behandeling of reeds aangenomen door bijna alle groote steden, zooals Parijs, Lyon, Rijssel, Toulouse, Amiens, Limoges, Reims, Bourges, Boulogne, Asnières, Chalons, Tourcoing en andere.

De inrichting of voorbereiding van deze werkelozenfondsen, is nu eens volgens het Gentsche stelsel, dan weer volgens het stelsel van Dyon, dat er eenigszins van verschilt, maar hetzelfde beginsel heeft.

In Zwitserland schijnt men door de ervaring ook minder gesteld te zijn voort te gaan op den weg van 't stichten van bijzondere kassen van overheidswege. Althans HERMANN GREULICH, het hoofd van 't Zwitsersche arbeidssecretariaat (een officieele instelling) beveelt in zijn verslag over de werkeloosheid aan de regeering aan om voor het oogenblik subsidie toe te staan voor de verzekering tegen de werkeloosheid door middel van de vakverenigingen.

In Duitschland waar tot nu toe andere stelsels dan het Gentsche gevigeerd hebben, kan ik wijzen op een voorstel, verleden jaar door Dr. SINGER, directeur van het statistisch bureau te München, bij den gemeenteraad aldaar ingediend, om een werkelozenfonds te stichten, volgens het Gentsche model. Dit voorstel is eerst goedgekeurd door eene bijzondere commissie uit den gemeenteraad, en is door de arbeidsverenigingen met geestdrift ontvangen. Ik geloof echter niet, dat er reeds eene beslissing gevallen is.

Ook in Noorwegen en Denemarken zijn voorstellen bij de wetgevende macht ingediend betreffende het

1) Ontleend aan de „Nieuwe Arnheemsche Courant”.

toekennen van toelagen aan de werkelozenkassen van vakverenigingen. In beide landen zijn staatscommissiën benoemd om de zaak te onderzoeken.

Wat is nu op het gebied der verzekering tegen werkeloosheid in Nederland gedaan.

Dan moet ik in de eerste plaats zeggen, dat de kwestie op zeer ernstige wijze bestudeerd is. In geen geval mag het verwijt treffen, dat men stilgezeten heeft, en men moet erkennen, dat, al is men in andere landen hierin meer voortvarend geweest dan in ons vaderland, het zulk een moeilijke zaak betreft, dat een goede voorbereiding plicht is.

In den raad van Amsterdam is de vraag wat tegen werkeloosheid gedaan kan worden, herhaaldelijk aan de orde geweest.

Nadat eene commissie uit den raad vruchteloos pogingen had aangewend, ingevolge opdracht, de oorzaken van de werkeloosheid op te sporen, een statistiek daarvan op te maken, enz., werd eindelijk door den heer SERRURIER, voorzitter der commissie, gevraagd, of de raad over de verzekering tegen werkeloosheid, die herhaaldelijk in dit verband genoemd werd, wenschte ingelicht te worden, dan zou die commissie zich daar gaarne mee belasten.

Dit voorstel werd door den Raad aangenomen, en eene commissie als zoodanig benoemd, bestaande uit 9 heeren met den heer SERRURIER als voorzitter en Mr. G. W. SANNES als rapporteur.

Deze commissie, in 1900 benoemd, heeft in Februari 1903 een rapport uitgebracht, dat boven allen lof verheven is.

Op meesterlijke wijze worden daarin tot in de kleinste bijzonderheden de verschillende stelsels in

Duitschland, Zwitserland en het Gentsche behandeld, en ik wil gaarne erkennen dat ik ook voor een groot deel uit dit rapport de wetenschap geput heb, die ik van avond U heb medegedeeld.

Aan degenen, die er meer van weten willen, kan ik de lezing van dit rapport ten zeerste aanbevelen.

Maar, na van het rapport kennis te hebben genomen, heeft het college van B. en W. over de invoering van een stelsel van werkloozenverzekering een niet gunstig praeadvies uitgebracht.

Men schijnt te vreezen, dat werklieden van buiten in nog grooter aantal dan op dit oogenblik naar Amsterdam zullen gaan trekken, wanneer zij bij werkeloosheid een voldoende ondersteuning kunnen verwachten. — De heer VARLEZ daarentegen verzekert, dat dit in strijd is met de ervaring, die men in Gent heeft opgedaan. 't Behoort dus in Amsterdam nog tot de pia vota.

In Den Haag bestaat een comité, dat zich ten doel stelt om het zorgen voor de toekomst in zake werkeloosheid aan te moedigen. Dit comité heeft als uitgangspunt van zijn arbeid het Gentsche stelsel aangenomen.

Dergelijke comité's hebben zich ook gevormd in Rotterdam, Dordrecht, Hilversum en Groningen, maar tot eene invoering van het Gentsche stelsel is het nog niet gekomen.

In Leiden bestaat eene vereeniging ter bestrijding van werkeloosheid, door particulieren opgericht. De baten komen behalve van de premiën der verzekerden, ook van de leden en begunstigers der vereeniging, maar de vereeniging heeft een kwijnend bestaan en beantwoordt niet aan het doel dat de oprichters zich voorgesteld hebben.

In Rotterdam heeft men verleden jaar een poging aangewend, een stelsel van verzekering in te voeren, dat oogenschijnlijk iets op het Gentsche gelijkt, maar er is niets van terecht gekomen.

Dat stelsel zou hierop neerkomen, dat zich vakvereenigingen, zoowel als algemeene vereenigingen konden aansluiten. Het fonds zou beheerd worden door een centraal bestuur, gekozen door een

gedelegeerde van elke aangesloten vereeniging. Maar bovendien zouden zich kunnen aansluiten individueele personen voor 't geval, dat de vakvereeniging niet wil. Die individueele personen zouden dan vormen een gemengde afdeeling, en als er van een vak voldoende waren, zouden ze binnen het fonds een vakgroep vormen. Elke groep bepaalt dan haar eigen contributie en 't geld wordt beheerd door 't centraal bestuur.

Dit is onsystematisch. Door vakvereenigingen toe te laten, benevens individueele personen, ontstaat een onmogelijk te controleeren mengelmoes. Men vreesde, dat dit stelsel de uitbreiding der vakvereenigingen tegen zou werken.

Daar men niet rekende eenigen steun van den Raad te verkrijgen, moest men maar hopen, dat particulieren en groote werkgevers de noodige subsidiën voor het fonds zouden toestaan. De uitkeeringen, die de vakvereenigingen hunnen leden verleen, zouden dan echter afhankelijk worden van 't geen groote werkgevers er voor storten. De vakvereenigingen wilden hunne onafhankelijkheid in die mate niet prijsgeven. En daardoor is het gekomen, dat degenen, die met de beste bedoelingen dit plan op touw gezet hebben, zijn blijven zitten met hun statuten en reglementen.

Dit is van te meer belang, omdat het Amsterdamsche rapport in haar eindconclusiën ook iets dergelijks voorstelt.

De commissie die het heeft samengesteld meende, dat de vakvereenigingen in ons land nog niet in dat stadium van ontwikkeling waren, om met vrucht het Gentsche stelsel toe te passen, en daarom zouden beoefenaars van hetzelfde vak, zoowel de leden der in dat vak bestaande vakvereenigingen als de niet georganiseerden, zich moeten aansluiten tot een lokalen vakbond, alleen met het oog op de verzekering tegen werkeloosheid.

Ik moet daarin met de commissie van meening verschillen. De vakvereenigingen zullen er m. i. nooit genoegen mede nemen; ze zullen gelijk in Rotterdam gebleken is, bevreesd zijn, dat een dergelijk stelsel de uitbreiding van de vakvereenigingen tegen zal werken.

(Slot volgt.)

GEMENGDE BERICHTEN.

ZUTPHEN. De binnenrestauratie der St. Walburg. Men is thans aan drie der vier kapellen in den Zuider kooromgang bezig. De vierde, waarin zich het grafmonument der VAN HECKEREN's bevindt, is evenals de buitenrestauratie van dit deel der kerk reeds sedert eenigen tijd voltooid.

Het schilderwerk van de gewelven dezer kapellen, hoofdzakelijk bestaande in het vergulden der sluitsteenen en het kleuren der ribben bij hunne kruispunten, is gereed.

Nu de kapiteelen, waarop de ribben van het gewelf rusten, van hunne witsellaag ontdaan zijn, blijkt duidelijk, hoe bijzonder fraai van ornament ze zijn. Alle zijn ze opengewerkt en daar-

door geven ze een speling van licht en schaduw te zien, welke het mooie van het gehouwen werk des te krachtiger doet uitkomen.

Voor den toegang tot de gerfkamer is eene eikenhouten deur gehangen, getimmerd naar een nog in kerk aanwezig middeleeuwsch model.

„N. R. C”

De Technische Hoogeschool. In de zitting der 2e Kamer der St.-Gen. van 22 Febr. l.l. kwamen in behandeling verschillende amendementen die beoogden de onderwijsvakken aan de a. s. Technische Hoogeschool uit te breiden in den zin van het adres der sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten (zie blz. 39) en bovendien de instelling van een sociaal-technisch diploma.

Aangenomen werd met 62 tegen 12 stemmen een amendement voorschrijvende dat nieuwe afdeelingen bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen worden ingevoerd. Het amendement op art. 32d. (toevoeging aan het onderwijsprogramma van de sociale hygiëne, de statistiek, den stedenbouw, de sociale wet-

geving en de kennis der arbeidstoestanden werd met 46 tegen 30 stemmen verworpen. Dientengevolge verviel een amendement van KOL, de instelling van den graad van sociaal-technisch ingenieur.

Een monument voor Charles Garnier. Behalve het monument dat buiten tegen de Nouvel Opéra is gesticht, heeft CHARLES GARNIER onlangs nog een monument binnen het gebouw gekregen. In de foyer is opgesteld een bronzen borstbeeld van den bouwmeester, door CARPEAUX. De buste is opgesteld op een voetstuk van cipolino-marmer, dat versierd is met een verguld bronzen relief dat de Opera afbeeldt.

Deze buste is het tweede afgietsel door BARBEDIENNE gemaakt en door CARPEAUX zelf nagezien.

De nieuwe Dom van Berlijn is na een bouwtijd van elf jaren Maandag 27 Februari ingewijd. Het heeft zeer lang geduurd eer het bij den Dombouw van plannen tot daden kwam. In het werk „Der Kirchenbau des Protestantismus” is de lijdensgeschiedenis van den Dombouw verhaald. De oude Dom, onder FREDERIK DEN GROOTE gebouwd, voldeed sinds lang niet meer en de donkere grafkelders, die door de Spree dikwijls onder water gezet werden, vormden geene waardige rustplaats der HOENZOLLERNS. Grootsche ontwerpen voor een nieuwen Dom werden reeds in de eerste helft der vorige eeuw door SCHINKEL, STIER en HALLMANN gemaakt. Koning FREDERIK WILHELM IV, die eene zekere voorliefde had voor de oud-christelijke kunst, liet door STÜLER een basilica ontwerpen ter zijde waarvan een Campo Santo gelegen was. De uitvoering bleef na 1848 echter rusten. Later ontwierp dezelfde bouwmeester een koepelbouw van ongeveer de afmetingen der Pieterskerk te Rome. Koning WILHELM schreef in 1867 eene prijsvraag uit, welke echter hoewel 53 en daaronder voortreffelijke ontwerpen waren ingekomen, geen praktisch gevolg had. De zaak bleef toen rusten tot keizer FREDERIK aan de regeering kwam, die met Prof. J. RASCHDORFF een ontwerp maakte. Keizer WILHELM II toonde evenzeer groote belangstelling in den Dombouw en vatte het vraagstuk met kracht aan.

RASCHDORFF werkte zijn ontwerp uit, maar moest het later vereenvoudigen om de kosten van 20 miljoen mark tot de helft terug te brengen. Deze werden in 1891 door den Landdag toegestaan. Voorts is nog veel gekollekteerd.

In plattegrond bestaat de Dom uit een predikkerk waarbij zich rechts een doop- en trouwkerk, links een grafkerk aansluiten. Voor de drie deelen strekt zich een groote voorhal uit. Op de vier hoeken van het gebouw staan koepeltorens; in het midden, boven de predikkerk verrijst een groote koepel.

Het hoogste punt van dezen koepel uitwendig is 114 M.; inwendig 74 M.; de koepel is 33 M. in doorsnede; het gebouw meet ruim 250.000 M³.

Alleen door deze afmetingen kan de Dom van Berlijn indruk maken, door artistieke hoedanigheden gewis niet. Hij is wel het allerleelijkste der nieuwe groote gebouwen van Berlijn; een hoogst banaal en volslagen karakterloos samenstel van would-be Hoog-Renaissance motieven; bovendien hinderlijk overladen met pomp en zwaar detail; kortom hij verraadt den op pronkerigen opschik belusten „smaak” van een parvenu.

Het is den architect ten eenenmale mislukt om de drie gedeelten van het gebouw tot een eenheid samen te smelten. De bovengenoemde voorhal, die bij wijze van coulisse dienst doet, werkt slechts aan de voorzijde. Vooral aan de zijgevels blijkt hoezeer de kompositie ook in silhouet, rammelt, en als het ware het gebouw in vele stukken uiteenvalt. Er is hoegenaamd geen organisch verband tusschen de deelen van het gebouw onderling, noch tusschen plattegrond en uitwendig aanzicht. De middenkoepel, die zonder eenigen overgang botweg midden uit het gebouw verrijst, drukt bovendien het toch reeds plompe bouwwerk geheel samen.

Het inwendige is, elk der deelen voor zich beschouwd, door de medewerking van schilders en beeldhouwers bevredigender.

Wanneer keizer WILHELM soms dit gebouw op den voorgrond plaatsen en verheerlijken wil bij wijze van protest tegen de moderne kunst, die hij zoozeer bestrijdt, wacht hem een fiasco te meer.

Oneenigheden aan deutsche Technische Hoogeschoolen.

Aan verschillende technische Hoogeschoolen van Duitschland (Charlottenburg, Hannover en Brunswijk) zijn tusschen de studeerenden en de Akademische Senaat hooggaande onaannamebaarheden ontstaan. De aanleiding daartoe was dat het laatstgenoemde kollege, inbreuk makend op de van oudsher erkende akademische vrijheid, aan de studenten niet het recht toekende op hunne vergaderingen te behandelen wat zij wilden. De studenten hadden o. a. zich met hunne deutsche kollega's te Insbruck in verbinding gesteld bij gelegenheid der Italiaansch-Duitsche opstootjes daar ter plaatse en zij hadden voorts verzocht de vorming van zuiver konfessioneele studenten-vereenigingen te verbieden.

Het hoogst liep het geschil te Hannover waar de Akademische Senaat aan de studenten het vergaderen verbood. Deze legden

zich niet hierbij neer en van het een kwam het ander tot dat de professoren den woordvoerder der studenten, HEILE, van de school wegzonden. Als antwoord verbonden een duizend-tal studenten (in het geheel zijn er ± 1250) zich schriftelijk om geene kolleges meer te bezoeken voor dit vonnis herzien was, wyl het zonder den beschuldigde te hooren, geveld was door hetzelfde kollege dat als aanklager optrad. Den volgenden dag werd nog slechts, door den rector, één kollege voor drie toehoorders gegeven terwijl alle studenten voor de school protesteerden.

De professoren waarvan er vele het niet eens zijn met de opvatting van de Akademische Senaat benoemden een commissie van vijf (waarbij ook de architect Prof. H. STIER) teneinde eene verzoening te beproeven. Deze begon alle rechten der studenten te erkennen (het bespreken op hunne vergaderingen van alle quaesties; het zich in verbinding stellen met de studenten van andere steden; het indienen van voorstellen bij het bestuur der school of bij het Ministerie). De studenten eischten tevens de herziening van het vonnis over HEILE uitgesproken. Dit werd zelfs door den minister ingetrokken, zoodat de vrede hersteld is. Ook te Brunswijk en te Charlottenburg zijn de professoren bijgedraaid.

HILDESHEIM. De Michaeliskerk, ondanks haar vervallen toestand nog een der belangrijkste monumenten der romaansche bouwkunst van Duitschland, eischt, volgens eene mededeeling in het „Zentralbl. der Bauverw.”, dringend herstel. Van eene restauratie is echter voorloopig afgezien met het oog op de kosten.

Wij geven naar aanleiding van dit bericht eenige bijzonderheden aangaande dit gebouw.

De kerk werd in het jaar 1001 door den kunstzinnigen bisschop BERNWARD na zijn terugkomst uit Rome gesticht. Met eene voor den toenmaligen tijd buitengewone snelheid werd de bouw voltooid; in 1017 werd de krypta, in 1022 eveneens op St. Michaelisdag (29 Sept.) de basilica gewijd. In dat jaar stierf bisschop BERNWARD en werd in de St. Maartenskerk bijgezet. Bisschop GODEHARD eindelijk wijdde 29 Sept. 1033 de geheel voltooide kerk Aan de kerk grensde een in het pestjaar 995 gesticht Benediktijnerklooster. Na een brand werd de kerk hersteld en verfraaid onder den abt THEODORIK en in 1186 opnieuw gewijd. Bij dezen herbouw ontstonden de prachtige zuil-kapiteelen, meesterstukken der romaansche ornamentiek. Ook werd toen aangebracht het dorsaal met het in stucco gemodelleerde en gepolychromeerde engelenfries, aan wier achterzijde levensgroote reliefbeelden van MARIA, 4 apostelen en twee Heiligen (waarbij St. BERNWARD met het kerkmodel in den arm) onder baldakijns prijken (thans slecht verlicht en zeer beschadigd). Voorts dagteekent van die restauratie de vlakke zoldering in het middenschip der kerk, waarop is geschilderd, in waterverf op een krijtgrond, een zoogenaamde „Wurzel-Jesse” (stamboom van CHRISTUS) door den abt RATMANN, naar men op grond van overeenkomst met een door dezen geestelijke verlicht misboek meent.

De Michaeliskerk was oorspronkelijk een driebeukige basilica met twee dwarsschepen, twee koren en eene krypta, waarin de stichter werd bijgezet. Er waren zes torens, een kleinere tegen het einde van elk dwarsschip en een grootere op elke kruising van midden- en dwarsschip. In 1650 werd het oostelijke koor afgebroken, in 1662 de westelijke hoofdtoren met het aangrenzende zuidelijke dwarsschip. De helm van den oostelijken hoofdtoren in zijn tegenwoordigen vorm dagteekent van 1667.

Terwijl de krypta steeds bij de katholieken bleef, werd de kerk na de Reformatie door de protestanten benut. Zij is, na eenigen tijd leeg te hebben gestaan, door HAASE hersteld. Het inwendige bezit de bovengenoemde romaansche kunstwerken; voorts een doopvont en een vleugelaltaar, door RAPPHON geschilderd, beide uit de Martinikerk afkomstig.

De krypta, de „Bernwards-Gruff”, wier lage welfen op gedrongen romaansche zuilen rusten, werd in 1893 met rijke middelen gerestaureerd volgens ontwerp van Prof. C. HEHL en door Prof. SCHAPER beschilderd. In eene door enkele treden toegankelijke verdieping in den vloer, is het graf van bisschop BERNWARD, met diens sarkofaag (volgens de legende door hem zelf vervaardigd) welke als inscriptiën heeft:

Bernwardus eps. servus servorum. X P I.

(BERNWARD, Bisschop, knecht der knechten van CHRISTUS). en Job XIX, vs 25—27.

Bij de kerk sluit zich de eveneens zeer vervallen kruisgang aan van het in 1803 opgeheven Benediktijnerklooster, van welken nog bestaan 6 traveën van den noordelijken vleugel en de westelijke in zijn geheel. De laatstgenoemde, de verbinding van de kerk met de kapittelzaal welke bij alle plechtigheden en feestelijke gelegenheden werd gevolgd door den stoet, vertoont eene rijkere opvatting in het beeldhouwwerk. Tegen de afgebroken oostzijde warea eertijds aangebouwd eene kerk en de bovengenoemde St. Maartenskerk. De restanten van kruisgang en klooster dienen thans voor krankzinnigengesticht.

De „Vereeniging Berliner Architekten” heeft verleden jaar haar vijf-en-twintig jarig bestaan herdacht. Ter viering van die gebeurtenis heeft zij thans eene door Prof. K. E. O. FRITSCH bewerkte geschiedenis het licht doen zien, aan welke is toegevoegd een album met werken door hare leden ontworpen.

De „Vereeniging Berliner Architekten” is het keurkorps van partikuliere bouwmeesters te Berlijn. Zij heeft op het oogenblik slechts een 180-tal leden, wier aanzien in de bouwkundige wereld aan de vereeniging grooten invloed en beteekenis geven.

Deze vereeniging is ontstaan uit het „Architekten-Verein zu Berlin,” waarin de staats-ingenieurs zoodanig den boventoon voerden dat de onafhankelijke partikuliere architecten er geene bevrediging meer in konden vinden. De jongeren hunner vereenigden zich in 1876 tot de „Freie Vereinigung von Architekten Berlins,” de ouderen in 1879 tot eene „Vereeniging zur Vertretung baukünstlerischer Interessen” welke naderhand den eenvoudiger naam „Vereeniging Berliner Architekten” aannam.

In de geschiedenis dezer vereeniging is opmerkelijk het vele dat door haar in het belang en voor het aanzien van het bouwvak en dat harer beoefenaars is verricht of beproefd: honorariumregelingen; bepalingen voor het prijsvraagwezen; toepassing en regeling der Berlijnsche bouwverordening; bescherming van het auteursrecht van architecten; opleiding van architecten; organisatie van bouwkundige tentoonstellingen (bijv. de bouwkundige afdeling op de jaarlijksche groote Berliner Kunstausstellung) deze onderwerpen genoten o. m. de aanhoudende aandacht van de Vereeniging.

Zij organiseerde en betaalde een kongres voor protestantschen kerkbouw in samenwerking met geestelijken; gaf het standaardwerk „Der Kirchenbau des Protestantismus” uit en bewerkte een groot deel van de nieuwe uitgave van „Berlin und seine Bauten,” werkt mede aan de uitgave van de „Berliner Architekturwelt” en het standaardwerk „das Bauernhaus im Deutschen Reich und seinen Grenzgebieten.” Vele vergaderingen worden met een of andere feestelijkheid verbonden; elk jaar worden verschillende excursies en bezoeken aan belangrijke bouwwerken gehouden. Kortom, uit de lezing van deze geschiedenis verkrijgt men wel den indruk eene hoewel kleine, toch zéér krachtige en met succes werkzame vereeniging te leeren kennen.

Het album met afbeeldingen geeft in zeer goede uitvoering tal van belangrijke bouwwerken en ontwerpen door de leden der vereeniging over geheel Duitschland uitgevoerd.

Men ontmoet hier de namen van de meest bekende der Duitsche bouwmeesters. Het geheel is hierdoor geworden eene feestgave die ook ver buiten den kring der leden belangstelling zal wekken.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Architectura Nr. 8. Over de beteekenis van den tempel in het godsdienstig leven van de Grieken. (Vervolgde voordracht van Prof. KUIPER.)

Ter overdenking, uittreksel van den indruk door den Haagschen correspondent van het H. blad bij zijn bezoek aan de tentoonstelling in den Haagschen Kunstkring opgedaan.

Verslag der 1189ste gewone vergadering van A. et A., op 22 Februari. In deze vergadering hield de heer A. MOLKENBOER eene lezing over de scenische uitbeelding der figuren uit de „Ring der Nibelungen”.

TECHNISCH GEDEELTE. Moderne verlichtingssystemen. Aero-geegas. Voordracht gehouden door den heer VAN DER ZEE.

Het Wachwitzmetaal. Dit metaal bestaat uit een samenstelling van koper en ijzer. Geheel koperen platen zijn duur, daarom worden ijzeren platen bekleed met een dun laagje koper.

Benutting der coöperatie op technisch gebied, door M. P. DE CLERCQ. De bedoeling van deze coöperatie is dat een zeker aantal fabrikanten, die geen concurrenten zijn, met elkander samenwerken in het verkrijgen van een ruim fabrieksterrein aan groot scheepvaartwater gelegen en daar hunne fabrieken opbouwen met de noodige arbeiderswoningen. Al de fabrieken kunnen dan een gezamenlijke centrale stoommachine hebben waardoor voor allen de oprichtings- en bedrijfskosten worden verminderd.

Bouwkundig Weekblad Nr. 8. De centrale middelbare technische school, door V. G. A. BOSCH. Door den heer KERKHOFF was aan het Hoofdbestuur der Maatij. tot bev. der Bouwkunst verzocht mede te deelen de overwegingen, die het geleid hebben een adres aan de 2e Kamer te

richten inzake de stichting der C. M. T.-school. De heer BOSCH, lid van dat hoofdbestuur antwoordt dat het Bestuur hoofdzakelijk te velde trok tegen de vestiging van één school, welke inrichting allicht een academisch cachet zou verkrijgen. Ook vond het Hoofdbestuur het een bezwaardat de plaatsing van de school te Haarlem voor zoo'n klein procent belanghebbenden bereikbaar zal zijn. Het stichten van vele kleinere scholen zal goedkooper zijn. Worden zij dan gesticht in plaatsen alwaar ambachtsscholen en hogere burgerscholen zijn, dan zullen leerkrachten van die scholen ook voor de C. M. T.-school beschikbaar kunnen zijn.

Dubbel woonhuis te Rotterdam. Met afbeelding (zie Bouww 1904, Mathenesserlaan, gebouwd door den architect P. G. BUSKENS.

Verzekering tegen de gevolgen van werkeloosheid. Voordracht van den heer VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, zie bladz. 36.

De Opmerker Nr. 8. Steden-uitbreiding. De uitbreiding der steden heeft reeds op vele verschillende manieren plaats gevonden. Men is geneigd de gebouwen en fabrieken als gasfabrieken, abattoirs, badhuizen, watertorens en arbeiderswoningen zooveel mogelijk in afzonderlijke stadsgedeelten onder te verdeelen. Dacht men vroeger alleen over het vermijden van rechte straten, thans is het gesloten stadsbeeld aan de beurt. De oude stadsgedeelten moeten voor het verkeer naar de buitenwijken dikwijls doorgebroken worden. Om de oude stadskern wordt veelal een zône van nieuwe wijken aangelegd.

De architect LUDWIG HERCHER te Bonn stelde voor om in de onmiddellijke nabijheid der oude stad een nieuwe stad te stichten. Iets wat in Duitschland meer geschiedt en waarin de benamingen Altstadt en Neustadt de oude en nieuwe gedeelten aanwijzen.

De techniek der schilderkunst volgens Dr. W. OSTWALD, door J. L. TERNEDEN. Dit stuk behandelt den duur van schilderstukken en wenscht de schrijver de vraag te beantwoorden: „Op welke wijze ontstaan schilderwerken met den hoogst mogelijken levensduur”.

Door slechte verf zijn schilderstukken in korten tijd vergaan. Daarentegen zijn de oude schilderstukken uit de 16 en 17e eeuw nog goed bewaard gebleven. De schilders geven voor het bederven hunner schilderijen op dat dit het gevolg is der gebruikte anilinekleuren. Hoofdzakelijk ligt de schuld aan de bindmiddelen der verfstoffen. Ook het schilderen met een dunne laag schijnt goed te werken en het barsten te voorkomen.

Wil men nu zonder bindmiddel schilderen dan moet men pastelverven gebruiken, deze blijven altijd helder. De schilderijen moeten echter, daar zij met krijt geteekend zijn, door glas beschermd worden. Door de pastelteekeningen te fixeeren is dit bezwaar te verhelpen. In de Malerbriefe van Dr. W. OSTWALD wordt zulk een fixeermiddel aangegeven.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

W. G. Simonis over: De wording, de ontginning en de mechanische bewerking van de hardsteen. (Bouwkunst en Vriendschap.)

Spreker begon te zeggen, dat veel wat hij ging mededeelen aan zijn hoorders wel niet onbekend zou zijn. Hij hoopt hen evenwel de overtuiging te schenken, dat de eischen die in 't algemeen bij de keuring aan hardsteen gesteld worden, aan eene herziening onderworpen dienen te worden. Allereerst opdat werkelijk aan juiste eischen zal kunnen worden voldaan en vervolgens om een juiste grens te trekken tusschen wat als gebrek, en wat als eene natuurlijke eigenschap van het materiaal dient te worden gekenmerkt, in 't belang zelve der bouwwerken, waaraan het materiaal wordt gebezigd.

Daartoe is noodig in 't kort de wordingswijze van de hardsteen na te gaan door alle geologische perioden heen. Volgens de jongste navorschingen van de Société belge de géologie is de hardsteen of blauwe Belgische kalksteen in 't algemeen een vorming van een der oudste geologische tijdvakken, namelijk het primaire, en van de zoogenaamde sub-carbonische periode daarvan. Aan deze periode gingen de Cambrische en Silurische formaties, die de oudste in België bekende sedimenten, n.l. het kwartsiet, de leemlei, en de zandsteen (grès) opleveren, vooraf. Gedurende de vorming dezer bezinksels, strekte zich de z.g.n. Silurische Zee uit over Brabant, de Condroz en de Ardennen, welke laatste later een vasteland vormden. De fauna van deze zee bestond uit koraal- en verschillende weekdieren en vooral eene soort schaaldieren, Fubolieten genaamd, die de grondstof voor de bezinksels leverden.

Door onderzeesche vulcanische uitbarstingen, door het samenkrimpen van den aardkorst en dergelijke werkingen, werden echter de bezinksels uit hun oorspronkelijk horizontale ligging ge-

rukt en in allerlei golvingen en soms in vertikalen stand geplaatst, waardoor een boven den zeespiegel uitstekend vasteland ontstond van bergachtigen aard. Atmosferische invloeden veroorzaakten verwerpingen, afbrokkeling van deze rotsen en eene algemeene inzinking gaf wederom het aanzijn aan eene nieuwe zee, die het Devonische tijdperk inluit. De Devonische zee knaagt hare oevers af, voert het slib meê, dat elders bezinkt, en aan het eind van deze periode verheft zich weder de zoogenaamde Crête de Condroz, waardoor de stroomgebieden van Namen en Doornik gevormd worden. Eene overvloedige fauna van koraal-, schelp- en schaaldieren doet weder een bezinksel ontstaan, dat ons het roode, zwarte en grijze marmer zal schenken. Zandbezinksel en vergruizing der vroegere rotsen vormen het materiaal waaruit we thans onze gréskeien hakken. Immer neemt de Crête de Condroz door voortdurende stijging in omvang toe en doet de stroomgebieden van de Maas en de Sambre ontstaan, waarmede de z.g. subcarbonische formatie aanvangt. In de zee van dit tijdperk ontwikkelt zich de zoogenaamde zeelelie, die met andere schaaldieren de vorm is van het kalksteenbezinksel, dat ons de hardsteen zal leveren. Op het steeds rijzende vasteland ontstaat een uitgebreide plantengroei die, later weder bedolven door grint, zand en lemlagen, ons den steenkool zal leveren. Deze latere vormen zijn echter voor ons onderwerp van geen belang en kunnen dus buiten beschouwing blijven.

De totale massa kalkgesteente, die op deze wijze gevormd is geworden, bestaat uit lagen van verschillende geaardheid, die zich echter niet overal in complete opvolging vertoonen. Te Florennes is dit wel het geval, doch elders ontbreken in de totale reeks sommige schakels, waarbij echter de volgorde van onder naar boven steeds dezelfde blijft.

De massa te Escossines en te Soignies, die een dikte van 125 à 150 M. bezit, bevat in haar midden het zoogenaamde Petit granit, de eigenlijke hardsteen. Zij is eene oudere vorming dan die van Namen en Doornik en heeft een andere geaardheid. Dit verschil in geaardheid moet toegeschreven worden aan de overheersching van de eene of andere diersoort die het bezinksel vormde, aan scheikundige werkingen, drukking van hooger gelegen lagen, infiltratie van bindmiddelen en dergelijke oorzaken, terwijl metaaloxiden, bitumen en de koolstof der organische stoffen van veel invloed op de kleur van het materiaal waren. De kalksteen wordt dientengevolge in drie hoofdgroepen verdeeld, namelijk in 1o die met dichte structuur, 2o die met leuchtige structuur, en 3o die met grofkorrelige, kristallijne structuur. De eerste soort, algemeen aangeduid als doorniksche steen, laat zich minder goed bewerken, is donker van kleur en van eenigszins schilferiger samenstelling, en dientengevolge weerbarstig, behalve eenige bonken van z.g. pierre grise, die van betere kwaliteit zijn. De steen levert bij branding de zoogenaamde hydraulische of Doorniksche kalk op, wegens het hooge percentage (12 à 15 %) klei en kieselaarde die zij bevat, in tegenstelling met het petit granit, dat uit zuivere koolzure kalk bestaande, bij branding de z.g. vette kalk oplevert. De Namensche steen komt veel met de Doorniksche overeen, en wordt veel verwerkt tot tegels, als Namensche tegels in den handel bekend.

Het petit granit is de mooiste steen die België levert. Zijn weerstandsvermogen tegen verbrijzeling, gemiddeld op 750 KG. p. cM². te stellen, komt dat van graniet nabij. Daarbij is het elastisch en bestand tegen atmosferische invloeden, en als zoodanig een bouw materiaal van den eersten rang.

Na deze mededeelingen over het voorkomen en den aard van het materiaal gaat spreker over tot het behandelen der wijze waarop het materiaal uit de groeve wordt gehaald, en van de bewerking die het ondergaat voordat het in den handel wordt gebracht. In verband met de verschillende helling der lagen is ook de exploitatie verschillend.

De groeven in Henegouwen, waar de steenlagen onder flauwe helling worden aangetroffen, hebben altijd het aanzien van groote open putten, terwijl in de provinciën Luik en Namen de lagen ook wel tegen de berghellingen aanliggen, en de groeven dan een ander aspect hebben. Na wegruiming der bovenlagen van grond en losse gesteenten, die steeds moet plaats hebben, komt de eigenlijke steenbank, het z. g. n. buffet, aan den dag. De geheele massa bestaat uit verschillende lagen, die onderling gescheiden zijn door uiterst dunne, donker gekleurde lagen, welke wijzen op eene gewijzigde bezinking tijdens de vorming, en die het groefleger van den steen genoemd wordt. De blokken wordens steeds volgens dit groefleger gespleten, waartoe op korte afstanden, zoowel in zulk een groefleger als in de richtingen loodrecht daarop in toevallig bestaande scheuren een aantal gaten worden gehakt, waarin stalen wiggen door hamerslagen worden ingedreven zoolang tot het blok van zijn omgeving loslaat. Is het eenmaal los, dan wordt het door hefboomen en windassen uit zijn leger opgehaald, en 't zij door hijschwerktuigen, of door wagens op een hellend vlak naar boven gebracht ter verdere bewerking. Meermalen is getracht het losmaken der

blokken machinaal te doen geschieden, doch tot nu toe met weinig succes. In den allerlaatsten tijd schijnt echter eene machine van Amerikaansche vinding, met luchtdruk werkende, eenig resultaat te leveren. Aan het uiteinde van een bank gekomen, zoodat men voor en achter de steen vrij heeft, wordt ook wel gebruik gemaakt van het zoogenaamde fil helicoidal, een lange ijzerdraad, die met behulp van zand en water de steen in tweeën zaagt. Na aankomst der blokken op de werf worden zij in de zagerijen in platen en zuilen op de in den handel meestgewilde afmetingen gezaagd, waarbij steeds wordt aangenomen, dat het legervlak evenwijdig komt aan de grootste zijvlakken der stukken. Het zagen geschiedt door in een raamwerk op bepaalde afstanden, volgens de gewenschte dikte der platen geplaatste stalen zaagbladen zonder tanden, die heen en weer bewogen en voortdurend met zand en water bevochtigd worden, of ook wel met het genoemde fil helicoidal, dat, als lintzaag werkende, veroorlooft om volgens gebogen lijnen te zagen, 'tgeen soms voordeel kan zijn. Door de homogeniteit van de steen is het mogelijk om zonder bezwaar blokken van 5x3 M. in platen van 1 à 2 c.M. dikte te zagen. Dat het bewegen der zagen machinaal geschiedt, behoeft geen betoog.

Komende tot de eischen die bij het bouwen aan de hardsteen wordt gesteld, zegt spreker dat deze, zooals reeds bij den aanvang zijner voordracht is opgemerkt, niet altijd oordeelkundig worden gesteld. Het eischen van steen zonder groefleger bij een gesteente dat laagsgewijze gevormd is veroordeelt zich zelf. Mits de dikte der stukken het veroorlooft, zou de eisch van een niet voor het oog duidelijk zichtbaar groefleger vol te houden zijn, doch zonder groefleger bestaat geen hardsteen. Al is op 't oogenblik van de aanwending der stukken de laagsgewijze vorming van de steen niet zichtbaar, dan zal toch na verloop van tijd onder atmosferische invloeden die vorming zich afteekenen. Verder is ook de plaatsing der stukken op hun groefleger niet noodzakelijk en bij stukken, waarin het leger niet zichtbaar is, ook niet na te gaan. Spreker releveert hier de geschiedenis der hardsteenlevering aan een groot gebouw hier ter stede, waarbij absoluut geen groefleger in den gebruikten steen werd geduld en herhaalde malen wagonladingen steen werden afgekeurd, totdat de eigenaar der groeven, die de steen leverde, zijn toevlucht nam tot het ontginnen van de z.g.n. cliquantes in een verlaten groef. Deze cliquantes zijn de in elke groeve voorkomende laag steen, onder den gewonen hardsteen liggende, van zoo vaste structuur, dat het groefleger niet te zien is, doch die overigens zoo rijk aan slechte eigenschappen is, dat ze nimmer geëxploiteerd wordt. Deze steen verweert spoedig, wordt zwart en heeft weinig weerstand tegen breuk; daarbij zit hij vol haarscheurtjes, loodrecht op het groeflegervlak. Deze steen werd voor het bewuste Rotterdamsche bouwwerk goedgekeurd en gebruikt, met het gevolg dat verscheidene stukken nu de gebreken van het materiaal in hooge mate vertoonen. Spreker waarschuwt om bij keuring van hardsteen niet alles over één kam te scheeren en bij groote en kleine stukken verschillende eischen te stellen omtrent het groefleger en bovendien den aard der bouwdeelen in aanmerking te nemen. Uit het door spreker medegedeelde omtrent de vorming en de exploitatie van den steen, blijkt duidelijk dat het groefleger steeds evenwijdig aan de grootste zijvlakken der stukken loopt, zoodat vanzelf bijna altijd in den bouw de stukken op hun groefleggen komen te liggen. Waar dit echter niet het geval kan zijn, zooals bij dunne bekledingsstukken van muren, moet de eisch omtrent eene zoodanige plaatsing vanzelf vervallen. Hij zou het voorschrijf te dezen opzichte dus willen laten luiden: „de stukken hardsteen moeten zoodanig worden genomen, dat het groefleger evenwijdig loopt met het draagvlak van den steen, tenzij de afstand van het draagvlak tot het bovenvlak de andere afmetingen der stukken overtreft”.

Met een groot aantal fraaie lichtbeelden hield spreker het medegedeelde op, terwijl eene collectie fossielen in de hardsteenlagen gevonden, mede was geëxposeerd.

PERSONALIA

De heer **J. B. Springer**, architect 2e klasse der publieke werken van Amsterdam is benoemd tot hoofd der afdeeling gebouwen als opvolger van den heer **LEGUYT** die op zijn verzoek, wegens ziekte, eervol ontslagen werd.

Benoemd tot gemeente-architect en leeraar-directeur der burgeravondschoole te Hoorn de heer **J. Faber**, te Purmerend.

De aanbeveling door Burg. en Weth. der gemeente Westdongeradeel voor eene benoeming tot **gemeente-architect** bestaat uit de heeren **J. ELZINGA**, te Ternaard; **A. OOSTERBAAN**, te Dedemsvaart (Ov.); **P. BLEEKSMa**, te Sneek; **C. YSBRANDI**, te Leeuwarden; en **J. BOOLJENGA**, te Finkum.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN
KEIZERSGRACHT 559 + + + +

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT 281

Vierde Jaargang. No. 10.

8 Maart 1905.

ECHO'S.

III.

De „prijsvraag” voor de vergrooting van het kerkgebouw der Gereformeerde kerk te Naaldwijk.

In „De Bouwwereld” 1903 (blz. 321, Echo's X, Een architect gevraagd!) is de advertentie besproken waarin „H. H. Bouwkundigen van den P. G.”, als ware zij keukenprinsessen, werden uitgenoodigd zich onder opgave van referenties aan te bieden voor den bouw eener Hervormde kerk te Vlaardingen. In het twistgeschrijf naar aanleiding daarvan, schreef ik in antwoord op deze zinsnede der repliek: „Doch stel dat wij een prijsvraag uitgeschreven hadden, wat immers niets aanstootelijks zou hebben voor bouwkundigen, hoe gemakkelijk zou dat ook bespottelijk gemaakt kunnen worden enz.”, het volgende: „Hadden de H.H. een prijsvraag uitgeschreven dan was er niets bespottelijk te maken geweest en onze geheele kritiek achterwege gebleven — mits niet uit dezelfde erkende onbekendheid met den werkkring van den architect, die thans aanleiding gaf tot de advertentie, een onvolledig stel prijsvraagbepalingen was opgesteld.”

Dat geval doet zich nu voor en het is wederom een kerkelijk kollege dat op de vingers moet worden getikt.

De „Commissie van Administratie” der gereformeerde kerk te Naaldwijk staat voor de noodzakelijkheid haar bedehuis te vergrooten en heeft te dien einde een prijsvraag willen uitschrijven. Deze methode om ontwerpen voor een of ander bouwwerk te erlangen kan enkele onmiskkenbare voordeelen aanwijzen, waartegenover in bepaalde gevallen andere, niet of slechts weinig minder groote nadeelen kunnen staan. Deze beide, voor- en nadeelen, tegen elkander op te wegen is meer in het bijzonder zaak van wie de prijsvraag uitschrijft. Laat ons dus eenvoudigheidshalve aannemen dat inderdaad een prijsvraag de beste weg is die in casu, voor de vergrooting der gereformeerde kerk te Naaldwijk, kon worden ingeslagen.

Maar ook op den besten weg is het niet aangenaam

wandelen in een slecht schoeisel. Ik vrees dat de meergenoemde „Commissie van Administratie” dit binnenkort zal moeten ondervinden. Immers, gaan wij eens even na welke de voorwaarden zijn waaronder die prijsvraag werd uitgeschreven en meer in het bijzonder welke waarborgen deze den mededinger bieden dat 1°. zijn ontwerp, volgens de eischen van billijkheid en rechtvaardigheid, deskundig zal worden beoordeeld en 2°. hij geen gevaar loopt dat zijne moeite en talent zullen worden „uitgebuit”.

Het programma der Naaldwijksche prijsvraag — met het gevraagde dubbeltje inderdaad te duur betaald! — munt door korthed uit, welke eigenschap, veeltijds loffelijk, ditmaal evenwel niet als een deugd kan worden aangemerkt, wijl zij eilacie niet gepaard gaat met afdoende duidelijkheid en volledigheid. Die korthed staat aan den anderen kant ons de weelde toe, het programma onverkort over te nemen.

ARTIKEL 1.

Het nieuw te bouwen gedeelte, moet zooveel mogelijk in overeenstemming met het bestaande, aan de N.-O.-zijde van het kerkgebouw worden opgetrokken.

De ingang, waar boven de gaanderij voor het orgel, moet zich ook aan deze zijde bevinden.

Achter het nieuwe gedeelte en in verband met de bestaande consistorie, moet een zaal voor vergaderingen worden gemaakt.

Voor een en ander wordt verwezen naar de aanwijzing op het terrein.

ARTIKEL 2.

Er wordt verlangd een plattegrondteekening, de voor- en zijgevel en twee doorsneden, schaal 1 : 100. Een beschrijving der samenstelling en materialen, een begrooting der kosten en bij bekroning een bestek met calqueer-teekening. De begrooting is voor den be kroonde bindend.

ARTIKEL 3.

Antwoorden op deze prijsvraag moeten vrachtvrij worden ingezonden aan den Secretaris JAN HOPLAND te Naaldwijk, vóór of op den 15 Maart 1905.

ARTIKEL 4.

De teekeningen mogen niet door den ontwerper worden ondertekend, het schrift op de teekeningen, het toezendings- en correspondentie-adres, alsmede dat der beschrijving, moeten van eene andere hand zijn, dan die des ontwerpers. De zegellakken op den naambrief mogen niet den naam van den vervaardiger of de beginletters ervan bevatten.

ARTIKEL 5.

De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door de Commissie van Administratie, met een deskundige. Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt als prijs uitgelooft eene som van f100.— Het be kroonde ontwerp blijft het eigendom van den Kerkeraad.

De beoordeeling wordt zoo spoedig mogelijk bekend gemaakt. De niet be kroonde ontwerpen worden vrachtvrij aan de correspondentie-adressen terug gezonden.

Aanwijzing op het terrein, op **Woensdag 1 Maart**, des namiddags 1.30 uur.

W. VALSTAR, Voorzitter.

JAN HOF LAND, Secretaris.

Naaldwijk, Februari 1905.

Het is, althans volgens mijne opvatting, wel het voornaamste vereischte van een goed program, dat het eene niet voor misvatting vatbare, volledige omschrijving geeft van hetgeen gevraagd wordt.

Dat deze hier ontbreekt, is een gemis hetwelk de slot-alinea van art. 1 niet kan aanvullen. Het geven van aanwijzingen kan bovendien in verband met de te stellen vragen de anonymiteit der inzenders vrijwel opheffen, al staat ook op het zegellak hunner naambrieven zelfs geen enkele initiaal. Voorts moet ook gekonstateerd worden het absoluut ontbreken van gegevens betreffende den bestaanden toestand. Een listigheidje om buitenstanders te weren? De magere prijs, afgezien nog van andere overwegingen, immers zal wel geen hunner verlokken om zelf nog in Naaldwijk opnamen te komen doen.

f100.— als prijs is al niet veel, vooral niet wanneer men in aanmerking neemt dat geene premie wordt uitgelooft. Maar indien men tevens overweegt wat al voor die f100.— de „Commissie van Administratie” durft vragen en men toetst zulks aan de honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden, dan dient erkend, dat art. 2 van het programma de onbeschaamdheid ten top drijft en deze prijsvraag stempelt tot eene uitbuiting, ergerlijk bovenal nu ze door een kerkelijk kollege beproefd wordt.

Dit zou reeds een alleszins voldoende grond wezen om deelname aan deze prijsvraag ernstig te ontraden, indien te vreezen was dat een serieus bouwkundige in den gespannen strik zou vallen. Wie toch de kans wil wagen drage zelf de verantwoording wanneer onaangenaamheid en teleurstelling zijn deel worden. Is het doel der prijsuitschrijfster inderdaad om door het uitlokken van konkurrentie het aannemelijkst ontwerp te erlangen? Waarom beperkt zij dan door een dergelijk programma de deelname aan haar prijs-

vraag? Nu kon misschien nog gedacht worden dat deze prijsvraag er eene was van het soort waarbij als stille nevenbedoeling de wensch voorzit geen der gemeentenaren-metselaars en -timmerlieden voor de borst te stooten door in vrije keuze aan een mededinger de bouw-opdracht te geven. De „Commissie van Administratie”, blijkens hare advertentie in „De Standaard”, richt zich evenwel tot alle Nederlandsche bouwmeesters. Deze prijsvraag aan eene zachte kritiek in deze kolommen te onderwerpen is dus volkomen gewettigd.

Dat het een vermoedelijk klein karweitje betreft, ontslaat nog geenszins van de verplichting om aan de prijsvraag-formaliteiten, zooals die door de usance zijn vastgelegd, te voldoen.

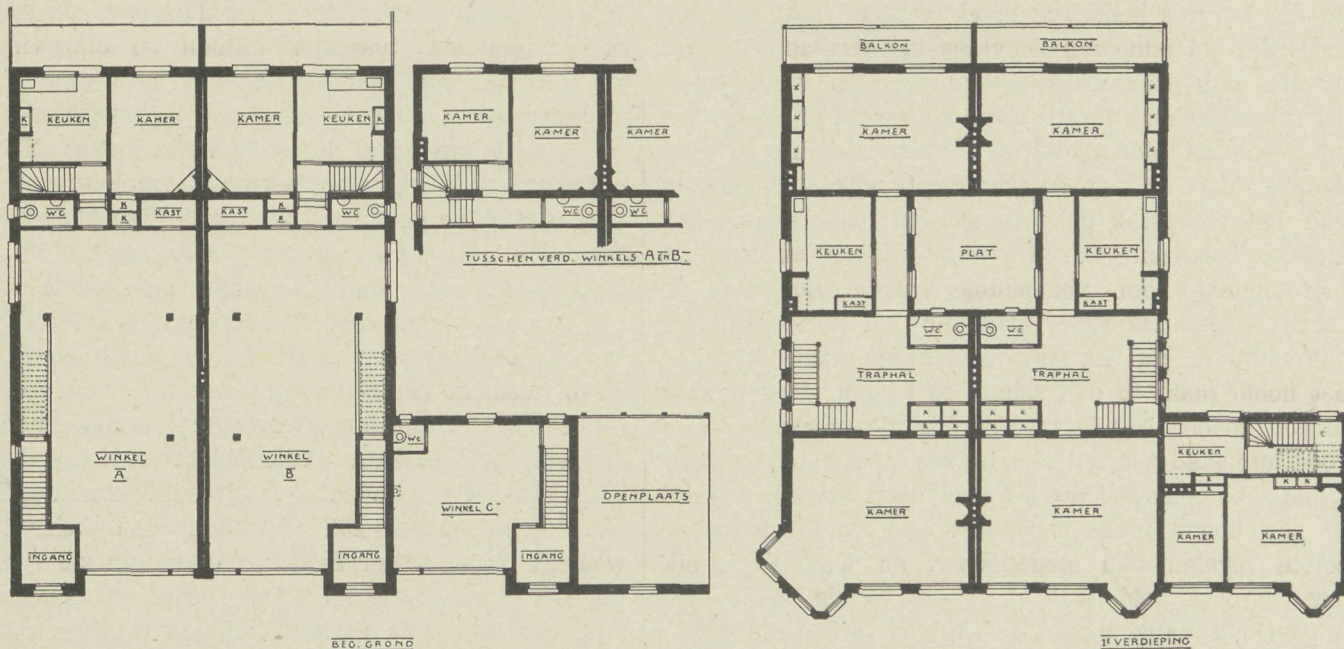
Enkele opmerkingen slechts:

Wat omtrent de Jury van beoordeeling in het Programma werd geschreven is een beslist onvoldoenden waarborg voor een juist oordeel en bovendien in strijd met alle usance in goed geregelde bouwkundige prijsvragen. „De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door de Commissie van Administratie, met een deskundige.” Door deze zinsnede erkent de Commissie dat geen harer leden deskundig is; toch oordeelen zij niet alleen mee maar geven hunne ondeskundige stemmen krachtens getalsterkte den doorslag! De eenzame deskundige in de Jury is vermoedelijk nog niet benoemd. Menigeen zal benieuwd wezen om den „kollega”, die medeplichtige van de „Commissie van Administratie” wil worden, te kennen, al is het maar bij naam. Laat ons hopen, dat de eerste keuze valt op een vakgenoot die zich de moeite wil getroosten om de „Commissie van Administratie” alsnog in de grondregels van het prijsvraagwezen te onderrichten.

Ook de bepaling dat, wijl het hier eene algemeene prijsvraag geldt, het jury-rapport publiek zal worden gemaakt, ontbreekt in het programma en daarmede een waarborg te meer voor de zuiverheid van het oordeel.

En wat is bedoeld met de zinsnede: „De begroting is voor den be kroonde bindend”? Toch niet dat de ontwerper tevens als aannemer zal moeten optreden? Dit zou voorwaar blijk geven van een hoogst eigenaardige opvatting bij de meergenoemde Commissie. En wordt in dit verband niet smartelijk gemist de vermelding van de beschikbaar gestelde bouwsom? Of is de Commissie soms voornemens den goedkoopste den bouw op te dragen, zoodat deze „prijsvraag” is eene verkapte „aanbesteding met bijlevering van het ontwerp”, waarbij de eerste en eenige bekroning feitelijk eene gunning aan den minsten inschrijver is.

Zal de ongelukkige be kroonde ook de uitvoering van zijn ontwerp mogen leiden? En zoo ja, is dan soms het leveren der detailteekeningen, het toezicht houden en het controleeren der afrekening ook inbegrepen in die f100.— waarmede hij den grondslag van zijn fortuin kan gaan leggen? Art. 2 van het

AMSTERDAM. WOON- EN WINKELHUIZEN IN DE HOBBERMASTRAAT. (ZIE BLZ. 80.) H. P. BERLAGE NZN., ARCH.

DE GEVELS ZIJN OPGETROKKEN VAN VECHTSCHIE GEVELSTEEN, MET VERSIERING VAN ROOM-KLEURIGE VERBLENDSTEEN. DE RAAMDORPELS, AANZETSTUKKEN EN AFDEKKINGEN ZIJN VAN HARDSTEEN. HET HOUTWERK IS GEVERFD EN OP DE GOOTLIJSTEN MET ORNAMENT VERSIERD.

DE KAP IS AFGEDEKT MET RONDE HOLLANDSCHE PANNEN MET KOPSLUITING EN VERBETERD SYSTEEM OUDE GOLFPAN.

programma zegt het wel niet uitdrukkelijk, maar het zou zeker niemand verwonderen indien het toch de onuitgesproken bedoeling bleek.

Ziehier enkele vragen, door de lezing van het programma opgewekt.

Het gehalte der deelnemers zal wel in overeenstemming zijn met dat der „prijsvraag” en veel kwaad zal de Naaldwijksche prijsvraag in de praktijk dan ook o.i. niet stichten. Zij is echter uitermate teekenend voor de manier waarop nog slechts al te velen blijkbaar meenen bouwkundigen te kunnen exploiteeren. In zulke gevallen is een openlijk protest hunnerzijds van pas. Spreken zij het niet uit, dan zou er misschien bij geestverwanten der Naaldwijksche Commissie nog gevaar bestaan voor verkeerde gevolgtrekkingen, die niet dienstig waren om het algemeen aanzien van het vak te verhoogen.

De „prijsvraag” in kwestie wijst een keer te over uit hoe vreemde denkbeelden nog altijd bestaan met

betrekking tot het bouwvak en zijne beoefenaren, zulks ook bij hen, van wie men iets anders zou meenen te kunnen verwachten. Het is zaak, dat de bouwkundigen en hunne vereenigingen zich inspannen om naar hun vermogen daarin verandering te brengen.

Reeds is meermalen in „De Bouwwereld” er op gewezen hoe onze bouwkundige vereenigingen mogelijk te veel hunne krachten inspannen ten bate van den engeren kring harer leden en niet genoeg naar buiten optreden. Als nu deze „prijsvraag” eens aanleiding mocht worden dat op buitenlandsch (Duitsch, Oostenrijksch en Fransch, zie „Bww.” 1904, blz. 154) voetspoor ook bij ons werd opgesteld eene serie „Prijsvraagbeginselen” welke, in gelijken zin als op haar gebied de honorarium-tabel, de usance vastlegde, dan zou zij per slot toch ook nog een goede zijde kunnen hebben. Door zulk eene prijsvraagregeling zou het kwaad wel niet plotseling en volkomen verdwenen, maar in eik geval de bestrijding ervan vergemakkelijkt wezen.

■ C. N. VAN GOOR. HET ROTTERDAMSCH E RAADHUISVRAAGSTUK. ■

Het zij mij vergund, naar aanleiding van de stukken die over bovenstaand onderwerp in de Nrs. 7 en 8 van „De Bouwwereld” voorkomen een paar opmerkingen te maken.

De inleiding tot die stukken voorbijgaande, meen ik op te moeten komen tegen de stelling, dat B. en W. directeuren zijn eener Naamlooze Vennootschap waarvan de Raadsleden, als ijverige commissarissen, de burgers als de aandeelhouders gekwalificeerd zouden kunnen worden. In sommige opzichten moge deze stelling waarheid bevatten, daar waar het b.v. geldt de oplossing van vraagstukken van enkel practischen aard, waar alleen het materiële belang der gemeente en der burgers behartigd moet worden. Daar waar het geldt der oplossing van een vraagstuk als stadhuisbouw, moeten zich naast de overwegingen aan het „zakendoen” ontleend, aspiratie's van hooger orde doen gelden; daar behoort niet alleen op de materiële meest voordelige, maar ook op de waardigste wijze van oplossen van het vraagstuk gelet te worden; daar komen nog andere belangen dan die van utiliteit en van de portemonnaie om voldoening vragen. En waar de schrijver der „Bouww.”-artikelen den Rotterdammers aanraadt, om nu het emplacement eenmaal gekocht is, het hoofd maar in den schoot te leggen, daar wensch ik hen genoeg besef van eigenwaarde, en genoeg liefde voor hun stad toe om zich tot het uiterste te verzetten tegen eene oplossing van het raadhuisvraagstuk, waarbij in zoo hooge mate gezondigd zou worden tegen de eerste regelen van stedenbouw, en waar de in elk geval groote geldelijke offers zoo weinig zouden bijdragen het aanzien van de stad te verhoogen.

Van zijn standpunt gezien is het niet te verwonderen dat de schrijver der bewuste stukken, het zwaartepunt van het vraagstuk gelegen acht in de vraag of op het emplacement, met eenige verruiming van de omgeving

een gebouw kan geplaatst worden dat aan practische eischen voldoet en waarbij het verkeer zoo goed mogelijk geregeld wordt. En daar is het (vooral op papier) niet moeilijk om met wegbreken en dempen tot zulk een resultaat te geraken. Wat dat breken en dempen kosten moet, wanneer we als grondslag nemen het half miljoen voor het aangekochte huizencomplex van \pm 1300 M². besteed, zullen we maar in 't midden laten. De kern van het vraagstuk ligt elders. De vraag is of het op zulk een wijze verkregen resultaat, eene juiste oplossing van het vraagstuk genoemd mag worden; of er ten koste van de uitgegeven sommen een karaktervol en aantrekkelijk stadsbeeld geschapen zal zijn met Rotterdam's hoofdgebouw als milieu; of er eenheid tusschen milieu en omgeving zal zijn; of de stad als geheel er in beteekenis mee is vooruitgegaan, en dan behoeven we heusch niet lang te aarzelen om op al die vragen volmondig: „Neen” te antwoorden. We kunnen de kwestie van het receptieeren van vorstelijke personen of hoogwaardigheidsbekleeders ter zijde laten. Het is niet dáárom dat het raadhuis in harmonie met zijn omgeving moet zijn, doch om het monument zelve, het monument dat een tijdstip in de geschiedenis der stad belichaamt, en daarvan jaren, wellicht eeuwen zal moeten getuigen. Slaan we nu het oog op de aan het bewuste emplacement grenzende straten, op Hoogstraat, Achterklooster, Hooge Boezem, Slaakkade, Groenendaal (als deze eventueel gedempt en doorgetrokken zou worden), dan behoeft het waarlijk geen verder betoog, dat er van zelfs van de minste harmonie, geen sprake is of ooit zal kunnen zijn. Bezien we de schetsteekeningen van den schrijver en stellen we ons het gemetamorphoseerde Oostplein voor met de meest onbegrensde uitzichten naar alle zijden in straten van zeer inferieuren bouwtrant, met een het aaneengesloten stadsbeeld meest tegenovergesteld

karakter, groot, leeg en armoedig, met het stadhuis als de vlag die de lading toch niet vermag te dekken, dan mogen we zulk eene oplossing verre van gelukkig noemen. Slechts als een plein gevormd zou kunnen worden zóódanig ombouwd, dat het uitzicht op al die straten volkomen benomen werd, zou aan zulk een plein een raadhuis op zijn plaats zijn. Doch zonder afbraak van de geheele omgeving eenige honderde meters in 't rond, is zulks niet mogelijk, en daarvoor zou Rotterdam, Parijs en zijn magistraat HAUSMANN moeten heeten.

Rotterdams Raadhuis moet staan, zooals in het adres van Bouwkunst en Vriendschap is aangegeven, zooveel mogelijk in het midden van het „gedeelte van het centrale verkeer” zooals Burgemeester en Wethouders zich uitdrukken, en niet aan een der uit- hoeken daarvan. Het dient te staan in eene omgeving die in zoo hoog mogelijke mate in harmonie is met de waarde van het stadhuis als monument. Het zal zeker niet gemakkelijk zijn om een terrein te vinden dat aan die voorwaarde voldoet, doch beter voorloopig geen stadhuis dan een, dat door zijn stand of bouw niet bijdraagt om het aanzien van Rotterdam te verhoogen voor tijdgenoot en nageslacht. In dit opzicht valt niet te schipperen.

Het emplacement aan de Oostpoort is van uit dit standpunt veroordeeld, en geen argumenten die overigens voor zijne geschiktheid zouden pleiten, kunnen dat oordeel wijzigen. De in dit opzicht aangevoerde

argumenten zijn bovendien, om het zacht uit te drukken, zeer zwak. Het door den schrijver der „Bouwwereld”- artikelen blijkbaar als het meest gewichtige beschouwd, is de nabijheid van bestaande bureaux. Doch bezien we die nauwkeurig dan blijkt spoedig, dat behalve het gebouw voor het bevolkingsregister, de rest een samenstel van cavaljen is dat, om er een bruikbaar, aan het raadhuis aansluitend geheel van te maken, totaal afgebroken zou moeten worden. Het voordeel van het bestaan van die bureaux wordt daardoor wel wat illusoir.

Ook de noodzakelijkheid der onmiddellijke aansluiting van alle bureaux voor den gemeentedienst aan het Raadhuis, mag betwijfeld worden en is in ieder geval een eisch, die bij eene regelmatige uitbreiding eener gemeente niet vol te houden is. Dat de afstand tusschen sommige bureaux en den zetel van het dagelijksch bestuur te groot zou worden, is van zelf uitgesloten wanneer het Raadhuis in het centrum der gemeente komt te staan.

Hoewel ik geloof dat nog heel wat water door de Maas zal stroomen voordat de Rotterdammers zich met de definitieve oplossing van het raadhuisvraagstuk zullen hebben bezig te houden, meende ik toch mijne gedachten, die parallel loopen met die van het overgrote aantal der architecten in Rotterdam, ten papiere te mogen stellen als reflex op de in de „Bouwwereld” gepubliceerde artikelen.

Rotterdam, 4 Maart 1905.

■ MR. C. J. BARON VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN. ■ VERZEKERING TEGEN DE GEVOLGEN VAN WERKELOOSHEID. 1)

(Vervolg en Slot.)

Maar wat moet er dan wel gedaan worden?

Ik voel met de beantwoording van deze vraag op het moeilijkste punt van mijn rede gekomen te zijn. Want waarschijnlijk verwacht men van mij, dat ik nu den weg aanwijs hoe we in ons land en speciaal in Arnhem tot verzekering tegen werkeloosheid kunnen geraken.

En dan moet ik erkennen, dat voor de toepassing van 't Gentsche stelsel een groot bezwaar is, dat het vakvereenigingsleven hier nog zoo zwak ontwikkeld is. Men kan niet verwachten, dat indien de gemeente eene subsidie geeft, op eens als met een tooverslag overal vakvereenigingen zullen verrijzen en bestaande vakvereenigingen de verzekering zullen invoeren.

Maar zouden we er daarom van af moeten zien, omdat 't doel niet aanstonds te bereiken valt? Ik geloof 't tegendeel. Al moet 't dan wat langer duren, dan is het toch beter eindelijk een goed systeem op een gezonden grondslag te verkrijgen, dan eene instelling, die wel spoedig is opgericht, maar over eenige jaren misschien onhoudbaar blijkt.

Want indien we het Gentsche stelsel niet willen toepassen, naar welk ander stelsel zullen we dan uitzien? Van de 3 verschillende, die ik eerst behandeld

heb, het Bernsche, Baselsche en Keulsche is het laatste dan nog het verkieselijkste. Daar heeft men in de laatste jaren vrij aardige resultaten mede verkregen.

Maar wie waarborgt ons, dat de vrij gunstige toestand in Keulen zoo blijven zal? Als men een ander jaar minder gelukkig is met het verschaffen van werk aan werkloozen, dan kan het resultaat heel anders worden.

Men is daar afhankelijk van de contributies der eereleden. Als die om de eene of andere reden minder geneigd zijn de kas te steunen, dan komen de finantiën in de war. Bovendien drijft de kas op de renten van het groote kapitaal, dat bij de oprichting door de patroons der kas gevormd is. Men herinnert zich, dat patroon van de kas wordt ieder, die in eens 300 mark stort.

Zou men hier op die wijze een kapitaal kunnen vormen? Men zou hier dan in plaats van 300 mark bijv. f100 kunnen stellen. Ik betwijfel het of men zodoende gemakkelijk een groot bedrag bijeen zou krijgen. Men bedenke eens hoeveel noodige inrichtingen op 't oogenblik al geld vragen en steeds komen er nieuwe bij. En velen zouden terecht zeggen: „Waarom past men 't Gentsche stelsel niet toe, dat heeft op 't

oogenblik naam gemaakt. 't Is een zaak, die de vakverenigingen en de gemeente aangaat, maar waar particulieren buiten moeten blijven?"

En is 't ook eigenlijk niet onbillijk, dat een zaak van algemeen belang weer alleen zou moeten gesteund worden door de goedgeefschen, terwijl al de anderen, die er evenveel of meer belang misschien bij hebben, er zich aan zouden kunnen onttrekken.

Maar de resultaten van Keulen zijn nog niets in vergelijking met die in Gent.

Waar men in Keulen zich zoo verheugt over een aantal van 16 à 1700 ingeschrevenen, waarvan in den loop van 't jaar altijd een honderd weer afvallen, daar staat tegenover Gent met 13 à 14000 aangeslotenen! Dat zijn toch nog heele andere resultaten.

En 't Gentsche stelsel kost veel minder aan administratie, en de administratie van de Keulsche kas is niet goedkoop. Het beheer kostte in het laatste jaar 3746.31 mark.

Door 't Gentsche stelsel voorkomt men de zoo moeilijke controle, die vanzelf plaats heeft door de werklieden onderling.

Al die redenen (en er zijn er nog zooveel meer), maken, dat 't Gentsche stelsel op den duur veel meer levensvatbaarheid heeft.

Laat ik er nog eens aan herinneren, dat immers het Keulsche stelsel in hoofdzaak de slechte risico's trekt, terwijl het Gentsche de goede solidariteit onder de werklieden bevordert en daar zowel premies betaald worden door hen, die weinig kans op werkeloosheid hebben als door hen die er veel kans op hebben.

En ik heb reeds gezegd, waar men tegenwoordig een nieuwe verzekeringskas tegen werkeloosheid opricht geschiedt het overal volgens het Gentsche stelsel.

Ik meen, dat we alleen heil van 't Gentsche stelsel moeten verwachten.

Maar wat is dan noodig?

In de eerste plaats, dat er onder de vakverenigingen en onder de ongeorganiseerden, een krachtige propaganda gemaakt worde om hen te doen inzien hoe noodig 't is, dat ze zelf de verzekering tegen werkeloosheid ter hand nemen.

Want wat de geschiedenis op dit gebied geleerd heeft, is ontegenzeggelijk dit, dat de eerste stoot door de arbeiders zelf moet gegeven worden.

Alles wat hun van bovenaf op dit gebied wordt opgedrongen, blijft in zekere mate inpopulair. Het zal in 't begin niet gemakkelijk gaan de vakverenigingen er toe te krijgen, maar als eenmaal door eenige verenigingen den stoot gegeven is, dan zullen anderen wel volgen.

Want 't kan toch ook bij ons, dat leert de Algemeene Nederlandsche Typografenbond, die ook haar leden tegen werkeloosheid verzekert. Deze bond keert jaarlijks ongeveer f1200 wegens werkeloosheid uit.

Waarom zouden dan andere vakverenigingen dat voorbeeld niet volgen?

Behalve in Gent was het met de verzekering tegen werkeloosheid in België bij de verschillende vakverenigingen ook niet zoo gunstig gesteld. In 1900 waren er onder alle bij den Bestuurdersbond aangesloten socialistische en neutrale verenigingen in België slechts 17 die eene verzekering tegen werkeloosheid hadden ingericht. In 1902 was dit cijfer al 107 van de ongeveer 200 aangesloten groepen.

Evenals in België de werkelozenfondsen uit den grond gerezen zijn, zal het hier ook gebeuren, als maar eens de beweging aan den gang is.

Ik hoop hiermede een overzicht gegeven te hebben, van 't geen op het gebied der verzekering tegen werkeloosheid geschied is. Er is nog wel veel meer van te vertellen, maar ik heb me ter wille van den tijd slechts tot het meest belangrijke kunnen bepalen. Van zeer veel belang zijn ook de verschillende statistieken en verslagen, die ik nog dezer dagen ontvangen heb, maar die ik om dezelfde reden niet behandeld heb.

De werkeloosheid toch, die we om ons heen zien is een zaak, die ons allen ter harte gaat.

We zouden er zoo gaarne een goed middel tegen weten. De groote vraag is maar: „Welken weg moeten we inslaan?" Ik hoop U duidelijk gemaakt te hebben, dat die weg gaat naar Gent. Dan is het mogelijk dat ik hedenavond de oplossing van dit moeilijke vraagstuk een klein stapje verder gebracht heb.

GEMENGDE BERICHTEN.

Vredespaleis. Ook de Belgische Bouwmeesters hebben aan den Internationalen Raad van Arbitage adhaesie betuigd met het adres van A. et A., vragend dat niet twee, maar al de bouwmeesters van ieder land toegelaten worden tot den wedstrijd voor het opmaken der plannen van het Vredespaleis.

Het kleinste huis van Parijs, Rue du Château d'Eau 39, is 65 cM. breed. Het bood juist ruimte voor één bewoner (een schoenmaker) maar was te klein voor een trap. De eenige bovenverdieping was toegankelijk door een aangrenzend huis.

Het paleis der pausen te Avignon in hoofdzaak dagteekend uit het midden der 14e eeuw, dat sedert lang voor kazerne dient, zal naar het schijnt eindelijk gerestaureerd worden, een zeer oude wensch der kunstminnaars. Het indrukwekkende bouwwerk, een merkwaardig monument van middeleeuwschen paleisbouw, bevindt zich thans in zeer vervallen staat. Het

gemeentebestuur van Avignon wil er een museum van kerkelijke kunst in vestigen. De pauselijke kapel, de konklave-zaal met fresco's van Simone Martini en de pauselijke vertrekken zullen worden teruggebracht in den staat waarin zij onder Paus GREGORIUS XI zich bevonden.

Een bouwmeestersbal te Weenen. De korrespondent van de „N. R. C." verhaalde onlangs in zijne beschrijving van de Weener Pers hoe men ginds er op gesteld is dat de dagbladen uitvoerige beschrijvingen geven van de carnavals-danspartijen. Ook de Wiener Bauindustrie Zeitung" huldigt die gewoonte en geeft in bijzonderheden verslag van het jaarlijksche „Bau-techniker-Ball" dat onder protektoraat van den stadhouder graaf KIELMANNSEGG, plaats vond.

Woningtoestanden van Russische spoorwegbeambten. Onder de ondergeschikte ambtenaren van den trans-siberischen spoorweg heerschen tengevolge van de zéér slechte woningtoestanden voortdurend ziekten. Elk beambte was in het afgelopen jaar gemiddeld zesmaal ziek. Om hierin verbetering te brengen moeten eventjes minstens 72.258 M² aan nieuwe woningen gebouwd worden, 'tgeen 3 miljoen roebels kosten zal die er echter op het moment niet zijn.

De Phoebe Hearst-Universiteit te San-Francisco. In de internationale prijsvraag voor de Phoebe Hearst-Universiteit bij San-Francisco in Californië werd de 1e prijs en de uitvoering eenige jaren geleden toegekend aan het grootsche project van den Franschen bouwmeester BÉNARD. Het ensemble der gebouwen zou talrijke miljoenen dollars kosten.

Bij het begin der werkzaamheden zijn oneenigheden gerezen tusschen den bouwmeester en de autoriteiten en heeft de eerste tegen eene schadevergoeding van 10.000 dollars zijn taak overgedragen aan zijn Amerikaanschen kollega HOWARD.

De architect BÉNARD bouwt thans het parlamentsgebouw van Mexico.

Getuigschrift voor ambachtsscholen. Op initiatief van den „Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland” is een prijsvraag uitgeschreven voor een getuigschrift uit te reiken aan de leerlingen van ambachtsscholen, wyl het wenschelijk werd geacht dat te dier zake eenheid bestond. Verwacht werd dat deze eenheid aan het getuigschrift zoowel wij werknemers als werkgevers meerdere bekendheid zou geven.

Bekroond werden de heer CLAUS (Arnhem) met den 1sten en de heer SCHREINER (Amsterdam) met den 2den prijs. Van beide ontwerpen werden aan de verschillende ambachtsscholen proeven toegezonden met verzoek een dezer getuigschriften te willen invoeren, een verzoek dat door den heer H. J. DE GROOT, Inspecteur van het Ambachts-onderwijs, gesteund wordt.

De commissie welke dit getuigschrift voorbereidde, bestaande uit de heeren L. VAN ESSEN (Utrecht), A. J. VAN ACHTERBERG (Leiden), E. JELSMAN (Amsterdam), J. W. WILLEMSSEN (Tiel) en G. W. BOOT BZN. (Arnhem), zal dan ook vermoedelijk succes van hare moeite hebben.

Watervoorziening systeem-Carré. De watervoorziening van alleen staande huizen, villa's enz. is een vraagstuk waarvoor meerdere oplossingen bestaan. De beste lijkt ons wel die volgens het systeem-CARRÉ, een betrekkelijk oud systeem waaromtrent de firma JAN HAMER & Co. Amsterdam, dezer dagen juist weder eene circulaire met prijsopgave verspreidde.

Wij willen hier niet wijzen op het plaatsen van een reservoir op zolder. Hieraan zijn verschillende nadelen verbonden; het groote gewicht; het water heeft slechts weinig druk; het blijft zomers niet fris; 's winters is er vorstgevaar; de open reservoirs zijn aan vervuiling onderhevig; bij geval van overvloeiing of lekkage is de ellende niet te overzien, enz. Dit systeem is wel het allerprimitiefste, maar uit hygiënisch oogpunt allerminst aan te bevelen.

Beter zijn de systemen welke met luchtdruk werken, reeds daarom, wyl het water in hermetisch gesloten reservoirs wordt bewaard, die in den kelder of op andere veilige plaats worden opgesteld. Reservoirs en pompen behoeven niet in elkanders nabijheid te worden opgesteld; de eerste kunnen in het huis plaats vinden, de laatste elders, in stal of schuur bijv., 'tgeen vooral bij gebruik van een machinaal gedreven pompwerk zal voorkomen. Een contact-manometer, in verband met een electrisch schel-apparaat, waarschuwt dan de bediening van de pomp wanneer in de reservoirs de noodige druk is bereikt. Wanneer een electrisch gedreven pomp wordt opgesteld dan is een automatisch bedrijf zeer gemakkelijk aan te brengen.

Het systeem-CARRÉ werkt op zeer eenvoudige wijze. Het onaangenaamste en dagelijksch terugkeerende werk bij de watervoorziening is het pompen. Waar nu andere systemen veelal 2 pompen hebben; de eene dienend om het water in een gesloten reservoir te pompen en de andere de pomp van een luchtketel door middel waarvan op het waterreservoir druk wordt uitgeoefend, heeft het systeem-CARRÉ daarentegen slechts één pomp, met de hand (zwengel of vlieg wiel), een paard of een machine gedreven. Deze perst het water in een hermetisch gesloten ijzeren ketel (die al naar gelang de voorhanden ruimte staat of ligt). De daarin zich bevindende lucht wordt dan boven het water samengeperst (tot bijv. 3 atm.) en drukt dan het water de huisleiding in.

Is het water 'tzij onrein, 'tzij ijzerhoudend dan kunnen filters van in den handel zijnd model (eveneens bij de Firma HAMER) ingelascht worden.

Bij grootere installaties is het aanbevelenswaardig een tweetal ketels te plaatsen welke zóódanig gekoppeld zijn, dat steeds de eene ketel kan worden schoongemaakt eventueel gerepareerd, terwijl dan de andere het bedrijf kan volhouden.

Bij de groote voordeelen welke het systeem-CARRÉ bezit, verdient de daarop betrekking hebbende circulaire der Firma JAN HAMER & Co. alle aandacht en bij voorkomende gelegenheid geraadpleegd te worden.

Gevaarlijke middelen tot conservering van timmerhout (met sublimaat). (Zie „De Bouww.” Nr. 4, dd. 25 Jan. 1905, blz. 31.) Nadat in 1832 aan KYAN een octrooi was verleend voor bovenstaande handelwijze, kwam zij, bij den Badenschen spoorwegbouw in 1840, van Engeland naar het vasteland van Europa over. (Zie J. L. T. „Houtconservatie”, 1872, bij v. BAALLEN & Zn., Rotterdam (uitverkocht).

Ofschoon aldaar — mede door de geaardheid van den bodem — en ook elders met deze bereidingswijze zeer gunstige uitkomsten waren verkregen, werden de fabrieken (de Kyaniseer-inrichtingen) voor de arbeiders echte giftfabrieken genoemd.

Verder werd 't raadzaam geacht, gekyaniseerd hout bij constructies niet aan te wenden, waar menschen of dieren zonder argwaan met vochtige oppervlakten in aanraking konden komen. Koeien, die aan beregende afrasteringen van gekyaniseerd hout lekten, stierven aan sublimaat-vergiftiging.

Voorts was het streng verboden spanen en afval van dergelijk hout in de keuken te verbranden. Door het gebruik van brood van een bakker, die met gesublimeerde spanen zijn oven had gestookt, werden een (of meer) menschenlevens vernietigd en andere in levensgevaar gebracht.

Waarom dus nog een methode toepassen, die niet alleen het leven van de huiszwam, maar ook dat van den huisheer bedreigt, waarom, zooals men hier zegt, met 't badwater ook 't kind uitgooien, terwijl andere, zeer werkdadige niet-giftige werkwijzen bestaan? En dat ook soms zeer ondoordacht wordt te werk gegaan, blijkt uit 't volgende voorval: Een metselaar alhier (Mühlheim-Ruhr) wilde zijn kamer witten en had in de kalk — om wandgedierte te verdrijven — een hoeveelheid zoutzuur gegoten. Gedurende het werk ademde hij aanhoudend dampen in, moest zich, wegens onpasselijkheid al spoedig te bed leggen, waar hij insliep zonder weer te ontwaken.

J. L. T.

Een nieuwe methode om hout te impregneeren van het Engelsche Powell Wood Process Syndicate zou versch geveld hout binnen 14 dagen, volkomen voor het gebruik geschikt maken. Het hout wordt in een suiker-oplossing gekookt, die naar de geaardheid van de betreffende houtsoort kleine wijzigingen ondergaat, en daarbij zoodanig opgestapeld wordt, dat elk stuk aan de inwerking van de vloeistof ten volle bloot staat; deze vloeistof wordt dan door stoomverwarming aan het koken gebracht. Nadat het hout voldoende gekookt is, om de ingesloten lucht uit te drijven en het albumine van het versche hout tot stollen te brengen, laat men 't in de oplossing afkoelen, om het volledig te impregneeren. Daarop wordt 't, in een droogkamer met heete lucht bij hooge temperatuur uitgedroogd.

J. L. T.

Impregneeren van hout. Een methode voor hout-impregneering, welke met die door HASSELMANN aangegeven, vrijwel overeenkomt, zonder de door hem gevorderde hooge temperatuur van 130 tot 140° te vorderen, is door den scheikundige K. WOLMAN uitgewerkt. Het te bereiden hout wordt, zooals gewoonlijk, op spoorwagentjes in den ketel gerold en deze, na vulling luchtleidig gemaakt. Daarna wordt de loog ingelaten, bestaande uit een waterige oplossing van koper- en ijzervitriool, zwavelzure aluinaarde, kianiet, hout-azijn en ammoniak. Dan wordt de ketel-inhoud door inblazen van stoom op 104 tot 105° verhit en met een perspomp loog, tot een drukking van 4 atm. ingeperst. Drie à vier uren later wordt de loog afgetapt, de ketel geopend en de beladen wagens uitgereden. Het hout is dan tot in den kern geïmpregneerd en moet 4-6 weken uitdrogen voordat 't gebruikt kan worden.

Het onderscheid tusschen deze methode en die van HASSELMANN bestaat dus daarin, 1e dat bij de door hem aangewende stoffen, nog hout-azijnzuur en ammoniak is toegevoegd, waardoor het vrije zwavelzuur der zouten, door het de houtvezels minder aangrijpende azijnzuur is vervangen en 2e in de gemelde lagere temperatuur, terwijl de gevorderde druk, tot het inpersen van de loog, door pompen verkregen wordt. Dit is omslachtiger, maar vermijdt de voor de deugdzaamheid van het hout eveneens nadeelige hooge temperatuur. Bij de Opper-Silezische impregneer-inrichting te Idaweiche wordt deze methode toegepast.

Zonder over de meerdere doelmatigheid dezer bereidingswijze nog te kunnen oordeelen, komt ons de droogtijd van 4 tot 6 weken, zoowel voor kleine als voor groote bestellingen, toch vrij tijdroovend voor.

J. L. T.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Der Städtebau 1903. A fl. 3.

C. GEUSEN (Düsseldorf) deelt het omvangrijke uitbreidingsplan van Düsseldorf mede, gelijk dit indertijd opgemaakt werd en daarnevens de herziening, welke onlangs in verband met den hedendaagschen stand der stedenbouwkunst werd vastgesteld. Duidelijk blijkt hier hoe grooten vooruitgang in aesthetischen zin de laatste jaren met zich medebrachten. Het plan is bovendien praktischer en voordeeler geworden.

De heer ABENDROTH (Hannover) vervolgt zijne beschouwingen

over „Die Groszstadt als Städtegründerin”. Hij denkt zich dat ter uitbreiding der groote steden gesticht worden zelfstandige kolonies, als „filialen” der stad. Deze zouden dan als zoogen. „Tuinsteden” worden behandeld, en bestaan uit ringen om een plein (waaraan de openbare gebouwen) als gemeenschappelijk middelpunt. Naar den omtrek toe zouden achtereenvolgens ringen worden aangelegd voor 1. voorname villa's, 2. dito woonhuizen, 3. woningen, winkels en kantoren, 4. werkplaatsen en arbeiderswoningen, 5. fabrieken, stations, pakhuizen enz., (deze aan een centuurkanaal en ringspoorweg) 6. kweekerijen, kerkhoven, tuinen, zomerhuizen enz.

Schrijver gaat nu meer in bijzonderheden eene dergelijke kolonie na, ook wat haar finantieelen toestand betreft. Naar dergelijke kolonies, welke volgens het denkbeeld van den schrijver op initiatief der groote steden zouden gesticht worden, zou hij in de eerste plaats de industrie willen verplaatsen.

Dr. Ing. J. Strübben geeft in eene bijdrage over „Enteignung und Umlegung” (onteigening en ruilverkaveling) een algemeen overzicht over beide onderwerpen en de wijze waarop zij in onderscheiden landen geregeld zijn.

Architectura Nr. 9. Over de beteekenis van den tempel en het godsdienstig leven van de Grieken. Voordracht gehouden door den hoogleeraar K. KUIPER in A. et A. op 7 Februari (vervolg).

Moderne Bauformen, door WALENKAMP. De schrijver komt tot de conclusie dat deze ontwerpen van moderne duitsche kunst het midden houden tusschen hollandsche degelijkheid en belgisch en fransch vernuft en vrees dat er kans bestaat dat wij door Duitschers en vooral door Oostenrijkers overvleugeld zullen worden, indien dit niet reeds het geval is.

TECHNISCH GEDEELTE. Moderne verlichtingssystemen. Aergeengas (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 9. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. Diploma van bouwkundig opzichter. Uitslag van het examen, zie bladzijde 82.

Verzekering tegen de gevolgen van werkeloosheid. Voordracht van den heer VAN TUIJL VAN SEROOSKERKEN (vervolg) zie bladz. 36.

Gevel van den winkel van heer E. DELAUNOY in de Kalverstraat te Amsterdam, architect ED. CULPERS met afbeelding.

De centrale middelbare technische school. Uittreksel uit het afdelingsverslag van de Tweede Kamer over het wetsontwerp, zie bladz. 58.

De Opmerker Nr. 9. De Sint Janskerk in den Bosch. Na de domkerk te Utrecht acht de schrijver de Sint Janskerk de fraaiste gothische kerk in ons land. De onderste verdieping van den toren heeft een romaansch karakter waaruit blijkt dat er vóór de tegenwoordige op dezelfde plaats een andere kerk gestaan heeft. De toren is afkomstig uit de 13e eeuw. In 1280 zou de eerste steen der kerk gelegd zijn geworden. Het koor vertoont een krans kapellen gelijk aan die der fransche kathedralen. In 1419 en in 1584 vernielden ernstige branden de kerk en toren meer of minder zwaar. Tot de bouwmeesters van de kerk behoorden ARNOLDUS DE ROEVER, die in 1470 overleed opgevolgd door EGIDIUS COELMAN, verder GERRIT SYMONS, ALAERT DUHAMEL, beroemd om zijn arbeid aan het stadhuis te Leuven. Hij bouwde het noorderportaal en later de zuider-kruisbeuk en de pijlers voor den middeltoren. De steen voor de kerk en den toren werd meestal betrokken uit de zuidelijke Nederlanden. Bij het beleg van 1629 leed de kerk schade door de kogels der belegeraars. Sints dien tijd kwam de kerk aan de Hervormden, in 1810 gaf NAPOLEON haar echter weder aan de katholieken terug.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. Verslag der gehouden vergadering, zie bladz. 73.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

J. J. L. Bourdrez over **Gewapend-beton en Architectuur** (Afd. Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bwk. 17 Febr. 1905.

De konklusie door den heer BERLAGE ingediend op het internationale architecten-kongres te Madrid (1904) nam spreker aan als de tekst van zijn voordracht. Zij luidt: „Waarschijnlijk is het, dat het gewapend beton de oorzaak zal zijn van een totale omkeer in de bouwkunst. Het is daarom een dringende eisch, dat de architecten de artistieke vormen voor dat materiaal reeds thans bestudeeren, indien zij meester van hun kunst willen blijven”.

Spreker protesteerde tegen de meening van Prof. FORT (Madrid) dat het gewapend beton niet tot nieuwe vormen zou

kunnen leiden. Het is immers niet zooals Prof. FORT zeide eene combinatie van twee materialen met uiteenlopende eigenschappen, maar een zelfstandig bouw materiaal. De namen „beton-ijzer”, „cement-ijzer” enz. enz., zijn minder juist. IJzer is een materiaal; cement of beton een ander; gewapend-beton een derde. Het is thans niet meer een hulpmateriaal, dat als weleer alleen voor onderdeelen gebruikt wordt, maar het is een hoofdbouw materiaal geworden. Zoo goed als hout, als steen of ijzer moet het dan ook leiden tot konstrukties en vormen van eigen type. Te voorzien is dat in de naaste toekomst gebouwen uitsluitend in het materiaal „gewapend beton” verrijzen. Een drietal kategoriën van eischen moet daarbij bevredigd worden: die van 1. praktische bruikbaarheid, 2. konstruktie, 3. schoonheid. Het is dan ook zeer wenschelijk dat de bouwkundige wereld hare kennis over het gewapend beton vermeerderd. Doet zij dit niet spoedig dan is het misschien te laat en zal het met het gewapend beton gaan evenals indertijd met het ijzer. De vormtaal daarvan is door de ingenieurs en niet door de architecten opgesteld.

Over de praktische voordeelen zou spreker niet lang stilstaan; het was een afgegraasd veld. Hij wees er evenwel op, hoe het groote voordeel van het materiaal was de solidariteit, de innige samenhang van alle elementen der konstruktie. Elk werk is als uit één stuk.

De architecten zien veelal op tegen de berekening; op dit punt wordt evenwel overdreven. Evenmin als een architect tot in onderdeelen een groote ijzeren kap behoeft te kunnen berekenen, zal hij dit eene gewapend-beton konstruktie doen. Toch is deze berekening, die grootenteels empirisch geschiedt geen heksen. Een zeer goed boekje over de theorie is dat van CHRISTOPHE, (ook in onze taal overgezet). De artist moet evenwel zooveel begrip van het materiaal hebben, dat hij de hoofvormen der konstruktie kan aangeven. Deze worden thans den architecten meestal opgedrongen door de fabrikanten, die zich meestal op eenzijdig steunpunt plaatsen en oordeelen naar hun eigen finantiël oordeel. Spreker zou wenschen dat, evengoed als voor verwarmingen enz., ook voor gewapend-beton konsulteerende ingenieurs zich vestigen, welke architecten kunnen voorlichten.

Het vinden der bouwkundige vormen bleek eene moeilijke taak. Tot nu toe werden hoofdzakelijk slechts utiliteitsgebouwen geheel van gewapend-beton opgetrokken. Bovendien nog enkele „liefhebberij stukjes”. Voor een deel vertoonen deze, o. a. het huis van den bekenden HENNEBIQUE te Parijs, uitwendig geene voor het gewapend-beton typische bouw- of siervormen; voor een ander deel zijn zij monstreus leelijk, zooals bijv. eene kerk op Montmartre te Parijs door de BAUDOT of enkele werken afgebeeld in „Le béton armé”.

Na den vorm komt de kleur. Als de gewapend-beton konstruktie uit de mal te voorschijn komt, is zij leelijk van aanzien. Met bepleistering of verf kon spreker zich niet vereenigen. Een betere, architektonische oplossing is het beginsel van bekleeding met tegels, mozaiek enz., een beginsel waarvan de geheele oostersche bouwkunst leeft.

Bij de viadukten van de Z. H. E. S. te Rotterdam is het buitenvlak van de gewapend-beton konstrukties als het ware van zandsteen gemaakt, door dien de buitenste laag beton gemengd is met gemalen zandsteen. Dit is niet oneerlijk, er is niet tegen de konstruktie aan eene afzonderlijke versiering geplakt; alleen is de beton aan de buitenzijde op deze van iets fijner structuur dan die in de kern der konstruktie. Deze natuursteen-huid is één met het geheele werk; zij laat zich bewerken en is fraai van kleur. In plaats van gemalen zandsteen kan men ook andere steensoorten nemen om andere kleuren te krijgen.

Spreker twijfelde niet of men zou, mits de aandacht der architecten slechts niet beperkt bleef tot de praktijk der gewapend-beton-toepassingen, maar ook met liefde getracht werd hen vorm en kleur te geven, tot eene aesthetische oplossing geraken.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Voor het examen ter verkrijging van het door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst ingestelde **diploma van bouwkundig opzichter**, dat werd afgenomen op 20 Februari 1905 en volgende dagen, hadden zich 56 candidaten opgegeven. 55 namen aan het examen deel en trok 1 zich tijdens het examen terug.

Het diploma is toegekend aan de volgende 21 heeren: L. Bredijk, H. Hoekstra, W. J. Carree, H. J. Breman, G. Timmers, A. Loois jr., P. Toereppel, W. Voet, P. den Breeje, R. Hazelhorst, J. H. W. Benschop, G. Wensink, J. F. Repko Rzn., A. L. Rups, C. W. J. Kollöffel, P. van der Knaap, B. W. van Harten, J. W. Dielis, A. J. van Vemde, H. M. Bendsorp, en W. E. Hoekstra Jr.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER

KEIZERSGRACHT · 559 + + + + AMSTERDAM + + + + HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 11.

15 Maart 1905.

SOCIAAL-ECONOMISCHE KRONIEK DOOR Mr. Dr. H. S. VELDMAN.

Bouwkundigen en Woningwet.

Het is niet te ontkennen, dat elke schrede die de Wetgever zet op den weg der overheidszorg, gepaard gaat met het inboeten van een deel der vrijheid van vele ingezetenen. Staatsbemoeiing is alzoo in dit opzicht in strijd met den wensch van allen om aan geen banden te worden gelegd. De vraag of niettegenstaande deze schaduwzijde Staatsbemoeiing toch gewenscht is, is te ruim gesteld dan dat deze in een blad als dit, hetwelk speciaal gewijd is aan alles waarmede de bouwwereld heeft te maken, kan worden behandeld. Trekt men evenwel de grenzen enger en vraagt men of het optreden van den Wetgever op het terrein van volkshuisvesting gerechtvaardigd is, dan zal ieder, die meent dat het belang van allen gaat boven het individueel belang, ten antwoord geven, dat het ingrijpen van den Staat niets dan toejuichting verdient. Maar hoe is de practijk? Legt men zich daar ook neer bij deze meening, inziende dat het algemeen welzijn tot dit ingrijpen dringt?

Het is geloof ik een algemeen verschijnsel, dat er ontevredenheid heerscht onder de bouwkundigen, dat er een zekere wrijving is ontstaan tusschen de autoriteit, die de Woningwet moet uitvoeren, het Gemeentebestuur en hen, die bij woningbouw zijn betrokken. Men moppert, men duidt het het Gemeentebestuur ten kwade, dat men in zijn vrijheid wordt belemmerd, ja in sommige plaatsen wordt zelfs de politiek daardoor beheerscht en wordt getracht de leden van den Raad en van het Dagelijksch Bestuur door andere te vervangen. Met niet genoeg kracht kan tegen dit streven worden opgekomen, een streven voortkomende uit een onvoldoend begripen, uit een bekrompen inzicht in de zaak. Ik wil er thans niet over spreken of de Woningwet in alle opzichten goed is, of deze niet beter geredigeerd had kunnen worden, enz. Maar wel wil ik aan al de ontevredenen toeroepen: Weet gij wel wat ge doet, als gij het Gemeentebestuur maakt tot het mikpunt uwer aanvallen? Weet gij wel, dat

gij dan onschuldigen treft, dat gij dan het Gemeentebestuur verantwoordelijk stelt voor hetgeen waaraan het part noch deel heeft?

Men moppert over den administratieven omslag, over den last dat men voor elke verbouwing, hoe klein ook, aanvragen, kaarten, enz. moet inzenden bij het Gemeentebestuur en men meent dat hier slechts plagerij in het spel is. Maar hebben deze mopperaars wel bedacht, dat deze verplichting tot aanvragen niet voortvloeit uit een bouwverordening, maar uit de Woningwet zelve, die in art. 5 bepaalt: „Het is verboden zonder schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders: a. een gebouw op te richten of geheel of voor een gedeelte te vernieuwen” enz.? Men ziet het dus, de verplichting aan de toekomstige bouwers opgelegd, is een uitvloeisel van de Wet. Hoe kan men dat toch over het hoofd zien? Zullen de bouwkundigen, die tot de bedoelde mopperaars behooren, dan nooit heldere denkbeelden op het stuk der wetgeving bekomen?

Het is niet mijne bedoeling de Gemeentebesturen in alle opzichten vrij te pleiten. De mogelijkheid bestaat, dat de bouwverordeningen te streng zijn, dat te zeer wordt ingegrepen in bestaande toestanden en te strenge eischen worden opgelegd met betrekking tot nieuwbouw. Al is het natuurlijk moeilijk in deze den juisten grens te trekken, toch dienen de Gemeentebesturen er op bedacht te zijn, dat geen ijzer met handen kan worden gebroken. Mag er dus aan de zijde van de Gemeentebesturen geen overdrijving plaats hebben, ook de bouwkundigen mogen zich daaraan niet schuldig maken en geen ontevredene houding tegenover een Bestuur aannemen welk Bestuur alleen handelt uit kracht van Wet.

Wanneer één Wet lasten en moeiten en onaan- genaamheden aan het Gemeentebestuur oplegt, dan is het wel de Woningwet met de daaruit voortkomende Bouw- en Bewoningsverordening. Veel hoofdbreken kost het in deze de practijk zooveel mogelijk

te volgen. Ik wil hier b.v. wijzen op hetgeen onder ter bewoning bestemd vertrek moet worden verstaan.

De Woningwet zelf spreekt meermalen van een ter bewoning bestemd vertrek. Zoo moeten de eigenaren van woningen, die verhuurd worden en waarin drie of minder ter bewoning bestemde vertrekken aanwezig zijn, van elke nieuwe verhuring aangifte doen. Zoo moeten in de Bouwverordeningen volgens de Wet bepalingen voorkomen betreffende de afmetingen der ter bewoning in te richten vertrekken.

Voorts bevatten de Bouwverordening eischen omtrent het hoogtepeil van den vloer der beneden-woonvertrekken, omtrent de afmetingen dezer vertrekken, omtrent toevoer van licht en lucht in de woonvertrekken, enz. En dan de Bewoningsverordeningen. Deze houden natuurlijk voorschriften in aangaande het maximum-getal bewoners in verband met den inhoud der woonvertrekken, enz.

Alzoo zal de uitvoerder dezer verordeningen en de toekomstige bouwer ieder oogenblik staan voor de vraag: wat is een woonvertrek?

De Wet geeft geen definitie. Tijdens de schriftelijke behandeling van de Woningwet werden in het Voorloopig Verslag verschillende inlichtingen gevraagd over de beteekenis van dit woord. De Minister antwoordde hierop het volgende:

„Wat als woonvertrek is te beschouwen hangt, voorzoover betreft de vraag, of al dan niet overbevolking heerscht, van feitelijke omstandigheden af. Vertoeven een of meer bewoners een groot deel van den dag in de keuken, zoo is deze tevens woonvertrek. Een afzonderlijke slaappleats, als een zolder, tot slaappleats ingericht of wel een alcoof, zal meestal als vertrek zijn aan te merken. Daarentegen splitst plaatsing van een schot een kamer niet in twee vertrekken. Wordt een vertrek, hetwelk aanvankelijk door den verhuurder niet tot bewoning maar bij voorbeeld tot bergplaats ingericht was, feitelijk tot bewoning gebezigd, dan blijkt het a posteriori te wezen een ter bewoning bestemd vertrek. Aan den anderen kant moeten woonvertrekken, die toevallig tijdelijk buiten gebruik zijn, maar niettemin ter bewoning zijn bestemd, medetellen. Bij eventueele beslissing van de vraag of overtreding van de gestelde voorschriften valt te constateeren, zullen al deze omstandigheden in aanmerking dienen te worden genomen. Voor de aangifte komt het alleen aan op het aantal volgens de inrichting der woning voor bewoning bestemde vertrekken. Op de

feitelijke wijze van bewoning kan niet voortdurend door den verhuurder toezicht worden gehouden.”

Alzoo de meening van den Minister. Bij de beoordeeling van de vraag of een vertrek als woonvertrek moet worden beschouwd, moet dus worden gelet op de bestemming, die de bewoner daaraan geeft. Dit gaat natuurlijk goed met bestaande woningen, die bewoond worden, doch het geeft geen oplossing met betrekking tot nog te bouwen woningen. Om een voorbeeld te noemen, er wordt een bouwplan ingediend en de bouwer noemt een der vertrekken een keuken, een ander een kantoor, badkamer, enz. Nu komen er vermoedelijk in de Bouwverordening voorschriften betreffende de afmetingen van woonvertrekken, keukens, enz. voor: soms is bepaald, dat een keuken aan een lagere hoogte-maat mag voldoen, dat een woonvertrek een minimum inhoudsmaat moet hebben, enz. Het komt er dus op aan te weten welk vertrek als keuken moet worden beschouwd en of een kantoor, badkamer, enz. tot een woonvertrek moet worden gerekend of niet. Burgemeester en Wethouders moeten dus voor zichzelf een definitie vaststellen. Nu is het wel waar, dat in laatste instantie de rechter zal beslissen, doch zoolang er geen rechterlijke uitspraak is, staat het Gemeentebestuur voor de beslissing.

Op den voorgrond moet staan, dat de bestemming, die de bouwer aan de vertrekken geeft, geen maatstaf voor de beoordeeling mag zijn. Deze kan natuurlijk heel goed, als het in zijn kraam te pas komt, een vertrek een badkamer b.v. noemen, terwijl later het vertrek nooit als zoodanig zal worden gebruikt.

Ik zou dan wel de volgende definitiën willen voorstellen:

1°. Waschkokken, turfhokken, badkamers, schuren worden niet als woonvertrekken aangemerkt;

2°. Keukens worden wel als woonvertrekken beschouwd, tenzij deze een oppervlakte hebben van minder dan M². (Welke maat hier moet worden ingevuld, hangt af van de Bouwverordening. In deze zal toch wel voorkomen een minimum-oppervlakte-maat voor woonvertrekken. Is deze b.v. 6 M², dan moet ook in de definitie 6 M². worden ingevuld.);

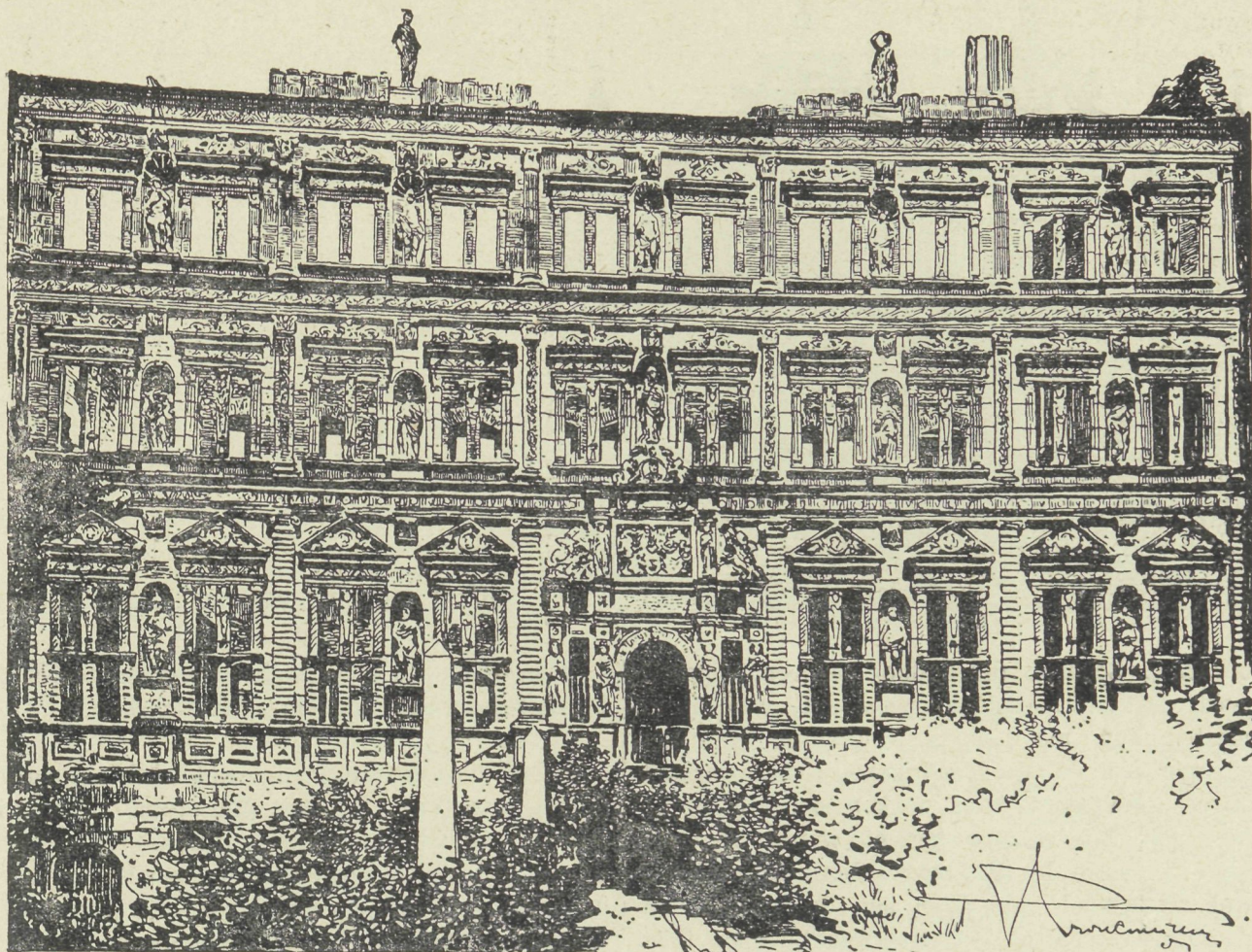
3°. Kantoren worden wel als woonvertrekken aangemerkt tenzij zij binnenshuis geen gemeenschap hebben met een woning of geen deel uitmaken van een woning.

Ik geloof dat men met deze definitiën een heel eind komt. Kampen.

DE RESTAURATIE VAN HET HEIDELBERGER SLOT

De vraag „Zal het restaureeren van de Heidelberger-slotruïne worden voortgezet met den Otto-Heinrichsbau, (voltooid in 1563) den „gläserne Saalbau” (uit den tijd van Paltsgraaf FREDERIK II, 1544—56) en den klokkentoren, in gelijken zin als waarmede zij met den Frederiksbouw werd begonnen?” heeft de gemoederen heftig bewogen. Het was een strijd die met stijgende

verbittering gevoerd werd en er ontstond eene gelegenheids-literatuur van omvang en beteekenis, die niet alleen architecten en oudheidkundigen, maar ook dichters in het vuur bracht, Prof. ALBRECHT HAUPT'S „Zur Baugeschichte des Heidelberger Schloßes” (H. KELLER Frankf. a. M. 1902), naast ERNST VON WILDENBRUCH'S „Aus Liselottes Heimat.”

☐ ☐ ☐ DE OTTO-HEINRICHSBAU VAN HET HEIDELBERGER SLOT (TEGENWOORDIGE TOESTAND) ☐ ☐ ☐

De beteekenis van enkele deelen van het Heidelberg Slot voor de kunstgeschiedenis, afgezien nog van hunne absolute waarde als kunstwerken, wettigde de belangstelling waarmede de geheele wereld over het verloop van den strijd werd gevolgd.

Van de stilte die thans schijnbaar heerscht, zij gebruik gemaakt voor het geven eener zeer beknopte recapitulatie alsmede eener beschrijving van het gerestaureerde paleis. Wij kunnen hier niet in alle bijzonderheden treden, noch alle verschenen bijdragen in vakbladen en algemeene pers aanhalen.

Aan den eenen kant stonden zij, die tegen de restauratie in het algemeen gekant waren. Zij beriepen zich vooral op het dichterlijke aanzien der bouwvallen, waaraan de restauratie een einde zou maken, en op de geschiedkundige waarschuwing, die het slot in ruïnevorm gaf. Men was het verdere verval van de ruïne liever dan eene restauratie. Bovendien betoogden zij dat de toestand van het muurwerk geenszins zoo slecht was dat ingrijpende maatregelen noodig waren. De muren konden zeer wel bevestigd en beschermd worden zonder dat het tegenwoordig aanzien van de ruïne uitwendig gewijzigd werd. Eene manier waarop dit zou kunnen geschieden deed de geheime opperbouwwaad H. EGGERT aan de hand. Zij werd in „De Bouwwereld” 1904 omschreven in een bijdrage over „Het behoud van het Heidelberg Slot”.

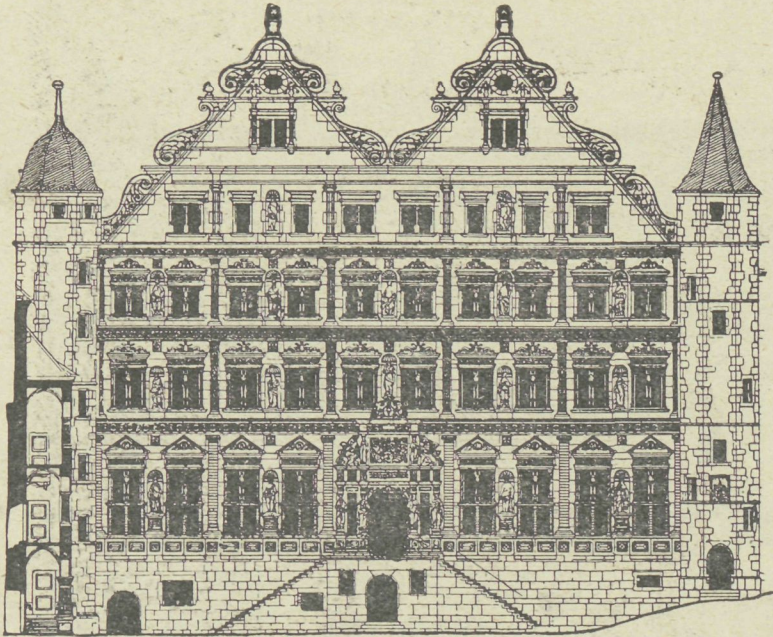
De principieele tegenstanders van elke restauratie stichtten een „Bond tegen den herbouw van het Heidelberg Slot”.

Zij werden versterkt door de verdeeldheid die heerschte bij de voorstanders der restauratie, over de vraag hoe men nu zou restaureeren als het zoover kwam.

De regeering van het Groot-Hertogdom Baden, die in beginsel voor de restauratie was, liet ten slotte van drie restauratie-ontwerpen modellen maken, ten einde daarna te kiezen. Wanneer het nu zoo weinig vaststaat hoe de oorspronkelijke toestand van den Otto-Heinrichsbau was, dat tusschen drie klaarlijk gelijkbepaalde ontwerpen moet gekozen worden, dan is zulk eene wijze van restaureeren niet van willekeur vrij te pleiten.

De bouwval is tot de kroonlijst bewaard gebleven. De vraag liep uitsluitend over den dakvorm en in verband daarmede over de gedaante van de topgevels of dakvensters, welke aan de zijde van het slotplein het dakvlak verlevendigen.

Velen waren van meening, op grond van de kennelijk aan de Italiaansche Hoog-Renaissance verwante architectonische vormen, dat oorspronkelijk bedoeld was den Otto-Heinrichsbau door een rechte kroonlijst met balustrade af te sluiten. Uitgevoerd werd echter deze bekroning niet, zoodat zij voor eene restauratie niet in aanmerking komt.

☐ ☐ ONTWERP VAN PROF. C. SCHÄFER ☐ ☐

Prof. CARL SCHÄFER (Karlsruhe) had een, bijgaand afgebeeld, restauratie-project opgemaakt, waarbij, in overeenstemming met MERIAN'S gravure van het Heidelberger Slot de Otto-Hendriksbouw was overkapt met twee zadeldaken, wier nokken loodrecht op de lengteas van het gebouw gericht waren. De zeer gekritiseerde vorm der sluitgevels dezer daken bleek evenwel uitsluitend ontsproten aan de fantasie van den restaurator toen, op het onverwachtst maar juist van pas, te Wetzlar het schetsboek werd gevonden van een 17de-eeuwschen bouwmeester, waarin ook de topgevels van den Otto-Hendriksbouw waren afgeteekend.

Prof. SCHÄFER heeft toen zijn restauratie-ontwerp met de teekeningen van het zoogenaamde „Wetzlarsche schetsboek” in overeenstemming gebracht.

Deze dubbele topgevel was echter betrekkelijk spoedig verdwenen (afgebroken wegens bouwvalligheid).

Gravures door ULRICH KRAUS, in 1684 gemaakt, van het slotplein wijzen uit, dat inplaats van de beide topgevels met gescheiden daken, de Otto-Heinrichsbouw een overkapping had gekregen waarvan de nok samenviel met de lengteas van het gebouw, terwijl twee groote dakvensters het dakvlak braken. In dezen vorm zou de Otto-Heinrichsbouw tot ons gekomen zijn wanneer niet de bliksem in het gebouw was geslagen en de onverschilligheid der menschen het verdere verval van het schoone bouwwerk kalm had aangezien.

Prof. A. HAUPT (Hannover) heeft, de gravures van KRAUS volgende, een restauratie-ontwerp gemaakt dat hierbij is afgebeeld. Betoogd is nu dat dit restauratie-ontwerp de meeste rechten heeft omdat het den Otto-Heinrichsbouw met zekerheid zou terugbrengen, in den staat waarin hij het laatst geweest is.

De drie groote modellen welke de regeering liet maken stellen voor den Otto-Heinrichsbau 1. met balustrade en plat dak, 2. de façade met de topgevels en het dak volgens het Wetzlarsche schetsboek, d.i. het projekt-SCHÄFER, 3. die volgens KRAUS, d.i. het projekt-HAUPT.

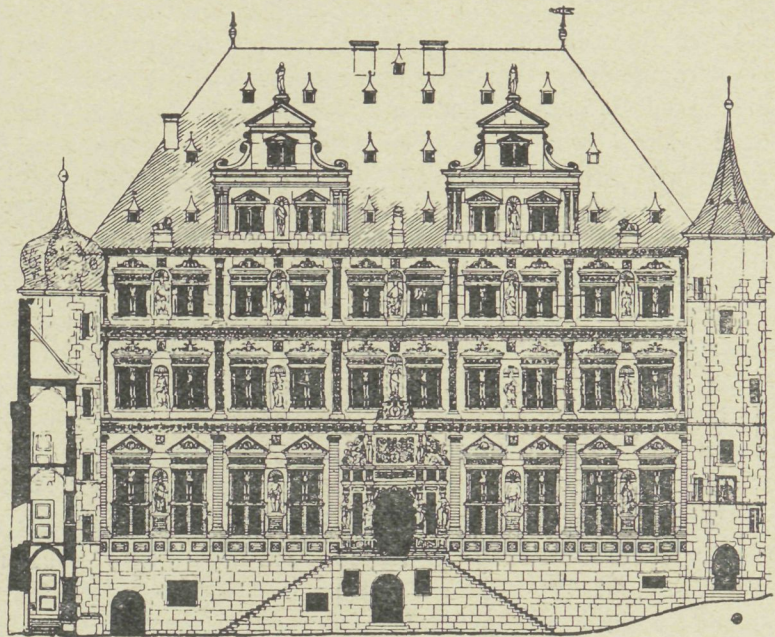
Wij willen nu meer in het bijzonder nog stilstaan bij de restauratie van den „Friedrichsbau”.

Sedert de restauratie van den „Friedrichsbau” onder leiding van Prof. SCHÄFER (Karlsruhe) voltooid is geworden, wijdden verschillende deutsche bladen artikelen er aan. Vrijwel algemeen werd deze restauratie scherp afgekeurd en ook op grond van haar gewaarschuwd tegen voortzetting der werkzaamheden aan andere deelen van het slot. Men vreesde, en met dit voorbeeld voor oogen zeker niet ten onrechte, dat aldus SCHÄFER en zijne trawanten de gelegenheid zouden benutten ook den Otto-Heinrichsbouw op hunne wijze te restaureren en te maken tot, gelijk de „Kunstchronik” het noemt: „eine theatralische Schaustellung einer äusserlich glänzenden, innerlich leeren, dazu zum Teil einfach geschmacklosen Gepranges”.

Het is bekend dat keurvorst FRIEDRICH IV van 1601 tot 1607 het gedeelte van het slot, dat zijn naam draagt, in de plaats deed bouwen van een ouderen, bouwvallig geworden vleugel. Dit oude gedeelte bevatte de reeds in 1346 gestichtte slotkapel. De nieuwe bouw werd aan den bouwmeester JOHANNES SCHOCH uit Straatsburg opgedragen en is sedert 1604 door den beeldhouwer SEBASTIAAN GÖTZ versierd met de veel geroemde 16 standbeelden van vorsten uit het Wittelsbacher Huis.

Boven de met kruisgewelven en zware binnenpijlers voorziene kelderruimte bevatte de Frederiksbouw in zijne onderste verdieping de slotkapel, terwijl de bovenverdiepingen voor de eigenlijke woning van het vorstenpaar bestemd waren. In de eerste bovenverdieping, boven de kapel, bevonden zich de woonvertrekken van den keurvorst, in de volgende die zijner gemalin. Daarboven kwam de zolderverdieping. Feestzalen werden in dit gebouw niet aangetroffen, omdat deze in de naastbijliggende gebouwen aanwezig waren.

De vrije langsijden, die aan het slotplein en die welke naar het Neckardal gericht is, vormen de

☒ ☒ ONTWERP VAN PROF. A. HAUPT ☒ ☒

beroemde façades. Acht venster-assen wijzen groote, tweedeelige vensters in alle verdiepingen aan, welke tusschen krachtige pilasters gevat zijn. Deze zijn met hunne hoofdstellen ter begane grond in toscaanse, op de 1e hoofdverdieping in dorische, op de 2e in jonische en daar boven in corinthische orde gehouden. Vooral aan de zijde der binnenplaats zijn de gevels rijk versierd met nissen en standbeelden, cartouches, koppen, leeuwenmaskers, heraldiek ornament. Vrijstaande figuren op de hoofdkroonlijst en op de geveltoppen verhoogen de pronkvolle versiering der façades.

Het bouwwerk is tweemaal geheel uitgebrand, eerst door de Franschen onder MÉLAC in 1689 en later in 1764 toen de bliksem een grooten brand van het inmiddels gedeeltelijk herbouwde slot veroorzaakte.

Bij de opname door den Oberbaurath Prof. CARL SCHÄFER voor het ontwerpen der restauratiewerken, vond deze den bouw erger beschadigd dan hij oorspronkelijk vermoedde. Weersinvloeden hadden het hunne gedaan om den bouw gaandeweg te ondermijnen.

Hij bevond ook dat de herstellingswerken van vroeger op recht lichtvaardige wijze en slechts alleen aan de buitenzijde geschied waren, uitsluitend met het doel om de beschadigingen aan het oog te onttrekken. De kapelpijlers waren met baksteen op zijn kant met holle ruimten daarachter schijnbaar verzwaard, terwijl voorts hout en gips aan de gewelven gebruikt waren. De uit later tijd dagteekenende indeeling der bovenverdiepingen stemde niet geheel overeen met de oorspronkelijke.

Bouwmeester SCHÄFER ging anders te werk. Hij versmaadde kleine middelen maar heeft den armen Frederiksbouw grondig onderhanden genomen! Geen steen bleef bij wijze van spreken op den anderen. Maar niet alleen in technisch maar ook in artistiek opzicht heeft hij geen „half werk” gedaan. SCHÄFER bleek het model van een restaurator volgens de oude opvatting: de Frederiksbouw kwam „stijlvoller” uit

zijne handen, dan drie eeuwen te voren uit die van den ontwerper. Wat niet meer aanwezig was, werd bijgefantazeerd en wat er nog wel was, werd verbeterd.

Wat het uitwendige aangaat heeft SCHÄFER, gelukkig, afgezien van het weder aanbrengen der kleurrijke beschildering en vergulding, welke er volgens hem geweest is, doch inwendig heeft SCHÄFER deze schade ruimschoots ingehaald gelijk wij zien zullen.

De beide façades zijn door vervanging van een groot deel der oude werkstukken door nieuwe bergsteen grootendeels vernieuwd geworden. De meeste beelden zijn door nieuwe vervangen, doch dit zijn goede en getrouwe nabootsingen der oude, door Karlsruh'sche beeldhouwers uitgevoerd.

De oorspronkelijke beelden zijn onder dak gebracht in een zaal van den beganen grond in den Rupprechtsbouw, alwaar de liefhebber ze kan bestudeeren. Van dichtbij gezien zijn de figuren echter grof. Ook in hunne verhoudingen zijn zij berekend om slechts van verre en van onderen gezien te worden. Zij hebben korte beenen en lange bovenlijven om de werking der perspektief te neutraliseeren en zien er dus van dichtbij eenigszins potsierlijk uit.

Het dak dat sedert 1782 den Friedrichsbouw bedekte, was 4 M. lager dan datgene wat in den oorspronkelijken bouwtijd aangebracht was geworden. Het is nu vervangen door een dak met ijzeren spanten van de oorspronkelijke hoogte. Het is met leien op oud-duitsche wijze, met vloeiend bijgewerkte killen gedekt. Kleine dakvensters, vergulde nokversieringen en knoppen op de hoeken, benevens de hooge schoorsteenen geven aan de dakvlakken, een levendig aanzien. Voor den waterafvoer schijnen koperen en vergulde waterspuwers, die door gesmeed-ijzeren vergulde houwvasten gevat worden, te dienen. Om het dak aan de oostzijde te begrenzen, moest men een nieuwen sluitgevel optrekken.

Was het voor den architect betrekkelijk gemakkelijk

om het uiterlijk in den oorspronkelijken toestand te brengen door de vele overgebleven en nog aanwezige bouwfragmenten, voor den binnenbouw was dit veel moeilijker. De branden hadden inwendig veel verwoest. In de kapel was bijna alles vernield. De gewelven waren zóó sterk beschadigd en in de 18e eeuw op eene zóó slechte wijze gerestaureerd, dat zij alle geheel vernieuwd moesten worden. Wel kon natuurlijk nog veel nagegaan worden: de indeeling der zalen, de plaats der schoorsteenen en dergelijke, doch niet de artistieke vormspraak van de versierende onderdeelen en van de vele kunstnijverheidswerken, betimmeringen, smeedwerken enz. Hier moest de bouwmeester trachten met zijn artistieke scheppingskunst door te dringen in den geest van den tijd. Wat echter geschiedde? Het was natuurlijk dat het bouwwerk oorspronkelijk in den stijl der duitsche Renaissance was afgewerkt. Dit volstond. Het geheele arsenaal van Renaissance-motieven werd nu doorzocht en, wijl het hier immers een vorsteljk paleis gold, werden de rijkste, de schitterendste uitgezocht en zooveel mogelijk toegepast. Het resultaat is eene grenzenlooze overlading, de „weelderigste, poenigste luxe”, een „kwistige, maar valsche rijkdom”. („Kunstchronik” 8 Juli 1904.)

SCHÄFER bleek voor geen kleintje vervaard. Kon keurvorst FRIEDRICH zijn gerestaureerd paleis nog maar eens onder voorlichting van den huidigen slotbewaarder bezoeken! Hij zou gewis niet weinig verwonderd staan over de kleurrijke pracht die in de 19e eeuw aan zijne woning toegedicht werd, maar die er vermoedelijk nooit in die mate geweest is.

Hier volge eene beschrijving van het inwendige van den gerestaureerden Frederiksbouw.

Reeds buiten wordt men voorbereid op de pracht van het inwendige der kapel, waarmede wij onzen rondgang beginnen.

De hoofdtoegang heeft een deur die pikzwart geschilderd is, met een donkergroen middenveld, fel vergulde ornamenten in sterk relief, benevens een rijk smeedijzeren hekwerk in verschillende kleuren geschilderd!

De kapel, die den geheelen beganegrond van het gebouw inneemt, heeft twee verdiepingen op de wijze van sommige duitsche slotkapellen uit de 12e en 13e eeuw, van welke er nog enkele bestaan. De onderverdieping diende voor het personeel en de bovenste voor het hof. Het middenschip is met stergewelven overdekt. De zijschepen hebben eenvoudige kruisewelven. De balustrade der gaanderij was voor de restauratie van hout vervaardigd, en stamde van eene restauratie der 18e eeuw. Zij is thans door eene van steen vervangen.

Het altaar in deze kapel, uit de 18e eeuw afkomstig, is een katholiek hoog-altaar in barokvorm, de bovenbouw van hout uitgevoerd, de onderbouw van steen. Een groot schilderij van ANTONI SCHOONJANS, den doop van CHRISTUS voorstellend, dat in 1804 verhuisd was naar de schilderij-verzameling te Mannheim, is nu weder in de kapel geplaatst. Voorts werden in de kapel

nog eenige schilderijen zonder eenige kunstwaarde over de wanden verdeeld.

Hoe barok altaar en schilderij ook zijn, zij worden luide overschreeuwd door de decoratie die de kapel zelve onderging. Alles is met bonte kleuren uitgemonsterd en met stuc-ornament overladen.

In een nis dezer kapel is ter verhooging van de decoratieve luxe eene navolging aangebracht van een florentijnsch della-Robbia relief; dit heeft bovendien het motief geleverd voor de versiering van een gewelfsluitsteen met bont beschilderde vruchten.

In overeenstemming met de gevonden sporen van de voormalige kleurige behandeling van dit altaar, zijn weder tafel en onderbouw van den achterwand boven een rooden marmeren sokkel als zwart marmer geschilderd. Boven de tafel is het altaargedeele weder als rood marmer met grijze geaderde paneelen, afgezet door vergulde geledingen, behandeld. Grijze kraagsteenen met goud, blauwe velden op kleine cartouches, witte engelenkopjes met gouden vleugels, donkergroene marmeren kolommen met vergulde kapiteelen staande voor roode pijlers, bekroond door een kroonlijst van rood en grijs marmer. Verguld is het middenstuk boven de altaarschilderij.

Alle vlakken der wanden en gewelven zijn wit geschilderd. De architectuurdeelen, kanten en gewelfribben hebben een vleeschroode kleur, met witte voegen in een groote voegenverdeeling, die niet met de oorspronkelijke voegen overeenkomen en die afgezet zijn met zwarte biezen. De vlakken der tongewelven onder de gaanderijen vertoonen cartouches, die door blauwvleugelige engelen vastgehouden worden. De sluitstukken der gewelfribben in de gewelven zijn met levendige kleuren geschilderd en sterk in het oog vallend door middel van vergulding, witte kanten en marmeraderen. Blauwgroen-getinte, met zwarte contouren omljnd bladwerk, bruine twijgen, violetkleurig, geelachtig en rood-achtig krullend ornament, maskers, enz. vullen in 240 verschillende oplossingen of vormen de talrijke gewelfzwikken.

De kapelvensters, die nog voorzien zijn van de oorspronkelijk aangebrachte ijzeren hekken, zijn bezet geworden met „Butzenscheiben”. De rijke, gesmeedde beslagwerken der ramen zijn verzilverd geworden.

In den noord-oosthoek der kapel voert een trap naar de gaanderij en verder naar boven. Vóór de restauratie eindigde die trap in de eerste bovenverdieping, doch zij is nu door SCHÄFER naar de tweede bovenverdieping doorgetrokken. De deuren, toegang gevende tot deze wenteltrap van den ondersten kapelvloer en vanaf de gaanderij, stammen nog van den oorspronkelijken bouw. Beide hebben eene omljsting der rondboogopening met versierden sluitsteen, pijlers, kroonlijst en bekroning daarboven. Het kleureffect der trap wordt beheerscht door zwart, goud en groen.

In een der muren, grenzende aan de kapel, bemerkt men sporen van oude venstergroepen. Hier staan wij voor een muur, die behoort tot den oudsten bouw

van het Heidelberger Slot en staat op de plaats waar de nieuwe zaalbouw in plaats van den ouden kwam. De gevonden vensters wijzen op een gebouw van drie verdiepingen. SCHÄFER houdt dezen muur voor een

overblijfsel van een bouwwerk uit den overgangstijd van de romaansche tot de vroeg-gothische kunstperiode en schatte dat hij stamde uit ongeveer 1215.

(Slot volgt.)

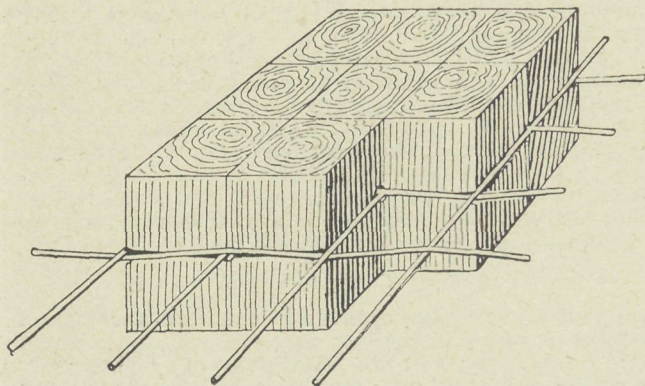
GEMENGDE BERICHTEN.

Mozaïek-parketvloeren uit kopsch hout. Het grooter weerstandsvermogen tegen afslijting en de mindere gevoeligheid voor temperatuurswisseling van kopsch- tegenover langshout is reeds lang gekend en dikwijls onderzocht.

Wij wijzen hierbij slechts op de veelvuldige toepassing van houten straatblokjes en de minimum slijtage van deze tegenover bijv. brugdekken en rijvloeren uit planken en delen.

Mozaïekvloeren worden om hun teekening in lokalen waar men een mooie vloer wil hebben, gaarne toegepast.

Een dergelijke vloer uit hout samen te stellen is in den regel een zeer kostbaar werk en heeft de toepassing daarvan dan ook, doordat ze steeds uit de hand gemaakt moesten worden tot heden geen bijzonder grooten omvang genomen.

In bouwkringen is dan ook van het feit, dat men tegenwoordig langs mechanischen weg en daardoor tegen een niet al te hoogen prijs houten mozaïek-parket vervaardigt, met zeer veel belangstelling kennis genomen.

De daarvoor gebruikte machines gelijken in beginsel veel op een weefgetouw. In deze worden toch kopsch houten blokjes van 4 cM. in het vierkant en 2½ cM. hoogte in vierkante platen van 40 cM. zijde te zamen geweven. Daarbij worden met 11 kettingdraden tusschen welke de machine geheel automatisch 10 blokjes legt, door middel van een soort weverspoel met op gewonden draadklos samen gevlochten. Lijm of dergelijke kleefstof wordt daarbij geheel vermeden.

De verbinding geschiedt uiterst solide en op zeer bijzondere wijze geheel en al door middel van verzinkt staaldraad.

Als grondstof wordt zooveel mogelijk van harde houtsoorten als eiken, beuken, noten, ahorn, mahony, accasia, domingo, enz. gebruik gemaakt.

Het leggen der vierkante platen geschiedt op dezelfde wijze als gewoon parket op een houten ondervloer en wel met tusschenvoeging van stalen veeren.

Bij lokalen in welke de breedte en lengte niet deelbaar zijn door de afmeting van de vierkante platen (40 cM) behelpt men zich met speciale passtukken of met een smalle effen rand van langshout.

De behandeling d. i. het schoonhouden, boenen, enz. is als bij gewone parketvloeren.

Tegenover gewoon vischgraat of gefigureerd parket heeft dit kopsch mozaïek het groote voordeel van veel sprekender effect door de eigenaardige teekening, veroorzaakt door de jaarringen van de Kopsche blokjes en verder door een zoo goed als onbegrensde duurzaamheid, terwijl het gevaar van uitglijden bij het loopen ook minder is dan bij geboend langshout. Op deze wijze kunnen evenals met een gewone legdoos de mooiste figuren en kleurschakeeringen verkregen worden en is de betreffende fabriek in staat niet alleen vloeren naar bestaande teekening, doch ook naar elk in te zenden ontwerp te leveren.

Naar wij vernemen bedraagt de prijs van dit nieuwe product, hetwelk wij vertrouwen hier te lande ook na verloop van eenigen tijd wel opgang zal maken al naar gelang der meer of mindere samenstelling der figuren of de daarbij te gebruiken houtsoorten van f 8.50 tot f 12.50 per M². zonder kosten van leggen.

Niemand minder dan de bekende kunstschilder Prof. Dr. von

LENBACH, die in een groote ontvangzaal van zijn zeer artistiek uitgevoerde woning te München een dergelijke vloer heeft doen aanleggen, is vol lof zoowel over het effect der teekening en kleurschakeering als over de praktische bruikbaarheid van dit vrij nieuwe bouw materiaal. PRACTICUS.

Eternit-dakleien (hydraulisch geperste Asbest-leien) en Eternit-isoleerplaten (Asbest-lei-isoleerplaten) worden door de firma E. BÜCKER & Co. te 's Gravenhage als alleenverkoopers met veel succes in den handel gebracht. Ter aanvulling van een bericht over dit materiaal, voorkomende op blz. 23 der „Bww.“ 1904, dienen de volgende bijzonderheden.

Aan het verslag van een onderzoek van het proefstation KONING & BIENFAIT zijn de volgende gegevens omtrent de Eternit-leien ontleend.

Soortelijk gewicht der roode leien 2,21; der blauwe leien 1,94, terwijl dat der gewone leien 2,70—3,50 bedraagt, zoodat de eternit-dakbedekking aanmerkelijk lichter is dan die van natuurlijke lei. Eene 20 maal herhaalde bevroeringsproef werd glansrijk door de asbest-lei doorstaan; voor water was het materiaal bijna ondoordringbaar; het is ontbrandbaar en goed warmtewerend; de buigbaarheid is gering, maar wel zijn de leien zonder gevaar voor scheuren te spijkeren; voor water is de lei onaantastbaar.

Dit getuigschrift der Eternit-dakleien is zeer gunstig te noemen en stempelt hen tot eene aanbevelenswaardige dekking. Zij worden geleverd in verschillende grootten, in rechthoekigen en in schubvorm en in de kleuren crème, lei-blauw en terracotta, terwijl bovendien ook nokken met wijd en nauw gedeelte, half rond over elkander passend verkrijgbaar zijn. De schubvormige leipannen worden gemaakt aan strooken van 5 en 3 stuks, 'teen het dekken zeer vereenvoudigt. De prijzen verschillen naar gelang der formaten en der kleuren; de geheele prijslijst hier over te nemen zou te veel plaatsruimte vragen. De losanges worden met stormhaken vastgezet en bovendien met 2 of 3 vertinde leinagels vastgespijkerd. De Eternit-leien mogen niet verwisseld worden met minderwaardige produkten, die verschillende nadeelen bezitten, bijv. onderhevig zijn aan kromtrekken.

De Eternit-isoleerplaten (Asbest-lei-isoleerplaten) dienen voor binnenmuur- en plafondbekleding in bakkerijen, ijskelders, kortom in alle gevallen waar eene isolatie tegen vocht of vuur moet worden gemaakt. De platen meten 1 M. in het vierkant (ook andere maten kunnen geleverd worden), wegen 7 KG. en kosten f 1.55. Ook deze platen kunnen in kleur, blauw en terracotta, worden geleverd.

De Tantallamp. Door de firma SIEMENS & HALSKE wordt een nieuw systeem van elektrische gloeilamp in den handel gebracht. Deze lamp berust op het beginsel dat het lichtgevend vermogen van een gloeiend metaal stijgt met de temperatuur. Er bestaan een aantal metalen wier smeltpunt boven de 2000° ligt. Er moest nu gezocht worden welk dezer zich gemakkelijk tot draad liet verwerken en niet te kostbaar was om eene oeconomische toepassing te beletten.

Na omvangrijke proefnemingen viel de keuze ten slotte op het Tantalmetaal, dat een smeltpunt heeft van ± 2300°, iets donkerder van kleur is dan platina, grooter trekvastheid en de hardheid van zacht staal bezit.

Een rood gloeiend stuk tantal werd onder den stoomhamer uitgesmeed tot een plaat. Deze krijgt na herhaaldelijk te zijn uitgelooid en gehamerd de hardheid van diamant. In een plaatje van 1 mM. dikte werd gedurende 12 uren achtereenvolgend door een diamantboor met 5000 omwentelingen per minuut een kommetje van ¼ mM. gemaakt! Voor de gloeilampen wordt het metaal verwerkt tot draden van 0.05 mM. dikte, die dan in de lamp op eene eigenaardige wijze gewikkeld worden.

De Tantallamp is zeer zuinig van stroomverbruik. Zij wordt geleverd ter sterkte van 25 Hefnerkaarsen en geeft bij gelijk stroomverbruik dubbel zoo veel licht als de kolendraad-gloeilamp.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

De Beurs te Amsterdam en de heer J. R. de Kruyff door A. W. Weissman. Amsterdam, B. WOLF JZ.N., 1905. (Prijs f 0.30).

De heer WEISSMAN dient in deze brochure den heer J. R. DE

KRUYFF van antwoord op diens geschrift „De praatjes van A. W. WEISSMAN over de Beurs te Amsterdam”, (aangekondigd „Bww.” 1905, blz. 23). Het is hem meer in het bijzonder er om te doen aan te toonen, dat de heer DE K. wel degelijk „wisselde en weifelde” ten aanzien van de plaatsing van de Beurs op het Damrak of aan den Dam.

Hij voegt voorts aan zijn verweer tegen de beschuldigingen van uit rancune te hebben geschreven en bovendien een „boosaardig verzinsel” te hebben gebruikt, een chronologisch overzicht toe betreffende de bemoeiingen van den heer DE K. met den Amsterdamschen Beursbouw.

Dit overzicht geeft overigens een niet onvermakelijk tableau van de veranderingen die met betrekking tot de plaatsing van de Beurs ook de meening van den Amsterdamschen Gemeenteraad doormaakte. Vlak onder elkaar kan men lezen:

29 Februari 1888. De Raad besluit de Beurs niet op het gedempte Damrak te plaatsen.

7 October 1896. De Raad besluit de Beurs wel op het gedempte Damrak te plaatsen.

Het is te hopen dat deze brochure een einde maakt aan het twistgeschrijf. De botsing dezer strijdvaardige geesten was wel te vermijden geweest, indien hen voor oogen had gestaan RENAN's verzoenend gezegde, dat niet te denken het eenige middel is om niet van meening te veranderen.

Was van den eenen kant door den heer W. in zijn eerste geschrift mogelijk meer aandacht gewijd aan de actie van den heer DE K. dan voor eene zakelijke behandeling der Beurs-geschiedenis absoluut noodig was, dat diens vlugschrift zeker te scherp-persoonlijk was, doet terecht het wederwoord van den heer W. uitkomen.

Architectura Nr. 10. Verslag van de 1190ste gewone vergadering van A. et A., op 8 Maart. In deze vergadering hield de heer J. STUYT eene lezing over: De opleiding van den architect in Engeland, in verband met de examen-kwestie ten onzent en de Bouwkunst aan de Academie. (Zie het verslag blz. 90.)

Goedkoope woningen. (Overgenomen uit „De Telegraaf.”) Naar aanleiding van het verschenen: „The country gentleman Sporting Gazette and Agricultural Journal” waarin de vraag behandeld wordt hoedanig die woningen goedkoop te bouwen, voorzien van tuintjes om de trek naar de groote steden der arbeidersbevolking tegen te gaan. Men zou echter alleenstaande huisjes moeten bouwen van £ 150 om die voor de arbeiders bereikbaar te maken en men kan ze voor nog geen £ 250 bouwen.

Prijsvragen der Directie van „Het Binnenhuis” voor 2 ameublementen, uit te voeren ten behoeve der lustrum-tentoonstelling van de ver. „A. et A.” De mededinging is alleen voor leden van „A. et A.” en der „Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst”.

Bouwkunst en Vriendschap. Verslag der lezing van den heer SIMONIS over „Hardsteen”, zie blz. 73.

TECHNISCH GEDEELTE. Moderne verlichtingssystemen Aeroegen-gas (vervolg).

Benutting der coöperatie op technisch gebied, door M. P. DE CLERCQ (vervolg).

Bouwkundig Weekblad Nr. 10. Voorschriften voor de uitvoering van constructies in gewapend beton. Toelichting en bespreking dezer uit het duitsch vertaalde „Bestimmungen für Ausführung von Konstruktionen aus Eisenbeton bei Hochbauten”, zie „Bww.” 1904, blz. 205.

Gebouw der firma A. KREYMBORG & Co. te Amsterdam (met afbeelding) gebouwd door den architect P. A. WEELDENBURG, Rotterdam.

De Opmerker Nr. 10. Bouwkundige samenspraken. Telefonisch gesprek tusschen een architect en een dagblad-reporter. Parodie op de wijze waarop de couranten-beschrijving van een gebouw in den daarvoor gebruikelijken reporterstijl tot stand komt.

Steden-uitbreiding (vervolg). LUDWIG HERCHER geeft in zijn boekje „Groszstadterweiterungen” verder de middelen aan tot verbinding der oude stad met de nieuwe uitbreidingen. Door groote hoofdverkeerswegen sluit hij de verschillende wijken in, een voor villa-terrein, een voor winkels en kantoren, een voor parken, voor sportterreinen, enz. Bezwaren zijn de hooge kosten dezer groote verkeerswegen, de vrees dat de bouwblokken omzoomd zullen worden met huurkazernes die aan de binnenblokken licht en lucht zullen ontnemen.

Röntgenstralen in dienst der techniek, door J. L. TERNEDE. Die stralen worden o. a. gebruikt om vreemde lichamen te bepalen in de isoleermassa van telegraafkabels en om houtwormen te doden, die men kunstmatig gekweekt heeft om nieuwe houten meubelen het aanzien van oude te geven.

De Simplon-tunnel. Beschrijving van de werken en afmetingen van dezen tunnel.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

C. H. Peters over: Dertiende eeuwse kerk-architectuur in de provincie Groningen. (Afd. 'sGravenhage van de Mij. tot bev. der Bouwkunst.)

Alvorens tot zijn eigenlijk onderwerp te komen, stelde spreker op den voorgrond de tegenstelling tusschen den bouwmeester uit de Oudheid en den hedendaagschen architect, daarbij tot de konklusie komende dat de hedendaagsche bouwmeester zich zenuwachtig gevoelt, omdat hij zich omringd ziet door „levensmakers,” die maar steeds naar iets nieuws, iets anders streven.

Vervolgens besprak de heer PETERS kerk-architectuur in de 13e eeuw in Groningen, betoogende dat het minste kerkje uit dien tijd in die provincie een monument is, niet in afmeting, maar van soliditeit en zorgvolle konstruktie. Geen andere provincie, die van de 13e eeuwse architectuur zoo volop te genieten geeft als Groningen. In verband hiermede wees spreker op de eigenaardige waarde, welke die kerkjes hebben voor onze eigen kerkelijke kunstgeschiedenis. Eveneens stelde hij in 't licht dat de positie van de kerk in de dagen der 13e eeuw jegens de maatschappij geheel anders was als tegenwoordig. De kerk uit die dagen was een stuk van het alledaagsche leven.

Hoewel van de kerkjes vele verloren zijn gegaan, zijn er in Groningen nog 24 dertiende eeuwse kerkjes over, biedend een interessant stuk van onze Nederlandsche architectuur-geschiedenis. Met name noemde spreker onder meer de dorpskerkjes te Zuidbroek, te Stedum en het klooster te Ter Apel.

Tal van bijzonderheden deelde de heer PETERS mede omtrent die dorpskerkjes. Achtereenvolgens behandelde hij daarbij o. a. het optrekken van die kerken uit baksteen, en den gewelfbouw, waarbij het gewelf op de muren steunt. Voorts toonde hij tevens aan dat die kerkgebouwen bijna geen torens bezaten en dat overal, zelfs bij eenige speling in den bouw, een gezonde en degelijke konstruktie wordt aangetroffen. Een fraaie kollektie teekeningen, enz. verschaftte aan de aanwezigen menig interessant kijkje op de bouwwijze van die lang vervlogen dagen.

Jan Stuyt over: De opleiding van den architect in Engeland in verband met de examen-kwestie ten onzent en de Bouwkunst aan de Akademie. (Architectura et Amicitia. 8 Maart 1905.)

Op het oogenblik is voor het groote publiek in ons land, aldus spr., een ieder die zich architect gelieft te noemen, ook werkelijk bouwmeester. Hierdoor komen alle tekortkomingen van technischen of anderen aard waaraan het individu zich schuldig maakt, ten slotte neer op den stand der architecten in zijn geheel genomen. Het is dus van het allergrootste belang, dat zij die den naam van architect voeren, ook werkelijk in staat zijn dien hoog te houden. De meening als zou door een examen in deze alles te bereiken zijn, is zeker al te optimistisch, maar aan den anderen kant is het waar, dat door een examen ten minste aan velerlei tekortkomingen een eind kan worden gemaakt. En waar nu een goed georganiseerd Staatsexamen ontbreekt, ligt het voor de hand dat de bouwkundige vereenigingen zelve hier de zaak ter hand nemen. Het examen toch van de Polytechnische School kan nimmer geheel den architectenstand beheerschen, en een reorganisatie in dier voege, dat het dit wèl zou doen, is moeilijk te verwachten.

Spr. zette dan uitvoerig uiteen hoe de „Royal Institute of British Architects” de opleiding en de examens geregeld heeft en hij bepleitte de vorming van een dergelijk Nederlandsch Instituut van Architecten.

Tevens wees hij er op dat in Engeland naast het genoemde Instituut werkzaam is de „Architectural Association”. Het doel dezer vereeniging is faciliteiten te verschaffen voor de studie der architectuur, enz. Het zou op den weg van „Architectura et Amicitia” liggen, evenzoo een systeem van onderwijs en bouwkundige opvoeding te bevorderen. 't Streven zou moeten zijn naar een avondcursus met lezingen over het esthetisch element in de bouwkunst en een dagcursus of atelier met bezoekende architecten, die het werk der leerlingen beoordeelen.

De samenstelling van een Nederlandsch Instituut van Architecten stelde spr. zich aldus voor: De leden van de „Mij. tot bev. der Bouwkunst”, en van „Architectura” wijzen door middel van een plebisciet de drie verdienstelijkste architecten in Nederland aan. Deze heeren kiezen de leden der eerste examen-kommissie, ten getale van 15 en deze vijftien vormen de kern van het Instituut. Zij kiezen zich een bestuur, en treden met „Bouwkunst” en „Architectura” in overleg omtrent de af te nemen examens en den daaraan beantwoordenden leergang.

DE BOUWWERELD

WEEKBLAD VOOR THEORIE EN PRAKTIJK

REDACTIE: + + + + +
D. H. HAVERKAMP EN J. H. W. LELIMAN

+ + + + + ADMINISTRATIE:
FIRMA F. VAN ROSSEN · UITGEVER
HEERENGRACHT · 281

Vierde Jaargang. No. 12.

22 Maart 1905.

J. H. W. LELIMAN. BWK. ING. DE HERBOUW VAN DE HAVENBUURT OP MARKEN.

Was de brand die de Havenbuurt van Marken ten deele verwoestte een materiële ramp, de herbouw dreigt — ben ik wèl ingelicht — bovendien in ideëel opzicht er eene te worden.

De mogelijkheid van het laatste was, helaas!, te voorzien voor wie geen vreemdeling is in ons Jerusalem. Zij deed mij, in verband met eene bespreking van den in Duitschland werkzamen „Heimatschutzbund“, ingelascht in de aankondiging van G. FATIO & G. LUCK'S „Augen auf!“, weekblad „De Amsterdammer“ van 12 Febr. 1905 Nr. 1442, het volgende schrijven:

„De brand die op Marken de Havenbuurt teisterde, zou eene gelegenheid bieden om nuttig werkzaam te zijn. Geldelijke steun wordt gevraagd. Zou het geen overweging verdienen om in ruil voor dien steun te verlangen dat de herbouw geschiede in den ouden trant en voorts, opdat die bewaard blijve, ook een servituut op die woningen te vestigen ten name van den burgemeester?

„Oogen open! Anders wordt wellicht de entrée van Marken bedorven door een dozijn allerbanaalste krotten, gelijk het afgebrande Hotel-DE JONG er al een was.”

Mijne verwachting dat de een of ander, door de onmogelijkheid mijner wenschen te willen betoogen, aanleiding zou geven er nader en uitvoeriger op terug te komen, is niet vervuld, in zooverre althans niet, dat bezwaren mij slechts partikulier werden kenbaar gemaakt. Al wachtende ging mogelijk kostbare tijd verloren. Intusschen zullen echter de voorbereidingen voor den herbouw nog wel niet zóóver zijn gevorderd, dat, mits goeden wil aanwezig is, niet nog met enkele kardinale wenschen zou kunnen worden rekening gehouden.

Het hoofdbezwaar ging uit van de onderstelling, dat de Markenaars hun vooroordeel tegen de verzekering prijsgaven en luidde, dat de verzekering-maatschappijen bij den herbouw het gebruik van hout wel niet zouden toelaten, eventueel dat dit materiaal van gemeentewege zou worden verboden. Op Marken zou dan eene der laatste episoden worden

afgespeeld van den hardnekkigen strijd die in ons land eeuwen geleden reeds door de overheid tegen het houten huis aangebonden werd.

Op de voordeelen die houtbouw in gevallen als het onderhavige in aesthetischen zoowel als in praktischen zin kan bezitten, wil ik slechts terloops wijzen en daarbij opmerken dat het brandgevaar zeer wel te beperken is tot afmetingen, waarin het geen overwegende reden meer behoeft te zijn zich het genot van die voordeelen volkomen te ontzeggen.

Het zooeven genoemde bezwaar spruit echter voort uit een onjuist begrip mijner bedoeling. Deze sprak trouwens, ik moet het erkennen, in de weinige regels der boven aangehaalde zinsneden niet met afdoende duidelijkheid. Zij immers beoogde geenszins den herbouw van het verbrande buurtje in precies onveranderden vorm uit te lokken. Zij wilde slechts tijdig waarschuwen opdat, van aesthetisch standpunt beschouwd, de nieuwe Havenbuurt niet een achteruitgang tegenover de oude zou beduiden, opdat zij in herbouwden staat niet de negatie van alle kunstbegrip zou worden.

Tot het ideëele bezit onzer natie behoort ook de schoonheidszin die haar steeds kenmerkte. Ware de ramp honderd, tweehonderd jaar geleden overgevallen, eene opwekking als deze zou overbodig geweest zijn. De kunstzin zat onzen voorvaders als in het bloed en zonder dat zij er zich misschien van bewust waren, kwam niettemin dat sentiment ook bij schijnbaar onbeduidende handelingen tot uiting. Zou de bevolking van Marken, overwegend konservatief zijnde, niet een welwillend oor leenen aan wie haar vraagt het voorbeeld der vaders in eere te houden ook bij hun huisbouw en er voor te waken dat bij deze niet de moderne geest, overigens zoo zorgzaam geweest, hare intrede doet en dit nog wel in zijn ongunstigsten vorm? Ik bepleit niet het oude te kopiëren naar den vorm, maar wel naar zijn van schoonheidszin getuigenden geest. Wijl op het arme Marken de

bouwsom een zeer voorname faktor is, leg ik er den nadruk op dat zulks tot geen cent hooger uitgave zal leiden. Mijn vraag gaat niet naar opschik of naar versiering, integendeel. De grootste eenvoud zal, hier althans, het juiste effect teweegbrengen. Met dezelfde hoeveelheid materialen, met hetzelfde bedrag aan arbeidsloon kan zoowel een, in overeenstemming met het plaatselijk karakter zijnde, bescheiden kunstwerk gebouwd worden als een barak, die verdient dat haar zoo spoedig mogelijk den rug gekeerd wordt.

Het zou mij te ver voeren hier te memoreeren wat al pogingen in verschillende landen aangewend worden om de „volkstümliche” kunst ook in het bouwwezen in stand te houden of wel te doen herleven. Dat streven heeft een grooter belang dan aan enkele artisten bevrediging te verschaffen. Het kan van dieper beteekenis worden, strekkend ter verhooging van het ideële peil eener natie, als protest en reactie tegen te uitsluitend en te ver gedreven materialistische neigingen.

In de architectuur, ook in haar eenvoudigsten vorm die krachtens het spraakgebruik misschien niet meer als „kunst”uiting wordt beschouwd, weerspiegelt zich de kultuur van haren tijd in het algemeen, van de personen die haar in het leven riepen in het bijzonder. Zal nu eens gezegd moeten worden dat het begin der 20e eeuw den ondergang zag van dien kloeken geest van

weleer, die zich op Marken, door vele gunstige omstandigheden gesteund, zoo lang en zoo gaaf had gehandhaafd? En dat zou zeker het geval wezen, wanneer een nageslacht het type van Marken en zijne bewoners uit 1905 moest afleiden uit huizen — en woonhuizen nog wel! — die slechts getuigen van platte banaliteit. Het oordeel immers over de woning beïnvloedt, ja beheerscht dat over den bewoner.

Op Marken woont eene bevolking die, uiterlijk en innerlijk, in hare zeden en gewoonten, in haren godsdienstzin en in hare kleederdracht aan de traditie is getrouw gebleven. Is in dit karaktervolle samenstel eens een breede bres geopend, gelijk nu dreigt te geschieden, dan zullen ook de afzonderlijke deelen de een na den ander bezwijken.

De wereld werd in de 19e eeuw bedekt met een laag van grauwe eenvormigheid. Marken is een van de weinige kleurige stippen die zich nog onderscheiden. Het zou een nationaal verlies wezen, wanneer het karaktervolle beeld van thans ging plaats maken voor kleurlooze alledaagschheid. Het zou zeker te betreuren zijn, vooral aan den vooravond eener kentering in de opvatting, nu een tijd in zicht is, waarin als weleer, schoonheid en kunstzin opnieuw als intrinsieke elementen der samenleving zullen worden beschouwd.

DE RESTAURATIE VAN HET HEIDELBERGER SLOT

(Vervolg en Slot.)

Ter 1e verdieping van den Friedrichsbau zijn vier vertrekken gelegen, waarvan de beide uiterste schoorsteenen hebben die buiten de gevelmuren uitgekraagd zijn geworden, terwijl de beide andere verwarmd worden met kachels, die van uit het portaal gestookt worden. Dezelfde inrichting bestaat ook op de 2e verdieping.

De scheidingsmuren tusschen de vertrekken rusten als van ouds op de gewelfbogen der kapelgewelven. Daardoor heeft ieder vertrek, evenals elke travée van de kapel, twee venster-assen. De oude scheidingsmuren bestonden uit vakwerk. Hunne ondermetseling, zoowel als die voor de schoorsteenen, was op de gewelven der kapel aanwezig. Van de ligging en de soort der zolderingen waren eveneens sporen aanwezig.

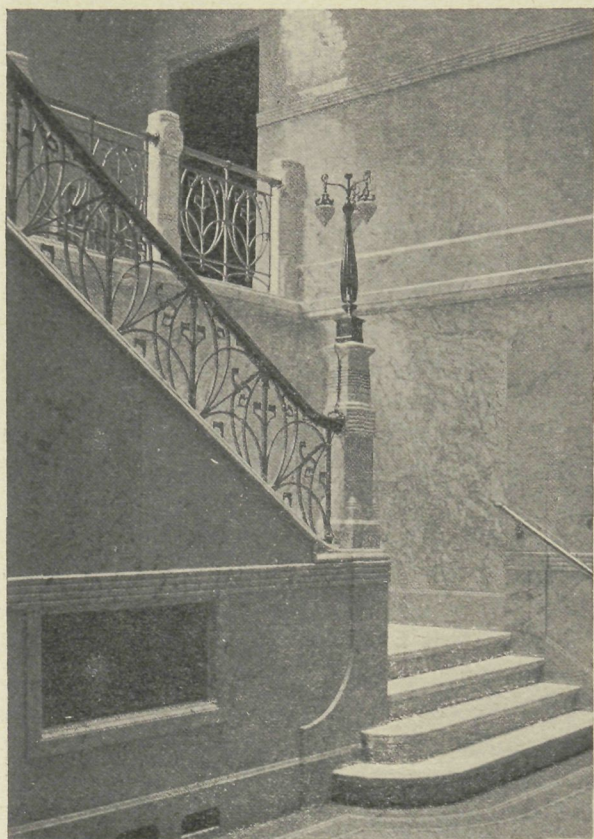
Voor meerdere zekerheid van het bouwwerk heeft SCHÄFER de scheidingswanden op ijzeren liggers gezet en de zolderingen in stampbeton doen vervaardigen. Die scheidingswanden bestaan uit 18 cM. zware houten stijlen, waar tusschen gemetseld is geworden, terwijl de hoekstijlen van ijzer zijn vervaardigd. Aan weerszijden zijn die wanden nog met 3 cM. zware delen beschoten, beriet en gestukadoord. Onder de massieve zolderingen zijn door middel van schroefbouten, die door het beton heen reiken, lichte balken van eikenhout aangebracht en aan deze zijn de deels houten, deels gestukadoorde plafonds bevestigd. De vloeren zijn in de beide verdiepingen in verschillende materialen marmer-imitatie, hout en steen vervaardigd.

De deuren bestaan uit een raam van eikenhout. Zij zijn bekleed met zes verschillende edele duitse houtsoorten en hebben een uitermate rijke versiering van snij- en inlegwerk op donkerbruinen grondtoon verkregen. Al deze deuren, die onderling ook aan beide zijden van ontwerp verschillen, vormen elk in technischen zin een meesterstuk van schrijnwerkersarbeid en van kunstsmeedwerk.

De omljstingen der deuren zijn deels pilasters, deels karyatiden, deels vrijstaande kolommen van verschillende orden, afgesloten door bekroningen, vazen, wapens, cartouches, enz. De paneelen zijn versierd met intarsia's, marquetterie of met rijk houtsnijwerk. Het hang- en sluitwerk is ook rijk aan afwisseling in ontwerp. De rijkdom van dit kunstsmeedwerk wordt nog verhoogd door de kleurige behandeling, versterkt door vergulding en verzilvering. De voorbeelden voor deze deurversieringen gaven o. a. de in de musea van Bazel en Zurich aanwezige kamer-inrichtingen, welke uit den tijd van den Friedrichsbau afkomstig zijn.

Dat op de eerste verdieping de wanden der vertrekken wit gehouden zijn boven een gemarmerde sokkel, geeft daar nog eene zekere rust. Ook de vloeren en de zolderingen zijn niet al te rijk. Het houtwerk der ramen is in de beide eerste lokalen diep donker gebeitst, in het derde lokaal groen en in het vierde rood. De sierlijk gesmeede vensterbeslagen zijn verguld.

Om de vensternissen is aangebracht een geschilderde

TRAPGEBOUW NED. HANDELSMIJ. AMSTERDAM.

HALL IN DE VILLA „FAVORITE” TE BAARN.

ARCHITECTEN GEBR. VAN GENDT A.L.ZN. AMSTERDAM

omlijsting van ornament met menselijke figuren, dieren, maskers, enz. De vloeren bestaan in deze lokalen uit platen natuurlijke steen, van lichtgele kleur. De plafonds zijn in twee lokalen uit stucc vervaardigd, die in de twee andere lokalen zijn van hout, in eene krachtig-sprekende veldenverdeling met verdiept middengedeelte, rijk met consoles versierd. Op de kruising van de donkerbruine balken zijn vergulde rosetten aangebracht. De paneelen zijn lichtbruin.

In twee vertrekken zijn rijk versierde groene porseleinen kachels geplaatst. De eene heeft vergulde, figuurlijke versieringen in de paneelen. Teekenend voor de pronkzucht die de restauratie leidde, is dat toen deze kopie van een oude kachel uit Neurenberg aankwam, de effen groene kleur der tegels, gelijk het origineel die vertoonde, door vergulding der ornamenten werd verrijkt. Van eene der kachels is het niet onwaarschijnlijk, dat zulk een type werkelijk in het oude slot gestaan heeft, daar deze de getrouwe afbeelding is van een uit het kasteel Neuburg aan de Donau afkomstige kachel, welke nu bewaard wordt in het germaansche museum in Neurenberg.

De portaalvloer ter 1e verdieping bestaat uit gebakken tegels in warme tonen. Bruine, groene en gele zeshoekige tegels, zijn gevat in een rand van zwarte tegels. De vensters hebben eene glas-

versiering in lood gezet, voorstellende 16 wapens van oude steden uit de Pfalz. De vensternissen zijn met krachtige kleuren behandeld en hebben tot onderwerp bijbelsche voorstellingen. De vensterpijlers zijn door hertengeween versierd, gevat in een cartouche. Aan den eenen dwarswand is een hert van stucc en-relief op den muur gewerkt; de kop draagt een natuurlijk gewei. Aan de andere dwarszijde is een oude deur met portaal aanwezig uit 1600, die vermoedelijk stamt van den Otto Heinrichsbouw. Dit is een der weinige oorspronkelijke kunstwerken in deze omgeving van fantaziën en navolgingen: maar om het te doen aanpassen bij de bonte pracht, die het omringde, hebben de restauratoren, in plaats zich zelve in te toomen, het oude portaal dik met verf besmeerd.

In de tweede verdieping is de schreeuwende weelde tot het hoogste opgevoerd. Woord en fotografie volstaan niet om daar een juist denkbeeld van te geven, slechts een bezoek aan deze zalen is er toe in staat.

De vloeren zijn hier behandeld op eene wijze zooals die welke in het vroegere slot te Baden, uit den gelijken tijd als het Heidelberger Slot stammend, aanwezig waren en in het kasteel Favorite bij Rastadt, in de 18e eeuw gebouwd, nog heden te zien zijn. Zij zijn uit marmerimitatie in rijk dessin van zwarte, witte, roode, gele, grijze en flauwgroene kleuren uitgevoerd. De zolderingen

zijn eveneens uit stucc, dat rijk en zwaar gemodelleerd en voorts beschilderd en verguld is geworden. Een en ander is ongelooflijk overladen, ook met allegorische beelden. In een vertrek heeft de zoldering groote plastische voorstellingen van St. JORIS en van de vermoording van HOLOFERNES. Prachtige voorbeelden van deze zolderingen, die in den renaissance-tijd uit Italië naar Duitschland ingevoerd werden, zijn te vinden in den Wilhelmsburg bij Schmalkalden en in het slot bij Spangenberg in Hessen, verder in het slot te Zwingenberg, in Weikersheim bij Mergentheim en mede in het Raadhuis en in andere oude huizen te Halle a. d. S. In den Friedrichsbouw zijn deze zolderingen alle onderling verschillend. In het eerste vertrek vormt een eenvoudige, in vakken verdeelde koof den overgang van den wand tot de zoldering; in het lokaal daarnaast is door steekkappen een soort spiegelgewelf gevormd; in het daaraan grenzende vertrek is de koof door cartouches verlevendigd; in het vierde lokaal is de koof behandeld met figurale versieringen.

De wanden dezer vertrekken zijn bespannen met kostbare, in Rome vervaardigde, gefigureerde zijden stoffen. Alle figuren en kleuren zijn verschillend. Hier vindt men een purperrood, ginds een granaatappel-motief in goud-achtig groen, elders in gele kleur; een der vertrekken is in donkergroene kleur. Eenige op deze behangsels aangebrachte oude schilderijen van geringe kunstwaarde en spiegels op de dammen hebben ten doel, om de vorstelijke pracht dezer vertrekken een meer intiemen graad van bewoonbaarheid te laten toonen.

De deuren overtreffen in rijkdom van uitvoering nog die van de eerste verdieping, echter is het hang- en sluitwerk hier onbeschilderd gebleven, doch in verschillende tinten deels blank, deels in het vuurblauw getint. De vensterbeslagen zijn als in de vertrekken der eerste verdieping verguld geworden, de ramen zijn hier zwart of wit geverfd. De vensternissen zijn niet met de zijden stoffen bespannen doch met ornamentwerk beschilderd. De porceleinen kachels der twee middenvertrekken verdienen bijzondere vermelding. De eene in lichtkleurig en rijk met figuren versierd. Bijbelsche en allegorische voorstellingen wisselen elkaar hier af. De kachel wordt door vijf gele leeuwen gedragen. De andere kachel is groen en rust op twee dierpooten en is op de twee hoeken met geheele figuren versierd. De paneelen bevatten de beeltenissen van de vertegenwoordigers der vier koninkrijken, die volgens de middeneeuwsche traditie de geschiedenis verdeelden. Het zijn HERCULES, NIMROD, CIRUS PERSARUM (CYRUS) en JULIUS CAESAR.

De gang op deze verdieping heeft een rijk ingelegden vloer en de zoldering is van stucc en heeft den vorm van een koofboog als tongewelf met steekkappen, welker ribben gevormd worden door zware paarlstaven. Wapens, cartouches, koppen en consoles versieren verder deze zoldering. Eigenaardig is, dat bij de restauratie voor de versiering dezer gewelven motieven

uit oudere deelen van het Heidelberger Slot gekopiëerd werden; wil de restaurator ons dus doen gelooven, dat reeds de bouwmeester van FREDERIK een navolger was? In de steekkappen zijn de beeltenissen van romeinsche keizers aangebracht in eene omlijsting van vruchtenslingers. De domineerende kleur dezer gewelven is blauw. De wapens hebben een zwarten grond, de andere gronden zijn rood. De ribben zijn groen en purperkleurig met fijne witte en vergulde kanten, de paarlstAAF ligt op een purperroode grond met zwarte pijlen. Goud verlevendigt het geheel. Het hang- en sluitwerk in dezen gang is verguld; het houtwerk groen geschilderd. In de ramen is glas in lood aangebracht voorstellende 16 stedelijke wapens.

De deuren aan de dwarseinden van dezen gang zijn door portalen omlijst. Op groene zuilen met gele basis en kapiteelen rust een perspectiefisch bewerkte kroonlijst, waarboven een groep een vruchtkorf en vruchtenslingers dragen.

De makers van al dit moois hebben hunne namen naar oud-Duitschen trant aan de wanden vereeuwigd in rijmpjes, die, als ze oud waren, ons door natuurlijke naieveteit misschien zouden treffen, thans echter doen denken aan de spreuken waarmede „Bierkneipe” of „Ratskeller” pleegt versierd te zijn. Zoo leest men boven de deur naar eene der prachtzalen:

Was man in diesem hause
von Schreiners kunst erschaut
nach alter Meisterregel
ist es mit Fleiss erbaut.
CARL SCHAEFER gab des Werkers
Visirung an die Handt
ihm half ROGER, sein Schueler,
der SLAWSKI ist genandt.
Der Brüder Himmelheber
ihr künstlich Schreinerey
braucht all's hinauszuführen
der jahre zweymahl zwey.

In zoo betrekkelijk klein bestek de gansche pracht der deutsche Renaissance te condenseeren; aan één bouwwerk alle sier- en pronkmotieven in imitatie te vereenigen, die oorspronkelijk over misschien een tiental verspreid waren, dit streven moest uitloopen op een hinderlijke overlading, die niet van fijnen smaak getuigt.

Bovendien mag gevraagd welke waarde eene restauratie bezit die bestaat in het bijeenbrengen van eene kollektie kopiën, wier origineelen met het Heidelberger Slot in geen verband hoegenaamd stonden.

Niets is echt; niets zelfs is authentiek, eene fac-simili van het origineel. Het een is volkomen verzonnen, het ander gekopiëerd naar voorbeelden, waarvan in het gunstigste geval niet geheel is buitengesloten dat een dergelijk type eens in het Slot aanwezig was. Welke beteekenis heeft eene aldus ingerichte „Friedrichsbau” als „restauratie” van keurvorst FREDERIK's paleis?

Geene; zij is eene mystificatie van den argeloozen, ondeskundigen bezoeker.

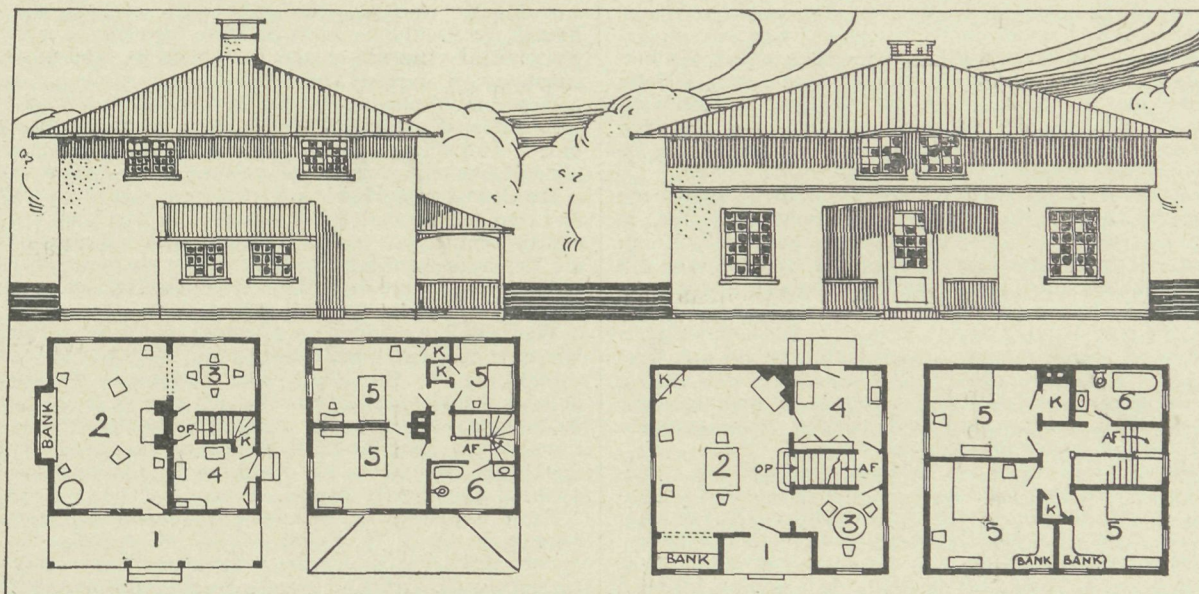
Wanneer over enkele jaren men wederom dieper is doorgedrongen, niet zoozeer in de vormenkennis der duitse Renaissance, als wel in het begrip van haar geest, dan zal Prof. SCHÄFER's „restauratie" veroordeeld worden gelijk wij het thans het herstel doen van bijv. zoo menig gothisch bouwwerk in een tijd, welke dien stijl nog onvolkomener beheerschte dan wij zelf.

Bouwwerken als de „Friedrichsbau" en de „Otto Heinrichsbau" van het Heidelberger Slot zijn unieke dokumenten voor de geschiedenis der bouwkunst. Zij dienen met de grootste piëteit beschouwd en behandeld te worden. Welk archivaris zal de hem toevertrouwde perkamenten uit ouden tijd, onder het voorgeven ze te eeren, tot onleesbaar wordens toe met krullend ornament bedekken? Mankeert aan der archiefstukken een gedeelte, niemand gaat het bijwerken,

de ontbrekende tekst aanvullen; hoogstens geschiedt zulks op een los papiertje; het dokument zelf blijft intact. De zorg voor deze archiefstukken bepaalt zich tot hunne beveiliging tegen nadeelige invloeden.

De steenen dokumenten der kunstgeschiedenis, de bouwwerken, vinden echter veelal eene gansch andere bejegening dan de geschrevene. Wie ze aanvult of bijwerkt; wie er in schraapt of verandert al naar zijne fantazie hem ingeeft en dan het aldus vervormde dokument als echt en authentiek de wereld instuurt, die is ook een oorkonden-vervalscher. Hij is echter niet alleen straffeloos, maar eer en roem zijn naar de overheerschende opvatting het loon zijner verdienste. Is echter de kentering, welke in deze reeds is voorbereid, eens een voldongen feit, dan zal vermoedelijk een der vurige wenschen wezen, ook de restauratie van den Friedrichsbau zoo mogelijk ongedaan te maken.

W. A. K.

AMERIKAANSCH ARBEIDERSWONINGEN (BOUWSOM CIRCA 900 \$)

RENVOOI

- 1 STOEPP
- 2 WOONKAMER (14 × 20 vt.)
- 3 EET-ALKOOF (8 × 10 vt.)
- 4 KEUKEN
- 5 SLAAPKAMERS (10 × 14 en 7,5 × 8,5 vt.)
- 6 BADKAMER (5,5 × 10 vt.)

RENVOOI

- STOEPP 1
- WOONKAMER (14 × 20 vt.) 2
- EET-ALKOOF 3
- KEUKEN 4
- SLAAPKAMERS (9 × 11, 8 × 9 en 10,5 × 11 vt.) 5
- BADKAMER 6

GEMENGDE BERICHTEN.

Bouwkunst en Vriendschap in 1904. De konklusie van het verslag is dat er in het afgelopen jaar „leven in brouwerij" was en er geen reden tot ontevredenheid met den toestand der Vereeniging bestaat, hoewel het ledental met twee verminderde. Uitbreiding der werkzaamheden is echter afhankelijk van die van het ledental. De finantieele toestand is gunstig,

vooral doordien het opheffen der dagsocieteit de Vereeniging in staat stelde het kontrakt van zaalhuur op te zeggen en voor den Zaterdagavond-societeit een lokaal voor niets werd aangeboden.

Het verslag ontleent voorts een blijvende en algemeene waarde aan de opname van de uitvoerige vergaderingverslagen welke ook geregeld in „de Bouwwereld" werden gepubliceerd.

Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars. Afd. Amsterdam.

Aan Heeren Architecten alhier.

Mijne Heeren.

Hoewel in de meeste vakken het avondwerk is afgeschaft,

of daar, waar het uit den aard van het bedrijf niet afgeschaft kan worden, tot minium beperkt is schijnt bij vele architecten het avondwerk nog een „vaste gewoonte” te zijn.

Wij begrijpen dat bij ophooping van werk, overwerk noodzakelijk is, maar betreuren het, dat op deze wijze gepoogd wordt den arbeidsdag van den teekenaar en opzichter zoo lang mogelijk te maken, daar veelal het avondwerk niet betaald wordt.

Vooraf uit een verstandelijk oogpunt is avondwerk voor de teekenaars en opzichters af te keuren, omdat hun elke gelegenheid om zich te ontwikkelen, ontnomen wordt.

Waar er toch voor U veel aan gelegen ligt om personeel in dienst te hebben, dat verstandelijk den toets kan doorstaan, zal het ook in Uw belang zijn dat het avondwerk zooveel mogelijk wordt afgeschaft.

Resumeerende verzoeken wij U:

a. Waar het mogelijk is het avondwerk geheel af te schaffen.

b. Waar het niet mogelijk is, het avondwerk te vergoeden hooger dan het dagloon.

Wij vertrouwen dat de Architecten dit billijk verzoek zullen ondersteunen, en waar het mogelijk is, het inwilligen.

Bovendien verzoeken wij U het salaris op den laatsten van elke maand uit te betalen.

Namens de Afd. Amsterdam,
De Voorzitter,
Z. GULDEN.

[Wij ontvingen bovenstaande circulaire welke wij gaarne in ons blad opnemen.
Red. „Bww.”]

Koning Leopold en de Belgische architecten. De Belgische bouwmeesters gevoelen zich sedert geruimen tijd miskend door koning Leopold. Deze laat met groote kosten tal van bouwwerken in Brussel, in Laeken en Tervueren verrijzen, die hem reeds den bijnaam „le roi bâtisseur” verschaffen.

In Brussel zal het thans reeds omvangrijke paleis aanmerkelijk vergroot worden, met welk doel het aangrenzende Hotel Bellevue door den koning voor een paar miljoen franken werd aangekocht. Voorts zal voor het paleis een afgesloten voorplein aangelegd worden, met welk doel het koninklijk park met de „bas-fonds” worden veranderd.

De „Monts-des-Arts” in wording, de „kunst-berg” zeggen de Vlamingen, zal den koning eveneens op eenige miljoenen te staan komen. Onder den Monts-des-Arts wordt verstaan een door HENRI MAQUET ontworpen complex van musea, dat gesitueerd is achter het tegenwoordige koninklijk museum, tegen de steile hellingen tusschen boven- en benedenstad. Voor de kosten zijn door het parlement 27 miljoen franken, waarvan 16 miljoen voor onteigeningen, toegestaan. Om nu aan deze gebouwen eene passende omgeving te waarborgen, zal de koning langs de aangrenzende rue Caudenberg eene monumentale winkelgalerij laten bouwen. Hij heeft daartoe voor duur geld een aantal nieuwe huizen moeten opkopen.

Dan wordt nog voor 'skonings rekening eindelijk het zoogenaamde „Palais du cinquentaire” voltooid, het tentoonstellingspaleis, dat bij de herdenking van het vijftig-jarig jubileum der Belgische onafhankelijkheid gesticht werd. De twee vleugels, in plattegrond een halven cirkel vormend, bestonden maar het middenmotief ontbrak. Dit is thans door koning LEOPOLD besteld ter eere van de vijf-en-zeventigjarige herdenking van de genoemde gebeurtenis. Het ontwerp, gemaakt door den Parijschen bouwmeester ter CHARLES GIRAULT, lid van het Instituut, vertoont een reusachtige eerepoort (breeder, maar iets minder hoog dan de Arc de Triomphe de l'Etoile te Parijs) gelegen in de as van de nieuwe laan naar Tervueren. De poort heeft drie groote doorgangen, ter zijde van elk waarvan zuilen-groepen zijn aangebracht, die een entablement dragen waarop figuren zijn opgesteld. Het geheel wordt bekroond door een groote quadriga. De werkzaamheden zijn verleden jaar Juni begonnen en zullen in September a. s. voltooid wezen.

In Tervueren wordt, eveneens geheel voor rekening van den koning, door den architect GIRAULT een koloniaal of Congo-museum gebouwd, dat groter is dan het zoogenaamde „Petit Palais” aan de Champs-Élysées door GIRAULT voor de tentoonstelling van 1900 ontworpen en dat koning LEOPOLDS aandacht op dien bouwmeester heeft gevestigd. Dit museum wordt geschat op ± 4 miljoen franken.

In Laeken wordt het koninklijk slot, ook hier is GIRAULT de architect, aanmerkelijk vergroot. Het bestaande slot wordt tot een zijvleugel van het nieuwe gedegradeerd! Het park werd voorts vergroot; de koning kocht geheele wijken op (daarmede tevens de verbetering der woningtoestanden in de hand werkend) en tevens ook verfraaid. De Japansche toren en het Chineesche restaurant in het park van Laeken werden reeds in „De Bouww.” besproken; de eerste werd op 2 miljoen geschat.

Bij gelegenheid van een reis door Italië bestelde koning LEOPOLD ter versiering van zijn park te Laeken eene getrouwe reproductie van de beroemde Neptunus-bron te Bologna van GIOVANNI DI BOLOGNA (1524—1608), die eigenlijk JEAN BOULOGNE

heette en uit Douai afkomstig was, een Vlaamsche kunstenaar in Italië werkzaam.

In Ostende liet koning LEOPOLD ook bouwen, maar door den Engelsch architect ARNOLD MITCHELL, een chalet te Cocq-sur-Mer benevens een paviljoen bij het golfsterrein.

Al deze opdrachten aan buitenlanders maakten echter dat de Belgische architecten sedert geruimen tijd ontevreden zijn.

De „Emulation” gaf uiting van hunne verontwaardiging naar aanleiding van een h. i. zwaar en smakeloos ontwerp door een, ditmaal Duitschen bouwmeester, in 's konings opdracht gemaakt voor de voltooiing der gotische kerk te Laeken (door POELLAERT begonnen). Een veel beter projekt is indertijd door den Belgischen bouwmeester BENOIT vervaardigd maar dit schijnt vergeten.

De „Emulation” spreekt nu, en schijnbaar niet ten onrechte van de „stelselmatige achterafzetting” der Belgische bouwmeesters bij iedere gelegenheid welke zich voordoet.

De nieuwe bouwverordening voor Londen (The London Building Bill) zal, als zij wordt aangenomen, volgens Mr. Jos. R. QUIETES de volgende nadeelen kombineeren: 1. opheffen der rechten van huiseigenaren bevestigd door de Verordening van 1894. 2. onoverkomelijke moeilijkheden in het leven roepen bij den verkoop van eigendommen, in het bijzonder van die bestemd voor zaken. 3. ingrijpen in overeenkomsten tusschen grondbezitter en pachter, eigenaar en bouwer en oneenigheid uitlokken tusschen de verschillende partijen. 4. de partikuliere vrijheid buiten verhouding sterk aantasten in vergelijking tot het openbaar belang. 5. bezitters en gebruikers dwingen tot op-offering van eigendom voor het publiek belang zonder schadevergoeding. 6. de kosten van bouwen in Londen verhoogden en den steeds toenemenden last die op bezitters en gebruikers van huizen rust aanmerkelijk verzwaren. 7. den handel in huizen bemoeilijken door strenge bepalingen betreffende verbouwing of vergrooting van bestaande en stichting van nieuwe gebouwen. 8. overeenkomsten belemmeren die noodig zijn voor eene oeconomische manier van werken. („The British Architect”).

Dezelfde of gelijklopende klachten worden overigens gehoord met betrekking tot bijna iedere bouwverordening en zijn niet alleen teekenend voor de ontworpen nieuwe regeling voor Londen.

De bouwverordening ontboden. Op den hoek van de Krausen- en Jerusalemstrasse te Berlijn staat het Langesche Stiftungshaus. Dit is door de stad verhuurd aan de firma TIETZ, die het huis wenschte te gebruiken in verband met haar Warenhuis aan de Dönhofplatz. Het zou daartoe radikaal moeten worden verbouwd.

Was de firma TIETZ nu overgegaan tot den afbraak en den herbouw van het huis, dan had een deel van het terrein, overeenkomstig de bepalingen der Berlijnsche bouwverordening, onbebouwd moeten blijven. Om dit verlies te voorkomen werd de bouwverordening met ontzaglijke kosten ontboden door de herbouw te vervangen door eene reeks verbouwingen. Het denkbeeld is niet nieuw maar op zoo groote maatstaf en zoo openlijk nog niet toegepast.

Eerst werd voor den beganen grond een nieuwe gevel geplaatst, toen voor de 1e verdieping; de 2e en de 3e bleven voorloopig onveranderd. Daarna werd het inwendige met het dak afgebroken en herbouwd. Het slot van de geschiedenis is, dat feitelijk een volkomen nieuw gebouw is verzeen. Met uitzondering van de buitenzijde der 2e en 3e verdieping is geen steen op den anderen gebleven en toch is het bebouwde oppervlak niet verkleind, hoewel alle voorschriften der bouwpolitie in acht genomen werden. Aldus de „D. Bauh.”

Europeesche bouwwijzen in Engelsch-Indië. Over dit onderwerp hield JAMES RANSOME, architect van het Engelsch-Indische Gouvernement, in het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten een voordracht, die voor ruimeren kring belang heeft.

Hare strekking was te waarschuwen tegen het overnemen van Europeesche bouwwijzen gelijk op grooten schaal geschiedt. Deze zijn niet in overeenstemming met de natuurlijke gesteldheid van het land, waarmede te weinig rekening wordt gehouden.

De konstrukties zijn niet berekend op het voorkomen van aardbevingen, uitgezonderd in streken waar deze zeer dikwijls voorkomen of wanneer er pas eene geweest is. Integendeel, de ontwerpers schijnen van meening, dat zelfs kleine gebouwen niet af zijn, zonder een toren, koepel of minnaret. Voorts moet gedacht worden aan cyclonen, aan stofstormen en aan muskieten. Deze beide laatste vergen dat elke opening van het huis, hetzij tijdelijk, hetzij blijvend moet kunnen afgesloten worden.

De regens kunnen buitengewoon hevig zijn en toch wordt zeer weinig moeite gedaan om werkelijk waterdichte daken te bouwen. Plaatijzer (gegolfd of vlak) wordt zeer veel gebruikt voor dakbedekking hoewel het zeer onpraktisch is, niet bestand tegen de temperatuur, kostbaar in onderhoud, onduidelijk bij harde regens, die er met geweld op neerklaten, bovendien onaan genaam om er onder te wonen en leelijk om te zien.

Wat het aesthetische betreft wordt niet voldoende rekening gehouden met de omstandigheid dat de Europeesche bouwvormen

wat hunne licht- en schaduwwerking aangaat, niet berekend zijn op een schitterenden, wolkenloozen hemel en scherp zonlicht als in Indië heerscht.

Engelsch-Indië is naar het klimaat te verdeelen in drieën: de vlakten, de bergen en de kuststreken.

De bergstreken hebben een temperatuur die overeenkomt met die van Engeland en wat deze betreft kon men desnoods er Europeesche huizen bouwen.

De kuststreken hebben het geheele jaar een zeer gelijkmatige, hooge temperatuur; de nachten en de dagen zijn er even warm. Ramen en deuren staan er steeds open; zijn dikwijls niet eens van glas voorzien.

Het klimaat in de vlakten wijst daarentegen aanmerkelijke temperatuurverschillen 's nachts en over dag aan. De winter is er 30° kouder dan de zomer. Over dag kan de hitte veel hooger worden dan aan de kuststreken. In de huizen in de vlakten is het dus een eisch dat alle openingen goed kunnen worden gesloten en dat over dag de vertrekken door veranda's etc. tegen de hitte worden beschermd.

In de oude woningen komt het verschil tusschen vlakke of kuststreek uit doordien de huizen in de vlakke bestonden uit groote luchtige kamers, in een kompakt grondplan gerangschikt om een centraal gelegen vertrek, dat geene vensters had en dus 's zomers zoo koel mogelijk bleef. In de kuststreken werden de huizen volgens een wijdloopig, ruim grondplan gebouwd met kamers die elk zooveel mogelijk met de buitenlucht in verbinding stonden.

De Europeesche architecten die in Engelsch-Indië bouwen, denken vaak niet aan deze verschillen tot nadeel van de gezondheid der bewoners. Zij ontwerpen op de heuvels huizen die in de vlakten passen, door ruime veranda's omgeven zijn, of buitentrappen hebben. De veranda's worden dan naderhand door glas gedicht, maar dit heeft het nadeel, dat de kamers niet meer aan de buitenlucht uitkomen, dat het in de veranda's 's nachts toch koud en over dag broeiheet is.

In de vlakten, waar ruime veranda's op hun plaats zijn, blijven zij dikwijls achterwege, omdat ze niet passen in een of anderen Europeeschen stijl. Worden ze later aangebouwd, dan ontsieren ze het huis en laat men ze weg dan moeten andere middelen, die in den regel niet mooi staan, het huis tegen de zon beschermen.

In de kuststreken is het bouwen van zoo ruime woonhuizen als van ouds door de dure grondprijzen onmogelijk geworden.

Indertijd werd in Indië terecht veel in klassieke stijl met colonades gebouwd, een bouwwijze die, naar de spreker uiteenzette, voor Indische gebouwen echter moeilijkheden had. Dit was in nog meerdere mate het geval met de Gothische bouwkunst, die, meestal met volkomen verwaarloozing van de eischen van het klimaat, bij kerken werd toegepast. Indische kerken, met hare groote vensters op het Oosten, Westen en Zuiden, zijn dan ook meerendeels ondragelijk heet.

Wat het aesthetische aanbelangt, wordt in den laatsten tijd meermalen aansluiting gezocht bij de oude kunst van het land, zonder bevredigend resultaat echter. In deze kunst zijn twee hoofdrichtingen te onderscheiden: de hindoese en de mohammedaansche.

De oude hindoese bouwkunst is wel merkwaardig door haar prachtig detail, maar in konstruktief opzicht is zij niet ontwikkeld. De hindoese bouwmeester heeft zich niet vrijgemaakt van de overlevering uit de tijden dat er alleen werd getimmerd of uit de levende rotsen uitgehakt.

Spreker wijst echter in het bijzonder op de mohammedaansche bouwkunst van Indië, welke vele elementen heeft, die thans nog schoon of nuttig zouden wezen, met name de Chujja's of ver vooruitstekende kroonlijsten van steenen platen, ter schaduwverping op muur en vensters. Men moet zich zeer erover verwonderen, dat de Taj Mahal, een monument, dat de macht der eenvoud in de bouwkunst bewijst, blijkbaar zoo onopgemerkt bleef midden in een land dat zijne lessen zoo noodig heeft.

Ten slotte wordt er merkwaardigheidshalve op gewezen, hoe in een groote prijsvraag voor een blok gouvernementkantoren geen enkel der deelnemers zijne europeesche gewoonten had verlaten; hoewel in het programma bepaalde eischen met het oog op het klimaat gesteld waren.

Gebouwen van Noord-Amerikaansche ingenieurs-vereenigingen. In het voorloopig verslag zijner amerikaansche reis („Ingenieur” Nr. 4) verhaalt de heer R. A. VAN SANDICK van de amerikaansche ingenieurs-genootschappen. De „American Society of Civil Engineers” bezit te New-York op zeer duren stand, 220 West 57ste straat hoek Broadway, een eigen gebouw met fraaie ruimten voor vergaderingen, bureaux van het secretariaat, bibliotheek en leeszaal. Er is een centraal gebouw voor ingenieurs-vereenigingen (Union Engineering Building) in wording, waarvoor CARNEGIE in 1903 2.5 miljoen dollar beschikbaar stelde. De „Am. Soc. of Civ. Eng.” sloot zich daarbij niet aan; zoodat het nieuwe gebouw bestemd is voor de electricische,

werktuigkundige- mijnbouwkundige ingenieurs, benevens voor de ingenieurs societeit

Het gebouw zal vermoedelijk in 1906 betrokken worden. Men begon met aankoop van 2 stadspereelen voor 2.5 miljoen gulden, ten laste der reeds genoemde vereenigingen, zoodat de miljoenen van CARNEGIE voor de gebouwen beschikbaar bleven. Hiervan 2.5 miljoen gld. voor de gebouwen zelf en 1.2 miljoen voor gemengde uitgaven als afbraak, uitgraving, enz. Er zijn twee gebouwen ontworpen. Eerstens het Engineering Building, aan de 39ste Straat, West, met straatbreedte van 38 M. en diepte van 30 M., zijnde een oppervlakte van ongeveer 974 M². Op den beganen grond is een vergaderzaal voor 1500 personen en daarboven of daaronder zes vergaderzalen voor 100—500 personen. Boven de groote vergaderzaal komt de bibliotheek in 2 verdiepingen. Elk van de 3 vereenigingen krijgt nu voor zijn bureaux een afzonderlijke verdieping, en daarboven komen een 3-tal verdiepingen voor ingenieursvereenigingen, die zich later nog kunnen aansluiten. In 't geheel zijn er 12 verdiepingen, dus is het gebouw voor New-York een laag huis.

Achter dit gebouw komt, met de voorkant van 15 M. naar de 40ste Straat, West, en verder aan Bryant Park, de Engineers Club, 15 × 30 M. een gebouw van 11½ verdieping, 4 afzonderlijke verdiepingen met 60 slaapkamers voor de leden, en op de overige verdiepingen societeitslocalen, eet-, ontbijt- en feestzalen. Beide gebouwen worden gelijkvloers verbonden en bovendien is een brug aangebracht op de hoogte der bibliotheek van het Engineering Building.

Een commissie, waarin elke Vereeniging door 3 leden is vertegenwoordigd, bijgestaan door Prof. W. R. WARE als technisch adviseur, heeft 6 architecten, te gelijk bouwondernemers, uitgenoodigd, om mede te dingen voor ontwerp en uitvoering, terwijl elk dezer firma's voor de ontwerp-onkosten f2500 krijgt. Bovendien kan elke niet uitgenoodigde architect en bouwondernemer mededingen, mits hij op 1 Juli 1904 twee jaar het vak heeft uitgeoefend onder denzelfden naam als waaronder wordt ingeschreven.

Versterking van steunmuren. Voor een middel ter versterking van steunmuren of rechtstanden van gewelven is door MAX MÖLLER te Brunswijk een patent aangevraagd. Deze uitvinding doet een eenvoudig middel aan de hand om den zijdelingschen druk van aangeaarde gewelven van bestaande of nieuwe bouwwerken op te heffen zonder dat het noodig is het geheele lichaam van den rechtstandsmuur tot in de fundeering te verzwaren, hetgeen altijd met groote kosten gepaard gaat. De methode is als volgt: op de hoogte van de geboorte of van de druklijn van het gewelf wordt aangebracht een platte, horizontale plaat van metselwerk, die den zijdelingschen druk van het gewelf opneemt. Deze druk wordt dan geneutraliseerd door de wrijving van den grond. Bij nog zwaarderen zijdelingschen druk kan men aan het einde van de horizontale plaat metselwerk nog een loodrecht gesteld gedeelte aanbrengen, dat den grond weerstand aanmerkelijk vergroot.

Onderzoek van portland-cement in grondwater. In het „Centr. bl. der Bauverw.” schrijft TH. HOECH over den invloed dien grondwater op cement en beton kan uitoefenen. Herhaaldelijk is door hem waargenomen hoe cement, dat blijkens de proefnemingen goed was, in het werk niet of zeer langzaam verhardde. Zelfs is gekonstateerd dat cement dat goed verhard was, door de aanraking met het grondwater verweekte. Het grondwater was dan verontreinigd door schadelijke zuren, uit den veenbodem afkomstig.

De schrijver beveelt dan ook aan, 'tgeen door hem gedaan wordt en in de bestekken voor te schrijven dat het verhard van de proefblokken cement moet geschieden in water dat uit de bouwput is geschept.

BOEK EN TIJDSCHRIFT.

Die Heizung von Dr. phil. A. Wolpert und Dr. med. H. Wolpert. Berlin. W. & S. LOEWENTHAL. (f.8.45).

Als het 4e deel der 2e oplage van het groote werk „Theorie und Praxis der Ventilation und Heizung” zag onlangs een indrukwekkend boekdeel van bijna 500 bladzijden met 333 afbeeldingen over „De Verwarming” het licht.

De gemeenschappelijke arbeid van A. & H. WOLPERT is sinds vele jaren algemeen gehuldigd als een standaardwerk op het gebied van verwarming en ventilatie en zulks niet alleen wat de theorie maar ook wat de praktijk aangaat. Eene vermelding van het verschijnen der 2e uitgave kan dan ook hier volstaan. De inhoud is in de thans verschenen tweede oplage aan-

merkelijk vermeerderd De nieuwste verwarmingstoestellen en systemen zijn behandeld en ook de verwarming door gas en electriciteit in het boek opgenomen.

Dit werk is niet steeds aangename, maar wel nuttige studie-lektuur. De bewerking is misschien voor architecten in het algemeen te uitvoerig. Ter raadpleging bij voorkomende moeilijkheden of vraagstukken op het gebied der verwarming; als vraagbaak bij het kiezen van een stelsel; ter kennismaking met de nieuwste konstrukties van kachels en toestellen, ook in verband met de ventilatie; voor deze en dergelijke doeleinden herinnere men zich evenwel den titel van dit werk.

Vermeid zij voorts dat het vorige, 3e, deel van het werk op dezelfde uitvoerige, degelijke wijze „De Luchtverversching” behandelt. („Die Ventilation”, 623 blz., 215 figuren, 15 Mark.)

Elk der deelen vormt een afgerond geheel en is afzonderlijk in den handel gebracht.

Theodor Straub. Bogen und Gewölbe. Lübeck. Verlag von CHARLES COLEMAN. (2 Mark.)

De heer TH. STRAUB, bouwmeester en directeur van de ambachtsschool te Bernburg, heeft ten dienste van het technische onderwijs zijn leergang over bogen en gewelven uitgegeven. Enkele konstrukties (bijv. die voor juiste korbogen) worden er in gemist. Enkele meerdere bijzonderheden omtrent het uitslaan en konstrueeren van gewelven zouden voorts geen overtoollige ballast wezen.

Het boekje is nu meer een praatje over de onderscheiden stelsels en typen dan wel eene voorbereiding voor de uitvoering daarvan. Bij eene eventueele nederlandsche bewerking zou met deze opmerkingen wellicht rekening kunnen worden gehouden.

Dekorative Kunst. 1905. Afl. 5 en 6.

De 5e afl. geeft afbeeldingen van het landhuis van Dr. LEURING aan de Witte brug bij 's Gravenhage. De beschrijving noemt dit huis, dat door HENRY VAN DE VELDE ontworpen is terwijl JOHAN THORN-PRIKKER een groot deel van het decoratief op zijn debet heeft, een van de „in hun soort meest expressieve en dientengevolge best geslaagde scheppingen der moderne bouw- en interieurkunst.”

Dr. H. MUTHESIUS schrijft over: „De weg en het einddoel der kunstnijverheid” een zeer lezenswaardig opstel. Als toekomst-ideaal staat hem voor oogen een algemeene school, waaraan alle beoefenaren der toegepaste kunst hunne opleiding ontvangen, en waaraan eerst in de laatste leerjaren onderscheid werd gemaakt tusschen de verschillende kunsten.

„Het kunstnijverheidsmuseum te Christiania” en zijne verzamelingen, wordt door F. DENEKEN beschreven. Het museum is vooral rijk aan kunstwerken van nationaal karakter, met name weefsels. Voor de herleving der kunstnijverheid in Noorwegen heeft het museum, in verband met scholen, zeer veel gedaan.

„Lindenhof” heet de prachtige villa, welke de bekende architect LITTMANN (van de firma HEILMANN & LITTMANN) voor zich te Munchen bouwde. Plattegronden, benevens verschillende foto's van het uit- en inwendige geven een denkbeeld van dit rijke en kunstvolle huis.

De aflevering bevat voorts een aantal afbeeldingen naar lampen en kronen voor elektrisch licht, enz.

Afl. 6 is opgedragen aan BRUNO PAUL. Meerdere van diens ontwerpen voor meubels en interieurs vergezellen den tekst, waarin E. W. BREDT er op wijst hoe zij in het algemeen herinneren aan Empire- en Biedermeier-stijlen. Schrijver meent dat die oppervlakkige gelijkenis voor een deel leidde tot hun succes in voornamelijk kringen, die anders voor nieuwe stroomingen zich niet spoedig openen.

Uit het vervolg van MUTHESIUS' artikel over de kunstnijverheid werd de konklusie reeds boven vermeld.

C. K. SCHNEIDER (Weenen) bespreekt in het vervolg van zijn stuk over „Tuin-aanleg” een drietal tuinen: 1. op de kunstnijverheidstentoonstelling te Breslau (1904) werd een eenvoudig landhuis met tuin door Prof. H. POELZIG ontworpen. 2. de tuin-aanleg door W. KREIS ontworpen voor de groote kunsttentoonstelling te Dresden (1904). 3. de tuin van Prof. P. BEHRENS op de internationale kunst- en tuinkunsttentoonstelling te Dusseldorf (1904).

1. geeft een eenvoudige tuin volgens oude plattelandstradities. 2. is geheel architektonisch behandeld. 3. schijnt een combinatie van zeer persoonlijk kachet, een „moderne tuin”. Schrijver hoopt dat voortaan op meerdere tentoonstellingen de tuinkunst zal vertegenwoordigd zijn.

EUGEN BERNER ontwierp decoratieve vormen voor ijzeren zuilen en pijlers, waarvan er eenige afgebeeld worden.

Architectura Nr. 11. Mededeelingen betreffende het genootschap. Ingekomen antwoorden op de prijsvragen 1904. Op Nr. I is ingekomen 1 antwoord; Op No. II 8 antwoorden; Op Nr. III 2 antwoorden; Op Nr. V geen en op Nr. VI één antwoord.

De opleiding van den architect. Lezing gehouden door den architect JAN STRUYT in de vergadering van A. et A., zie het uittreksel van die lezing op blz. 90.

TECHNISCH GEDEELTE. Benuttinging der coöperatie op technisch gebied, door M. P. DE CLERCQ (vervolg).

Toepassing van art. 33 der Woningwet. Bedoeld wordt de door het gemeentebestuur van Edam te verstrekken f15000.— voor bouw van woningen te Vollandam.

Moderne verlichtings-systemen. Aerogeen-gas (slot).

Bouwkundig Weekblad Nr. 11. Voorschriften voor de uitvoering van constructies in gewapend beton, door J. H. SCHAAD. Vervolg en slot der toelichtingen op deze uit het duitsch vertaalde Bestimmungen für Ausführung von Konstruktionen aus Eisenbeton bei Hochbauten, zie ook „Bww.” 1904, bladz. 205.

Winkel van oudheden te Amsterdam. Met afbeelding van den achtergevel van dit gebouw in de Kalverstraat gebouwd door den architect Ed. CUIJPERS.

De Opmerker Nr. 11. De Sint Janskerk in den Bosch, door A. W. WEISSMAN. Het prachtige oxaal in deze kerk uit 1610 dateerend, ter vervanging van dat, wat door de beeldstormers vernield werd, vertoont den stijl der hoog-rennaissance en werd aan het South Kensington Museum te Londen verkocht. Het is zeer rijk van uitvoering. Acht Ionische zuilen van rood marmer, rijk gebeeldhouwde friesen en kroonlijsten waarboven een balustrade, bestaande uit wit marmeren reliefs en rood marmeren balusters. De bouwmeester van dit oxaal was COENRAAD VAN NORENBURGH, uit Namen. Ook de kansel is een prachtig stuk werk, vermoedelijk vervaardigd in 1569 door ANTHONY VAN HELMONT, uit Antwerpen. GALLAND houdt echter CORNELIS BLOEMAERT voor den vervaardiger. De groote klok werd gegoten door WILLEM VAN VEGHEL in 1508. In het geheel bezat de toren 13 klokken. Bij den brand van 1584 zijn deze alle vernield geworden.

In 1518 werd in het Noorder-transept een kunstig uurwerk geplaatst, in den geest van dat van den Straatsburger Munster. een planetarium bevattend. Boven het uurwerk eene bekroning, voorstellende het laatste oordeel met beeldjes die zich bewegen. Van dit alles, door PIETER WOUTERSZ vervaardigd, is echter niets meer over.

De kerk is zeker wel de rijkste in ons vaderland. Ook van buiten is de kerk buitengemeen rijk. De twee lichtbogen boven elkander voldoen uit een esthetisch oogpunt niet erg en zijn eigenlijk ook doelloos daar de bovenste lichtbogen de dakgoot steunen, die geen zijdelingschen druk uitoefent. De kerk wordt steeds gerestaureerd waardoor de oudheidkundige waarde van het gebouw verkleind wordt.

Het St. Nicolaas-gasthuis te 's Gravenhage. Met een plattegrond-teekening en beschrijving van dit gebouw, ontworpen en gebouwd door den architect H. WESSTRA Jr., aldaar.

Engelsche en Nederlandsche bouwkunst. In dit stukje wordt er op gewezen hoe bij een prijsvraag in Engeland voor het ontwerp van „een week-end-cottage” de oud-hollandsche stoep een gewild motief voor vele ontwerpers bleek en dat in tegenstelling daarvan vele hollandsche architecten motieven en groepeerings aan den engelschen cottage-bouw ontleenen. Voorts dat bij vele ontwerpen — er kwamen 163 in — terwille van de grilligheid van het uiterlijk groote fouten gemaakt zijn, als onmogelijk kleine keukens, badkamers en hoogten van vertrekken waar men niet in staan kon.

De Simplontunnel, door J. L. TERNEDEN. (Slot).

G. W. VIXSEBOXSE. Biografie, door A. W. WEISSMAN. Zie personalia.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Afd. 's Gravenhage. Verslag der lezing van den heer C. H. PETERS, over 13-eeuwsche architectuur in Groningen, zie bladz. 90.

De kwikzilverlampen van COOPER — HERVITT, door J. L. TERNEDEN.

PERSONALIA

G. W. Vixseboxse architect te Amsterdam overleed de vorige week in den ouderdom van 49 jaar. Als zijn beste werken worden beschouwd de Ned. Hervormde kerk aan de Linnaeusstraat te Amsterdam en het filiaal van de firma PALTHE in de Vijzelstraat.

J. H. Stoel Azn. oud-architect te Haarlem is aldaar in den ouderdom van 88 jaar overleden.